

ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 1103

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 78

Видається з 1966 року

Харків
2014

Вісник містить статті з актуальних проблем когнітивної лінгвістики та еколінгвістики, дискурсології, семантики і прагматики германських і романських мов, граматики, лінгвостилістики і лексикології. Розглянуті питання лінгводидактики, релевантні для полікультурного навчального середовища. Науковий доробок авторів Вісника слугує розбудові новітньої функціональної парадигми лінгвістичних студій, яка домінує в харківській науковій школі.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів бакалаврату і магістрантів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 4 від 28 квітня 2014 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)

В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

В.В. Дементьев, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)

Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)

П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)

Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)

Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)

А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)

О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)

В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)

Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)

В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)

Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування

Свідцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2014

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

В.Г. Пасинок ПАРАДИГМА МОДЕЛЕЙ УНІВЕРСУМУ В МОВНИХ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНИХ КАРТИНАХ СВІТУ	6
Н.С. Гошилик ДИСКУРСОТВІРНА РОЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР З РЕФЕРЕНТОМ ЧАС: ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД	12
О.Я. Дойчик ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ <i>MIDDLE AGE</i> В ІДІОСТИЛІ ДЖУЛІАНА БАРНСА	18
Ю.Ю. Шамаєва ЯЗЫК ЭМОЦИЙ КАК ИНТЕГРАТИВНЫЙ ФОРМАТ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ЗНАНИЙ	25
Д.О. Вороніна ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ <i>JEALOUSY/РЕВНОЩІ</i> У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	30
Е.В. Довганюк ЕТНОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА МЕТАФОРИЧНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>ВРОДА</i> (на матеріалі англійської та української/російської мов)	35
І.А. Котова ОБРАЗНА СКЛАДОВА КОНЦЕПТІВ <i>ГЕРОЙ/АНТИГЕРОЙ</i> В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ	41
Г.Д. Макогон ВЕРБАЛЬНЕ ВТІЛЕННЯ БАЗОВИХ КОНЦЕПТІВ У ДИСКУРСІ ГЛАМУРУ (на прикладі англомовних електронних глянцевиx видань)	48
Н.А. Олейник ПРЕДКОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВАНИЯ КОНЦЕПТА <i>ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС</i>	53
Д.А. Попельнук МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>НІЧ</i> В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ 15–16 ст.	60
О.В. Романенко ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПИСУ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ	65

П.Т. Гусева, Л.П. Кургут НАУКА ТА ІННОВАЦІЇ КЛАСИЧНОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО KARAZIN – UNI.....	71
С.А. Віротченко ВЖИВАННЯ ПРОКСЕМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИТУАЦІЇ ВИРАЖЕННЯ ЗАЦІКАВЛЕНOSTІ	76
М.Ю. Вороніна ПРАГМАТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ СИСТЕМИ, НОРМИ, УЗУСУ У ГРАМАТИЧНОМУ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ	81
Т.А. Крисанова ПРИРОДА ЕКСПРЕСИВНОСТІ В КІНОДИСКУРСІ.....	87
Т.Б. Мудраченко РИТМІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ СУГЕСТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІРШОВАНОГО ТЕКСТУ (на прикладі англomовних католицьких молитов)	92
А.М. Пшеничних ГУМОР ЯК СТРАТЕГІЯ РЕПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ ПРЕДМЕТНОЇ СИТУАЦІЇ У ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі мультимедійних ігрових кінотворів)	99
Д.В. Бирюкова СИНТАКСИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ОПИСАНИЙ ИНТЕРЬЕРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ.....	106

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

О.Д. Нефьодова ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ ВСТАНОВЛЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ВІДНОСИН	111
Н.М. Джгун ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ «НАРОДНИХ ВИСЛОВІВ» КИТАЙСЬКОЇ МОВИ	118
С.Н. Коринь ВИДЫ МЕТАМЕТАФОР В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ	122
Н.В. Шапочка РИФМО-РИТМИЧЕСКИЙ РИСУНОК ТЕКСТОВ НЕМЕЦКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН	127
І.С. Холмогорцева КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ БРИТАНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ П'ЄСИ	132

ГРАМАТИКА

В.В. Дребет ВИБУДОВУВАННЯ ІМЕННИКОВОГО ЗМІСТУ У МОДАЛЬНИХ РАМКАХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ	138
О.В. Mykhailova THE ARGUMENT-PREDICATIVE STRUCTURE IN LEGAL DISCOURSE	148
М.Н. Неврева, Г.Ф. Дьяченко, Л.Н. Шапа ГЕНЕЗИС ИМЕННЫХ ПРЕФИКСАЛЬНЫХ МОРФЕМ В АНГЛИЙСКИХ ТЕКСТАХ НАУЧНОГО ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СТИЛЯ	155
Ю.В. Літкович СТРУКТУРНІ ТИПИ ПЛЕОНАСТИЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ	160
В.Л. Носолевська КОНСТРУЮВАННЯ ЗНАЧЕННЯ ДИНАМІЧНИХ ПРЕДИКАТИВ У ДИСКУРСІ (на матеріалі англомовних текстів з авіабудування)	165
О.С. Червона ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ВИДУ В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ	171

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Я.В. Довгополова КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ВНЗ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	176
О.І. Гридасова СОЦІАЛЬНА РОЛЬ У НАВЧАННІ КІНОПЕРЕКЛАДУ	182
Л.М. Рубан МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ	187
О.О. Чорновол-Ткаченко ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПРИНЦИПІВ НАУКОВОЇ ТА АКАДЕМІЧНОЇ ЕТИКИ СТУДЕНТАМИ ВНЗ	191
М.В. Дука ПІДСИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ РОЗУМІННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ У ТВОРАХ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	196
Н.К. Лямзіна ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	202

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'42

ПАРАДИГМА МОДЕЛЕЙ УНІВЕРСУМУ В МОВНИХ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харків)

Розглядаються універсально концептуальні моделі мови, які маніфестують глибинні взаємозв'язки мови – логіки – філософії – інформатики – соціології. До 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка по-новому звучить та трансформується у свідомість читача/слухача/реципієнта дискурс поета на фоні розгорнутої проблеми концептуальних та мовних картин світу, віддзеркалення їх у моделях Універсуму. Перспективно створюється можливість подальшого спектра нових ідей для дослідження лінгвістики, перекладознавства, культури мовлення тощо.

Ключові слова: інтегративна модель комунікації, когнітивно-концептуальна модель мови, когнітивна модель метамовної комунікації, лінгвістичний детермінізм, класичне надбання дослідницького університету, перспективні нові ідеї.

Пасынок В.Г. Парадигма моделей Универсума в языковых и концептуальных картинах мира. Рассматриваются универсально концептуальные модели языка, которые манифестируют взаимосвязи языка – логики – философии – информатики – социологии. К 200-летию со дня рождения Т.Г. Шевченко по-новому звучит и трансформируется в сознание читателя/слушателя/реципиента дискурс поэта на фоне проблемы концептуальных и языковых картин мира, отражение их в моделях Универсума. Перспективно создается возможность дальнейшего спектра новых идей для исследования лингвистики, транслатологии, культуры речи и т.д.

Ключевые слова: интегративная модель коммуникации, когнитивно-концептуальная модель языка, когнитивная модель метаязыковой коммуникации, лингвистический детерминизм, классическое наследие исследовательского университета, перспективные новые идеи.

Pasynok V.G. Paradigm of Universum Patterns in Linguistic and Conceptual Pictures of the World. The article examines the universal conceptual language patterns, manifesting the language – logic – philosophy – information science – sociology interconnections. In view of the two hundredth anniversary of Taras Hryhorovych Shevchenko's birthday the poet's discourse has a new sounding and transformation in the reader/listener/recipient's consciousness on the background of the issue of conceptual and linguistic pictures of the world, their reflection in the patterns of the Universum. As a perspective, a possibility for creating a further range of new ideas for research into linguistics, translation studies, speech culture etc.

Key words: integrated communication pattern, cognitive conceptual language pattern, cognitive metalanguage communication pattern, linguistic determinism, research university classic heritage, perspective new ideas.

Установлення та опис побудови когнітивно-прагматичних моделей Універсуму є об'єктом дослідження. Предметом – конкретні моделі мовної та метамовної комунікації. Мета – поста-

новка проблеми, конструювання, систематизація, побудова парадигми когнітивно-концептуальних моделей Універсуму та впровадження їх у навчальний процес. Моделювання як вища ступінь пізнан-

ня залишається актуальним: віддзеркалює сутність явищ лінгвістики, розглядається крізь призму мовних та концептуальних картин світу.

Постанова проблеми “Когнітивно-концептуальні моделі мови”, конструювання, їх створення та реалізація у дослідницькому Каразін – університеті (м. Харків) віддзеркалює перш за все синтез, єдність системи лінгвістичних, філософських гносеологічних категорій базових знань, взаємозв’язок лінгвістики з логікою, соціологією, інформатикою та іншими науками.

Проблема мовної і концептуальної картин світу неодноразово порушувалась у працях іноземних та вітчизняних мовознавців. Концептуальна діяльність рефлексованої свідомості визначалась у філософських працях Аристотеля, Т. Гоббса, Дж. Локка, П. Флоренського, у працях психологів Ж. Піаже, Н. Маслової, вітчизняних мовознавців О. Потебні, О. Серебренікова, К.С. Кубрякової, Л.Д. Белової, В.Г. Пасинок, І.С. Шевченко, М.М. Полюжина і ін. Аналіз системовідтворюючих знаків моделі світу представлений у працях Ю. Апресяна, Н. Арутюнової, Т. Булигіної та інших вчених. Мовні і концептуальні картини світу залишаються популярними об’єктами дослідження і в наш час, бо вивчати мову, відокремивши її від людської концептуалізації, це значить оволодіти частково пізнавальним процесом у природі, соціумі, мові. Чому?

Концептуальна та мовна картини світу, когнітивна картина, семантика, парамовні засоби, невербальні засоби та інше представлене в різних моделях свідчать про загальний та лінгвістичний детермінізм, за яким одне явище породжує інше. Лінгвістичний детермінізм – складова філософського детермінізму, який визнає об’єктивність матеріального та ідеального, матерії і форми, її функціонування – простору і часу, матерії і її ознак, властивостей. Узагальнимо, що будова цілісної наукової моделі базується на синтезі різних наук, як то: природничих, соціологічних, гуманітарних тощо. Теорія лінгвістичної відносності щодо картини світу, мовна модель світу як складова частина інтегративної наукової моделі світу допоможе подолати

мозаїчність його бачення і в певній мірі сприятиме формуванню його цілісного розуміння [1; 7].

Концептуальна та мовна картини світу – це модель реального (референтно) існуючого Універсуму, який формується на мисленнєвому (поняттєвому, концептуальному) рівні і є відображенням автора в мовному (вербальному) просторі людського досвіду [3]. Б.О. Серебреніков, К.С. Кубрякова, В.Г. Пасинок, Л.П. Кургут, Ж.П. Соколовська та інші вітчизняні та зарубіжні вчені трактують термін “картина світу”, “модель світу” як опис побудови світу, вираження реальної структури природних явищ [2; 6].

Методологічним важелем визначення виникнення та функціонування будь-якої мови є **універсальна фундаментальна когнітивно-концептуальна модель мови**, конституенти котрої маніфестують глибинний каузальний простір появи будь-якої мови на фоні концептуальних картин світу:

Мова ↔ Мислення ↔ Свідомість ↔ Буття,
 Язык ↔ Мышление ↔ Сознание ↔ Бытие,
 Sprache ↔ Denken ↔ Bewußtsein ↔ Sein,
 Language ↔ Thinking ↔ Consciousness ↔ Being,
 Langue ↔ Pensée ↔ Conscience ↔ Être

Рис. 1. Універсальна фундаментальна когнітивно-концептуальна модель мови

Життєдіюча модель має свою університетську історію: функціонує з ХХ століття до сьогодення. Технологія її конструювання: перша складова – мова-мислення – вилучена студенткою із лекцій у Харківському державному університеті імені О.М. Горького, друга – свідомість – буття – виникла внаслідок осмислення творів німецьких класиків під час навчання та домашнього читання (Hauslektüre як вид роботи в університеті): *Das Bewußtsein ist nichts anders als das bewußte Sein* – *Сознание не что иное, как осознанное бытие*. Модель – це синтез, узагальнення мислительних форм вчених різних країн у різних зрізах часу [3; 4].

Визначена базова модель співвідноситься з інтегративною моделлю комунікації у творчому

просторі Універсуму, де першорядною складовою є концептуальна картина світу: матерія, людина, її свідомість, мислення тощо, далі слідує мовна картина, невербальні засоби, її можна доповнювати без кінця (створена у 2002 році). Характерні складові визначеної моделі, розглядаємо як каузальний простір комунікації, де невербальні засоби доповнюють комунікацію. Її можна трактувати також як модель комунікативної компетенції. Комунікативна компетенція у широкому смислі слова вклю-

чає передачу ідей і інформації; добір, відбір та аналіз інформації; планування організації визначених видів цієї діяльності; використання новітніх технологій; рішення проблемних ситуацій та інше. Відсутність необхідних видів комунікативної компетенції можна також оцінювати як зневагу до інтересів комунікантів, відмову від використання тих чи інших екстравербальних, вербальних та невербальних можливостей відповідно до складових у культурі спілкування комунікативної компетенції [10].

Таблиця 1

Інтегративна модель комунікації

Концептуальна картина світу (екстравербальні засоби)	Мовна картина світу (вербальні засоби)	Інші невербальні засоби
Матерія Об'єкт Людина/Особистість Рух Дія Час Простір Місце соціокультурної комунікації та інше	Лексика Фразеологія Фонетика Граматика Стилістика Мовні засоби, які включають слова, словосполучення, речення, тексти/дискурси/гіпертексти).	Оптико-кінетичний компонент Просодика Екстралінгвістика Проксеміка Ольфакторна система Хрономіка

Обидві картини світу (концептуальна та мовна) взаємопов'язані, хоча і мають певні відмінності. Концептуальна модель світу передбачає інформацію, яка подається у поняттях через сенсорно-моторний, символний, логічний етапи сприйняття. У мовній моделі світу суттєвим є знання, закріплене за словами, словосполученнями, реченнями, текстами/ дискурсами, гіпертекстами конкретних мов. Мова формує предметні уявлення про довкілля, допомагає людині об'єктивувати предметний світ, формувати і виражати ідеї.

Сукупність предметів, явищ і процесів, зафіксованих у свідомості людини, у сприйнятті реципієнта, становить “концептуальну картину світу”, яка вербалізується через мовні засоби. Зрозуміло, що концептуальна картина світу є багатшою, ніж мовна. Мовна картина світу створювалася віками, і у кожного народу вона різна. У її творенні беруть участь носії різних ментальностей та рівнів. Не все, що пізна-

но людиною, вербалізується, відображається за допомогою мови і не вся інформація, яка надходить із зовнішнього світу, набуває мовного вираження. Неоднакове світоглядне (ментальне) бачення певного референта навіть у споріднених мовах пояснюється різними концентратами культури.

Логічна послідовність нерозривної єдності моделей базується на надбаннях людства: знаннях, вічних цінностях, наукових дослідженнях, філософії, детермінізмі, силогізмах логіки, багатогранності життя, аналізі/синтезі мислення, свідомості, людини. При цьому вагома складова – досвід, мовознавчий світогляд, світосприйняття людини/ конкретної особистості.

Прослідкуємо визначені тези на вірші українського поета Тараса Григоровича Шевченка “Садок вишневий коло хати...” [9] та його перекладі на французьку мову. Наявна різниця у світобаченні та світосприйнятті автора та транслатологів уже

в заголовках твору української класики. До 200-річчя з дня народження поета по-новому звучить та трансформується у свідомість читача/слухача/реципієнта творче надбання Великого

Кобзаря. Перекладений на французьку мову заголовков "Вечір" свідчить про декілька інше пояснення змісту речей, подій, інакші стереотипи сприйняття української та французької ментальності.

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих...
[1840, С.-Петербург]

У автора – різнобарвна концептуальна картина України у просторі та часі, добре подано етноспецифічне країни. З любов'ю, пошаною до України колоритно передаються фрагменти концептуальної картини тодішньої України, оточуючий автора світ,

сприймаються і відтворюються крізь призму української поетики культурно-національні особливості, загальнолюдські концептуально-структурні і національні реалії.

Le Soir

*Un jardin de cerisiers entoure la maison;
Les hannetons bourdonnent au-dessus des arbres;
Les laboureurs avec leurs charrues,
les jeunes filles avec leurs chansons, rentrent
Et les mères les attendent pour le souper.
La famille prend son repas autour de la maison;
A l'horizon brille l'aurore du soir.*

*La fille présente les mets du souper;
Sa mère voudrait lui donner des conseils;
Mais le rossignol l'en empêche.
A couché les petits enfants;
Elle-même dort près d'eux.
Tout bruit s'éteint... Seuls, la jeune fille
Et le rossignol veillent encore.
Traduit par Emile Durand*

Première parution : La Revue des Deux-Mondes , 15 juin 1876

*C'est la maison que les cerisiers environnent.
Autour des cerisiers, les hannetons bourdonnent,
Les hommes du labour reviennent peu à peu;
Et les filles en chœur chantent et papillonnent.
Cependant que la mère attend devant le feu.
La famille est déjà réunie : elle dîne,
L'étoile du berger au levant s'illumine.*

*Une des filles sert la soupe et puis le pain,
La mère va prêcher la pieuse doctrine,
La voix du rossignol la fait taire soudain.
Les tous petits enfants ont sommeil, et la mère
Les couche doucement dans la nuit presque claire.
Et s'endort elle-même à côté d'un berceau.
Et seuls restent encore sonores, sur la terre,
Des filles, les chansons et le chant de l'oiseau.
Traduit par Fernand Mazade
[19-30 mai 1847, St-Petersbourg]*

*Dans un verger — une chaumière,
Autour — de roses cerisiers,
Des laboureurs rentrent lassés,
Des jeunes filles chez leurs mères
Tout en chantant s'en vont souper:
Devant le seuil une famille
S'est réunie pour le repas,
Bientôt la lune brillera,*

*La mère allait gronder sa fille,
Le rossignol l'en empêcha.
Près de la porte, sous un saule,
On a couché les plus petits.
La mère auprès s'est endormie —
Silence... Seul le rossignol
Et les jeunesses le défient.
Traduit par Nina Nassakina*

Première parution : Tarass Chevtchenko. Oeuvres choisies. Dnipro. K. 1978

У різних варіантах перекладу залишається (так чи інакше) концептуальна єдність оригіналу, але очевидно є різноманітність світобачення, світосприйняття, пізнання сутності об'єктів світу з боку перекладачів, проявлення їх у просторі, часі, віці, місці комунікації, оточенні, а також пояснення змісту речей, подій, предметів, законів природи. У процесі мислення/міркування, творчого акту автора спрацьовують також штампи і стереотипи сприйняття, оцінки, упередження тощо. У наведених трьох варіантах виявляється різний підхід перекладачів,

їх сутність, соціальні, етнічні, психічні та інші особливості. Формуються різні концептосфери, цілі, задачі, які ставить перекладач *hic et nunc*.

Наступна модель прояснює деякий зміст речей метамовної комунікації, сутності трансляту, нові аспекти пізнання – напр. концептуальну єдність оригіналу/трансляту у мовленнєвому акті: трансмісор/реципієнт, сприйняття реципієнтом концепту трансляту, функції перекладача та інші різновиди лінгвотехнологій. Порівняймо у цьому напрямі наступні наукові дослідження факультету (2006 рік):

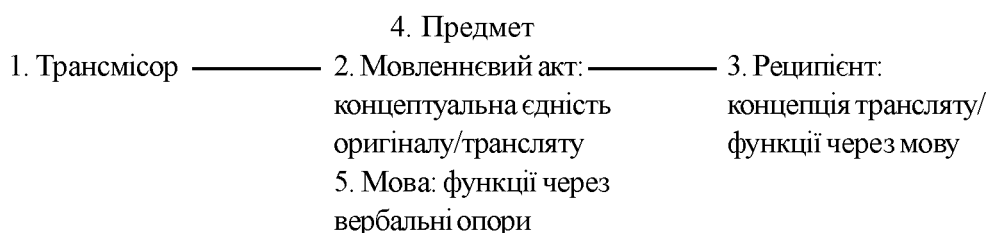

Рис. 3. Когнітивна модель метамовної комунікації

Наповнення моделі співвідносимо з функціональною діяльністю перекладача та його особистості. На нашу думку, можна говорити про різні функції перекладача: **мисленнєву, метамовну, комунікативну, репрезентативну, інформаційну, фатичну, емоційну** та інші. Наявна парадигма функцій перекладача відповідно до парадигми функцій мов. Отже, йдемо від практики до нових горизонтів теорії у лінгвістиці, перекладознавстві. Варто зауважити, що кожна функція мови має своє призначення, напр. репрезентативна функція виокремлює водночас ментальну репрезентацію автора. Кожна функція мови передбачає визначення функції перекладача, оскільки транслятолог має пряме відношення до мов, з якої та на яку перекладає, виконуючи при перекладі поліфункціональну діяльність [8].

Узагальнюючи проблему, можна зробити певні висновки:

1. Фундаментальна когнітивно-концептуальна модель мови творчо реалізована у подальших наукових дослідженнях: у парадигмі інтегративних функціональних категорій каузальності [5], у пара-

дигмі культури спілкування, в комунікативній компетенції [10], в інтегративній моделі комунікації; концептуальній моделі перекладу, що доповнює науковий методологічний інноваційний план, а також навчальний процес. Напр. інформаційна культура когнітивної моделі метамовної комунікації свідчить, що транслятолог, перш за все, використовує першорядні функції – гносеологічну та метамовну. Через мову – мислення – свідомість – буття (конституенти базової моделі) конкретної особистості-транслятолога передається концептуальна єдність оригіналу/трансляту, концентрати культур, зміст сказаного/прочитаного тощо.

Фундаментальні лінгвістичні дослідження каузальності, її методологія, “каузальна семантика” релевантні для будь-якої діяльності людини, галузі країни (напр. машинобудування, педагогіка, бізнесові структури, маркетинг) [11] тощо.

2. Представлені вагомі концептуальні моделі Універсуму – когнітивно-концептуальні моделі мови як найважливіші категорії пізнання – створені у класичному університеті та пройшли світові і вітчизняні наукові апробації і успішно використо-

вуються щорічно у подальших наукових дослідженнях та навчальному просторі: лекції, семінари, науково-практичні конференції, Інтернет-конференції протягом довготривалого часового періоду. Це – класичне у динаміці надбання, золотий фонд дослідницького університету у просторі та часі.

3. Визначені моделі Універсуму, їх парадигма дають спектр нових ідей, оригінальних пропозицій для перспективних наукових досліджень лінгвістики, перекладознавства, методики викладання іноземних мов та будь-якої мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание, управление / В.Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
2. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова / [АН СССР Институт языкознания ; отв. ред. акад. Б.А. Серебренников]. – М. : Наука, 1986. – 149 с.
3. Кургут Л.П. Універсальне та етноспецифічне причинно-наслідкового кола (на матеріалі німецької та української мов) / Л.П. Кургут // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : Київ. нац. ун-т, 2001. – № 5. – С. 114–117.
4. Кургут Л.П. Каузальный комплекс в коммуникативной модели / Л.П. Кургут // Теория языкознания и русистика: наследие Б.Н. Голавина ; сб. статей: материалы междунар. науч. конф. – Нижний Новгород : НГУ имени Н.И. Лобачевского, 2001. – С. 191–193.
5. Кургут Л.П. Функціональні категорії каузальності у сучасних лінгвотехнологіях / Л.П. Кургут // Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ : колективна монографія / [за ред. В.Г. Пасинок]. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 161–176.
6. Пасинок В.Г. Мовна і концептуальна модель світу / В.Г. Пасинок // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2003. – № 586. – С. 101–104.
7. Пасынок В.Г. Каузальность: взаимосвязь лингвистики и философии / В.Г. Пасынок // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2004. – № 635. – С. 133–138.
8. Пасинок В.Г. Функції мови – функції перекладача / В.Г. Пасинок // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Х. : Константа, 2006. – № 726. – С. 201–204.
9. Шевченко Т.Г. Твори у п'яти томах. – К. : Дніпро, 1970. – Том 2.
10. Пасинок В.Г. Освітні виклики XXI століття: у фокусі уваги – навчання іноземних мов / В.Г. Пасинок // Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ : колективна монографія / [за ред. В.Г. Пасинок]. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 98–112.
11. Шматков Д.І. Методика навчання неруйнівного контролю майбутніх інженерів-педагогів з використанням каузальних мереж : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 13.00.02 “Теорія і методика навчання” (технічні дисципліни) / Д.І. Шматков. – Х., 2012. – 20 с.

УДК 811.111:81'42:115

ДИСКУРСОТВІРНА РОЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР З РЕФЕРЕНТОМ ЧАС: ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД

Н.С. Гошилик, канд. філол. наук (Івано-Франківськ)

У статті розглянуто дискурсотвірну роль концептуальних метафор з референтом ЧАС. Виявлено різновиди концептуальних темпоральних метафор, з'ясовано їх вплив на розвиток дискурсу. Дослідження проведено в еколінгвістичній парадигмі з позиції розгляду екологічної системи “концептуальна метафора з референтом ЧАС – дискурсне середовище її існування”.

Ключові слова: дискурс, еколінгвістика, концептуальна метафора.

Гошилык Н.С. Дискурсообразующая роль концептуальных метафор с референтом ВРЕМЯ: эколингвистический подход. В статье рассматривается дискурсообразующая роль концептуальных метафор с референтом ВРЕМЯ. Выявлены разновидности концептуальных темпоральных метафор и влияние на развитие дискурса. Исследование проведено в эколингвистической парадигме с позиций рассмотрения экологической системы “концептуальная метафора с референтом ВРЕМЯ – дискурсная среда ее существования”.

Ключевые слова: дискурс, эколингвистика, концептуальная метафора.

Goshylyk N.S. Discourse-Genereting Role of Conceptual Metaphors with TIME Referent: Ecolinguistic Approach. The article focuses on the discourse-genereting role of conceptual metaphors with TIME referent. The types of conceptual temporal metaphors and their influence on the development of discourse have been revealed. The research takes the ecolinguistic approach from the point of view of the ecological system “conceptual metaphor with TIME referent – discourse environment of its existence”.

Key words: discourse, ecolinguistics, conceptual metaphor.

Метафоричний опис світу є специфічним засобом реалізації людиною пізнання, осмислення гносеологічних передумов існування, розуміння власне буття та можливості надання навколишньому світу впорядкованості, організованості та створення умов для практичної діяльності. З когнітивної точки зору метафора спрощує бачення світу, робить його доступним для сприйняття, відповідно когнітивно-дискурсивний підхід до аналізу метафоричного перенесення дає змогу розглянути метафору як механізм формування смислу, який реалізується в дискурсі. Метафора виступає концептуальним засобом організації, структурування світобачення автора. У цій статті ми досліджуємо дискурсотвірну функцію темпоральних метафор, що знаходить вираження у побудові відповідного контексту, з урахуванням впливу метафори на власне дискурс як середовище сво-

го функціонування, що, в свою чергу, теж впливає на саму метафору. Саме їх взаємодія дає змогу з'ясувати визначені мовні явища з точки зору еколінгвістичного підходу, а саме розгляду екологічної системи “концептуальна метафора з референтом ЧАС – дискурсне середовище її існування”, що зумовлює актуальність дослідження.

Метою цієї розвідки є виявлення дискурсотвірної ролі концептуальних метафор з референтом ЧАС в сучасному англомовному публіцистичному дискурсі.

Об'єктом розвідки є концептуальні темпоральні метафори. Предметом дослідження виступає дискурсотвірний потенціал концептуальних метафор з референтом ЧАС. Матеріалом слугують інтернет-версії англомовних засобів масової інформації.

Розуміння сутності часу як базової характеристики буття є відмінним протягом різних періодів розвитку цивілізації. Природа часу, що належить до кола базових світоглядних понять, набуває різних трактувань залежно від парадигми, в системі орієнтирів якої вивчається час. У світлі настанов антропоцентричної парадигми час постає як гранично суб'єктивована сутність. Розуміння часу є результатом контактів людини зі світом, що вкотре свідчить про антропоцентричний характер пізнання й доводить, що, незважаючи на тісний зв'язок з універсальним світовим порядком, джерелом ідеї часу є розум людини. Безсумнівною є також необхідність міждисциплінарного характеру проведення дослідження часу, без чого характеристика цієї базової світоглядної категорії з позицій лінгвістики не може претендувати на вичерпність та достовірність.

Одним з таких інтегративних напрямків є еколінгвістика, розділ мовознавства, який сформувався на перетині соціального (співвідношення соціальних і мовних структур у процесі розвитку мислення), психологічного (проблеми мовленнєвого впливу) і філософського (виявлення в мові спільних якостей і закономірностей розвитку суспільства і пізнання) напрямків лінгвістики. Становлення еколінгвістики як “системи знань ноосферного рівня” [2] знайшло відображення у системі значень терміну “екологічний”, який з одного боку стає метафоричним [9, с. 142], а з іншого розширює спектр вживання, і у лінгвістичних розвідках знаходимо *екологічну (е/і) еволюцію, когніцію, онтологію, мову(и), спостереження, групи, культуру, антропологию і власне лінгвістику* [7].

Зважаючи на відносну новизну напрямку, на сучасному етапі еколінгвістика не має чіткого термінологічного апарату, строгої визначеності, а є радше застосуванням певного спільного принципу для вивчення мовних явищ та феноменів, які взаємодіють з мовою. Одне з перших методологічних положень еколінгвістики було сформульовано так: “мова і мовні структури розглядаються не як замкнені й існуючі для самих себе одиниці, а як система одиничних структур, що взаємодіють з навко-

лишнім світом; неможливо вивчати мову у відриві від її природного й культурного оточення” [5, с. 91–118].

Одне з визначень еколінгвістики вказує на такий підхід до аналізу мови, який враховує дослідження будь-яких відносин між мовою та її оточенням, при цьому домінантним компонентом стає безпосередньо навколишнє середовище, яке порівнюється до соціуму [6, с. 324]. Водночас варто наголосити, що “способи представлення мовних знань в дискурсі повинні бути в нерозривному зв'язку з когнітивно-прагматичною діяльністю людини” [3, с. 104].

Як відомо, людина не має особливих рецепторів для сприйняття часу, тому бачення часу крізь призму концептів, що безпосередньо базуються на сенсорній інформації, є способом досягнення наочно-образного уявлення про час. Метафорична розробка (elaboration) [4, с. 5] темпоральних концептів полягає у їх структуруванні за подібністю до концептуальних сутностей іншої, не-темпоральної природи.

Основну метафору, яка структурує дискурс та певним чином організовує його інформаційно-змістову складову, ми вважаємо дискурсотвірною. Необхідно брати до уваги, що така дискурсотвірна метафора вводить подію в дискурс і водночас є способом висловлення думки автора стосовно події.

Метафоричне втілення в мовних одиницях досвіду розумового осягнення часу базоване на апеляції до досвідного знання, отриманого людиною з інших джерел, зокрема сенсорного, пов'язаного зі сприйняттям фізичних об'єктів, особливо, з тілесним досвідом. Діапазон таких метафор є різноманітним та дає змогу трактувати події, дії, емоції, ідеї в термінах предметів та речей. До первинних метафор часу належать ЧАС є ПРЕДМЕТ, ЧАС є ЛЮДИНА, ЧАС є ТВАРИНА, ЧАС є РЕСУРС, ЧАС є ПРОСТІР та ЧАС є КОНТЕЙНЕР, які є основою розуміння часу людиною (детальніше див. [1, с. 45–46]).

Проаналізуємо мовний матеріал з точки зору потенціалу дискурсотвірності концептуальних

метафор з референтом ЧАС в публіцистичному дискурсі. Зауважимо, що у публіцистичному дискурсі цей тип висловлення характеризується наявністю фактів, припущень, загальних тверджень, тобто є ілюстрацією засобів впливу на суспільну свідомість, формування певних соціальних, політичних стереотипів. Метафора як описово-оцінне мовне явище відповідає цілям публіцистичного дискурсу – інформувати та переконувати.

Концептуальна метафора ЧАС є ЛЮДИНА наочно пояснює, як сучасний *homo sapiens* бачить час, як до нього відноситься і яке ставлення уявляє до себе з боку цього феномена. Антропоморфна онтологічна метафора ЧАС є ЛЮДИНА в англomовному публіцистичному дискурсі маніфестує себе в метафоричних виразах, що позначають суб'єкт, його ознаки та дії.

СУБ'ЄКТИ концептуалізуються переважно в термінах соціальних ролей людини. Матеріал дослідження дав змогу виявити низку таких метафоричних суб'єктів, де референтом виступає час, як-от: ВОРОГ, КРИТИК. Розглянемо такі фрагменти дискурсу.

Так, наприклад, слова Держсекретаря США Дж. Керрі ілюструють бачення часу у ролі ворога, який перешкоджає мирному врегулюванню ситуації:

But obviously, the time is getting near where we need to make some judgments. Last time I was here, I said it's time for leaders to make some hard decisions. And that stands. It is time. Now, why is it urgent? It is urgent because time is the enemy of a peace process. Time allows situations on the ground to change and/or to harden, or to be misinterpreted. The passage of time allows a vacuum to be filled by people who don't want things to happen. The passage of time can also see other dangers rise that are unforeseen today that then make moving more difficult and/or impossible. And the passage of time, obviously, has the ability to wear out people's patience and to feed cynicism and to give people a sense of impossibility where there in fact is possibility (The Times of Israel, 27 June, 2013).

У наведеному фрагменті метафоричне перенесення ЧАС є ВОРОГ є дискурсотвірним, оскільки активні дії ворога спрямовані на знищення наявного мирного процесу, а також на недопущення можливого мирного вирішення проблем, що є суттю цього фрагменту дискурсу. Очевидно, що наступні дії, які приписані часу-ворогу теж мають агресивне начало й агресивну реалізацію, оскільки активно впливають на процес та мають на меті виконання чіткої волі. Як відомо, дії суб'єкта концептуалізуються як фізіологічні процеси та ментальні операції, що їх здійснює суб'єкт. У цьому прикладі до таких агресивних дій належать: *time allows situations to harden; time allows a vacuum to be filled by people; time can also see other dangers rise; time, obviously, has the ability to wear out people's patience and to feed cynicism and to give people a sense of impossibility*. Характерно, що усі дії належать до сфери ментальних операцій, які передбачають власне когнітивні дії людини і маніпуляції зі свідомістю, дії стосовно інших осіб. Відповідно, концептуальна метафора ЧАС є ВОРОГ створює текст та рамки для його інтерпретації, створює активний образ самого референта. Супровідні темпоральні метафори, такі як ЧАС це ОБ'ЄКТ ЯКИЙ НАБЛИЖАЄТЬСЯ (*the time is getting near*) та ЧАС це ПРОСТІР (*the time ... where*) створюють додаткове тло для підсилення ролі часу-ворога, апеляції до активних дій.

У наступному фрагменті спостерігаємо концептуалізацію часу у ролі критика:

Time is a ruthless critic. Books that 50 years ago seemed essential have already dwindled in significance. Virtually nothing survives from 1903. After the Twenties, and after the watershed of Modernism, there are decades when many of the books we considered seemed to be scarcely more than footnotes to the works of Joyce and Woolf (Guardian, 12 October, 2003).

Автор змальовує ситуацію, яка складається навколо “часової валідності” книг. Критика, яку ми тлумачимо як вказування на недоліки, висловлювання негативної оцінки, теж належить до агресивних дій, оскільки вона передбачає визначення того, що має право на існування. Так, час виконує

функцію критика у соціумі стосовно літературних творів і визначає доцільність їх подальшого “життя”. Окрім того, ознаки суб’єкта дії концептуалізуються за посередництва рис характеру людини, у наведеному фрагменті це *ruthless* – безжальний, жорстокий. Очевидно, що така ознака відповідає активному агресивному стилю поведінки суб’єкта дії.

Концептуальна метафора ЧАС є ЛЮДИНА знаходить втілення у діях суб’єкта, які позначають ментально-активні операції, наприклад:

In his address to lawmakers before the vote, Stepashin promised to tackle the country's huge economic and social problems. He said Russia needs bold and effective policies to reverse years of economic decline, but he spelled out few details. "There is no room for half-measures and compromises any longer," he told. "Time demands courageous and thoroughly verified steps," he added (Guardian, 19 May, 1999).

Активність дій часу у цьому метафоричному переносі пояснюється власне суттю вимоги, тобто пропозицією в категоричній формі щось зробити, зобов’язання, змушування до певних дій, нав’язування своєї волі.

Характерно, що дії суб’єкта перебувають у прямій залежності від власне ролі суб’єкта. Так, можна вибудувати логічні ланцюги СУБ’ЄКТ – ДІЯ СУБ’ЄКТА – ОЗНАКА, які показують взаємозалежність понять. Час постає у вигляді жорсткого, впливового володаря:

а) який виконує дії, що вказують на його жорстокий характер:

She was surprised that he remembered, and though she didn't want to, she found herself recalling the girl who'd wanted to write. The old dream was heavy now. "That was before I learned..." "Learned what?" She shrugged, unable to meet his eyes. "I don't know. How life slips away from you while you're standing in a grocery line. How time takes everything – youth, hopes, dreams! (People, 14 December, 1996) – час відбирає усе найважливіше для людини, особливо нематеріальне;

The Eighties were a cruel time for the imagination (Independent, 13 March, 2005) – час поводить ся жорстоко;

б) якого сприймають активним, діючим, впливовим:

One could notice the traces of time on her face (Chicago Tribune, 14 May, 2006) – час впливає на фізичний стан та вигляд людей, лишаючи свої сліди на їх обличчях;

I can't believe it's the same place – time has really changed the way the castle looks (USA Today, 19 February, 2008) – час змінює вигляд предметів, очевидно, нав’язуючи свою волю суб’єктам дії.

Окремо варто розглянути метафоричні вирази, які концептуалізують час у вигляді суб’єкта дії з корелятом ВБИВСТВО, і об’єкта дії з тим самим корелятом. Іншими словами, час сприймається як вбивця, і водночас, навіть у тому самому фрагменті дискурсу як жертва. Це свідчить про контрактивне сприйняття часу та є виявом парадоксальності відносин суб’єкта/об’єкта дії, власне парадоксальності бачення людиною ідеї часу.

Розглянемо приклад, який ілюструє таке сприйняття часу:

Svendsen elegantly outlines, and then dismisses, Heidegger's dense and some might say boring thesis on boredom, which is not easily condensed into brief summary. But here goes. In the normal run of events, time kills us; in boredom, we kill time. Needless to say, that's not quite how Svendsen or the great German philosopher put it, but Heidegger did believe that what he termed "profound boredom" was a radical means of accessing the essence of being (Guardian, 17 July, 2011).

У наведеному фрагменті бачимо дві дискурсові темпоральні метафори ЧАС є ОБ’ЄКТ ДІЇ (*we kill time*) та ЧАС є СУБ’ЄКТ ДІЇ (*time kills us*), які позначають агресивну дію, а саме позбавлення можливості існувати. Обидві метафори є звичними для сприйняття мовця, однак потребують певних умов для їх реалізації, а саме нормального перебігу подій для першого метафоричного

переносу або ситуацію нудьги для актуалізації другої концептуальної метафори.

У наступних двох фрагментах дискурсу спостерігаємо констатацію заперечення бачення часу як об'єкта дії, натомість знаходимо ствердження стосовно ролі часу як агресора, який створює загрозу життю. Беззаперечно, такі метафоричні переноси є досить суб'єктивними, а твердження стосовно ролей часу залежить від мовця та контексту. Пор.:

The living death of unemployment also grips Stephen's parents, who live about a half hour away from him. His father, Walter, was laid off a few years ago, and is now dying of cancer. In a final conversation he tries to describe the strain of not working. "You get to thinking. You've got too much time to think. . . . You talk about passing time, killing time, and you don't know what you're on about. You don't kill time, time kills you. It gets your head like in a pair of nut crackers and it squeezes. Some afternoons I used to look at the clock, and I swear it didn't move." (New York Times, 21 December, 1986).

The woman, Esther Balas, 77, said that she had lived on the parkway since her family was exiled from Egypt in 1962. Now, life on the street entertained her. "I have to kill the time," she said. "The time kills me." (New York Times, 10 October, 2008).

Зазначимо, що дискурсотвірною в обох фрагментах є концептуальна метафора ЧАС є ВБИВЦЯ / ЖЕРТВА ВБИВСТВА, що зорганізовує дискурс, власне створює певний ймовірний світ для мовця, який має своє відображення у світ реальному та є свідчення парадоксальності відносин у власне екосистемі.

Концептуальна метафора ЧАС є ТВАРИНА унаочнюється в агресивних образах ТВАРИНИ, ХИЖАКА. У наступному прикладі власне метафоричне зображення тварини концептуалізує фізичну здатність тварини швидко переміщатися, одночасно актуалізуючи загрозу життю, яка виходить від таких перегонів:

Most organizations stumble into the process danger zone without ever realizing it. This is the practice of repetition and duplication based on the belief that what once worked will continue to do so. However, time is an animal that never stops moving forward, if you haven't been keeping pace, you're likely further behind than you thought (Guardian, 26 June, 2007).

Досить часто у дискурсі можна зустріти приклади темпоральних метафор агресивного (*time is a predator*) і неагресивного (*time is a companion*) типу в одному фрагменті, що підтверджує суб'єктивне сприйняття часу людиною та доводить багатолікість цього універсального феномену. Також таке вживання є прикладом вже згадуваної парадоксальності сприйняття часу, як-от:

Someone once told me that time is a predator that stalks us all our lives. But maybe time is also a companion who goes with us on our journey, and reminds us to cherish the moments of our lives because they will never come again (Washington Post, 23 April, 2006).

Отже, проведений аналіз концептуальних метафор часу в публіцистичному дискурсі з позиції її дискурсотвірної ролі дає змогу виявити особливості вбудовування метафори в публіцистичний дискурс і її вплив на структурування дискурсу та визначити домінантні уявлення суспільства про час. Дискурсотвірні концептуальні метафори з референтом ЧАС структурують дискурс та організовують інформаційно-змістову складову, яку можна предстати у вигляді екологічної системи. З'ясовано типи дискурсотвірного потенціалу темпоральних метафор: окремі метафори задають тональність, з якою узгоджують інші модальні та оцінні засоби; ряд концептуальних темпоральних метафор характеризує негативна спрямованість; низка метафор перебувають в парадоксальних відносинах у середовищі свого існування. З огляду на отримані результати перспективним видається проведення дослідження дискурсотвірної ролі темпоральних концептуальних метафор з точки зору еколінгвістичного підходу у політичному, художньому та побутовому дискурсах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гошилик Н.С. Схемні образи часу в сучасній англійській мові : монографія / Н.С. Гошилик. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – 220 с. 2. Кислицына Н.Н. Эколингвистика – новое направление в языкознании [Електронний ресурс] / Н.Н. Кислицына. – Режим доступу : <http://www.crimea.edu/tnu/magazine/culture/culture37/part1/zip/kislitsina.zip> 3. Шапочкин Д.В. Эколингвистическое моделирование политического дискурса / Д.В. Шапочкин // Вестник Тюменск. гос. ун-та. Сер. Филология. – 2012. – № 1. – С. 103–110. 4. Evans V. The Structure of Time : Language, Meaning and Temporal Cognition / V. Evans. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2003. – 286 p. 5. Fill A. The Ecolinguistics Reader : Language, Ecology, and Environment / A. Fill, P. Muhlhausler. – N. Y. : Continuum, 2001. – 296 p. 6. Haugen E. The Ecology of Language / E. Haugen // The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen / Ed. by A.S. Dil. – L. : Stanford University Press, 1972. – P. 324–329. 7. Lechevrel N. The Intertwined Histories of Ecolinguistics and Ecological Approaches of Language(s). Historical and Theoretical Aspects of a Research Paradigm [Електронний ресурс] / N. Lechevrel. – Режим доступу : http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/41/39/83/PDF/History_of_ecological_approaches.pdf 8. Wendel J. Notes on the Ecology of language / J. Wendel // Bunkyo Gakuin University Academic Journal, 2005. – No 5. – P. 511–516. 9. Wiertlewska J. Ecolinguistic Approach to Foreign Language Teaching on the Example of English / J. Wiertlewska // Giottodidactica XXXVII, 2011. – P. 141–151.

УДК 811.111-26:81'42:141.311

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ *MIDDLE AGE* В ІДІОСТИЛІ ДЖУЛІАНА БАРНСА

О.Я. Дойчик, канд. філол. наук (Івано-Франківськ)

У статті досліджуються особливості вербалізації художнього концепту *MIDDLE AGE* в ідіостилі сучасного британського письменника Дж. Барнса. Для художньої концептосфери автора властивий поділ життєвого проміжку людини на три періоди з докладним аналізом кожного з них. Моделювання концепту *MIDDLE AGE* дозволяє виявити авторське розуміння світогляду людини середнього віку у психологічному і соціальному аспектах, а також у зіставленні з іншими віковими періодами. Дослідження концепту *MIDDLE AGE* передбачає висвітлення його концептуальних ознак, аналіз концептуальних метафор та індивідуально-авторського символу, а також виявлення місця концепту в авторській системі цінностей.

Ключові слова: ідіостиль автора художнього твору, авторський художній концепт, концептуальна ознака.

Дойчик О.Я. Вербализация художественного концепта *MIDDLE AGE* в идиостиле Джулиана Барнса. В статье исследуются особенности вербализации художественного концепта *MIDDLE AGE* в идиостиле современного британского писателя Дж. Барнса. В художественной концептосфере писателя жизненный путь человека разделен на три периода, каждый из которых детально анализируется. Моделирование концепта *MIDDLE AGE* позволяет выяснить понимание автором особенностей мировоззрения человека среднего возраста в сопоставлении с другими возрастными периодами. Исследование концепта *MIDDLE AGE* предполагает описание его концептуальных признаков, анализ концептуальных метафор и авторского символа, а также определение места концепта в системе ценностей писателя.

Ключевые слова: идиостиль автора художественного произведения, авторский художественный концепт, концептуальный признак.

Doichyk O.Ya. Literary Concept *MIDDLE AGE* in Julian Barnes' Idiostyle. The article focuses on the verbalization of the literary concept *MIDDLE AGE* in Julian Barnes' idiostyle. In the author's fictional conceptual sphere human life is divided into three parts. The modelling of the concept reveals the author's vision of social and psychological aspects of a grown-up person's outlook as compared to other periods. The conceptual analysis is done by revealing the conceptual properties, conceptual metaphors, individual symbol and the concept's place in the writer's system of values.

Key words: idiostyle, literary concept, conceptual property.

Актуальність. У сучасній гуманітарній науці виокремилась спеціальна галузь, пов'язана із застосуванням когнітивного підходу і когнітивного аналізу, що свідчить, за словами О.С. Кубрякової, як про зміцнення міждисциплінарних зв'язків, так і про поширення когнітивної методики на нові галузі знання [10, с. 7]. Основний принцип нової наукової парадигми, як зазначає І. А. Тарасова, визначається як "постулат про примат когнітивного", згідно з яким когнітивні структури визначають функціонування будь-яких компонентів мовної

системи – лексичних, граматичних, стилістичних, текстових [17, с. 48].

Аналіз праць когнітивного спрямування, присвячених дослідженню художніх текстів, дозволяє зробити висновок про циклічність функціонування художнього твору, основними елементами якого є автор (індивідуальна концептосфера) – художня дійсність (концептуальна структура тексту) – читач (когнітивні механізми сприйняття та інтерпретації). Зосередження на одній із ланок цього ланцюжка зумовлюється методологічними установ-

ками та метою конкретного дослідження [17, с. 7]. Когнітивна поетика як методологія моделювання індивідуальної авторської системи концептів зосереджує увагу на співвідношенні текст – автор [5, с. 4]. Сприйняття тексту супроводжується не тільки відображенням у свідомості читача його змістового наповнення, але й актуалізацією тих асоціативних зв'язків, інтерпретація яких потребує залучення базових знань реципієнта, які можуть не завжди збігатися із досвідом автора. Лінгвістичний аналіз тексту, спрямований на виявлення головного смислу тексту, авторського послання, втіленого мовними засобами, які об'єктивують художній світ автора, – це завжди інтерпретація, результат розуміння тексту читачем, що уможливує кілька варіантів прочитань одного і того ж художнього твору [2].

Антропоцентричний принцип у сучасній лінгвістиці вивів автора художнього тексту у центр досліджень: за В. В. Виноградовим, “образ автора є визначальним чинником неповторності стилю художнього твору, який впливає на оцінювання явищ, зображених за допомогою обраного мовного матеріалу” [6, с. 114]. Мовну свідомість автора художнього тексту формують ті знання та уявлення про оточуючий світ, що властиві тільки йому (цей набір знань та уявлень є найбільш репрезентативним при дослідженні мовної складової індивідуальних картин світу) [13, с. 389]. “За широким спектром мовленнєвих перевтілень творчої індивідуальності завжди можна побачити вісь авторської творчості, яка зумовлює її неповторність” [7, с. 37].

За В.І. Карасиком, індивідуальна мовна свідомість включає три набори знань та уявлень, що формують її цілісність: індивідуальний когнітивний простір, колективний когнітивний простір, когнітивна база. Перший набір, а саме, індивідуальний когнітивний простір (унікальна структурована сукупність всіх знань і уявлень людини), вивчається у сучасних дослідженнях, присвячених особливостям мови та стилю того чи іншого автора [9, с. 8–9]. Тому центральним поняттям сучасних лінгвістичних досліджень є ідіостиль автора художнього твору.

Ідіостиль автора художнього твору визначаємо з опорою на праці І. Боктінга, Е. Семіно, К. Свіндлгерст, І. А. Тарасової як опосередкований у художньому тексті мовно-ментальний портрет письменника, який відображається у специфіці індивідуально-авторської концептуалізації дійсності, що детермінується системою особистісних цінностей.

Як зазначає Л.І. Белехова, “поняття “когнітивний стиль” письменника, на відміну від літературного стилю припускає виокремлення способу художнього відображення дійсності у творчості певного автора, особливостей поетичного мислення, яке може бути визначено шляхом аналізу його виражальних мовних засобів у когнітивному аспекті” [4, с. 73].

На думку Е. Семіно, “оскільки когнітивний стиль (mind style) співвідноситься із мовним втіленням концептуалізації текстової дійсності, його дослідження найбільш ефективно здійснюється шляхом поєднання лінгвістичного аналізу та когнітивних теорій, які володіють значним інтерпретативним потенціалом та можуть застосовуватися для забезпечення чітких, систематичних та достовірних результатів лінгвістичного відтворення індивідуального стилю в художній літературі” [29, с. 95]. Отож, сучасний вектор вивчення ідіостилу спрямований від розгляду концептуальних пріоритетів письменника до їх мовної реалізації (Н.С. Болотнова, Л.О. Бутакова, В.Г. Ніконова, О.Г. Фоменко).

Центральною категорією когнітивних досліджень ідіостилу автора художнього твору виступає художній концепт (І.В. Бидіна, В.І. Карасик, В.Г. Ніконова), який розглядається, насамперед, як одиниця авторської свідомості, репрезентованої у сукупному тексті автора, котра відображає індивідуальне осмислення суті предметів чи явищ дійсності [16; 3, с. 6].

Термін “художній концепт” був уведений С.О. Аскольдовим для позначення базової одиниці індивідуально-авторської свідомості, в якій віддзеркалено результат складного процесу інтерпретації дійсного світу письменником. Художні концепти – образні, символічні, оскільки те, що вони позначають, виходить за межі їх змісту [1, с. 276].

Як зазначає З.Д. Попова, в художній картині світу, яка є відображенням індивідуальної картини світу письменника і втілюється в індивідуальному виборі мовних засобів, можна виявити концепти, притаманні тільки авторському сприйняттю світу – індивідуальні концепти письменника [14, с. 8]. В художньому концепті сублімуються поняття, уявлення, емоції, почуття, вольові акти автора, його світоглядні настанови, зумовлені авторським світосприйняттям і жанровою специфікою художнього тексту. Обсяг художнього концепту – фіксований внаслідок його обмеження творчістю окремого письменника як загальним контекстом дослідження [12, с. 219].

Метою статті є проаналізувати структуру авторського художнього концепту MIDDLE AGE в ідіостилі Джуліана Барнса.

Стиль відомого британського письменника Дж. Барнса останнім часом привертає увагу багатьох дослідників. Творчий доробок автора складають дванадцять романів, три книги оповідань, три збірки есе та численні публіцистичні праці. З часу виходу першого роману “Metroland” у 1980 р. письменника називають “хамелеоном британської літератури” [30, с. 29] завдяки різноманітності жанрів та наративних форм, притаманних його творчості. Три книги Дж. Барнса номінувалися на Букерівську премію, яку автор отримав у 2011 році за роман “The Sense of an Ending”.

Більшість дослідників (В. Гіннері, С. Грос, М. Мозлі, М. Пейтмен та інші) вважають творчість Дж. Барнса репрезентативною для постмодернізму, оскільки вона включає такі характерні ознаки постмодерністської прози, як: символізм, фрагментарність (“подрібнення метанаративу” за Ж. Лютаром [11]), релятивізм, змішання жанрів, ризомність, стратегію подвійного кодування, а також іронію [24, с. 4; 25; 28]. Як зазначає С. Грос, “творчість Дж. Барнса, спочатку не постмодерністська, стала центральною у формуванні витоків Британського високого постмодерну у 1980-х” [26, с. 2].

Об’єктом нашого дослідження є ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвокогнітивному вимірі.

Предметом дослідження виступає авторський художній концепт MIDDLE AGE як один із ключових елементів ідіостилу письменника. Матеріалом слугує вибірка мовних засобів вербалізації концепту MIDDLE AGE у романах Дж. Барнса “Flaubert’s Parrot”, “Staring at the Sun”, “Metroland”, “Love, etc”, “Before She Met Me”.

У структурі концепту MIDDLE AGE виділимо поняттєвий (до якого входять концептуальні ознаки), образний (який включає концептуальні метафори та індивідуально-авторський символ) та ціннісний компоненти. Концептуальні ознаки (КО) концепту MIDDLE AGE виражені у творчості Дж. Барнса імпліцитно. Майже всі персонажі романів “Flaubert’s Parrot”, “Staring at the Sun”, “Metroland”, “Love, etc”, “Before She Met Me” належать до цього вікового періоду, якщо не ментально, то хоча б фізично: *middle-age. A process that happens to some, if not necessarily to all of us <...> Oliver is planning to compress middle-age into a single afternoon of lying down with a migraine* [20, с. 7].

Людина середнього віку – це доросла сформована особистість, яка у більшості випадків віднайшла своє місце в житті, займається улюбленою справою, створила сім’ю – деякі герої переживають цей досвід кілька разів (напр., у романі “Love, etc”), – народила дітей, впевнено і твердо стоїть на ногах, позбавлена ілюзій щодо себе і навколишнього світу. Відсутність деяких із перелічених елементів веде до кризи і депресії (як, наприклад, стається з Грегорі в романі “Staring at the Sun” та з Олівером в романі “Love, etc”).

Семантичний обсяг імені концепту MIDDLE AGE включає:

Middle age: ‘the period of your life between the ages of about 40 and 60, when you are no longer young but are not yet old’; ‘the period of your life, usually considered to be from about 45 to 60 years old, when you are no longer young, but are not yet old’ [23; 27].

Дефініція імені концепту – ‘період життя між молодістю і старістю’. Аналіз мовного матеріалу,

представленого у романах “Love, etc”, “Staring at the Sun”, “Metroland”, “Flaubert’s Parrot”, “Before She Met Me” дозволяє виділити такі КО концепту MIDDLE AGE: ‘стабільність’, ‘соціалізація’, ‘незалежність’, ‘впевненість’, ‘відчуття безпеки’.

КО ‘стабільність’ стосується, перш за все, сформованості характеру, смаків, уподобань та життєвих принципів. За спостереженнями юних персонажів романів, батьки та інші дорослі люди обов’язково мають власну думку (*Her parents <...> knew their minds, they had opinions, they could tell right from wrong* [22, с. 18]; *Adults were always themselves* [21, с. 74]; *Then, as she grew up, she would find out the answers <...> to all sorts of questions* [22, с. 14]), ніколи не чинять необдуманого, їм притаманна цілісність характеру: *Adults were boring with their rationality, their deference <...> predictable in their responses <...> the integrity of character* [21, с. 74]. Ці якості досягаються з досвідом, який є необхідною умовою входження у доросле життя: *I’ve been an adult longer than I’ve been a child and an adolescent <...> My conclusions may not be blindingly original, but they are still mine <...> It’s only by looking at the world out there as it is <...> that you grow up* [20, с. 147].

КО ‘соціалізація’ відображає одночасно і мету, і ознаку дорослості: *growing up was about fitting in, <...> becoming a member of society* [20, с. 5]; *people grew up, <...> and eventually came to ripeness, to a sense of being at ease with the world* [18, с. 162]. Процес входження в суспільство супроводжується вибором певного виду професійної діяльності, яка накладає відбиток на зовнішність та поведінку людини: *The other part of growing up was getting to look like someone. Her father who managed the grocery looked like a man who managed a grocery* [22, с. 19]. Професійне становлення характеризується цілеспрямованими онтогенними змінами особистості. Будь-яка професійна діяльність певною мірою деформує особистість, активуючи якості, які роками експлуатуються і накладають відбиток на особистісні якості. Наприклад, у бізнесменів та керівників формується синдром всездозволеності, результатом якого є по-

рушення морально-етичних норм поведінки, маніпулювання людьми та прагматизм у вирішенні особистих проблем [15, с. 145]. У психології цей процес називається професійною акцентуацією, результатом якої є деформація особистості [8, с. 233–234], що яскраво відображено на прикладі персонажа Стюарта (роман “Love, etc”), який вважає нормальним втручання в особисте життя своїх друзів Джиліан та Олівера, формулюючи зміни їхнього сімейного укладу у вигляді бізнес-плану: *My plan is as follows: – they all need more space; – Gillian needs a bigger studio; – Oliver needs to get off his arse; <...> – which is the solution; – though I can also see it might be a bit of a problem* [20, с. 91]. Крім того, сфера бізнесу визначає ставлення Стюарта до кохання, яке осмислюється ним у термінах ринкових відносин: *Love is like free market* [20, с. 147]; *We married<...> we divorced <...> my account is non-negotiable* [20, с. 161]; *After all the stakes feel so much higher now <...> could Gillian come to love me again?* [20, с. 226].

КО ‘незалежність’ включає незалежність від думки батьків (*When you did get out there <became an adult> you started Making Moral Decisions, ... and Having Relationships, ... and Becoming Famous, ... and Choosing Your Own Clothes* [21, с. 42]), яка в юності уявляється однією із головних переваг дорослого віку: *That’s one of the things I’ve found as I’ve got older. You don’t have to explain if you don’t want to* [20, с. 72]. Однак незалежність повинна супроводжуватися відповідальністю за власне життя (*But then the necessities of adulthood arrived* [19, с. 104]), за те, якою людиною стала, який вибір зробила у житті: *you are supposed to be adult now, grown up. You are at last free. You are responsible for yourself* [20, с. 87]. Незадоволення собою, своїм суспільним статусом, досягнутим на цьому етапі, може стати причиною депресії, як у випадку з Олівером (“Love, etc”) та Грегорі (“Staring at the Sun”): *You look at that self <...> what if you do not like what you see?* [20, с. 87]; *Perhaps he’d begun to think of suicide because he’d seen himself as a failure?* [22, с. 187].

КО 'упевненість у собі, власних силах' формується завдяки соціалізації. Так, наприклад, для Стюарта (роман "Love, etc") досягнення певної суспільної позиції (*fitting in*) визначає його впевненість у собі (на противагу Оліверу, якому і в юності не потрібне було визнання інших для усвідомлення власної значущості): *Stuart believed that growing up was about fitting in, <...> becoming a member of society. Oliver <...> always had more self-confidence* [20, с. 5].

КО 'відчуття безпеки' корелює з упевненістю і досягається завдяки стабільності матеріальних умов (*It's satisfying knowing that your roof doesn't leak* [21, с. 177]) та вмінні бути задоволеним реальністю: *I'm getting complacent* [21, с. 87]. Проблема відчуття безпеки актуалізується у зв'язку зі страхом смерті, який у середньому віці відходить на другий план саме завдяки стабільності в житті персонажів, якщо не внутрішній, то хоча б зовнішній; *Adult, yes, that's an overall comfort too <...> I'm there* [21, с. 160]. Саме зовнішня матеріальна стабільність та комфорт (*overall comfort, my pleasure in this material comfort*), речі матеріального достатку (*I found my slightly clotted brain praising the constant carpet, the central heating* [21, с. 212]), яким приписується впевненість (*I find myself relieved again <...> while downstairs, mutedly, reassuringly, the refrigerator changes gear* [21, с. 159]) слугують захистом від внутрішньої невпевненості у собі, яка навіть у дорослому віці часто супроводжує героїв автора *I suppose I must be grown-up now. Or would 'adult' be a better word, a more... adult word?* [21, с. 159].

Образний складник концепту MIDDLE AGE представлений онтологічною метафорою ADULTHOOD IS CONTAINER: *I just felt that he was in the adult world and I wasn't* [20, с. 112]; та індивідуально-авторською метафорою ADULTHOOD IS SEA: *Watching a mighty river of boys flowing down to the great sea of adulthood. This mighty river of boys will get to the sea in the end* [21, с. 208]. У концептуалізації дорослого віку як величезного моря (*great sea*) визначальним є нівелювання індивідуальності у процесі входжен-

ня у соціум (*get to the sea in the end*). За спостереженням автора, подібно до того, як різні ріки впадають в одне море, так і різні типи юних особистостей стають схожими з віком.

Образний компонент включає індивідуально-авторську символічну паралель **індивідуальність – колір**, яка є наскрізною у романі "Metroland" і розкривається упродовж усього тексту, ілюструючи зміни у свідомості головного героя, які приходять з віком, і відображаючи протиставлення особливостей світосприйняття юної людини і людини середнього віку: *We were very sensitive about colours at that time <young> they were ultimates, purities of extra value to the godless <...> But if they <adults> got at the colours? We couldn't even count on being ourselves any more* [21, с. 8]. Гіперболізоване судження (*We couldn't even count on being ourselves any more*) втілює гостру необхідність підлітка усвідомлювати себе індивідуальністю. Притаманні юності прискіпливе вивчення себе та навколишнього світу, прагнення пояснити та проаналізувати кожен відтінок почуттів, кожную подію та слово, своє чи інших, зображені як чітке диференціювання кольорів та їх відтінків: *If you look at the sky through a straw... it looks a much richer shade of blue* [21, с. 8]. Настання ж середнього віку асоціюється із сутінками; споглядання світу у всій повноті його барв протиставляється необхідності жити при світлі вуличних ламп, які додають всім кольорам коричневого відтінку: *The street lamps. They <adults> fug up the colours. After dark everything comes out brown, or orange* [21, с. 7].

Іншими словами, зосередження на власній індивідуальності протиставляється пристосуванню до загальноприйнятого у суспільстві способу життя, тому досить символічно звучить фраза, сказана ніби між іншим головним героєм роману: *Colours didn't really register so much as the overall* [21, с. 100]. Досягши середнього віку, він перестає зважати на кольори, які в юності вважав виразником власної індивідуальності, і на останніх сторінках роману зауважує, що не пам'ятає кольору своєї піжами, яка при світлі вуличних ламп стає корич-

невою: *The orange light has turned the stripes in my pyjamas brown, I can't even remember what their original colour is. I have several pairs in different colours and they all come out a muddy brown in this light* [21, с. 214]. У романі “Love, etc” ця ж думка висловлюється безпосередньо. У концептосфері Дж. Барнса юність може дозволити собі глибокий самоаналіз та прискіпливе вивчення усіх сфер свого оточення: *If you are young <...> you can afford to confront everything, examine every aspect of your relationship, question exactly why you are doing exactly what* [20, с. 111]. Тоді як бути зрілим означає не звертати увагу на деякі речі, уникати окремих тем, бути зайнятим у певній сфері діяльності, тому що так живуть усі дорослі люди: *Evade a few things, ignore a few things, keep away from certain subjects. That's normal, that's grown-up, that's the only way to live if you are busy, if you've a job, if you've children* [20, с. 112].

Ціннісно-оцінний складник концепту MIDDLE AGE відображає, здебільшого, роль дорослої людини в суспільстві: *<...> you are supposed to be adult now, grown up. You are at last free. You are responsible for yourself* [20, с. 87], *people grew up, struggled, had misfortunes, and eventually came to ripeness, to a sense of being at ease with the world* [18, с. 162]. Середній вік співвідноситься із зрілістю (*ripeness*), відповідальністю (*responsible for yourself*) та відчуттям повноцінності у світі (*being at ease with the world*). Оцінка відрізняється залежно від віку та досвіду персонажів: *A daughter had departed into disapproving adulthood* [19, с. 104]. Часто автор описує людину середнього віку з іронією, наприклад: *My mother, though timid in her family and social life, was always precise and authoritarian in shops. Some deep instinct told her that there was one hierarchy which would never be disturbed* [21, с. 15].

Отже, моделювання концепту MIDDLE AGE в ідіостилі Дж. Барнса дозволило виявити авторське розуміння світогляду людини середнього віку у психологічному і соціальному аспектах, а також у зіставленні з іншими віковими періодами, показати авторське бачення місця людини у соціумі

та відтворити ключові аспекти міжлюдських взаємин. Перспективним, на наш погляд, є подальше вивчення концептуального виміру ідіостилу Дж. Барнса шляхом виявлення особливостей індивідуально-авторської концептуалізації дійсності та моделювання системи авторських художніх концептів у їх взаємозв'язку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология / [под ред. В.П. Нерознака]. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
2. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт; [пер. Г.К. Косикова] // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. : трактаты, статьи, эссе. – М. : МГУ, 1987. – С. 387–422.
3. Беспалова О.Е. Концептосфера поэзии Н.С. Гумилева в ее лексическом представлении : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / О.Е. Беспалова. – СПб. : Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена, 2002. – 24 с.
4. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Л.І. Белехова. – Київ : Київ. нац. лінгв. ун-т, 2002. – 461 с.
5. Бутакова Л.О. Авторское сознание в поэзии и прозе: когнитивное моделирование / Л.О. Бутакова. – Барнаул : Изд-во Алтайск. ун-та, 2001. – 283 с.
6. Виноградов В.В. Проблема авторства и теория стилей / В. В. Виноградов. – М. : Гос. изд-во худ. лит-ры, 1961. – 613 с.
7. Гиндин С.И. Очерки истории языка русской поэзии XX века. Опыты описания идиостилей / С.И. Гиндин. – М. : Наука, 1995. – 437 с.
8. Зеер Э.Ф. Психология профессий : [учеб. пособие] / Э.Ф. Зеер. – М. : Академический Проект, Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.
9. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Москва : Гнозис, 2004. – 390 с.
10. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е.С. Кубрякова // Известия АН. – Серия литературы и языка. – 2004. – Т. 63, № 3. – С. 3–12.
11. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар ; [пер. с фр. : Н.А. Шматко]. – М. : Ин-т эксперим. социологии ; СПб. : Алетейя, 1998. – 159 с.
12. Ніконова В.Г. Поетико-когнітивний аналіз драматичного тексту: художній концепт / В.Г. Ніконова // Вісник Дніпропетровськ. ун-ту. – Серія “Мовознавство”. – Т. 16, № 11. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2008а. –

- С. 215–220. 13. Підгорна А.Б. Авторська модель світу як одна із форм реалізації індивідуальної концептуальної картини світу / А.Б. Підгорна // Наукові записки. – Вип. 81 (3). – Серія “Філологічні науки (мовознавство)” : У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2009. – С. 389–392. 14. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 60 с. 15. Пряжников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства : [учеб. пособие для студ. вузов] / Н.С. Пряжников, Е.Ю. Пряжникова. – М. : Издат. центр “Академия”. – 2001. – 480 с. 16. Тарасова И.А. Категории когнитивной лингвистики в исследовании идиостиля [Электронный ресурс] / И.А. Тарасова // Вестник СамГУ. – 2004. – № 1 (31). – Режим доступа : <http://www.russian.slavica.org>. 17. Тарасова И.А. Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте: на материале поэзии Г. Иванова и И. Анненского : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / И.А. Тарасова. – Саратов : Саратов. гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского, 2004 (а). – 484 с. 18. Barnes J. Before She Met Me / J. Barnes. – London : Picador, 1986. – 183 p. 19. Barnes J. Flaubert’s Parrot / J. Barnes. – New York : Vintage Books, 1990. – 190 p. 20. Barnes J. Love, etc / J. Barnes. – New York : Vintage Books, 2002. – 227 p. 21. Barnes J. Metroland / J. Barnes. – London : Picador, 1980. – 214 p. 22. Barnes J. Staring at the Sun / J. Barnes. – London : Picador, 1986. – 195 p. 23. Cambridge Learner’s Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/>. 24. Dalton A. Julian Barnes and the Postmodern Problem of Truth [Електронний ресурс] / A. Dalton. – Wellesley College. – 2008. – Режим доступу : <http://julianbarnes.com/resources/theses.html>. 25. Guignery V. History in Question(s): an Interview with Julian Barnes / V. Guignery // Sources. – Spring 2000. – № 8. – P. 59–72. 26. Julian Barnes (Contemporary Critical Perspectives) / [ed. by Sebastian Groes & Peter Childs]. – London : Continuum, 2011. – 192 p. 27. Longman Dictionary of Contemporary English Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/>. 28. Rubinson G. J. The Fiction of Rushdie, Barnes, Winterson and Carter. Breaking Cultural and Literary Boundaries in the Work of Four Postmodernists / G.J. Rubinson. – McFarland and Company, Inc., Publishers, 2005. – 228 p. 29. Semino E. A Cognitive Stylistic Approach to Mind Style in Narrative Fiction / E. Semino // Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis / [ed. by Elena Semino and Jonathan Culpeper]. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – 2002. – P. 95–122. 30. Stout M. “Chameleon Novelist” / M. Stout // New York Times Magazine. – № 22. – November 1992. – P. 29, 68–72, 80.

ЯЗЫК ЭМОЦИЙ КАК ИНТЕГРАТИВНЫЙ ФОРМАТ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ЗНАНИЙ

Ю.Ю. Шамаева, канд. филол. наук (Харьков)

Данная статья посвящена осмыслению языка эмоций как интегративной онтологии репрезентации знаний в языке с учетом его интерпретирующей функции. Особое внимание уделяется взаимодействию репрезентативного, семиотического и интерпретационного измерений оперирования знанием посредством языка эмоций как результата реализации ним базовых когнитивной, коммуникативной и интерпретирующей функций.

Ключевые слова: знание, интерпретация, репрезентация, эмоция, языковая функция.

Шамаева Ю.Ю. Мова емоцій як інтегративний формат репрезентації знання. Стаття присвячена осмисленню мови емоцій як інтегративної онтології репрезентації знань у мові з урахуванням її інтерпретуючої функції. Особлива увага приділяється взаємодії репрезентативного, семіотичного та інтерпретаційного вимірів оперування знаннями через мову емоцій як результату реалізації нею базових когнітивної, комунікативної та інтерпретуючої функції.

Ключові слова: емоція, знання, інтерпретація, мовна функція, репрезентація.

Shamayeva Yu.Yu. The language of emotions as an integrative format of representing knowledge. The present article focuses on analyzing the language of emotions as an integrative ontology of representing knowledge in a language, taking into account its interpreting function. A special emphasis is on the interaction of the representative, semiotic and interpretative dimensions of operating knowledge through the language of emotions as the result of its realizing the core cognitive, communicative and interpretative functions.

Key words: emotion, knowledge, interpretation, language function, representation.

В настоящее время интенсивное развитие теоретических и эмпирических исследований когнитивных процессов в языке, когнитивности, эмоции и языка на разных уровнях их взаимодействия [5; 12; 31], возникновение частных теорий языковой концептуализации и категоризации эмоций [32; 33] привело к необходимости комплексного осмысления изучаемых вопросов на основании общей теории репрезентации знаний в языке эмоций [19; 24; 27; 28], что обуславливает актуальность нашей работы с позиций когнитивной лингвистики, эмотиологии, поскольку исследованию эмоций как «одной из самых сложных систем человека, в возникновение, развитие и появление которых принимают участие практически все системы – перцепция, физиология, интеллект и т.д.» [33, с. 101] и их представленности в языке посвящено множество ра-

бот (Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, А. Вежбицка, А. Зализняк, Л.Н. Иорданская, И.Б. Левонтина, О.П. Воробьева, А.Н. Приходько, Z. Kovecses, M. Gíman и др.) и семиотики, где «общая семиотическая теория единого информационного мира еще даже не начала создаваться» [20, с. 6].

Цель настоящей статьи заключается в осмыслении языка эмоций – объекта нашего исследования – как интегративной онтологии репрезентации знаний в языке с учетом его интерпретирующей функции. Предметом исследования являются репрезентативный, семиотический и интерпретационный аспекты оперирования знанием в языке эмоций как интегративной онтогенетической системе вербализации их ментальных репрезентаций, объединяемых в когнитивную матрицу ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО ЛИЧНОСТИ

в языковом сознании экспериенцера, поскольку применительно к нашей науке – «всеобщей гуманитарной науке» – объекты изучения должны носить характер «ансамблей», – масс, групп, классов, сообществ явлений, т.е. быть множествами чего-то... пусть лишь с точки зрения обычного языка» [21, с. 14]. Отметим также, что под знанием мы имеем в виду любые его виды: «знание теоретическое и обыденное, рациональное и иррациональное, сознательное и бессознательное – любые когнитивные образования, выступающие как результат переработки (эмоциональной) информации человеком в его взаимодействии с миром» [10, с. 68].

Теоретико-методологической базой для достижения вышеуказанной цели являются разрабатываемые в современной лингвокогнитологии теории концептуализации и категоризации [3; 4; 7; 14; 29], а также понимание языка как одной из когнитивных способностей человека в фокусе метакогниции – «области лингвистического знания, которая достигается в процессе познания самого языка и которую называют «когницией о когниции», имея в виду, что когниция здесь ориентирована на её же собственный анализ» [15, с. 54].

Представляется, что непосредственно репрезентативный аспект связан с языковыми формами представления знаний в процессах концептуализации и категоризации мира [14] в то время, как семиотический аспект обеспечивает выявление особенностей когнитивных и языковых механизмов формирования языковых значений и смыслов как на системном, так и на функциональном уровнях на основе ведущего как в когнитивной лингвистике, так и в прагматике принципа инференции, лежащего и в основе имплицатур П. Грайса, и в концептуальной семантике Р. Джакендоффа, и в когнитивно-дискурсивной парадигме Е.С. Кубряковой. Любой знак становится знаком только при условии существования определенного когнитивного контекста, в который он включается, что позволяет эксплицировать «интерпретанту инференциальной коммуникации» [8, с. 277], включая вербальную коммуникацию эмоций, т.к. «между образом мира как частью сознания личности

(по А.Н. Леонтьеву) и реальными реакциями человека, включая когнитивные, эмоциональные, вербальные и т.п., стоит личность как сгусток жизни, продукт кристаллизации в форме субъекта, всегда несущего в себе свою историю, эмоции и реальную биографию» [16, с. 280]. Действительно, сам процесс семиозиса предполагает «четыре компонента: 1) знаковое средство (законодатель, или тело знака); 2) то, на что указывает знак «десигнат»; 3) воздействие, в силу которого объект воспринимается как знак (интерпретант), 4) тот, кто интерпретирует (интерпретатор)» [9, с. 6]. В этой связи, суть интерпретационного аспекта оперирования знанием в языке эмоций, мы, вслед за Е.С. Кубряковой [14; 15] и Н.Н. Болдыревым [1; 2], видим в разнообразных способах и механизмах интерпретации мира и вторичной интерпретации знаний о нем. в языке эмоций, который, как и любая языковая деятельностная структура «может рассматриваться как центральный функциональный орган человеческой психики» [22, с. 31].

Язык эмоций выполняет когнитивную, коммуникативную и интерпретирующую функции [2; 32]. Последняя в языке связана или обуславливает множество дополнительных функций (например, эмотивно-экспрессивную, эстетическую, фатическую (Р.О. Якобсон), ориентирующую (Е.С. Кубрякова), поэтическую (Ю.М. Лотман, манипулятивную (Г.И. Копнина, М.Ю. Урнов) и другие) и соответствует интерпретационному аспекту языкового оперирования знанием, что обосновывается в работах Р. Павилёниса [18], В.З. Демьянкова [6], Р. Джэкендоффа [30], где прослеживается мысль о том, что языковые выражения (в том числе выражения эмоций) приобретают конкретное смысловое наполнение исключительно в рамках определенной концептуальной системы, являясь результатом интерпретирующей деятельности индивида. Подтверждением реализации языком эмоций трех этих функций и существующих корреляций между ними подтверждается также наличием трех основных систем языковой концептуализации и категоризации мира [2; 25; 29]: лексической (лексические категории, предоставляющие доступ к «сман-

тической информации о фокусной среде (эмоционального пространства личности, в нашем случае) как основанию для её моделирования» [26, с. 132] – репрезентативный аспект оперирования знанием), грамматической (грамматические категории детерминируют то, как именно знание репрезентируется в языке и схематизируется согласно принципам вербальной коммуникации – коммуникативный аспект) и интерпретирующей (модусные категории, одной из которых является категория ЭМОЦИИ, передают способы интерпретации такого знания индивидами (интерпретационный аспект).

Итак, репрезентация знаний и опыта переживания эмоций человеком в языке эмоций представляется результатом двух главных когнитивных процессов, которые осуществляются посредством языка – концептуализации и категоризации. Так выделяются объекты и события разного уровня сложности и их осмысление как единиц знания разного формата. В концептуальной системе экспериенцера эти единицы знания представлены в виде концептов эмоций как «ментальных репрезентативных пространств «внутри» индивидуального ментально-эмоционального опыта, референтных определенным элементам символической системы словесных знаков) и выступающих в качестве психического носителя усвоенного опыта (его «операнда») со своей топологией, метрикой и динамикой» [25, с. 180], их категорий и субкатегорий различной степени генерализации, члены которых определяются на основании наличия у каждого из них дифференциального концептуального признака либо совокупности таких признаков представителя определенного класса, что В.В. Красных определяет как «когнитивная образная составляющая» [13, с. 215]. При этом, именно репрезентативный аспект языка предполагает первичную концептуализацию и категоризацию мира, которая осуществляется, преимущественно, на базовом уровне и представлена в главном значении слов главным образом конкретно-предметной и конкретно-признаковой семантики.

Семиотическое измерение оперирования знанием в языке эмоций, в свою очередь, тесно свя-

зано с означиванием и смыслопорождением, с фиксацией конкретного смысла той или иной языковой единицей в формате её значения как в процессах первичной концептуализации и категоризации, так и в ходе формирования эмоциональных смыслов в процессах вторичной обработки знаний, их интерпретации. Понимая язык «сначала как функцию, а потом как систему, ... поскольку он функционирует не потому, что он система, а, наоборот, он является системой, чтобы выполнить свою функцию и соответствовать определенной цели» [11, с. 156], и принимая во внимание тот факт, что в плане репрезентации знаний языковые знаки могут передавать концептуализированное эмоциональное содержание разного уровня сложности и в разном формате, становится ясно, что на уровне системы знаки передают концепты и категории эмоций, а на функциональном уровне коммуникации – разнообразные ситуативные, операционные эмоциональные смыслы.

По мнению психологов, переработка информации становится познанием, приобретая смысл репрезентации окружающего мира, в той степени, в какой когнитивная система включена в мир и развивается в этом мире» [23, с. 7], и при этом интерпретация базируется на типизированных схемах знания коллективного характера, зачастую представленных в репрезентативном измерении языка как коллективного явления, что еще раз подчеркивает неразрывность когнитивной и интерпретирующей функций. Из этого следует, что связь интерпретации с репрезентацией и коммуникацией обеспечивается тем, что языковая интерпретация может проявляться в трех основных типах, реализующих соответственно её три главных целевых функции [2; 6; 30]: селекции (что проявляется в способах оязыковления концептов как части физического познания мира), классификации (как части ментального познания мира, т.е. освоения знаний о мире) и оценки (в плане оценочной концептуализации и категоризации как исключительно языковой системы межличностной ориентации в мире).

Органичное взаимодействие выявленных нами аспектов оперирования знанием в интегративном

пространстве языка эмоций с учетом выполнения ним трех базовых функций можно увидеть на примере фрагмента проводимого нами исследования семных составов лексических значений номинаций эмоций для выявления вербализованных базовых концептуальных характеристик модусного концепта ЭМОЦИЯ как основания категории ЭМОЦИИ в структуре когнитивной матрицы ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО ЛИЧНОСТИ, поскольку «в когнитивном аспекте лексические значения слов представляют собой сложные образования, на структуру которых спроецированы связи и отношения концептуальных систем сознания» [17, с. 26]. На данном этапе нами были выявлены следующие классификационные основания и признаки:

1) ЦЕННОСТНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ЭМОЦИИ – а) альтруистические (*нежность, радость, забота, участие*); б) коммуникативные (*симпатия, расположение, обожание, уважение*); в) глорические (*самолюбие, гордость, превосходство*); г) практические (*приятная усталость, желание добиться успеха, напряжение*); д) пугнические (*решительность, азарт*); е) романтические (*стремление к необычному, ожидание чуда*); ж) гностические (*удивление, недоумение, догадка*); з) эстетические (*жажда красоты*); и) гедонистические (*веселье, беззаботность, безмятежность*); к) аквизитивные (*стремление коллекционировать, покупать, знакомиться*); 2) ДЛИТЕЛЬНОСТЬ (*эмоция, чувство, настроение, эмоциональное состояние, аффект, эмоциональное отношение*); 3) ИНТЕНСИВНОСТЬ (например, *восхищение/восторг, симпатия/любовь; удивление/изумление; отвращение/омерзение; неприязнь/ненависть* и т.д.); 4) ПОЛЯРНОСТЬ (положительные (*удовольствие, радость, блаженство, умиление, симпатия, предвкушение, доверие* и т.д.), отрицательные (*горе, отчаяние, тоска, зависть, злоба, раскаяние, стыд, ревность, сомнение, нетерпение, отвращение* и т.д.), и нейтральные (*равнодушие, интерес, спокойное созерцание*)); ФИЗИОЛОГИЧЕСКОЕ/ПОВЕДЕНЧЕСКОЕ ПРОЯВЛЕНИЕ (стенические эмоции, повышающие жизнедеятельность организ-

ма, и астенические – ослабляющие её).

Таким образом, язык эмоций проявляет себя как интегративная онтология репрезентации знаний экспериенцера, являясь пространством взаимодействия репрезентативного, семиотического и интерпретационного аспектов оперирования этим знанием, что обусловливается реализацией языком эмоций когнитивной, коммуникативной и интерпретирующей функций. При этом первичная репрезентация знаний о мире оказывается опосредованной селективной интерпретацией и ориентированной на принципы вербальной коммуникации как семиотические принципы порождения эмоциональных смыслов на разных уровнях. Вторичная репрезентация как вторичное осмысление знаков в процессе классифицирующей и оценивающей интерпретации вербализованных знаний обеспечивает уникальную способность языка, включая язык эмоций, с помощью своих ресурсов порождать бесконечное множество эмоциональных смыслов, создавая при этом новые формы их репрезентации в своем пространстве. Дальнейшее изучение языка эмоций в этом направлении с углублением и детализацией структуры и содержания языковленных таким образом концептов и категорий эмоций как составляющих когнитивной матрицы ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО ЛИЧНОСТИ с концептуальным моделированием архитектоники последней как в синхроническом, так и в диахроническом аспектах на материале английского языка и составляет перспективу нашего исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. О метаязыке когнитивной лингвистики: концепт как единица знания // Когнитивные исследования языка. Вып. IX. Взаимодействие когнитивных и языковых структур / Н.Н. Болдырев. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Изд. дом ТГУ им. Г.Р.Державина, 2011. – С. 23–32.
2. Болдырев Н.Н. Интерпретационный потенциал концептуальной метафоры // Когнитивные исследования языка. Вып. XV. Механизмы языковой когниции / Н.Н. Болдырев. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Изд. дом ТГУ им. Г.Р.Державина, 2013. – С. 12–21.
3. Величковский Б.М. Когнитивная наука: Основы психологии познания: в 2 т. – Т.2 / Б.М. Величковский. – М. :

- Смысл: Изд. центр «Академия», 2006. – 432 с.
4. Воробьева О.П. Концептология в Украине: обзор проблематики // Лингвоконцептология: перспективные направления / О.П. Воробьева. – Луганск : Изд-во ГУ «ЛНУ им. Тараса Шевченко», 2013. – С.10–37.
 5. Данько С.Г. Состояния коры мозга человека при внутренней индукции эмоций // Когнитивные исследования : сб. науч. тр. – Вып. 2 / С.Г. Данько. – М. : Ин-т психологии РАН, 2008. – С. 48–72.
 6. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В.З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17–33.
 7. Жаботинская С.А. Принципы создания ономазиологических моделей и событийных схем в языке // Горизонты современной лингвистики : сб. в честь Е.С.Кубряковой / С.А. Жаботинская. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 381–400.
 8. Заботкина В.И. К вопросу о соотношении семиотики и когнитивной лингвистики / В.И. Заботкина // Языковые параметры современной цивилизации : сб. тр. I науч. конф. памяти акад. РАН Ю.С. Степанова. – Москва : Ин-т языкознания РАН; Калуга : ИП Шилин И.В. («Эйдос», 2013. – С. 275–285.
 9. Карасик В.И. Языковая матрица культуры / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2013. – 320 с.
 10. Касевич В.Б. Когнитивная лингвистика. В поисках идентичности / В.Б. Касевич. – М. : Языки славянской культуры, 2013. – 192 с.
 11. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история / Э. Косериу // Новое в лингвистике. Вып. III. – М. : Прогресс, 1963. – С. 143–343.
 12. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – М. : Гнозис, 2008. – 374 с.
 13. Красных В.В. Основы психолингвистики : лекционный курс / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2012. – 333 с.
 14. Кубрякова Е.С. О методике когнитивно-дискурсивного анализа применительно к исследованию драматургических произведений (пьесы как особые форматы знаний) / Е.С. Кубрякова // Принципы и методы когнитивных исследований языка. – Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 30–45.
 15. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Е.С. Кубрякова. – М. : Знак, 2012. – 208 с.
 16. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2008. – 288 с.
 17. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М.В. Никитин. – М. : Высш. школа, 1983. – 127 с.
 18. Павилёнис Р.Й. Проблема смысла. Современный логико-философский анализ языка / Р.Й. Павилёнис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.
 19. Рожкова Т.В. Когнитивные механизмы образования английских эмоцио-психиатрических терминов / Т.В. Рожкова // Non multum, sed multa: Немного о многом. У когнитивных истоков современной терминологии : сб. науч. тр. в честь В.Ф. Новодрановой. – М. : Авторская академия, 2010. – С. 397–402.
 20. Степанов Ю.С. Вводная статья / Ю.С. Степанов // Семиотика: Антология. – М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 5–42.
 21. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю.С. Степанов. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 248 с.
 22. Уфимцева Н.В. Психолингвистика в XXI веке / Н.В. Уфимцева // Язык и сознание: психолингвистические аспекты. – М. : Эйдос, 2009. – С. 21–32.
 23. Ушаков Д.В. Когнитивная система и развитие / Д.В. Ушаков // Когнитивные исследования. Вып. 3. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. – С. 5–14.
 24. Фомина З.Е. Эмоциональные концепты в русской, немецкой, австрийской и швейцарской художественных картинах мира / З.Е. Фомина // Лингвоконцептология: перспективные направления. – Луганск : Изд-во ГУ «ЛНУ им. Тараса Шевченко», 2013. – С. 363–400.
 25. Холодная М.А. Особенности организации концептуальных структур: онтологический подход / М.А. Холодная // Когнитивные исследования. Вып. 5. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – С. 177–193.
 26. Шамис А.Л. Пути моделирования мышления: Активные синергические нейронные сети, мышление и творчество, формальные модели поведения и распознавания с пониманием / А.Л. Шамис. – М. : Ком-Книга, 2006. – 336 с.
 27. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
 28. Шаховский В.И. Эмоции: До-лингвистика, лингвистика, лингвокультурология / В.И. Шаховский. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 128 с.
 29. Gigerenzer G. Rethinking rationality / G. Gigerenzer, S. Reinhard // Bounded rationality: the adaptive toolbox. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – P. 13–36.
 30. Jackendoff R. Semantics and cognition / R. Jackendoff. – Cambridge, Mass : MIT Press, 1983. – 283 p.
 31. Johnson-Laird P.N. Towards a cognitive theory of the emotion / P.N. Johnson-Laird, K. Oatley // Cognition and emotion. – 1987. – Vol. 1 – P. 29–50.
 32. Kryk-Kastovsky B. Surprise, surprise: The iconicity-conventionality scale of emotions / B. Kryk-Kastovsky // The language of emotion: Conceptualization, expression, and theoretical foundation. – 2007. – Amsterdam: John Benjamins Publishing. – P. 155–173.
 33. McLaren K. The language of emotions. What your feelings are trying to tell you / K. McLaren. – Vancouver: BanyenBooks, 2014. – 415 p.

УДК 811. 111' 42

**ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ
ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ JEALOUSY/РЕВНОЩІ
У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

Д.О. Вороніна (Харків)

У статті розглядається сутність емоційного концепту JEALOUSY/РЕВНОЩІ та встановлюються засоби номінації, дескрипції та експресії емоційного концепту JEALOUSY/РЕВНОЩІ у сучасному англomовному художньому дискурсі. Номінація відбувається шляхом прямого називання концепту номінативними засобами, які включають ім'я концепту, лексему jealousy, її синоніми, їх частиномовні похідні, а також вільні й фразеологізовані словосполучення, утворені на їх основі, та ідіоми. Дескрипція здійснюється шляхом опису проявів емоційного стану ревності, а експресія – через вербальну експлікацію цього емоційного стану.

Ключові слова: дескрипція, експресія, емоційний концепт, емоція, номінація.

Воронина Д.А. Средства вербализации эмоционального концепта (на материале современного англоязычного художественного дискурса). В статье рассматривается сущность эмоционального концепта JEALOUSY/РЕВНОСТЬ, устанавливаются средства номинации, дескрипции и экспрессии этого концепта в современном англоязычном дискурсе. Номинация осуществляется путем прямого называния концепта номинативными средствами, включающими имя концепта, лексику jealousy, её синонимы, их производные, а также свободные и фразеологические словосочетания, образованные на их основе и идиомы. Дескрипция осуществляется через описание эмоционального состояния ревности, а экспрессия – через его вербальную экспликацию этого эмоционального состояния.

Ключевые слова: дескрипция, экспрессия, эмоциональный концепт, эмоция, номинация.

Voronina D.O. Means of verbalisation of the emotional concept JEALOUSY (on the material of modern English fiction). The article establishes means of the nomination, description and expression of the emotional concept JEALOUSY in the modern English fiction. Nomination of JEALOUSY takes place through direct naming the concept by nominative means including the name of the concept, lexeme jealousy, its synonyms, their derivatives belonging to different parts of speech, free and phraseological word combinations and idioms. Description of JEALOUSY involves accounting the characteristics of the emotional state of jealousy and expression of JEALOUSY presupposes verbal explication of this emotional state.

Key words: description, emotion, emotional concept, expression, nomination.

Актуальність дослідження в галузі емоційної концептології обумовлюється важливою роллю, яку відіграють емоції в життєдіяльності людини. А пріоритетна у сучасному мовознавстві антропоцентрична когнітивно-дискурсивна парадигма при вивченні мовних явищ дає можливість дослідити складові відповідного вербалізованого емоційного концепту. Об'єктом дослідження є емоційний концепт JEALOUSY/РЕВНОЩІ як комплексна ментальна одиниця, а предметом дослідження виступають різноманітні засоби вербалізації цього концепту.

Мета статті полягає у встановленні засобів номінації, дескрипції та експресії емоційного концепту JEALOUSY/РЕВНОЩІ у сучасному англomовному художньому дискурсі.

Наукова новизна дослідження визначається застосуванням когнітивно-дискурсивних методик аналізу, що дозволяють всебічно розкрити особливості як мовної, так і дискурсивної реалізації концепту JEALOUSY/РЕВНОЩІ.

Матеріалом дослідження слугували твори сучасних англomовних письменників.

Зміна наукової парадигми з системно-структурної на антропоцентричну когнітивно-дискурсивну перемістила фокус уваги дослідників на людину – носія і творця мови, і переорієнтувала інтерес лінгвістів з іманентної структури мови на мовленнєву-розумову діяльність людини й концепт як ментальну одиницю, що забезпечує цю діяльність.

Загальноприйнятою вже стала дефініція концепту як базового утворення, яка слугує “поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості у тій інформаційній структурі, яка відображає знання та досвід людини” [6, с. 90] та є “посередником між культурою і мовою” [2, с. 162]. Концепт включає в себе сукупність усіх поняттєвих смислів, а також оцінних, образних й емотивних асоціацій, які народжуються при свідомому чи несвідомому використанні, сприйнятті й інтерпретації певної мовної одиниці: слова, фразеологізму, словосполучення тощо. Основна репрезентативна функція концепту – це функція заміщення не тільки основних значень лексичної одиниці, але й усіх його можливих варіантів і відтінків [8, с. 7].

Структура концепту має прототипічну організацію і може бути зображена у вигляді моделі поля, де інформаційно-понятійний компонент є “мовною фіксацією концепту... його дефініцією” [4, с. 26] і становить ядро когнітивної складової концепту (інтенціонал). Він містить ознаки, які є обов’язковими і формують поняття про відображену концептом сутність. Інтерпретаційне поле концепту становить його периферію (імплікаціонал), яка формується ознаками, що імплікаційно пов’язані з ядром, тобто оцінками і трактовками ядра [10, с. 59–60]. Ядро концепту виявляється у прямих значеннях мовних виразів, їх номінативному (денотативному) потенціалі. Структура імплікаційної аuri концепту втілюється в словотвірних та інших семантичних зв’язках імені концепту, сполучуваності, фразеологізації, метафоричному та метонімічному варіюванні, взаємодії експліцитних та імпліцитних смислів у дискурсі. План вираження концепту репрезентований цілим рядом мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму, а план змісту залучає спільні для усіх його

мовних реалізацій семантичні ознаки, що “скріплюють” лексико-семантичну парадигму та утворюють його поняттєву або прототипічну основу [8, с. 37].

Особливе місце в концептосфері будь-якої лінгвокультури посідають концепти емоцій. Емоції є суттю психологічної системи людини, “поєднуючи у собі всесвіт, (мовну) свідомість, психіку, діяльність” [1, с. 125]. Емоційна сфера людини є багатогранною і може бути структурована, як така, що має три рівні: 1) первинні емоції, або базові; 2) почуття, які переводять первинні емоції до складу рефлексій; 3) соціалізовані емоції, отфільтровані культурою [9]. На відміну від первинних емоцій, якими вважається страх, радість, гнів та сум, ревності є соціалізованою емоцією, тобто такою, що зумовлена культурним середовищем та соціальними практиками. Це складний емоційно-психічний феномен, що характеризується індивідуальним способом реалізації та публічною формою його виразу. Співвідношення емоційного та раціонального компонентів не є незмінним. Їх прояв може мати різний ступінь інтенсивності, продовження, глибини усвідомлення та відображатися у формі переживань, стану, відносин, афекту [7]. Ревності – це комплексна емоція, за Р.Декартом, вона являє собою поєднання любові та ненависті до особи, яку кохають, та заздрощів до того, до кого ця особа проявляє свою прихильність [5, с. 29]. Специфіка прояву і лексикалізації цієї емоції залежить від особливостей лінгвокультури, у якій емоція актуалізується у вигляді емоційного концепту.

За М.А. Красавським, емоційний концепт – це “етнічно, культурно обумовлене структурно-змістове, як правило, лексично і /чи фразеологічно вербалізоване утворення, яке базується на поняттєвій основі, що включає в себе, окрім самого поняття, образ, культурну цінність, і функціонально замінює людині в процесі рефлексії і комунікації однопорядкові предмети (в широкому сенсі слова), які викликають упереджене ставлення” [5, с. 59]. Емоційний концепт JEALOUSY/РЕВНОЩІ як втілення соціалізованої емоції тісно пов’язаний з базовими елементарними людськими емоціями,

які є універсальними для більшості культур: страх, радість, гнів і сум.

Емоційний концепт JEALOUSY/РЕВНОЩІ має поняттєвий ціннісний та образний зміст й, як і будь-який інший емоційний концепт, актуалізується в дискурсі шляхом **номінації**, **дескрипції** та **експресії** [11, с. 43].

До засобів **номінації** емоційного концепту належать номінативні одиниці мови, що його називають. Для виявлення поняттєвого змісту лексичної одиниці, яка називає концепт, необхідно звернутися до її словникової дефініції, яка “розкриває логіко-предметний зміст слова, під який потрібно підвести як відображений у свідомості образ (уявлення, поняття), так і відношення цих предметів у реальному світі, а також те, як вони знаходять своє відображення в логіко-семантичних відношеннях, які в рівній мірі конституують лексичне значення повнозначних слів” [10, с. 32–33].

У лексикографічних джерелах словникове визначення лексеми *jealousy* представлено наступними дефініціями: 1) the feeling of anger or bitterness which someone has when they wish that they could have the qualities or possessions that another person has [12] – почуття гніву чи прикраси у людини, коли вона воліла б мати якості або майно іншої людини; 2) the state or quality of being jealous [13] – стан або властивість бути ревним; 3) a) being jealous: a lover’s jealousy; b) instance of this; act or remark that shows a person to be jealous [Cf ENVY] [15] – а) бути ревним; б) приклад цього (випадок); дія чи репліка, що вказує на те, що людина ревнує; 4) a) jealous feeling [14] – почуття; 5) a) jealous state or feeling; b) instance of this; French: related to jealous [16] – а) стан або почуття; б) прояв цього стану чи почуття; 6) a feeling of unhappiness and anger because someone has something that you want [12] – почуття суму чи гніву через те, що хтось має те, що ви бажаєте.

Відомо, що у лексикографічних джерелах тлумачення значень слів подається в порядку їх значущості і частотності вживання у мовному просторі. Тому основні ознаки наведених дефініцій, які позначають поняття JEALOUSY/РЕВНОЩІ,

можна класифікувати наступним чином. Головною є **онтологічна категоріальна ознака – емоційний стан** [feeling; emotion; state]. Пресупозиції ідентифікаторів категоріальної ознаки передбачають такі **екзистенційні ознаки** поняття JEALOUSY/РЕВНОЩІ, як наявність уособленого експерієнцера, емоційного стану та наявність каузатора емоційного стану, який може бути як **уособленим**, так і **неуособленим**. Наявність експерієнцера опосередковано виражається значенням ідентифікаторів (емоція може переживатися лише уособленим суб’єктом; суб’єкт, що переживає певний емоційний стан, називається експерієнцером [3, с. 6], а наявність каузатора (людини або речі, яка спричиняє цей стан), пояснює причину стану експерієнцера.

Важливу роль в ідентифікації поняття JEALOUSY / РЕВНОЩІ має **аксіологічна ознака – негативна оцінка емоційного стану**, яка імпліцитно міститься у структурі значення переважної більшості ідентифікаторів: suspicion, doubts, feeling of inadequacy, hostility, envy [14]. Аналіз пресупозицій ідентифікаторів також надає можливість специфікувати **дію каузатора** емоційного стану як **малефактивну**: aroused by a real or supposed wrong; resulting from injury, mistreatment, opposition [15], а також встановити **телеологічну ознаку**, що характеризує інтенції експерієнцера емоційного стану ревності як **протидію каузатору**: wanting to fight back; a desire to fight back at the supposed cause of this feeling; makes you want to hurt someone or be unpleasant [12].

Отже, основне значення лексеми *jealousy* визначаємо як негативний емоційний стан експерієнцера, що є результатом maleфактивної дії уособленого/неуособленого каузатора і викликає протидію. Це значення фактично є **категоріальною** семемою, що дозволяє віднести денотат *jealousy* до категорії емоційних станів.

Для встановлення диференційної семи (семем), необхідно визначити синоніми – ідентифікатори лексеми JEALOUSY/РЕВНОЩІ і розмежувати їх денотати на підставі порівняльного аналізу. Певною мірою, окрім імені концепту, лексеми *jealousy*,

до номінативних засобів його мовної репрезентації припустимо віднести синоніми, що використовуються в дефініціях його імені: *zeal, heartburn, grudging, hostility, indignation, suspicion, doubts, feeling of inadequacy* [13], а також зафіксовані в Roget's Thesaurus of English Words and Phrases: *resentment, irritation, choler, fury, exasperation, vexation, indignation, animosity* тощо [17] й їх частиномовні похідні; а також вільні словосполучення, побудовані на їх основі: *to become jealous, to awake, to excite jealousy*, та ідіоми: *green-eyed monster*.

У сучасному англomовному художньому дискурсі номінативні засоби об'єктивації емоційного концепту JEALOUSY / РЕВНОЩІ використовуються для експлікації емоційного стану ревнощів як в авторському мовленні, так і в мовленні персонажів: *"Margaret was not a ready lover, but where she loved she loved passionately, and with no small degree of jealousy."* (E. Gaskell); *"Emma and Fanny had been great friends in childhood, and why should not, in such a distance in time from either object, that childhood friendship be as real to her now as the venomous jealousy with which Fanny had later inspired her."* *"Only a blank misery of loss shot through with the most terrible jealousy. She was astonished at her sudden capacity to be jealous; she had somehow, and she saw stupidity, imagined herself to be above jealousy."* *"It made her frightened; and because she suspected in all times that it was simply her resentment and her jealousy run mad, she tried not to indulge it."* (I. Murdoch), як монологічному: *"And then between jealousy and distraction, I married him!" she whispered with desperate impetuosity.* (H. Thomas); *"You're thinking that people don't keep up old jealousies for twenty years or so. Perhaps not. Not just primitive, brute jealousy. That means a word and a blow. But the thing that rankles is hurt vanity."* (D.L. Sayers), так і діалогічному: *"I said I was impressed, Martha. I'm beside myself with jealousy. What do you want me to do, throw up?"* (E. Albee). *"You can't be yourself within jealousy."* (T. Beta).

Дескрипція емоційного стану ревнощів здійснюється за допомогою різноманітних мовних

засобів, які за словниковими дефініціями не містять ознак, що дозволяють віднести їх до засобів вербалізації концепту JEALOUSY/РЕВНОЩІ, проте набувають таких ознак у контексті дискурсу, оскільки відображають фізіологічний та психічний стан експерієнцера ревнощів. До таких відносяться фразеологізовані словосполучення типу *a pang / stab / twinge of jealousy, to be racked by jealousy, to be beside oneself with jealousy, to be inoculated with the poison of jealousy, to be consumed with jealousy* та ідіоми типу *eat one's heart out*.

Наприклад: *"I've never been jealous before I met you, it burns, luv. Like silver through my veins."* (J. Frost); *"Anna has a stab of jealousy – she is thrilled for them, yet can't help but envy their happiness. Don't be ungracious, she tells herself."* (S. Rayner). Перший фрагмент, окрім експліцитного маркера референтної ситуації РЕВНОЩІ, вільного словосполучення з похідною від імені концепту, *to be jealous*, містить опис стану експерієнцера ревнощів: він відчуває печію в венах. У другому прикладі стан переживання ревнощів метафорично уподібнено удару ножом за допомогою фразеологізму *a stab of jealousy*; опис також включає відображення боротьби героїні з самою собою в намаганні приборкати негативні емоції.

Експресія емоційного стану ревнощів завжди пов'язана з прямим мовленням персонажів. Наприклад: *"I won't lie. I want to beat the hell out of any man who's had you – you'd be smart to keep them the hell away from me – but nothing in your past will change how I feel about you."* (S. Days); *"Randall said to Ann, 'Must we have that bloody priest infesting the house all the time?'"* (I. Murdoch). У першому прикладі емоційний стан персонажів передається за допомогою вкраплення в мовлення вульгаризму *the hell*, який відображає інтенсивність, негативність емоції, а також гнів, спровокований ревнощами, а в другому прикладі вживанням категоричного модального дієслова *must*, посиленого вульгаризмом *bloody*.

Результат проведеного дослідження дозволяє зазначити, що вербалізований емоційний концепт JEALOUSY/РЕВНОЩІ втілюється у дискурсі

через номінацію, дескрипцію та експресію. Номінативні засоби вербалізації концепту охоплюють ім'я концепту, лексику JEALOUSY, її синоніми, їх частиномовні похідні, а також вільні й фразеологізовані словосполучення, утворені на їх основі та ідіоми. Основний поняттєво-ціннісний зміст, встановлений шляхом дефінітивного аналізу імені концепту, визначає емоційний стан експерієнцера, як негативний, що є результатом малефективної дії уособленого/неуособленого каузатора і викликає протидію. Дескрипція емоції реалізується в мовних виразах, які актуалізують концепт JEALOUSY/РЕВНОЩІ в авторському або персонажному мовленні в імпліцитний спосіб через опис властивостей та дій експерієнцера цього емоційного стану. Експресія емоційного стану ревностів частіше відображається у прямому мовленні персонажів, які спонтанно виражають свої емоції.

Перспективи дослідження вбачаємо у здійсненні подальшого аналізу номінативних, дескриптивних та експресивних засобів мовного втілення концепту JEALOUSY/РЕВНОЩІ на більш репрезентативному матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев И.А. Место и роль эмоций в психологической системе / И.А. Васильев // Вести Москов. ун-та. Сер. 14. Психология. – 2008. – № 2. – С. 113–127.
2. Дармилова З.Г. Концепт, концептосфера, как базовые понятия когнитивной лингвистики / З.Г. Дармилова // Университет. чтения : материалы науч.-метод. чтений ПГЛУ. – Пятигорск : ПГЛУ, 2008. – 494с.
3. Жаботинская С.А. Ономастиологические модели и событийные схемы / С.А. Жаботинская // Вестник ХНУ имени В.Н. Каразина. – 2009. – № 837. – С. 3–14.
4. Карасик В.И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В.И. Карасик // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : Воронеж. ун-т, 2001. – С. 25–36.
5. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 494 с.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / Сост.: Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М. : МГУ, 1996. – 245 с.
7. Кэрролл Э. Изард. Психология Эмоций / Э. Изард Кэрролл. – Москва; Санкт-Петербург; Нижний Новгород : Питер, 2002. – 464 с.
8. Лихачов Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачов – М. : Известия АН СССР. – Сер. Лит. и яз. – Т. 52. – № 1. – 1993. – С. 3–9.
9. Мягкова Е.Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования / Е.Ю. Мягкова. – Воронеж : Воронеж. ун-т, 1990. – 106 с.
10. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М.В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–154.
11. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
12. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 1668 p.
13. Collins English Dictionary for Advanced Learners. – London : Harper Collins Publishers, 2000. – 1704 p.
14. Collins English Dictionary. – London : Harper Collins Publishers, 1994. – 1560 p.
15. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Essex : England by Clays Ltd. Publishers, 1993. – 1587 p.
16. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 1428 p.
17. Oxford Dictionary of Current English. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 1692 p.
18. Roget's Thesaurus of English Words and Phrases. – London : Penguin Reference, 1998. – 1963 p.

УДК 811.111+811.161.2]’42’373.612.2:111.852

ЕТНОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА МЕТАФОРИЧНОЇ ОБ’ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ ВРОДА (на матеріалі англійської та української/російської мов)

Е.В. Довганюк (Харків)

Робота присвячена виявленню та аналізу етнокультурної специфіки способів об’єктивації естетичного концепту ВРОДА в мовних свідомостях носіїв англійської та української/російської мов на основі концептуально-метафоричного аналізу із залученням лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів.

Ключові слова: естетичний концепт, етнокультурна специфіка, когнітивна лінгвістика, лінгвокультура, метафора.

Довганюк Э.В. Этнокультурная специфика метафорической объективации концепта КРАСОТА (на материале английского и украинского/русского языков). Работа посвящена определению и анализу этнокультурной специфики способов объективации эстетического концепта КРАСОТА в языковом сознании носителей английского и украинского/русского языков на основе концептуально-метафорического анализа с привлечением лингвокогнитивного и лингвокультурологического подходов.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, лингвокультура, метафора, эстетический концепт, этнокультурная специфика.

Dovhaniuk E.V. Ethno-cultural peculiarities of the metaphorical objectivization of the concept BEAUTY in English and Ukrainian/Russian. The research focuses on revealing and analyzing the ethnocultural peculiarities of the ways the aesthetic concept BEAUTY is represented in English and Ukrainian/Russian on the basis of a conceptual-metaphorical analysis within the framework of cognitive linguistics and linguoculturology.

Key words: aesthetic concept, cognitive linguistics, ethnocultural peculiarities, linguoculture, metaphor.

Мовознавство має багатовікову традицію, однак найінтенсивніший його розвиток припадає на XX–XXI ст. За цей період змінилося три наукові парадигми: порівняльно-історична, системно-структурна й комунікативно-функціональна, і для сучасних дослідників вже очевидним є той факт, що мову як багатопланове, інтегративне явище, що забезпечує унікальну здатність людини говорити і розуміти почуте найдоцільніше вивчати у скопусі когнітивної лінгвістики, що уможливило «відкриття нових перспектив у вивченні мовних одиниць різного рівня» [6, с. 49].

У сучасній лінгвоконцептології та лінгвокультурології значна увага приділяється концептам емоційного, етичного та естетичного характеру (Н.Д. Арутюнова, С.Г. Воркачев, В.З. Дем’янков, В.І. Карасик, О.О. Чорновол-Ткаченко, Ю.Ю. Ша-

маєва та ін.), оскільки особливості вербальної репрезентації етико-естетичного досвіду мають пряме відношення до менталітету етносу та гармонізації міжкультурної комунікації. В зв’язку з цим базові культурно значущі концепти, у тому числі і досліджуваний нами естетичний концепт ВРОДА, все частіше стають фокусом розвідок лінгвістів (Л.Р. Дускаєва, М.В. Піменова, В.В. Сідорова, С. Goddard, R. Jackendoff, R.W. Langacker, G. Rey, L. Talmy, A. Wierzbicka). Унікальність концепту ВРОДА зумовлюється його онтологією як естетичного телеономного абстрактного ментального комплексу, одиниці повсякденної філософської, переважно етичної, свідомості, яка є культурно значущою, аксіологічно забарвленою та світоглядно зорієнтованою. В сучасних лінгвістичних студіях досліджено лише окремі аспекти вивчення концеп-

ту ВРОДА (С.Г. Воркачев, Ю.В. Мещерякова, І.О. Окунєва, М.О. Каратишова), а його етнокультурна специфіка, співвідношення універсального та етноспецифічного в уявленнях про красу належать до недостатньо висвітлених питань у сучасному мовознавстві. Це зумовлює актуальність нашої роботи, яка підсилюється загальною антропоцентричною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на дослідження мовних одиниць з багатовимірним урахуванням інформації про світ у річищі лінгвокогнітивної та лінгвокультурної парадигм при аналізі мовних репрезентантів різноманітних концептуальних утворень.

Об'єктом розвідки є концепт ВРОДА (КВ), репрезентований в англійській та українській/російській мовах, а її предметом виступають етнокультурно-специфічні риси способів вербалізації КВ в англійській та українській/російській мовних свідомостях.

Матеріал роботи становлять фрагменти прецедентно-пареміологічних форм мовної творчості носіїв англійської та української/російської мов, які містять 600 культурно детермінованих метафор краси як вербалізаторів концептуальної сутності, що досліджується в зазначених лінгвокультурах.

Метою дослідження є комплексний лінгвокультурно-когнітивний аналіз способів мовної репрезентації КВ як структурно, так і змістовно складного, багатовимірного вербально актуалізованого мисленнєвого конструкту, об'єктивованого в англійській та українській/російській мовних свідомостях, з фокусом на їхній етнокультурній специфіці.

Досягнення зазначеної мети передбачає реалізацію наступних завдань: 1) обґрунтувати статус КВ як лінгвокультурного утворення із власною структурно-змістовною організацією; 2) на фразеологічному та пареміологічному матеріалі проаналізувати та систематизувати способи метафоричної репрезентації КВ в англійській та українській/російській мовах; 3) визначити етнокультурно-зумовлену ціннісну специфіку концептуальних корелятивів концептуального референту ВРОДА, об'єктивованого лексичними засобами вищезазначених мов.

Мета та завдання роботи зумовили вибір основних методів дослідження, серед яких – концептуально-метафоричний аналіз мовної об'єктивації КВ, застосований для виявлення кола концептуальних корелятивів концептуального референту ВРОДА; інтерпретативний аналіз; гіпотетико-дедуктивний метод; кількісний аналіз, тощо.

Наукова новизна нашої розвідки полягає у тому, що в ній вперше у річищі когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології визначено та проаналізовано етнокультурну специфіку способів метафоричної об'єктивації естетичного КВ, репрезентованого в англійській та українській/російській мовних свідомостях.

Згідно з сучасними дослідженнями, результатами процесів світосприйняття, концептуалізації та категоризації дійсності є відповідні концепти та категорії [7; 9; 11; 12]. У когнітивній лінгвістиці стрижньовим є поняття «концепт», яке як термін все частіше використовується науковцями, як займаються проблемами мовного віддзеркалення когніції. Незважаючи на різноманітність тлумачень концепту, дослідників об'єднує думка, що концепт – це оперативна ментальна структура, яка має суцільно когнітивний статус і не існує поза мисленням. Складність концепту полягає в наявності двобічного зв'язку між мовою і свідомістю, оскільки категорії свідомості реалізуються в мовних категоріях та одночасно детермінуються ними, тобто, на думку Ю.С. Степанова, «культура детермінує концепт» [8, с. 40]. Вслід за О.С. Кубряковою, концепт розуміється нами як «індивідуальна оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної у психіці людини» [4, с. 90–93]. У сучасній лінгвістиці, відповідно до базової методологічної орієнтації дослідників, існує декілька підходів до вивчення концепту, що відбивається у численних розвідках, присвячених вивченню структури та змісту концепта, способам його моделювання [3; 6; 9]. Однією з найпопулярніших є складникова модель, відповідно до якої у структурі концепту виокремлюються три складники: поняттєвий,

образний та ціннісний [3]. Зважаючи на це, для реалізації мети нашої роботи найбільш релевантним вбачається когнітивно-лінгвокультурний підхід, стрижнем якого є саме концепт культури у єдності своїх образної, понятійної та ціннісної складових [9].

Лінгвокультурний концепт – «одиниця ментального рівня, яка у певній системі (картині світу) виконує роль ключового елемента» [5, с. 112], тому КВ вбачається лінгвокультурним концептом, що обумовлює співвідношення його есенціальних ознак, втілених в чуттєво-образному ядрі і базовому шарі, з його поняттєвою і значущісною складовими, а інтерпретаційної периферії – з культурно-детермінованою образною складовою. Він є складним утворенням, що інтегрує три компоненти: поняттєво-значущісний, який охоплює ознаково-дефініційну структуру концепту (мовна фіксація концепту, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, порівняльні характеристики даного концепту по відношенню до того чи іншого ряду концептів); образний, який фіксує когнітивні метафори, що підтримують концепт у мовній свідомості (смакові, тактильні, зорові, слухові характеристики подій, предметів, явищ, які у тому чи іншому вигляді відображені у нашій свідомості); й ціннісний, який є показником важливості цього ментального утворення як для індивіда, так і для певного лінгвокультурного колективу.

Враховуючи вищезазначене, ми розуміємо лінгвокультурний концепт ВРОДА як складну ментальну структуру, поняттєвою складовою якої є вербалізована естетична оцінка, образно-перцептивною складовою якої є набір прототип-образів привабливої/непривабливої зовнішності, а ціннісною складовою є визнання краси одним з вищих життєвих орієнтирів. В лінгвокультурах, що порівнюються у нашій розвідці, універсальні концептуальні характеристики КВ зводяться до відповідності з ідеалом, страху перед непривабливою зовнішністю та зневагою по відношенню до посередньої зовнішності: *The ideal has many names, and beauty is but one of them. Краса душі надає привабливість навіть непоказному тілу, точно так, як і неподобство душі кладе на найпрекрасні-*

ше складання і на прекрасні члени тіла якийсь особливий відбиток, який збуджує в нас нез'ясовну відразу; пріоритету здоров'я та молодості: Health and cheerfulness make beauty. Дал би бог дородство, а красоту сама добуду. Основні етноспецифічні характеристики КВ в англomовній лінгвокультурі – це порівняння емоційної і позитивної естетичної оцінки (*Beauty can either be a judgment of one's physical appearance*), припущання вибору при визнанні певних критеріїв привабливості (*I would warn you that I do not attribute to nature either beauty or deformity, order or confusion. Only in relation to our imagination can things be called beautiful or ugly, well-ordered or confused. (Baruch (Benedict de) Spinoza)*). Основними етноспецифічними характеристиками КВ в лінгвокультурі носіїв української/російської мов за результатами дослідження виявляються зіставлення краси душі та тіла: *Красота до вечера, а доброта навек. Красота сердца дороже красоты лица*, акцентування самої суті краси: *Краса не в особі, краса – це світло в серці*; розуміння і жалість до непривабливості *Не тот хорош, кто лицом пригож, а тот хорош, кто на дело гош*; пропаганда здорового способу життя як шляху до краси: *Прекрасное и красивое в человеке немислимо без представления о гармоническом развитии организма и здоровья (Н.Г. Чернышевский) И ты красотой дивила, была и ловка и сильна (Н. А. Некрасов)*.

Інструментом дослідження етнокультурної специфіки способів вербальної об'єктивації КВ ми обрали саме метафору, бо в її змісті органічно поєднується інформація про царину-мету, що виявляє сутність досліджуваного КВ (концептуальний референт), та царину-джерело, де міститься інформація про об'єкти, що використовуються для її визначення (концептуальний корелят). На думку М.М. Болдирєва, «приписуючи людині, події або об'єкту певні характеристики за допомогою метафори, ми привертаємо до них особливу увагу та, водночас, виділяємо їх із усього можливого переліку характеристик за рахунок звернення до іншої концептуальної царини. Метою цього виділення

може бути також позитивна чи негативна оцінка або посилення даних характеристик» [1, с. 14]. Однією з найважливіших особливостей метафори є наявність в ній позитивного або негативного оцінювання, що свідчить про присутність емотивності, адже у метафорі міститься не тільки власне інформація про оцінку, а й особистісне забарвлення певного когнітивного контексту.

Згідно з Дж. Лакоффом [10], «концептуальна метафора – це розуміння і переживання певних явищ і речей (абстрактних) у термінах конкретних». Теорія концептуальної метафори дозволяє нам достатньо чітко розмежовувати когнітивний процес осмислювання певної сутності у термінах іншої, його результат – концептуальну метафору та метафоричні мовні засоби, що нею матрично породжуються [10; 11]. Отже, концептуальний корелят, концептуальний референт та зона їхнього концептуального перехрещення є складовими цього базового лінгвокогнітивного процесу.

Специфіка змісту концептуальних корелятів, за Дж. Лакоффом та М. Джонсоном, виявляється при зверненні до їх аналізу з виокремленням структурних, онтологічних та орієнтаційних концептуальних метафор [10]. Структурні метафори (*structural metaphors*), що розуміються як концепти, метафорично структуровані за прикладом структур інших концептів, є багатшими, ніж онтологічні та орієнтаційні, тому що включають в себе ці обидва класи. У структурній метафорі чіткіше структурований концепт або домен проектується на менш чітко структурований, що дозволяє не тільки порівнювати їх між собою, а й створювати нові концепти. Орієнтаційні метафори (*orientational metaphors*) організовують цілі системи концептів за зразком просторових відносин на кшталт ВЕРХ – НИЗ, ВСЕРЕДИНІ – ЗОВНІ, ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ. Іншим способом осмислення абстрактних понять є сприйняття людиною подій, дій, емоцій та ідей як предметів і речовин. Дані людського досвіду, пов'язані з такими фізичними об'єктами, лежать в основі онтологічних метафор (*ontological metaphors*). Останні найяскравіше представлені, зокрема, метафорами контейнера, що уподібнює

що-небудь обмеженому простору і вмісту всередині і поза ним [2].

В результаті проведеного дослідження нами було виявлено, що у концептополі ВРОДА активно діють процеси метафоризації, що базуються на історичних, соціально-психологічних та етнокультурних уявленнях про красу та об'єктивуються у певних культурно-детермінованих структурно-смыслових моделях. У свою чергу, аналізуючи валоративні ознаки естетичного КВ в англійській та українській/російській мовних свідомостях на підґрунті проведеного аналізу концептуальних корелятів концептуального референту ВРОДА, ми дійшли наступних висновків.

Кореляти вербалізованих структурних концептуальних метафор, які репрезентують зазначену вище етнокультурну специфіку КВ в англійській лінгвокультурі, нами об'єднано в такі основні групи: LIVING BEING (*Love built on beauty, soon as beauty dies...*) / EMOTION (*There is no cosmetic for beauty like happiness*) / ACTION (*What they are doing is beauty, and it is hard work*). У повному обсязі виявлені нами концептуальні кореляти концептуального референту ВРОДА при структурній метафоризації (66,4% загального масиву фактажу обсягом 600 одиниць) охоплюють наступні (в дужках наведена кількість застосувань та відсоткова значущість, відсутність числа означає поодинокість): LIVING BEING (22 – 7,3%), MIRACLE (15 – 5%), PHYSICAL APPEARANCE (13 – 4,3%), JOY (12 – 4%), PLANT (11 – 3,7%), MORAL FEATURE (11 – 3,7%), ACTION (11 – 3,7%), FLOWER (8 – 2,7%), POWER (8 – 2,7%), VIRTUE (8 – 2,7%), KINDNESS (7 – 2,3%), LOVE (7 – 2,3%), COLOR (7 – 2,3%), ANIMAL (5 – 1,7%), TRUTH (5 – 1,7%), GARDEN (5 – 1,3%), ETERNITY (5 – 1,3%), HARMONY (5 – 1,3%), ATTITUDE (5 – 1,3%), HEALTH (3 – 1%), PAST (3 – 1%), EMOTION (3 – 1%), IDEAL (3 – 1%), LIFE (2 – 0,7%), COMPLEXION (2 – 0,7%), WISDOM (2 – 0,7%), HAPPINESS (2 – 0,7%), HARD WORK (2 – 0,7%), ART (2 – 0,7%), SOUND (2 – 0,7%), FUTURE (2 – 0,7%), LUCK (1 – 0,3%), INTUITION (1 – 0,3%), RESERVE (1 – 0,3%), SPORT (1 – 0,3%),

TRAVELLING (1 – 0,3%), POLITICS (1 – 0,3%), IMPERFECTION (1 – 0,3%).

Кореляти вербалізованих онтологічних концептуальних метафор, які відбивають етнокультурну специфіку КВ в англomовній лінгвокультурі, ми об'єднали в наступні базові групи: ENERGY (*Beauty blinds, the blind is easy robbed. / SOURCE / (The most beautiful thing we can experience is the mysterious. It is the source of all true art and all science. / OBJECT (Where shall you seek beauty and how shall you find her unless she herself be your way and your guide? Nay, beauty is a thing of might and dread)*). У повному обсязі виявлені нами концептуальні кореляти концептуального референту ВРОДА при онтологічній метафоризації (33,3% загального масиву фактажу обсягом 600 одиниць) охоплюють такі (в дужках – кількість застосувань та відсоткова значущість, відсутність числа означає поодинокість): OBJECT (21 – 7%), CONTAINER (17 – 5,7%), ILLUSION (13 – 4,3%), FOOD (7 – 2,3%), SOURCE (7 – 2,3%), HOOK (7 – 2,3%), GIFT (6 – 2%), HIDDEN OBJECT (5 – 1,7%), LIGHT (3 – 1%), PLACE (3 – 1%), RARITY (3 – 1%), PURCHASE (2 – 0,7%), VALUE (2 – 0,7%), ENERGY (1 – 0,3%), SMTH. NEW (1 – 0,3%), FASHION (1 – 0,3%), WEALTH (1 – 0,3%).

Щодо етноспецифічної орієнтаційної концептуальної метафоризації краси в англomовній лінгвокультурі, в нашому дослідженні виявлено лише один такий випадок – DOWN (0,3% опрацьованого матеріалу): (*The only beauty is the beauty that lies beneath you*), з чого можна зробити висновок, що КВ не є просторово-зорієнтованим концептом.

Кореляти вербалізованих структурних концептуальних метафор, які висвітлюють зазначену вище етнокультурну специфіку КВ в українській/російській мовних свідомостях, нами також об'єднано в такі основні групи: ЖИВА ІСТОТА (*Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, кохання – це весни жива краса*) / ЕМОЦІЯ (*Ведь это такое счастье чувствовать в себе такую красоту, чувствовать ту радость, которую достаешь всем!*) / ДІЯ (*Не красна жизнь дня-*

ми, а красна делами). У повному обсязі виявлені нами концептуальні кореляти концептуального референту ВРОДА при структурній метафоризації (66,7% загального масиву фактажу обсягом 600 одиниць) охоплюють наступні (в дужках наведена кількість застосувань та відсоткова значущість, відсутність числа означає поодинокість): РОСЛИНА (22 – 7,3%), ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД (18 – 6,3%), ПТАХ (12 – 4%), МИТТЄВІСТЬ (12 – 4%), РОЗУМ (11 – 3,7%), НЕДОБРОЗІЧЛИВІСТЬ (11 – 3,7%), СПІЛКУВАННЯ (11 – 3,7%), ДИВО (11 – 3,7%), ЖИВА ІСТОТА (10 – 3,3%), ДІЯ (10 – 3,3%), ЧИСТОТА (8 – 2,7%), ВЛАДА (8 – 2,7%), РІДНЯ (6 – 2%), ГАРМОНІЯ (5 – 1,7%), ЗДОРОВ'Я (4 – 1,3%), ДУХОВНІСТЬ (4 – 1,3%), НЕРОЗУМНІСТЬ (4 – 1,3%), ЩАСТЯ (4 – 1,3%), ЗВУК (4 – 1,3%), СКРОМНІСТЬ (3 – 1%), КОХАННЯ (3 – 1%), ТРИВОГА (3 – 1%), ДОБРОТА (2 – 0,7%), МОЛОДІСТЬ (2 – 0,7%), РИСА ХАРАКТЕРУ (2 – 0,7%), ТВАРИНА (2 – 0,7%), НАРОД (1 – 0,3%), РИБА (1 – 0,3%), МИНУЛЕ (1 – 0,3%), УДАЧА (1 – 0,3%), СВОБОДА (1 – 0,3%), ПРАВДА (1 – 0,3%), ВІЙНА (1 – 0,3%).

Кореляти вербалізованих онтологічних концептуальних метафор, які виявляють етнокультурну унікальність КВ в українській/російській мовах, ми розподілили наступним чином: ЕНЕРГІЯ (*Краса – це яскраве світло, що осяває світ*) / ДЖЕРЕЛО (*Любовь и красота начинаются с глаз*) / ОБ'ЄКТ (*Где вы такую красоту раскопали?*) Нижче наведено повний перелік способів онтологічної метафоризації краси в українській/російській мовах (33,3% опрацьованого матеріалу): ЇЖА (13 – 4,3%), ДЖЕРЕЛО (11 – 3,4%), БАГАТСТВО (9 – 3%), СОНЦЕ (7 – 2,3%), ІЛЮЗІЯ (6 – 2%), ВОДА (5 – 1,7%), МІСЦЕ (5 – 1,7%), ГАЧОК (5 – 1,7%), ПРИКРАСА (5 – 1,7%), ТКАНИНА (5 – 1,7%), ОБ'ЄКТ (5 – 1,7%), ГРОШІ (4 – 1,3%), ПОКУПКА (4 – 1,3%), МОДА (3 – 1%), ЗІРКА (3 – 1%), ЩОСЬ НОВЕ (2 – 0,3%), НАГОРОДА (1 – 0,3%), ТВЕРДІСТЬ (1 – 0,3%).

В нашій розвідці не було виявлено жодного випадку орієнтаційної метафоризації краси, що

також свідчить про те, що КВ, репрезентований в українській/російській мовах, також не має просторово-зорієнтованого втілення.

Таким чином, аналіз способів метафоричної вербалізації репрезентованого у прецедентно-пареміологічному фонді англійської та української/російської мов складного, багатовимірного лінгвокогнітивного утворення ВРОДА дозволяє виявити особливості його структури та змісту з фокусом на образній складовій як системі культурно-маркованих метафоричних конститuentів, об'єднаних таксономічними зв'язками навколо базових корелятивів концептуального референту ВРОДА, де найяскравіше виявляється валоративна етнокультурна унікальність досліджуваного концепту. Його основний лінгвокультурний смисл міститься в його здібності відображати в своїй мовній реалізації специфіку національного менталітету як сукупності світоглядних і поведінкових особливостей етносу. З огляду на це, етнокультурно-зумовлена ціннісна специфіка концептуальних корелятивів концептуального референту ВРОДА в лінгвокультурі носіїв англійської мови зводиться до актуалізації зв'язку між молодістю та красою та різко негативною характеристикою дефектів зовнішності, а в українській/російській лінгвокультурах – до підкреслення зв'язку між красою, здоров'ям та розумінням марності спроб поліпшити свою зовнішність.

Більш детальне та поглиблене вивчення структури та змісту вербалізованого КВ з точки зору синхронії та діакронії у річизі когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології зі зверненням до методів психолінгвістики складає перспективу нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Интерпретационный потенциал концептуальной метафоры / Н.Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка ; [под общ. ред. Болдырева Н.Н. – М-во обр. и науки РФ, Рос. акад. наук, Ин-т языкознания РАН, Тамбов. гос. ун-т им. Г.Р. Державина, Рос. ассоц. лингвистов-когнитологов. – М. : Ин-т языкознания РАН; Тамбов : Издат. дом ТГУ им. Г.Р. Державина. – 2013. – Вып. XV: Механизмы языковой когниции : сб. науч. трудов; [отв. ред. вып. В.З. Демьянков]. – С. 12–32.
2. Бровченко І.В. Концептуальна метафора у кліше англомовного наукового тексту : дис ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І.В. Бровченко. – Харків, 2011. – 364 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личности, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М. : МГУ, 1996. – 248 с.
5. Левченко О. Лінгвокультурологія та її термінна система / О. Левченко // Вісник нац. ун-ту “Львів. політехніка”. – 2003. – № 490. – С. 105–113.
6. Мельник Ю.П. Синтаксичний концепт та фрейм у структурі гіпотаксису: семантико-когнітивний аспект / Ю.П. Мельник // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1002. – С. 49–56.
7. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы / А.Н. Приходько. – Днепропетровск : Белая Е.А., 2013. – 307 с.
8. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
9. Шевченко І.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И.С. Шевченко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 192–195.
10. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p.
11. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Kövecses Z. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 375 p.
12. Geeraerts D. Cognitive Linguistics: basic readings / Dirk Geeraerts. – Berlin / New York : Walter de Gruyter, 2006. – 485 p.
13. Grady J. Cognitive Mechanisms of Conceptual Integration / J. Grady // Cognitive Science. – 2000. – № 11 (3/4). – P. 335–347.

ОБРАЗНА СКЛАДОВА КОНЦЕПТІВ ГЕРОЙ/АНТИГЕРОЙ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

І.А. Котова (Харків)

У статті досліджено мовні засоби реалізації концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ у американському англomовному кінодискурсі. Виділено структурні компоненти цих концептів та реконструйовано їх образну складову в рамках концептуальної мережі.

Ключові слова: антигерой, герой, кінодискурс, концепт, образна складова.

Котова И.А. Образная составляющая концептов ГЕРОЙ / АНТИГЕРОЙ в американском англоязычном кинодискурсе. В статье исследованы языковые средства реализации концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ в американском англоязычном кинодискурсе. Выделены структурные компоненты этих концептов и реконструирована их образная составляющая в рамках концептуальной сети.

Ключевые слова: антигерой, герой, кинодискурс, концепт, образная составляющая.

Kotova I.A. The Figurative Constituent of the Concepts HERO and ANTIHERO in the American Film Discourse. The article focuses on the concepts HERO and ANTIHERO in the American film discourse. Structural components of these concepts are singled out, their figurative constituent is reconstructed in the form of a conceptual network.

Key words: antihero, concept, figurative constituent, film discourse, hero.

Кінематограф є невід'ємною частиною життя сучасного суспільства, оскільки він є відбиттям суспільних тенденцій, поглядів, цінностей та стереотипів і з часом набуває все більш масового характеру. Проблематика цієї статті стосується когнітивного аспекту функціонування кіно як особливого типу дискурсу, для дослідження якого залучається інструментарій концептології.

Актуальність дослідження зумовлена вирішальною роллю людської когніції у процесі вербалізації результатів сприйняття світу.

Об'єктом нашого дослідження постають мовні засоби реалізації концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в американському англomовному кінодискурсі.

Предметом роботи виступає образна складова концептів як структурний компонент лінгвокультурних концептів.

Метою нашої статті є визначення структурних компонентів концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ та засобів їх мовної актуалізації. Реалізація

цієї мети передбачає розв'язання таких конкретних завдань: визначити кінодискурс як особливий тип дискурсу, з'ясувати роль концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в кінодискурсі, виявити мовні засоби реалізації образної складової концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ.

Матеріалом слугують сценарії до голлівудських кінофільмів виробництва США та Великої Британії, які відображують американську лінгвокультуру: «Thor», «Superman», «Star Wars. Episode IV. A New Hope», «Star Wars. Episode VI. Return of the Jedi».

У межах вивчення кіно в лінгвістиці йдеться про кінофільм як текст [12], або про кіно в цілому як особливий тип дискурсу [4; 8; 11], тому визначення терміну «кінодискурс» в нашому дослідженні потребує уточнення. Ми спираємося на точку зору В.Є. Чернявської, яка визначає дискурс як сукупність тематично спільних текстів, кожний з яких сприймається та ідентифікується як мовний корелят певної соціально-культурної практики [14,

с. 89–93]. З цієї позиції, розглядаємо кінодискурс як комплексну взаємодію всієї сукупності кіно-текстів, яких може бути безмежно багато. Кіно-тексту свою чергу визначаємо за Г.Г. Слишкіним та М.О. Єфремовою як «зв'язне, цілісне та завершене повідомлення, виражене за допомогою вербальних (лінгвістичних) та невербальних (іконічних та/або індексальних) знаків, організоване відповідно до задуму колективного, функціонально-диференційованого автора за допомогою кінематографічних кодів, зафіксоване на матеріальному носії і призначене для програвання на екрані та аудіовізуального сприйняття глядачами» [12, с. 32]. Водночас, ігровий кінофільм можна розглядати як різновид художнього тексту, особливий тип наративу [17].

Враховуючи нарративний потенціал ігрового кінофільму, вважаємо доцільним розглянути кінодискурс з позицій когнітивної поетики (когнітивної стилістики), яка послуговується інструментарієм лінгвістики, літературознавства та когнітивної науки. В нашому дослідженні залучення когнітивної поетики є доцільним для вивчення структури та інтерпретації образів героїв художніх творів, оскільки повний аналіз портретизації персонажа сто-сується когнітивного аспекту мовних явищ [15, с. 125].

Когнітивний аспект вивчення кінодискурсу в межах нашого дослідження базується на ідеї, відповідно до якої дискурс часто концентрується навколо певного опорного концепту а також створює загальний контекст, що описує дійові особи, об'єкти, обставини, часи, вчинки та визначається в найбільшій мірі загальним для творця дискурсу та його інтерпретатора світом, що будується у процесі розгортання дискурсу [1, с. 7].

Аналізуючи взаємозв'язок між дискурсом та концептами, які можна виділити в рамках цього дискурсу, звертаємося до дискурсивної типології, за якою виділяються три типи концептів, об'єкти-вованих в дискурсі. Метахтони – це «дискурсеми», чийм іменем називається тип дискурсу. Наприклад, концепт ПОЛІТИКА є метахтоном для політичного дискурсу, МЕДИЦИНА – для медичного, РЕЛІГІЯ – для релігійного [10, с. 126]. Автохтони –

це концептуальні константи або домінанти дискурсу. Вони є типовими, характерними та прогнозованими в рамках обраного типу дискурсу. Так, концепти ВЛАДА та ПОЛІТИК є автохтонами для політичного дискурсу, ТРЕНЕР – для спортивного. У різних класифікаціях такі концепти також називаються «генеративними» або «ключовими» [там само, с. 126]. Аллохтони – це елементи концептосистеми дискурсу, що є нетиповими, невірогідними, не завжди прогнозованими, інколи нехарактерними та такими, що конкретизують системотворчі концепти (автохтони). Такі концепти також називаються «запозиченими» або «нейтральними» [там само, с. 126]. Концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ, які ми розглядаємо в рамках нашого дослідження, є автохтонами, оскільки вони є характерними та часто системоутворюючими концептами для кінодискурсу. Вибір саме цих двох концептів як опірних концептів кінодискурсу зумовлений тим, що герой, а також антигерой як його антипод, є одними з основних елементів кінофільму з точки зору драматургії, оскільки основою драматургічної цілісності фільму, тобто, композиції, є екранна реалізація таких понять як фабула, сюжет, герой (характер), драматичний конфлікт у його розвитку [9, с. 340].

Розглядати концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ як автохтони кінодискурсу видається доцільним з позицій лінгвокультурологічного підходу, оскільки різні персонажі, що створюються колективним автором як носії героїчних якостей, є відображенням специфічних уявлень представників певної лінгвокультури. Виходячи з цього припущення, розглядаємо концепт як «базову одиницю культури, її концентрат» [7, с. 97]. Відповідно до ідеї, що структура концепту включає все, що робить його фактом культури – етимологію; історію, скорочену до основних ознак її змісту; сучасні асоціації, оцінки та ін. [13, с. 41], виділяються поняттєва, предметно-образна та ціннісна складові культурного концепту [7, с. 105].

Поняттєва складова концепту є мовною фіксацією концепту, його позначенням, описом, дефініцією, порівняльними ознаками певного концепту

стосовно інших концептів. Ця складова, яку можна також назвати фактуальною, зберігається у свідомості у вербальній формі і може відтворюватися в мовленні безпосередньо [6]. Ціннісна складова концепту відображує важливість цього психічного утворення для окремих індивідів та колективу та реалізована в конотативному значенні, наданні оцінки певним компонентам значення відповідних лексем. Саме ціннісна складова визначає можливість виділення концепту. Цінність завжди є центром концепту, оскільки концепт – це інструмент вивчення культури, а в основі культури завжди лежить саме ціннісний принцип [5]. Образна складова концепту представлена характеристиками предметів, явищ, подій, зафіксованих в пам'яті носіїв мови, що сприймаються фізично – зором, слухом та ін., або релевантними ознаками практичного знання [7, с. 107]. Образна складова, на відміну від поняттєвої складової, є невербальною і лише може бути описана [6].

Важливість образної складової зумовлена інгредієнтною метафоричністю концептів, оскільки метафори структурують людське сприйняття, мислення та діяльність [16]. Концепти метафоричні за своєю природою, оскільки «метафора пов'язується не стільки з сутнісними компонентами самого концепту, скільки з його аналоговими реляціями з іншими концептами, що залучаються задля осмислення та називання цих сутнісних компонентів» [2, с. 56]. Таким чином, образну складову концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в англомовному кінодискурсі можна реконструювати у рамках концептуальної мережі. Концептуальну мережу розуміємо як упорядковану структуру, сформовану пропозиційними зв'язками – предметними, акціональними, посесивними, ідентифікаційними та компаративними – одного фрейма (або концепта) з іншими [3].

Для концепту ГЕРОЙ було виокремлено такий зв'язок у межах ідентифікаційного фрейму: ГЕРОЙ є БОЄЦЬ.

Попри відсутність схильності до насильства, конфлікт між героєм та його антагоністом, прямий чи прихований, є неминучим, оскільки зокрема

через протистояння таких персонажів розкривається основна ідея кінотвору. У фантастичній епопеї «Star Wars» головною місією в житті героя, Люка Скайуокера, є здобуття перемоги над його антагоністом Дартом Вейдером:

- (1) *YODA: No more training do you require. Already know you that which you need. (Yoda sighs, and lies back on his bed)*
LUKE: Then I am a Jedi?
YODA: (shakes his head) Ohhh. Not yet. One thing remains: Vader. You must confront Vader. Then, only then, a Jedi will you be. And confront him you will (Star Wars, Episode 6).

У рамках компаративного фрейму для концепту ГЕРОЙ було виділено такий зв'язок: ГЕРОЙ є ніби СВІТЛО.

Батько Супермена, головного героя однойменної стрічки, порівнює його зі світлом, маяком, який може вказати людству шлях до загального блага й добра:

- (2) *JOR-EL: They can be a great people, Kal-El. They wish to be. They only lack the light to show the way. For this reason above all – their capacity for good – I have sent them you. My only son* (Superman).

У межах предметного фрейму для концепту ГЕРОЙ були виділені такі квалітативні зв'язки:

- 1) ГЕРОЙ є НАДПРИРОДНИЙ / БОЖЕСТВЕННИЙ.

Супермен прибув на Землю з іншої планети у міжпланетному кораблі, впавши з неба. Для його майбутніх прийомних батьків така позаземна технологія є проявом магії:

- (3) *JONATHAN: Well – better change that tire if we're gonna get home and see about contactin' that boy's proper kin.*
MARTHA: (defensively) He hasn't got any – not for sure. Not around here anyways. You saw that magic contraption he came in, same as me (Superman).

- 2) ГЕРОЙ є СИЛЬНИЙ / МАЙСТЕРНИЙ / ВПРАВНИЙ.

Прагнучи повернути свою зброю, головний герой стрічки «Thor» успішно долає опір цілого

кордону професійних солдатів, що охороняють місце її падіння на землю, попри те, що батько позбавив його надприродної сили, і демонструє значну перевагу в силі та майстерності:

(4) COULSON: *It's not easy to do what you did. You made us all look like a bunch of mall cops. That's hurtful. (THEN) The men you so easily subdued are highly-trained professionals, and in my experience, it takes someone who's received similar training to do what you did to them. Would you like to tell me where you received your training?* (Thor).

3) ГЕРОЙ є ІНШИЙ.

Сприйняття героя як взірця, ідеал водночас відчужує його образ від образу звичайної людини, через що ця «іншість» може мати наслідком самотність, відокремленість, ізольованість:

(5) THOR: *You think me strange?*
(Jane laughs, catches herself)
JANE: *Yeah. Just a little.*
THOR: *Good strange or bad strange?*
JANE: *I'm not quite sure yet* (Thor).

У рамках посесивного фрейму для концепту ГЕРОЙ було виділено такий зв'язок: ГЕРОЙ має ОБОВ'ЯЗОК.

Через зв'язок із концептом ОБОВ'ЯЗОК розкривається ще одна важлива характеристика героя – попри виняткові можливості і обдарованість, свобода дій героя обмежена необхідністю діяти не в своїх інтересах, а в інтересах оточуючих. Батько Тора, Один, готуючись передати синові трон, пояснює, що з ним Тор отримає не тільки владу над дев'ятьма світами, але й обов'язок підтримувати в них мир та добробут:

(6) ODIN: *Today I entrust you with the greatest honor in all the Nine Realms. The sacred throne of Asgard. I have sacrificed much to achieve peace. So, too, must a new generation sacrifice to maintain that peace. Responsibility, duty, honor. These are not merely virtues to which we must aspire. They are essential to every soldier and to every King* (Thor).

Для концепту ГЕРОЙ також було виділено такий зв'язок у межах акціонального фрейму: ГЕРОЙ

РУХАЄТЬСЯ ВПЕРЕД/РОЗВИВАЄТЬСЯ.

Динамічність героя як персонажа кінотвору розкривається через його відношення до необхідності постійно вчитися, розвиватися, рухатися вперед. Місія героя представлена як довгий шлях, сповнений важких випробувань, який він має пройти:

(7) BEN: *To be a Jedi, Luke, you must confront and then go beyond the dark side – the side your father couldn't get past. Impatience is the easiest door – for you, like your father. Only, your father was seduced by what he found on the other side of the door, and you have held firm* (Star Wars, Episode 6).

Концептуальна мережа, у якій реконструюється образна складова концепту АНТИГЕРОЙ, також містить зв'язки у межах предметного, посесивного та акціонального фреймів. У межах предметного фрейму для концепту АНТИГЕРОЙ було виділено такі квалітативні зв'язки:

1) АНТИГЕРОЙ є ВПРАВНИЙ / МАЙСТЕРНИЙ / СИЛЬНИЙ.

Так само як і герой, антигерой має бути достатньо обдарованим розумово або фізично, щоб утворювати певну симетричність у портретизації цих персонажів. Тому антигерой також може бути представлений як уособлення непересічного таланту або сили:

(8) LOKI: *As I recall, I was the one who veiled us in smoke to ease our escape.*
THOR: *Some do battle, others just do tricks* (Thor).

2) АНТИГЕРОЙ є ТЕМНИЙ.

Персонажі кінотвору «Thor» обговорюють можливість, що серед жителів їхнього світу – Асгарду – є зрадник, і ця можливість видається їм зловісною. Цим зрадником є Локі, антигерой, образ якого використовується як контрастний образіві героя Тора:

(9) HOGUN: *Laufey said there were traitors in the House of Odin.*
(The others turn to the usually quiet Hogun)
FANDRAL: *Why is it every time you choose to speak, it has to be something dark and ominous?* (Thor).

3) АНТИГЕРОЙ є ХВОРИЙ / НЕЗДОРОВИЙ.

Зло, схильність до насильства, відсутність співчуття, байдужість до долі інших людей, що слугують прикладами моральних вад антигероя, можуть характеризуватися як хворобливий, «ненормальний» стан.

(10) *SUPERMAN: Is that how a warped brain like yours gets its kicks? By planning the death of innocent people?*

LUTHOR: (quick smile) No. By causing the death of innocent people (Superman).

У межах посесивного фрейму для концепту АНТИГЕРОЙ було виділено такий зв'язок: АНТИГЕРОЙ має СВОБОДУ / ВІДСУТНІСТЬ ЗАБОРОН.

Концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ протиставляються за характеристикою ставлення до своєї обдарованості. У той час коли концепт ГЕРОЙ пов'язується у межах посесивного фрейму з концептом ОБОВ'ЯЗОК, який обмежує його можливості застосувати свої здібності задля власної користі, для концепту АНТИГЕРОЙ виділено зв'язок такої самої природи із концептом СВОБОДА / ВІДСУТНІСТЬ ЗАБОРОН. Моральні принципи можна розглядати як певні обмеження, що накладаються суспільством на бажання індивідів досягти своїх цілей та задовольнити свої потреби. Дії антигероя як персонажа, що має моральні вади, дозволяють розглядати його як такого, що нехтує обмеженнями, яких дотримуються всі інші, включаючи героїв:

(11) *LOKI: You can't stop it. The Bifrost will build until it rips Jotunheim apart.*

THOR: Why have you done this?

LOKI: To do what Father never could. To destroy their kind forever. When he awakens, he'll see the wisdom of what I've done (Thor).

У межах акціонального фрейму для концепту АНТИГЕРОЙ було виділено такі зв'язки:

1) АНТИГЕРОЙ РУЙНУЄ.

На відміну від героя, справи якого є працею на користь людства і які мають конструктивний

характер, антигерой діє, руйнуючи вже створене, не рятує, а знищує:

(12) *EVE: Maybe he'll leave you alone, Lex. Maybe he's just passing through.*

LUTHOR: (bitter smile) Just... passing through, Miss Teschmacher? Not on your life... something I would gladly sacrifice by the way – for the one chance to destroy everything he represents (Superman).

2) АНТИГЕРОЙ НЕ РУХАЄТЬСЯ ВПЕРЕД / НЕ РОЗВИВАЄТЬСЯ.

Як концепт ГЕРОЙ, так і концепт АНТИГЕРОЙ у межах акціонального фрейму репрезентовано через дію розвитку або руху, але для антигероя характерним є підкреслення саме відсутності такого розвитку. На відміну від героїв, антигероям властива впевненість у їхній довершеності, що певною мірою їх обмежує. У наступному прикладі зі стрічки «Star Wars» саме на цьому наголошує Бен Кенобі, який був учителем Дарта Вейдера до того, як він став антигероем. Вейдер впевнений, що він досяг найвищої влади, перейшовши на бік зла, і говорить про часи свого учнівства зі зневагою. Для Бена очевидно є хибність точки зору його колишнього учня, оскільки для нього перехід на темний бік сили був кінцем шляху, що веде до справжньої мудрості:

(13) *VADER: I've been waiting for you, Obi-Wan. We meet again, at last. The circle is now complete.*

(Ben Kenobi moves with elegant ease into a classical offensive position. The fearsome Dark Knight takes a defensive stance)

VADER: When I left you, I was but the learner; now I am the master.

BEN: Only a master of evil, Darth (Star Wars, Episode 4).

Образну складову концептів ГЕРОЙ ТА АНТИГЕРОЙ, реконструйовану за допомогою концептуальної мережі, можна представити таким чином:

дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.Н. Зарецкая. – Челябинск, 2010. – 21 с. 5. Карасик В.И. Лингвокультурный концепт как элемент языкового сознания / В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин // Методология современной психолингвистики. – Москва, Барнаул, 2003. – С. 50–57. 6. Карасик В.И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 75–80. 7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 8. Лавріненко І.М. Стратегії і тактики зміни комунікативних ролей у сучасному англомовному кінодискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.М. Лавріненко. – Харків, 2011. – 20 с. 9. Нечай О.Ф. Основы киноискусства : [учеб. пособие для некинематогр. вузов] / О.Ф. Нечай, Г.В. Ратников; под ред. И.В. Вайсфельда. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Мн. : Выш. шк., 1985. – 368 с. 10. Приходько А.Н. Концепт в дискурсах vs концепты в дискурсе / А.Н. Приходько // Дискурс, концепт, жанр: [кол. монография] (Серия «Язык и дискурс». Вып. 1) / [отв. ред. М.Ю. Олешков]. – Нижний Тагил : НТГСПА, 2009. – С. 125–139. 11. Пшеничных А.М. Реперспективізація предметної ситуації в англомовному діалогічному дискурсі (на матеріалі мультимедійних ігрових кінотворів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.М. Пшеничных. – Харків, 2011. – 21 с. 12. Слышкин Г.Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г.Г. Слышкин,

М.А. Ефремова. – М. : Водолей Publishers, 2004. – 153 с. 13. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с. 14. Чернявская В.Е. Дискурс как фантомный объект: от текста к дискурсу и обратно? [Электронный ресурс] / В.Е. Чернявская // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. трудов. – 2011. – № 3. – С. 86–95. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no3-2011/cernavskaa-v-e> 15. Culpeper J. Reflections on a cognitive stylistic approach to characterization / J. Culpeper // Cognitive Poetics: Goals, Gains and Gaps: [ed. by G. Brone & J. Vandaele]. – Berlin, 2009. – P. 125–160. – (Series “Application of Cognitive Linguistics, vol. 10). 16. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 256 p. 17. Monaco J. How to Read a Film: The World of Movies, Media, and Multimedia. Language, History, Theory / J. Monaco. – [3rd edn.]. – New York: Oxford University Press, 2000. – 672 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Star Wars. Episode 4: A New Hope (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Star-Wars-A-New-Hope.html> 2. Star Wars: Episode 6: Return of the Jedi (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Star-Wars-Return-of-the-Jedi.html> 3. Superman (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scifiscripts.com/scripts/superman_I_shoot.txt 4. Thor (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Thor.html>

УДК 811.111'42

**ВЕРБАЛЬНЕ ВТІЛЕННЯ БАЗОВИХ КОНЦЕПТІВ
У ДИСКУРСІ ГЛАМУРУ
(на прикладі англомовних електронних глянцевиx видань)**

Г.Д. Макогон (Харків)

В статті розглядаються засоби реалізації базових концептів англомовного електронного дискурсу гламуру, що презентований в глянцевиx журналах. Концепти аналізуються як лінгвокультурні, що структуруються в межах поняттєвого, оцінного та образного шарів.

Ключові слова: гламур, глянцевиx журнал, дискурс гламуру, лінгвокультурний концепт, поняттєвий, оцінний та образний шари концепту.

Макогон Г.Д. Вербальная реализация базовых концептов в дискурсе гламура (на примере англоязычных электронных глянцевых изданий). В статье рассматриваются средства вербализации базовых концептов англоязычного электронного дискурса гламура, который представлен в глянцевых журналах. Концепты анализируются как лингвокультурные и структурируются в пределах понятийного, оценочного и образного слоев.

Ключевые слова: гламур, глянцевый журнал, дискурс гламура, лингвокультурный концепт, понятийный, оценочный и образный слой концепта.

Makogon G.D. Verbalization of basic concepts in the discourse of glamor (featured in English electronic glossy magazines). The article focuses on the basic concepts of English electronic discourse of glamour featured in glossy magazines. The concepts are considered as linguistic-cultural types structured in terms of conceptual, evaluative and associative layers.

Keywords: conceptual, evaluative and associative layers of the concept, discourse of glamor, glossy magazin, linguistic-cultural concept.

Стаття присвячена мовній реалізації базових концептів у дискурсі гламуру, що вербалізуються в електронних англомовних виданнях.

Актуальність дослідження зумовлена врахуванням закономірностей когніції людини у процесі вербального втілення результатів світопізнання та вирішальною роллю ЗМІ у формуванні мовної картини світу широкої читачької аудиторії. Об'єктом дослідження є мовні одиниці, які об'єктивують базові концепти дискурсу гламуру в англомовних Інтернет-виданнях. Предметом дослідження є структура базових концептів дискурсу гламуру, маніфестована в англомовних Інтернет-виданнях. Метою дослідження є визначення лінгвокогнітивних характеристик базових концептів дискурсу гламуру, що вербалізуються в англомовних Інтернет-виданнях. Матеріалом досліджен-

ня обрані тексти Інтернет-видань (online), так званих глянцевиx журналів "Vogue", "Cosmopolitan", "VanityFair", "Glamour" та "Artsyspot".

За останні десятиліття в сучасній лінгвістиці виникло чимало нових понять, значне місце серед яких займає 'гламур'. Термін 'гламур', що характеризує стандарти життя та одягу, які рекламуються у глянцевій пресі, характеризується проникненням у найрізноманітніші сфери соціального та індивідуального буття. Це поняття є украй невизначеним, але все ж відсилає до сукупності ознак, що вказують на особливий спосіб сприйняття навколишнього світу і взаємодії з ним.

У фокусі дослідження знаходиться лінгвокультурний феномен – гламур – маніфестований в дискурсі англомовних Інтернет-видань. Гламур досліджується як культурний та естетичний феномен

[3; 12; 20; 25], напрямок моди [2; 7], соціальне поняття [8; 21], тощо.

Лексема *glamour*, яка вже досить міцно закріпилася в сучасному лексиконі, в перекладі з англійської перекладається як “чарувати, полонити, підкорювати” [27]. Поняття “гламур” визначається як “приваблююча сила моди; бездоганна, майже нереальна краса; фізична і сексуальна привабливість; таємниче походження; натяк на екзотику; зумисна крикливість” [2, с. 63].

Поняття “гламуру” найбільш яскраво і широко репрезентовано в глянцеvih журналах, оскільки саме вони мають на меті агітування моди і розкоші і спрямовані на діалог з читачем. Гламур з’явився у глянцеvih виданнях ще на початку ХХ століття. Медіа-корпорація Conde Nast Publications, що у 1909 р. викупила американський журнал *Vogue*, з 1916 р. почала видавати його регіональні версії в Європі й перетворила це видання на найвпливовіше у фешн-світі. Глянцева подача інформації – перевага візуального матеріалу над текстовим і детальне описування стилю життя знаменитостей – створювала у свідомості більшості читачів бажаний життєвий орієнтир. Сама назва “гламур” закріплювалася в свідомості публіки журналом “*Glamour of Hollywood*”, заснованим 1939 р. видавництвом Conde Nast [17].

Сьогодні глянцева преса оцінюється як яскраве відображення цивілізації та невід’ємна частина сучасного життя. Це головне знаряддя мас-медіа для формування і нав’язування певної точки зору. Глянцевий журнал – головний носій дискурсу гламуру – можна охарактеризувати як ілюстроване періодичне друковане видання високої поліграфічної якості, що спеціалізується на розповсюдженні ідеології гламуру у різноманітних царинах життя. Це продукт масової культури, тому найчастіше глянцеvi видання спрямовані на полегшену подачу інформації, з метою не перевтомити читача надмірною кількістю та складністю останньої та зображаючи ідеальний у розумінні читача стиль життя [17].

В сучасному тлумаченні термін ‘glamour’ визначається як певна якість, що змушує предмети

і людей виглядати не такими, якими вони є насправді, конотуючи із штучністю та ілюзорністю, зовнішнім, показним, навмисним блиском [12, с. 23]. Гламур неодмінно пов’язаний з соціально-майновим статусом богеми, бомонду, еліти, мажорів, “золотої молоді” і, особливо, зі світом моди та краси глянцеvih журналів, шоу-бізнесу та голлівудських зірок, який визначається як “гламурний світ” [12, с. 23]. В лінгвістиці це поняття вивчається як концепт ГЛАМУР, що на початку ХХІ ст. перетворився на універсальну естетичну характеристику суспільства.

Концепт як об’єкт лінгвокогнітивних студій є одним з центральних у сучасному мовознавстві [9; 13; 15; 19; 23–25; 28]. Зокрема, він виступає основним семантичним поняттям когнітивної лінгвістики [16, с. 57].

Загальновідомо, що широковживане поняття ‘концепт’ характеризується неоднозначністю та суперечливістю. Зокрема, воно виступає основним семантичним поняттям когнітивної лінгвістики [16, с. 57].

Як правило, дослідники пропонують різні дефініції концепту. Так, науковці, які працюють у руслі лінгвокультурології [13; 23–25 та ін.], визначаючи концепт, вважають основним факт етнокультурної зумовленості, а представники когнітивної лінгвістики [9; 15; 28 та ін.] роблять акцент, у першу чергу, на ментальній сутності концепту, його приналежності до сфери свідомості індивіда.

Так, концепт кваліфікується як “оперативна змістова одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відбитої в людській психіці” [14, с. 90]. За іншою думкою, концепт – це сукупність знань, інформації про певну матеріальну чи ідеальну субстанцію; він виступає основною одиницею наївної картини світу, що відбивається національною повсякденною свідомістю [4, с. 2].

У цій роботі ГЛАМУР розглядатиметься як культурний концепт, услід за Ю.С.Степановим [24], який вважає, що концепт – “це <...> згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого

культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, через посередництво чого людина – пересічна, звичайна людина, не “творець культурних цінностей” – сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї” [24]. Виділяються три шари культурного концепту: поняттєвий (все, що належить будові поняття), оцінний (характерика ознак концепту, що виражає загальну оцінку та ставлення до нього представників культури) та образний (інтерпритація концепту та пов’язані з ним асоціації) [24]. Це дозволяє говорити про три базові структурні компоненти (елементи) концепту – образ, інформаційний зміст і інтерпретаційне поле [5, с. 24].

На поняттєвому рівні виділяють такі предметні складові гламуру: блискучий одяг, стрази, масивна біжутерія, золото, хутро, капелюшки, яскраві аксесуари, песики маленьких порід, блискучий макіяж, накладні нігті [3, с. 23]. Головними формами втілення концепту, на думку дослідників, виступають слово і словосполучення [1, с. 59], проте перелік мовних засобів, здатних бути вербалізаторами концептів, може розширюватись, коли до нього залучають етимологію слів, що виступають виразниками тих чи інших понять, антоніми, синоніми, контексти вживання (семантичні комплекси), семантичні поля, оцінки, образні асоціації, метафорику, фразеологію, мовні шаблони, типові синтаксичні позиції, словотвірні гнізда [22, с. 478].

Концепт в мові може реалізуватися через лексеми-субстантиви, тобто синоніми імені концепту ГЛАМУР. В нашому випадку такими субстантивами є *fashion*, *brand*, *mark*, *trade mark*, *label*, *luxury* [27].

У словниках англійської мови з 1300 р. іменник *fashion* почав уживатися в значенні “shape, manner, mode” (форма, поведінка, образ дій, звичай) від давньо-французького *façon* і від латинського *factionem* в значенні “group of people acting together”. У значенні “prevailing custom”, поняття *fashion* уживається з 1489 р.; як “style of attire” (мода на одяг і прикраси) – з 1529 р. Перші вживання дієслова зафіксовані в 1413 р.; fashionable в значенні “stylish” (модний, елегантний, стильний)

з’явилося в мові з 1608 р. [30, с. 376].

Субстантив *mark* вживається як в значенні “trade mark”, так і в значеннях “company, corporation” і “brand”: 1) a line, figure, or symbol made as an indication or record of something; 2) a sign or indication of a quality or feeling; 3) a particular model or type of a vehicle or machine [27]. Значення субстантиву *brand* ширші, ніж значення субстантиву *mark*: 1) a brand name; 2) a particular identity or image regarded as an asset; 3) a particular type or kind of something [27; 29].

Субстантив *label* окрім своїх основних значень: 1) a piece of fabric sewn inside a garment and bearing the brand name, size, or instructions for care; 2) a piece of paper in the center of a phonograph record giving the artist and title; 3) a company that produces recorded music [27] часто вживається як синонім бренду [11]: (1) *It's no coincidence that most of today's major fashion labels push their own line of hats to complement their brand of clothing and accessories (Vanityfair, p.36).*

Розкіш (*luxury*) визначається як: 1) the state of great comfort and extravagant living; 2) an inessential, desirable item that is expensive or difficult to obtain [27]. Вона може бути стриманою, в цьому випадку вона, як правило, розцінюється позитивно (2), і надлишковою, зазвичай розцінюється негативно і зближується з вульгарністю (3):

(2) *It is possible to create the magnificent dress cheaply – the main thing with taste (Vanityfair, p.6);*

(3) *Expensive clothes bought without taste looks vulgarly (Vogue, p. 12).*

Отже, розкіш буває удаваною (5, 6) і справжньою (4), причому і стримана, і надлишкова розкіш можуть в різних контекстах розумітися як справжня (4, 5) або удавана (6):

(4) *Jewelery should be necessarily present and expensive: diamonds, pearls, rubies, sapphires, gold (Cosmopolitan, p.21);*

(5) *Bare shoulders and open a back. All ingenious – is simple and very sexual (Vogue, p.3);*

(6) *The glamour does not suffer firm lines of jackets. But with a free and stylish cape even jeans will*

look “glamorous” – in process of the attrition (Glamour, p. 4).

Що стосується оцінного шару концепту ГЛАМУР, то у свідомості носіїв англійської мови бренд зв’язується з агресивністю, нерівністю, конкуренцією, боротьбою:

(7) *She had never been quite sure what set her apart and made her an easy target, but <...> she had a brand that marked her as different (Artsyspot, p. 31).*

Brand, як і мода, нівелює індивідуальність, співвідноситься з масовістю і стереотипністю:

(8) *Naming a brand or a product should not be a chore that produces something dull and average (Glamour, p. 42).*

Субстантиви *brand* і *trademark* поєднуються з атрибутами *decent, distinctive, honorable, own, respectable, reliable, solid*. При цьому для бренду характерне володіння силою, власною позицією (9) і сумлінням, а марку характеризує наявність образу, чарівливості і сенсу (10) [31, с. 123]:

(9) *You can still invent your own career, be your own brand (Glamour, p. 14);*

(10) *Their distinctive trademarks, those interlocking guitars and precise rhythms, are sharp and slick – although the songs don’t exactly leap out at you (Vogue, p. 22).*

В описах фешн-образів характеристика “glamorous” здебільшого оцінюється позитивно. Його синонімами виступають прикметники “glossy” (від фр. glacier – ковзати, робити слизьким), “chic” (від фр. chic – стильність, вправність, витонченість), “luxurious” (від лат. luxus – надлишок, марнотратство, надмірність) [29]. Негативні конотації гламуру пов’язані з маскуванням внутрішньої порожнечі, обмеженості за “гарною обкладинкою”. В цьому переносному значенні словом “glamorous” характеризують не лише зовнішність людей, але й їх стиль життя, світогляд:

(11) *It came as a shock to learn that they were not these glamorous, mysterious creatures but that they had feet of clay (Artsyspot, p. 73)*

Якщо говорити про образний шар концепту, то ГЛАМУР в ЗМІ з’являється не лише як певний

стиль моди, але і як особливий світогляд, ідеологія, сучасна система цінностей, стиль життя і образ думок. У носіїв англійської культури з ГЛАМУРОМ зв’язуються уявлення про шаблонність, встановлення рамок, що ріднить гламур із модою. Символами гламуру в буденній свідомості є блондинки, рожевий колір, блиск, дурість і глянцеви журналі [18, с. 270]. Образи концепту ГЛАМУР, що є найбільш розповсюдженими [2], це:

ХВОРОБА:

(12) *Fashions, after all, are only induced epidemics (Glamour, p. 23);*

ЖИВА ІСТОТА (ДИКТАТОР):

(13) *Fashion dictates the rules (Cosmopolitan, p. 9);*

ВЛАДА:

(14) *Business suit is the power, prestige and status (Cosmopolitan, p. 17);*

НАУКА:

(15) *Fashion is a science of style (Cosmopolitan, p. 25);*

КАЗКОВИЙ СВІТ:

(16) *Fashion is the world of fairy-tales (Cosmopolitan, p. 30).*

Таким чином, у поняттєвому складі ГЛАМУР постає як розкіш, індивідуальність, мода, сучасність, гламурне життя, безглуздя, самовираження, бренд, тощо. Оцінний шар складається з позитивних характеристик, таких як “chic”, “luxurious”, “solid”, “decent”, “respectable”, “honorable”, “reliable”, а також негативних характеристик, як наприклад “vulgar”. Образно концепт ГЛАМУР асоціюється з ВЛАДОЮ, ХВОРОБОЮ, ЖИВОЮ ІСТОТОЮ, НАУКОЮ, СВІТОМ.

Перспективою дослідження є вивчення мовної реалізації окремих шарів концепту ГЛАМУР в англомовному медійному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики: монография / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с. 2. Бакли Р. Мода и гламур / Р. Бакли // Fashion-бизнес. Теория. Практика. Феномен : [под ред. Николы Уайт и Йена Гриффитса]. – Минск : Гревцов Паблицер, 2008. – С. 59–82. 3. Білякович Л. Гламур як культурно-мистецька практика ХХ – ХХІ століття:

- етимологія, стильові ознаки, еволюція розвитку / Л. Білякович // Вісник КНУКіМ : зб. наук. праць. – Вип. 21. – К. : Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2009. – Серія «Мистецтвознавство». – С. 23–26. 4. Бондаренко О.С. Про співвідношення між мовною та концептуальною картинами світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Концепти “чоловік” і “жінка” в українській та англійській мовних картинах світу» / О.С. Бондаренко. – Донецьк : Донецьк. нац. ун-т, 2005. – 19 с. 5. Введение в когнитивную лингвистику / [Попова З.Д., Стернин И.А., Карасик В.И. и др. ; под ред. М.В. Пименовой]. – Кемерово, 2004. – 209 с. 6. Воеводская О.М. Лексико-грамматическое поле концепта / О.М. Воеводская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : науч. издание ; [под ред. И.А. Стернина]. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 111–113. 7. Гандл С. Гламур / С. Гандл ; пер. с англ. – М. : Новое литературное обозрение, 2011. – 384 с. 8. Горбачев А.Ю. Гламур как постмодерновая форма коллективного бессознательного / А.Ю. Горбачев // Философия хозяйства, 2008. – № 3(57) – С. 273–277. 9. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкас. ун-ту. – 1999. – Вип. 11. – С. 3–17. 10. Зацепин К.А. Эпистемологический статус концепта [Электронный ресурс] / К.А. Зацепин, И.И. Саморуков. – Режим доступа : <http://slovar.lib.ru/dictionary/koncept.htm>. 11. Иронический словарь А Х (по Пелевину) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zhurnal.lib.ru/b/balod_a/slowarx.shtml. 12. Казими́рова І.А. Асоціативна аура концепту «гламур» / І.А. Казими́рова // Мова і культура (Науковий журнал). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 11. – Т. X (122). – С. 23–27. 13. Карсик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 300 с. 14. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М. : Филол. фак-т МГУ имени М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с. 15. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М., 2004. – 569 с. 16. Лаврова О.В. Концепт «журавель» в українській етнокультурі / О.В. Лаврова // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во ЛНПУ ім. Тараса Шевченка «Альма матер». – 2008. – № 1 (13) – С. 57–62. 17. Мельник М.Т. Гламурний напрям фешн-дизайну XX – початку XXI ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knukim.edu.ua/zbirniki-naukovih-prats/visnik-knukim-mistetstvoznavstvo/>. 18. Ольшанский Д.В. Психология масс / Д.В. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2002. – 298 с. 19. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с. 20. Руднева Д.А. Гламур как феномен культуры постиндустриального общества: методология исследования / Д.А. Руднева // Известия Урал. гос. ун-та, 2010. – № 2(76). – С. 31–40. 21. Савельева О.О. Гламур как социальный дискурс медийной рекламы / О.О. Савельева // Мониторинг общественного мнения (2011, март-апрель). – № 2(102). – С. 183–184. 22. Скаб М. Словотвірні потенції слова як концепто-виражальний засіб / М. Скаб // Вісник Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. XV–XVIII. – 2007. – С. 478–482. 23. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. фил. наук : спец. 10.03.04 / Г.Г. Слышкин. – Волгоград, 2004. – 25 с. 24. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С. Степанов – М., 1975. 25. Стернин И.А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / И.А. Стернин, З.Д. Попова. – АСТ : Восток – Запад, 2007. – 315 с. 26. Точилов К.Ю. Гламур как эстетический феномен: генезис и исторические модификации : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.04 “Эстетика” / К.Ю. Точилов. – М. : Москов. гос. ун-т культуры и искусств, 2011. – 23 с. 27. ABBYY Lingvo Free Online Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua>. 28. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar / R. Langacker. – Vol. I. – Stanford : Stanford University Press. – 1987. – 284 p. 29. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/>. 30. The American Heritage Dictionary of the English Language. – 4 edition. – Boston : Houghton Mifflin, 2006. – 2112 p. 31. The Cambridge Advanced Learner's Dictionary. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 1562 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Журнал Artsyspot [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artsyspot.com>
2. Журнал Cosmopolitan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cosmopolitan.com>
3. Журнал Glamour [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.glamour.com>
4. Журнал Vanityfair [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vanityfair.com>
5. Журнал Vogue [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vogue.com/magazine>

ПРЕДКОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВАНИЯ КОНЦЕПТА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС

Н.А. Олейник (Харьков)

Предконцептуальную основу концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС составляют архетипы САМОСТИ, ТЕНИ, ПЕРСОНЫ, АНИМА И АНИМУС, которые реализуются в дискурсе различными символическими образами и мифологемами апокалипсиса. Этимологический слой концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС восходит к протоиндоевропейской основе глагола *krei* со значением «отсеивать, различать, выделять», а внутренняя форма номинаций концепта – «переломный момент». Вместе они образуют предконцептуальное значение «критическая точка/переломный момент».

Ключевые слова: архетип, внутренняя форма слова, концепт, мифологема, символ, этимология, этимон.

Олійник Н.А. Передконцептуальні засади концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА. Передконцептуальну основу концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА складають архетипи САМІСТЬ, ТІНІ, ПЕРСОНИ, АНИМА І АНИМУС, які реалізуються в дискурсі різними символічними образами і мифологемами апокаліпсису. Етимологічний шар концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА походить від протоіндоевропейської основи дієслова *krei* зі значенням «відсіювати, розрізняти, виділяти», а внутрішня форма номінацій концепту – «переломний момент». Разом вони утворюють передконцептуальне значення «критичний момент/переломний момент».

Ключові слова: архетип, внутрішня форма слова, етимологія, етимон, концепт, мифологема, символ.

Oliynyk N.A. Pre-Conceptual Basis of the Concept Economic Crisis. The pre-conceptual basis of the concept ECONOMIC CRISIS consists of the archetypes SELF, SHADOW, PERSON, ANIMA and ANIMUS realized in the discourse by different symbolic characters and mythologems of apocalypse. The etymological layer of the concept ECONOMIC CRISIS originates from Proto-Indo-European root *krei* with the meaning «to sieve, discriminate, distinguish» and the inner form of the concept nominations is «a turning point». There has also been found a relation between the obsolete senses of the lexeme «crisis» and the modern senses in use, its inner form and the methods of the construction of the concept denoted by the word. Together they form the pre-conceptual meaning «critical moment/turning point».

Key words: archetype, concept, etymology, etymon, inner form of a word, mythologem, symbol.

Современный глобальный социально-политический и экономический кризис, «обострив до предела “кризисное сознание” в обществе» [16, с. 11], порождает необходимость всестороннего, в том числе лингвокогнитивного, изучения кризисного сознания, процессов генезиса и функционирования мирового экономического пространства. «Сегодня когнитивистика без сомнения стала признанным направлением лингвистики, которое может смело перейти от расплывчатого, аморфного состояния к очерчиванию собственных границ и углублению специальных когнитивно-лингвистических исследований...» [19, с. 209]. В сложную структуру центрального понятия когнитивной лингвистики –

концепта Ю.С. Степанов включает исходную форму (этимологию), историю, современные ассоциации, оценки и т.д. [17, с. 41] и на этом основании выделяет три слоя концепта [там же, с. 44]: 1) основной, актуальный признак; 2) дополнительные, пассивные признаки; 3) внутреннюю форму, которая уже не осознается, но сохраняется во внешней, словесной форме.

Раскрытие предконцептуальной основы концепта предполагает изучение «непосредственной психической данности, корнями уходящей в культовое мышление и еще не опредмеченной словом» [13, с. 26], этимологического слоя концепта и выявление «центрального, часто стертого, метафо-

рического образа» [11, с. 7] – внутренней формы заключенного в концепте слова.

Целью данной статьи является выявление архетипов, лежащих в основе концепта ECONOMIC CRISIS, исходных метафорических образов-символов (мифологем), которые легли в основу концепта и мотивировали его значение.

Материалом исследования служит лексема *crisis* (n.) и ее синонимы в англоязычных этимологических словарях-тезаурусах, позволяющие проследить различные этапы эволюции значения лексемы *crisis* (n.) и объяснить связь различных значений между собой.

По данным этимологических словарей [25] **этимолоном** лексемы *crisis* (n.), т.е. «самой ранней из известных форм» [2] является протоиндоевропейская основа глагола *krei* – со значением «отсеивать», «различать», «выделять», а в этимологическом гнезде – «совокупности родственных слов, объединенных общностью корня с точки зрения их происхождения» [11, с. 14] – также присутствовали значения «решение, приговор, обвинение, преступление» (латинское *crimen*), «граница, край, предел» (среднеирландское *crich*) [29]. Словообразовательная структура лексемы *crisis* (n.) от *krisis*, впервые зарегистрированная в 1375 в позднем среднеанглийском, образована суффиксальным способом: корень *kri* + суффикс *-sis* и не претерпело существенных изменений, что обусловлено его заимствованным характером. Суффикс *-sis* является латинским заимствованием из греческого, где он использовался для образования абстрактных существительных женского рода от глаголов, со словообразовательным значением «действие, процесс, состояние» и «болезненное состояние», идентичный по значению английскому *-ing* и латинскому *-entia* [24].

В ходе эволюции ЛСВ лексемы *crisis* (n.) по данным исторических тезаурусов [28; 27] можно выделить 10 этапов развития со следующими значениями, представленными ниже в хронологическом порядке:

1541–1750 – «болезнь»;

1543 – «решающий момент или изменение

в развитии болезни, которое приведет к выздоровлению или смерти»; «переломный момент в течении болезни» к лучшему или худшему; «любое выраженное или резкое изменение в течении болезни»: *Crisis sygnifyeth judgemente, and in thys case, it is used for a sodayne chaunge in a disease* [28];

1603 – «совпадение планет, которое определяет ход течения болезни или событий»: *When the Moone comes to the 22 of Gemini, shee shall there begin to work a dangerous Crisis, or alteration ... so preuenting her ordinarie working* [там же];

1603–1663 – «аспект, сторона вопроса, внешний вид»;

1606–1657 – «отличительный признак; критерий»: *Whereas the others beauty and lustiness is a Crysis of their youth, not their idleness* [там же];

1615–1677 – «суждение», «решение относительно действия, процесса»;

1621–1715 – «судебное разбирательство, суждение, решение»: *His crisis so exact will with greatest scorne reject* [там же];

1627 – «событие, происшествие, случай, появление»; «критический момент»; трансформированные и переносные значения «жизненно важный или решительный этап в развитии чего-либо»; «переломный момент»; «период, момент, когда решительные изменения к лучшему или худшему неизбежны»; применительно к «трудному, беспокойному и напряженному времени в политике или коммерции»: *There is said to be a commercial crisis when a great number of merchants and traders, at once, either have, or apprehend that they shall have a difficulty in meeting their engagements* [там же];

1841 – прилагательное «относительно кризиса, критического момента» [27];

1848 – «неожиданный, экстремальный случай», «трудность» [там же].

В данном перечне значений лексемы *crisis* можно выделить следующие устаревшие, вышедшие из употребления семы: «судебное разбирательство, суждение, решение», «отличительный признак; критерий», «совпадение планет, которое определяет ход течения болезни или событий», «интерпрета-

ция, толкование предзнаменований», «аспект, сторона вопроса, внешний вид», «событие, происшествие, случай, появление», «трудность». Произошла десемантизация, но, по данным проведенного этимологического анализа, эти семы по-прежнему присутствуют в языке в составе производных слов от общего корня *krei* – *criticism* (*n*), *critical* (*adj*), *criterion* (*n*), *criticize* (*v*) [31, с. 108], а также *critically* (*adv*), *criticalness* (*n*), *criticisable* (*adj*) [21; 26], сохраняя парадигматические смысловые связи друг с другом. Соответственно, «просеивать, отсеивать» – значит «очищать», т.е. «искупать вину/улучшать», кризис – это очищение, отказ от старого и формирование нового, лучшего. Архаичная сема «граница, край, предел» мотивирует современный ЛСВ «переломный момент», «достигший кульминации, крайней точки», и, наконец, устаревшее значение «решающий признак» созвучно современному значению «нестабильный или решающий момент/период или положение вещей, которое если не принять решение, приведет к неприятным последствиям, бедствию, катастрофе (как финансовый кризис, экологический кризис)» [23].

Выделенный этимологический слой – граница, предел, болезнь – входит в содержательный минимум концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС, представленный в словарной дефиниции и являющийся «актуализацией концепта, всегда частичной и субъективной по отношению к смысловому потенциалу» [10, с. 125], становится основой для формирования стереотипного представления об ЭКОНОМИЧЕСКОМ КРИЗИСЕ в англоязычной КМ и определяет структуру семантического пространства, заданного именем изучаемого концепта. Современный экономический словарь дает следующее определение лексемы *crisis*: «время большой опасности или трудностей, когда проблемы должны быть решены и важные решения должны быть приняты» [30], в котором четко прослеживаются семы, выделенные в истории языка и связь с внутренней формой лексемы *crisis* (*n*). Сам термин *economic crisis* определяется как «ситуация, в которой экономика страны переживает резкий

спад, вызванный финансовым кризисом» [22].

Внутренняя форма слова, или его ближайшее этимологическое значение, есть, по определению А.А. Потебни, «центр образа, один из его признаков, преобладающий над всеми остальными», дающий «сознание единства и общности чувственного образа» [14, с. 124–128]. При том, что внутренняя форма слова способна «возбуждать самое разнообразное содержание», центральный признак образа, выражаемый словом, имеет значение не сам по себе, а как символ некоторого понятия [14].

Таким образом, кризис – переломный момент (в течении болезни) к лучшему или худшему. Это понятие лежит в основе идеи кризиса, оно определяет внутреннюю форму лексемы «*crisis*». Эта внутренняя форма сохранилась до наших дней и значение, профилированное в домене БОЛЕЗНЬ, лежит в основе образования современных значений лексемы «*crisis*», сформировавшихся метафорически как результат профилирования в новый домен – ЭКОНОМИКА.

Под воздействием проблемной, кризисной ситуации личной или социальной жизни происходит бессознательное оживление и воплощение соответствующего **архетипа** – «коллективного бессознательного» [20]. Как образы коллективного бессознательного в противовес образам, производимым личным бессознательным, архетипы являются общими для любого представителя какой-либо достаточно большой культурно-исторической среды, таким образом, содержание коллективного бессознательного складывается благодаря наследственности и одинаково для всего человечества. «Эти архетипы ... это суть опыта органического бытия вообще, накопленные миллионократными повторениями и сгущенные в типы. [20, с. 487].

Л.И. Белехова [5, с. 8] описывает психологические архетипы САМОСТЬ, ДУХ, ЭГО, ТЕНЬ, АНИМА, АНИМУС, ВОДА, МАТЬ, ТРАНСФОРМАЦИЯ или РЕГЕНЕРАЦИЯ и культурные архетипы – «осознанно переработанный в суждениях и оценках индивидуумов психологический архетип», который является «хранилищем и средством

репрезентации культурного опыта» и «обеспечивает последовательность и единство общекультурного развития» [там же с. 9]: ПЕРСОНА (Маска), ГЕРОЙ/ТРИКСТЕР, МАДОННА, ВЕЧНЫЙ СТРАННИК.

Так как «... все в человеческом мире подвластно законам психологии, <...> душа народа есть лишь несколько более сложная структура, нежели душа индивида» [7], обнаруживаем в основе концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС признаки архетипов САМОСТЬ, ТЕНЬ, ПЕРСОНА, ГЕРОЙ/ТРИКСТЕР, АНИМА И АНИМУС.

Связь ЭК и САМОСТИ – архетипа порядка, глубинного центра всего сущего, точки начала и конца, – раскрывается в идеях целостности и ее нарушения. Кризис нарушает целостность САМОСТИ. В масштабах экономики кризис проявляется в нарушении равновесия между спросом и предложением на товары и услуги, это – «резкое ухудшение экономического состояния страны, проявляющееся в значительном спаде производства, нарушении сложившихся производственных связей, банкротстве предприятий, росте безработицы, и в итоге – в снижении жизненного уровня, благосостояния населения» [3].

Кризис – процесс, в ходе которого происходит становление САМОСТИ – процесс *индивидуации* – когда система/общество/экономика обретает новое единство сознания и бессознательно, в то время как процесс выхода из кризиса представляет собой интеграцию многих противодействующих сил и тенденций внутри системы, полное развитие и выражение всех ее элементов. Противодействующие силы и тенденции выражаются архетипами АНИМЫ И АНИМУСА, которые можно «также назвать архетипами отношений и связей» [4] и «рассматривать их как архетипические паттерны, <...> своеобразные предвестники, а нередко и “поводыри” грядущих изменений» [15]. В рамках ЭК проявлением этих архетипов можно считать любые изменения в системе (как положительные, так и отрицательные), формирующие стратегию преодоления кризисной ситуации.

Дуальная природа на семантическом уровне (признаки УЩЕРБА, ОПАСНОСТИ и ОБНОВЛЕНИЯ), и историческое развитие концепта ЭК также предопределены амбивалентностью лежащих в его основе архетипов АНИМА И АНИМУС: «слишком просто было бы отнести АНИМУ однозначно к миру мрака <...>, ибо та же АНИМА может предстать и как ангел света» [20]. Ничто психическое «не является однозначным. Амбивалентность оценок и двусмысленность содержания являются основополагающими для любого фрагмента психических данных» [18, с. 27]. Амбивалентность архетипов коллективного бессознательного обуславливает и объясняет расширение и варьирование содержания концепта культуры в процессе изменения культурной среды [13, с. 25].

Архетип ПЕРСОНА (МАСКА) в концепте ЭК – это внешний образ, то, как события представляются масс-медиа, политиками и другими заинтересованными лицами с целью манипулирования коллективным сознанием в период кризиса, «маска», скрывающая реальное положение вещей, когда важная информация умалчивается во избежание ещё больших проблем, беспорядков и т.п. Он проявляется в тех социальных ролях, которые играет в соответствии с социальными требованиями определенного периода, исторической эпохи. ПЕРСОНА служит тому, чтобы производить впечатление на других и утаивать от них истинную сущность. Как архетип, она необходима ЭК для сохранения общественного порядка и стабилизации.

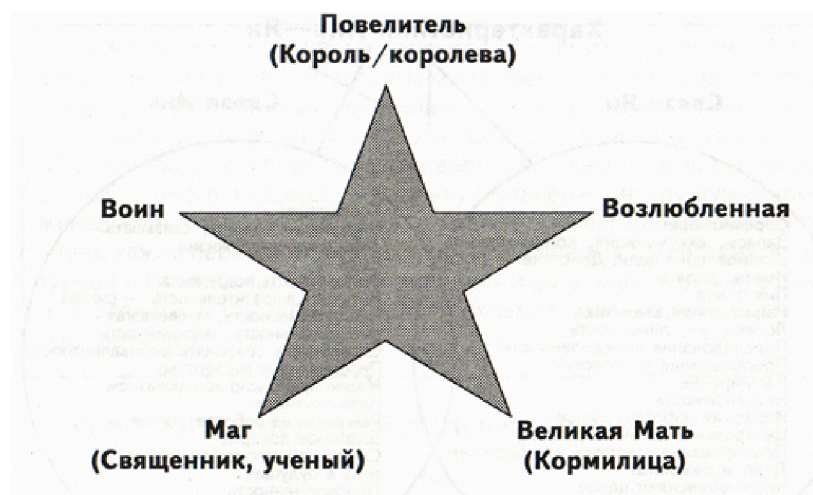
В период Великой Депрессии архетип ПЕРСОНЫ носил более выраженный характер в связи с медленным осознанием масштабов случившегося и отсутствием опыта кризисов подобного масштаба: *Time crash of October and November 1929 did not by any means start the present unemployment crisis. That was simply an impairment of the value of securities.* (1931 MAG). Опыт, приобретенный тогда, в 30-х годах XX века, как и в каждом последующем кризисе, по нарастающей привел к ослаблению данного архетипа в современном ЭК: *We are living through the worst*

economic crisis in generations, with apocalyptic headlines threatening the end of capitalism as we know it (2009 MAG coca).

ТЕНЬ – негативний, соціально неприємлемий, аморальний і подавляемый аспект кризису, який і викликає кризис, лежить в його основі, являється істинною причиною кризової ситуації. Нарушення соціальних установок – кризис – характерна черта ТЕНІ. Но у неї є і позитивні властивості. К.Г. Юнг розглядає ТЕНЬ як джерело життєвої сили, спонтанності, творчого початку, а в нашому випадку – рычагом, що рухає систему до «формуванню якісно нової системи, інакше кажучи, як момент розвитку» [9, с. 56–57].

Под влиянием жадности (стремлении к наживе) и страха нищеты – коллективных эмоций ТЕНИ западные общества развили денежные системы, нацеленные на быстрое накопление денег, тем самым укрепляя эти две теневые эмоции: *“What brought down the markets? Bad choices, greed – and never learning from past mistakes”* (Paul Barrett, *“Wall Street Staggers,”* Sept. 17, 2008, BusinessWeek, online edition).

Б. Лиэтер считает, что в основе функционирования современных денежных систем лежат архетипы ПОВЕЛИТЕЛЬ, ВОИН, МАГ (священник, ученый), ВЕЛИКАЯ МАТЬ (Кормилица), ВОЗЛЮБЛЕННАЯ и представляет их в виде пятиконечной звезды:

Эти пять ключевых социокультурных ролей доказали свою необходимость для экономики устойчивого общества. У каждого архетипа есть свои тени, взаимосвязанные между собой и усиливающие друг друга, но общим между всеми тенями является страх. «Если страх присутствует постоянно, а не проходящее, патологическая тень становится воплощенной и с этой точки зрения история западного подавления архетипа Великой Матери служит примером появления специфических страхов, которые воплощены в денежную систему» [6]. Действительно, «в этих архетипах представлены все опыты, которые издревле встречались на нашей планете. И чем чаще, и чем интенсивнее они бывали, тем явственнее они выступа-

ют в архетипе. Архетип, говоря вместе с Кантом, есть как бы ноумен того образа, который интуиция воспринимает и, воспринимая, создает» [20, с. 487]. Архетип активизируется, когда возникает ситуация, ему соответствующая. Тогда, подобно инстинктивному влечению, вопреки всякому разуму и воле, он прокладывает себе путь. При этом конкретная форма архетипа реализуется символически – через *архетипический образ* в психике индивида и «чем ситуация драматичней, тем она символичней» [12, с. 238].

М.А. Новикова пишет о трех особенностях символов: их «протяженности» в истории, т.е., архаичной природе, эмоциональности, ценностности и автономии (способности к самопроизводству

и самовнушению): «Символы всегда эмоциональны, <...> они детища <...> могучего духовно-психологического переживания, причем (это ясно из их возраста) переживания обязательно *коллективного*» [12, с. 239]. <...> Слом и дефицит символических систем в образе мира ведет на личностном и <...> социальном уровнях – к кризисам» [там же, с. 239].

В свою очередь «социальные символы могут стать ресурсами для возникновения мифов. Миф – это во многом развернутый символ, представленный нарративно. «Миф – это коммуникативная система, сообщение, следовательно, миф не может быть вещью, конвентом или идеей, он представляет собой один из способов означивания, миф – это форма» [1, с. 72].

В кризисном дискурсе мифологема объективируется символом конца света как символом бренности всего сущего, и в то же время – символом начала новой жизни, обновления, символом движения вверх-вниз, метафорами Страшного суда, метафорами, представляющими различные природные катастрофы как наказание Бога человечеству за его грехи.

Мифологема апокалипсиса – ключевой символический образ, использующийся для объективации кризиса: «... *decided to do no more than seek international collaboration to solve the world's economic crisis, pending a full revelation of the meaning of the visits of the American statesmen*» (1931 NEWS Wall St Jml);

Она выступает композиционной основой любого кризиса, и экономического в том числе. Формой реализации мифологемы апокалипсиса в лингвистическом материале выступают мифы о конце света, священные тексты различных религий, фольклорные традиции (легенды, предания, сказки, песни и баллады) и произведения классической литературы, «составляющих в совокупности корпус прецедентных текстов» [8, с. 184–188].

Таким образом, предконцептуальная основа концепта ЭК включает архетипы ТЕНИ, САМОСТИ, ПЕРСОНЫ (МАСКА), АНИМА И АНИМУС, которые реализуются в экономическом

дискурсе посредством символов ДВИЖЕНИЕ ВВЕРХ – ВНИЗ, мифологемами апокалипсиса, реализованными ранее в корпусе прецедентных текстов, которые непосредственно определяют исторический вектор развития концепта ЭК в англоязычном культурном пространстве. Этимологическая основа концепта ЭК – этимон «отсеивать, различать, выделять» по-прежнему, хоть и косвенно, присутствует в производных от общего корня *krei*, демонстрируя парадигматические отношения с внутренней формой лексемы *crisis* (*n.*) и ее современными ЛСВ.

Перспективу исследования мы видим в сопоставлении данных языкового отражения концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС в современных средствах массовой информации с аналогичными данными Великой Депрессии 20 – 30-х годов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барт Р. Миф сегодня / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика: Поэтика ; [сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Большой энциклопедический словарь 1999–2000. – М. : Изд-во БСЭ, 2000. – 1890 с.
3. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2002. – 895 с.
4. Верена Каст «Анима/анимус» [Электронный ресурс] / Верена Каст // Юнг, Уилтрайт, Нойманн и др. «Анима и Анимус» : сборник. – Режим доступа : <http://jungland.net/node/2949>
5. Глосарій з когнітивної поетики : наук.-метод. посібник. – Херсон : Айлант, 2004. – 124 с.
6. Евстигнеев С. Постпостав. Кризис как революция. Архетипика денег (2) Июль 28th, 2009. [Электронный ресурс] / С. Евстигнеев. – Режим доступа : <http://www.peremenu.ru/books/osminog/754>
7. Жизнь и воззрения К.Г. Юнга. (предисловие А.М. Руткевича) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.wanderer.org.ua/book/psy/jung/arch_sym.htm
8. Иванова Е.В. Архетип апокалипсиса и его вербализация в текстах СМИ. Политическая лингвистика / Е.В. Иванова. – Екатеринбург, 2012. – № 4 (42) – С. 184–188.
9. Каменский А.Б. От Петра I до Павла I: Реформы в России XVIII века (опыт целостного анализа) / А.Б. Каменский. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 1999. – 575 с.
10. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – 477 с.
11. Маковский М.М. Историко-этимологический сло-

варь современного английского языка / М.М. Маковский. – М. : Диалог, 1999. – 452 с. 12. Новикова М.О. Міфи та місія / М.О. Новикова. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. – 432 с. 13. Полина А.В. Языковая объективация концепта БОГ в английском дискурсе XIV–XX вв. : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А.В. Полина. – Харьков, 2004. – 205 с. 14. Потебня А.А. Мысль и язык / А.А. Потебня. – Киев : Сенто, 1993. – С. 124–128. 15. Психоаналитические термины и понятия : словарь [Электронный ресурс]; под ред. Борнесса Э. Мура и Бернарда Д. Фаина // Национальная психологическая энциклопедия. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/18/word/anima>]. 16. Сидорина Т.Ю. Философия кризиса / Т.Ю. Сидорина // Философия : учебник для вузов. – [3-е изд.]. – М., 2003. – С. 11. 17. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 838 с. 18. Хиллман Дж. Архетипическая психология / Дж. Хиллман; [пер. с англ. Ю. Донца, В. Зеленского]. – СПб. : Б.С.К., 1996. – 157 с. 19. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И.С. Шевченко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2006. – № 741. – С. 209–211. 20. Юнг К.Г. Психологические типы / К.Г. Юнг. – М. : Университетская книга, АСТ, 1996. – 714 с.

СПИСОК

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

21. American dictionary of the English language by Noah Webster; Webster's Dictionary 1828 – ONLINE EDITION [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://webstersdictionary1828.com/> 22. Business

Dictionary.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.businessdictionary.com/definition/financial-crisis.html> 23. Collins English Dictionary and Thesaurus. – Complete and Unabridged. – Harper Collins Publishers, 1991. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.collinsdictionary.com> 1994, 1998, 2000, 2003 24. Combining Forms, Prefixes, and Suffixes – Merriam-Webster Online. Merriam-Webster, Incorporated, 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.merriam-webster.com> 25. Dictionary.com. – LLC, 2014. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.reference.com/browse/crisis> 23. 26. Etymological and Pronouncing Dictionary of the English language by James Stormonth. Edinburgh, W. Blackwood, 1881. – 792 p. 27. Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary. With the additional material from A Thesaurus of Old English. – OUP, 2009. – 4448 p. 28. James A. H. Murray and Henry Bradley. A New English Dictionary on Historical Principles: Founded Mainly on the Materials Collected by the Philological Society (1900) – Vol. 3. – Clarendon Press at Oxford. – 1178 p. 29. Online Etymology Dictionary, Douglas Harper, 2001–2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com> 30. OXFORD BUSINESS ENGLISH DICTIONARY for learners of English; [ed. by D. Parkinson]. – Oxford University Press, 2005. – 616 с. 31. Oxford Dictionary of Word Origins, Julia Cresswell; Oxford University Press. New York, N.Y. : Oxford University Press, 2010. – 512 p. 32. Webster's Dictionary 1828 – Online Edition. American dictionary of the English language by Noah Webster (1828) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://webstersdictionary1828.com>

УДК 811.111'42

МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ НІЧ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ 15–16 ст.

Д.А. Попельнух (Харків)

В статті розглядаються мовні засоби об'єктивації концепту НІЧ в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст. Логічні зв'язки концепту представлені у вигляді концептуальної міжфреймової мережі, в яку входять предметний та компаративний фрейми. Предметний фрейм змодельовано в межах кваліфікативної та темпоральної схем. Компаративний фрейм об'єктивує зв'язки в межах схеми подоби, що лежить в основі концептуальної метафори.

Ключові слова: концепт, концептуальна фреймова мережа, поетичний дискурс, фрейм.

Попельнух Д.А. Языковая реализация концепта НОЧЬ в поэтическом дискурсе Великобритании 15–16 ст. В статье рассматриваются языковые средства объективации концепта НОЧЬ в поэтическом дискурсе Великобритании 15–16 ст. Логические связи концепта представлены в виде концептуальной межфреймовой сети, в которую входят предметный и компаративный фреймы. Предметный фрейм смоделирован в виде кваліфікативной и темпоральной схем. Компаративный фрейм объективирует связь в рамках схемы подобия, которая лежит в основе концептуальной метафоры.

Ключевые слова: концепт, концептуальная межфреймовая сеть, поэтический дискурс, фрейм.

Popelnukh D.A. Linguistic implementing of the NIGHT concept in British poetic discourse of the 15–16th centuries. The article focuses on the NIGHT concept linguistically manifest in British poetic discourse of the 15–16th centuries. Logical references of the concept are modeled as the conceptual frame network which includes objective and comparative frames. The objective frame is rendered in terms of qualitative and temporal schemes. The comparative frame is structured as the similarity scheme underpinning the conceptual metaphor.

Key words: concept, conceptual frame network, frame, poetic discourse.

Стаття присвячена мовній реалізації одного з гіпонімів концепту ЧАС концепту НІЧ в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст.

Актуальність дослідження полягає у чільній ролі поетичного лінгвістичного мислення людини у створенні естетичної моделі світу. Об'єктом дослідження є мовні засоби реалізації концепту НІЧ в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст. Предметом дослідження є структура концепту НІЧ, що вербалізується в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст. Метою дослідження є визначення лінгвокогнітивних особливостей концепту НІЧ, що реалізується в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст. Матеріалом дослідження є твори поетів зазначеного періоду Вільяма Шекспіра, Олександра Монтгомері, Томаса Неша, Бена Джонсона, Томаса Кіда,

Крістофера Марлоу, Едмунда Спенсера, Джона Вебстера та Джеймса І.

Сьогодні концепт виступає як базовий термін в когнітивній лінгвістиці, який в трактуваннях різних напрямків представлений як одиниця когнітивної семантики [1, с. 3–5], одиниця ментальних або психічних ресурсів людської свідомості [10, с. 25–26], згусток культури у свідомості людини [14, с. 54] та інші. Відсутність єдиного визначення пов'язана з тим, що «концепт має складну, багатовимірну структуру, що включає крім поняттєвої основи соціо-психо-культурну частину, яка не стільки мислиться носієм мови, скільки переживається ним; вона включає асоціації, емоції, національні образи і конотації, властиві цій культурі» [6, с. 6].

Концепт – термін, що служить для роз'яснення ментальних і психічних ресурсів людської свідомості.

мості та тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; «оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, що відображена в людській психіці» [10, с. 23–27].

Серед нагальних питань сучасної лінгвістики одним з найбільш суперечливих та складних є питання взаємозв'язку між дискурсом, який розглядається у комплексі комунікативних й когнітивних складових, та ментальними структурами, наприклад, концептом [5, с. 15]. Це питання постає як більш складна проблема, коли йдеться про такий різновид дискурсу, як поетичний. Вирішення цієї проблеми вбачається в межах встановлення сутності кожного з вказаних лінгвістичних понять та їх взаємозв'язків [8, с. 9].

Цінність дискурсивного підходу до дослідження концептів визначається самою природою дискурсу, його лінгвосоціальним, динамічним характером [5, с. 14]. Дискурс виявляється одночасно і «середовищем існування», і «засобом реалізації концептів», і тим, що впливає на їх зміну і розвиток. При дослідженні концептосфери мови важливо виділення так званого віртуального вимірювання дискурсу [7, с. 9], пов'язаного з когнітивним фоном, який включає якість концептуальної моделі, уявлення про типову мовленнєву поведінку (про норми мовної поведінки), про жанри, властиві певному типу мови, знання прецедентних текстів і т.п. [7, с. 11].

Когнітивний аспект дискурсу висвітлюється на тлі логіко-філософського тлумачення дискурсу як «можливого (альтернативного) світу» [14, с. 20]. Також дискурс – це «довільний фрагмент тексту, який складається з більш, ніж однієї пропозиції або незалежної частини пропозиції» [4, с. 5]. Він часто, але не завжди, концентрується навколо певного опорного концепту; створює загальний контекст, який описує дійові особи, об'єкти, обставини, час, вчинки і т.д., і визначається не стільки послідовністю пропозицій, скільки тим загальним для творця дискурсу і його інтерпретатора світом, який «будується» у плінні розвитку дискурсу» [4, с. 7]. Таким чином, в основі дискурсу лежать ментальні

структури – фіксовані форми ментального досвіду (концепти, когнітивні схеми) [4, с. 8].

Типологія дискурсів передбачає поділення їх за жанровою ознакою [8, с. 12]. Одним з типових за цим критерієм є поетичний дискурс. Поетичний дискурс, як і будь-який інший, віртуально включає ресурси, необхідні для створення текстів в певному подієво-образному просторі, правила, що регулюють процес створення тексту адресантом і сприйняття тексту адресатом. Поетичний дискурс є динамічним процесом художньої творчості, який виникає в акті читання як подія зустрічі поетичного тексту, представленого формально, і конкретної читацької свідомості [13, с. 85–87]. Це складна, нелінійно організована система поетичних текстів, образно-мовні елементи постають в ньому як інтегративна і системно зв'язана єдність мовних, прагматичних, соціокультурних, психічних і паралінгвістичних властивостей. Розуміння поетичного дискурсу як системи включає одночасно і динамічний процес образно-мовленнєвої діяльності, яка вписана у відповідний метаконтекст, і його результат – поетичний текст [7, с. 45].

Час у поетичному творі займає особливе місце через той факт, що, за онтологічними характеристиками, він не має фізичного референта та одним з найголовніших методів його репрезентації в ментальному лексиконі людини є образ, один із основних інструментів поетичної мови. Тож, концептуалізація часу є природним процесом, який найяскравіше представлений в поезії [2, с. 16].

Дієвим способом моделювання та аналізу концептів є фреймове моделювання, яке реалізує фреймовий підхід і визначає фрейм як систему логічних/пропозиційних відношень [15, с. 16]. Когнітивна лінгвістика стверджує, що концепти не існують окремо. Вони пов'язані у вигляді фрейму або пропозиції. У трактуванні Ч. Філлмора, фрейм виникає як система концептів, пов'язаних таким чином, що для розуміння будь-якого з них потрібно розглядати цілісну структуру, до складу якої вони входять [15, с. 30–32]. Пропозиція, яка включає два взаємопов'язаних концепти – цільовий (логічний суб'єкт) і той, що характеризує (логічний предикат)

кат), – пояснюється і як елементарний фрейм, і як конститутивний елемент фрейму. Тобто фрейм можна розуміти як цілісний набір пропозицій. Специфіка пропозицій і фреймів як цілісних концептуальних структур багато в чому зумовлює породження мовних висловлювань і вибір засобів для їх реалізації [6, с. 9].

«Скелетною» структурою внутрішнього лексикону є базисні фрейми [6, с. 12–13], пов'язані в межах концептуальної мережі. Ці базисні фрейми – предметний, акціональний, позесивний, ідентифікаційний та компаративний [6, с. 17]. «Фрейми називаються базисними, оскільки вони демонструють вихідні, найбільш узагальнені (схемні) принципи категоризації та організації вербалізованої інформації про предметний світ, що оточує людину. Базисні фрейми є операціональними: вони включають тематично зближені пропозиції, що використовуються для побудови концептуальних моделей предметних ситуацій. Число пропозиціональних схем, що входять до складу базисних фреймів, є обмеженим, але завдяки їх різній комбінаториці, яка залежить від специфіки структурованого поняттєвого простору, можна отримати необмежену кількість різноманітних конфігурацій концептуальних мереж [9].

Розглянемо концепт НІЧ, реалізований в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст. В результаті аналізу близько ста прикладів з'ясовано, що він демонструє пропозиційні зв'язки з іншими концептами в межах предметного та компаративного фреймів:

Предметний фрейм структурує інформацію про власні буттєві ознаки предметної сутності. Фрейм представлений набором пропозицій, де ознака об'єднується з предметом зв'язкою *є / існує (is / exist ТАКА)* [6, с. 34].

• *Кваліфікативна схема:*

- НІЧ є ВІЧНА: *'Tis with us perpetual night. Why should we defer our joys?* (Ben Jonson, p. 4);
- ТЕМНА: *Through dreadful shades of everglooming night, I saw more sights than thousand tongues can tell, or pens can write, or mortal hearts can think* (Thomas Kyd, p. 2); *So flatter*

I the swart-complexioned night, when sparkling stars twire not, thou gild'st the even (William Shakespeare, p. 11);

- ЧОРНА: *This black night hath fall'n upon 's by nature's oversight* (John Webster, p. 26);
- БЛАГОСЛОВЕННА: *Should know the pleasure of this blessed night, and them, like Mars and Erycine, display both in each other's arms chained as they lay* (Christopher Marlowe, p. 17);
- БЕСКІНЕЧНА: *Ready to darken earth with endless night: Zenocrate that gave him light and life, Whose eyes shot fire from their ivory bowers, and tempered every soul with lively heat* (Christopher Marlowe, p. 21);
- ВІЧНА: *Then can I drown an eye, unused to flow, for precious friends hid in death's dateless night and weep afresh love's long since cancelled woe, and moan th' expense of many a vanished sight* (William Shakespeare, p. 18);
- ОГИДНА: *When I do count the clock that tells the time and see the brave day sunk in hideous night, when I behold the violet past prime and sable curls all silvered o'er with white* (William Shakespeare, p. 7); *Mishappen Time, copesmate of ugly night, swift subtle post, carrier of grisly care* (William Shakespeare, p. 15);
- БРУДНА: *To change your day of youth to sullied night; and, all in war with Time for love of you, as he takes from you, I ingraft you new* (William Shakespeare, p. 4);
- ЖАХЛИВА: *Presents thy shadow to my sightless view, which, like a jewel hung in ghastly night, makes black night beauteous and her old face new* (William Shakespeare, p. 11);
- ВІТРЯНА: *Give not a windy night a rainy morrow, to linger out a purposed overthrow* (William Shakespeare, p. 19);
- ГЛИБОКА: *In the deepest night I've been spotted by the white beast, then I decided anger is a dead end all the air in my balloon has been released* (Alexander Montgomerie, p. 3);
- ПРЕКРАЩА: *With a beautiful girl on a beautiful night finally we kiss under the stars and the moonlight* (Alexander Montgomerie, p. 5);

- ДОВГА: *Short days, sharp days, long nights come on apace, ah, who shall hide us from the winter's face?* (Thomas Nashe, p. 1);
 - Темпоральна схема реалізується в межах відношення *існує is/exist* ТОДІ:
 - НІЧ є ВЧОРАШНЯ: *Perusing yesterday night with idle eyes, the Fairy Singers stately tuned verse: and viewing after Chapmens wonted guise, what strange contents the title did rehearse* (Thomas Nashe, p. 4);
 - ЗИМОВА: *And calling forth out of sad Winters night, fresh loue, that long hath slept in cheerlesse bower: wils him awake, and soone about him dight his wanton wings and darts of deadly power* (Edmund Spenser, p. 9).
- Компаративний фрейм, що виникає на основі ідентифікаційного фрейму, містить зв'язку *є як (is as)*, що об'єднує дві ролі – компаратив (референт) як предмет, який порівнюють, і корелят як предмет, з яким порівнюють [6, с. 30].
- Схема *схожості* лежить в основі аналогії, яка встановлює схожі риси у сутностей, що належать до однієї й тієї самої поняттєвої сфери:
 - НІЧ є як ЖИВА ІСТОТА, що ПРИХОДИТЬ: *Short days, sharp days, long nights come on apace, ah, who shall hide us from the winter's face?* (Thomas Nashe, p. 7);
 - ІДЕ: *Through courage, and crampis, syne on the land lampis: the night has gone* (Alexander Montgomerie, p. 12);
 - СТЕЖИТЬ: *On which my thoughts do day and night attend, like sacred priests that never think amiss* (Edmund Spenser, p. 12);
 - КОВТАЄ: *The next sunrise shadows my days it whispers and wallows distinctly in praise my days and nights swallow my sin just as my hopes that seize to begin* (Alexander Montgomerie, p. 5);
 - ВМИРАЄ: *"Go, Sleep," I say, "before the night dies, to one who needs you even more than I, for I can bear my part alone, but he has need of thee* (James I, p. 6).

Таким чином, концепт НІЧ в поетичному дискурсі Великобританії 15–16 ст. представлений у вигляді концептуальної фреймової мережі, в яку

входять: предметний та компаративний фрейми. Предметний фрейм об'єктивує зв'язку в межах кваліфікативної і темпоральної схем. В компаративному фреймі реалізується схема подоби, що лежить в основі метафори.

Перспективою дослідження є вивчення мовної реалізації концепту НІЧ в інших типах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 300 с.
2. Бондаренко Е.В. ВРЕМЯ как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира: [монографія] / Е.В. Бондаренко. – Харьков : Эдена, 2009. – 376 с.
3. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
4. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В.З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4.
5. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен ; [під. ред. Шевченко І.С.]. – Харків, 2005. – 356 с.
6. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкас. ун-ту. – 1999. – Вип. 11. – С. 3–17.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 300 с.
8. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Кибрик Андрей Александрович. – М., 2003. – 90 с.
9. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции) [Электронный ресурс] / С.А. Жаботинская // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. трудов; [под ред. В.И. Карасик, И.С. Шевченко]. – Харьков : Харьков. нац. ун-т им. В.Н. Каразина. – 2013. – № 6. – С. 47–76. – Режим доступа : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>.
10. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика, психология, когнитивная наука / Е.С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4.
11. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В.А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2005. – С. 36.
12. Попова З.Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З.Д. Попова. – Воронеж, 2000. – 189 с.
13. Потебня А.А. Мысль и язык / А.А. Потебня. – Киев, 1993. – 200 с.
14. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С. Степанов. – М., 1975.
15. Fillmore Ch. J. Frame

semantics // The Linguistic Society of Korea (ed.). *Linguistics in the Morning Calm* / Ch.J. Fillmore. – Seoul : Hanshin Publishing Co, 1982. – P. 111–137.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. James I. Poems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/james-joyce>.
2. Johnson B. Poetry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.entplaza.com/quotes-poems/ben-johnson/>
3. Kyd T. Poetry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.poetry-archive.com/k/kyd_thomas.html.
4. Marlowe C. Poems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/christopher-marlowe/>.
5. Montgomerie A. Poetry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.goldenmap.com/Alexander_Montgomerie.
6. Nashe T. All the poems of Thomas Nashe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/thomas-nashe/>.
7. Shakespeare W. Poems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/william-shakespeare/>.
8. Spenser E. All the poems of Edmund Spenser [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/edmund-spenser/>.
9. Webster J. Poetry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/john-webster/>.

ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПИСУ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

О.В. Романенко (Запоріжжя)

У статті розглянуто внутрішню форму слова – багатокомпонентне утворення, що містить як константні, так і варіативні параметри потенційного позначення об'єктів певного денотативного класу. Обґрунтовано тезу про те, що внутрішня форма містить етнокультурно-специфічне знання про властивості об'єкту, чим зумовлюється вибір мотиваційної ознаки і принципу номінації, а також знання про прийняті в даній номінативній системі засоби та способи втілення даної мотиваційної ознаки.

Ключові слова: етнічна свідомість, мовна картина світу, внутрішня форма слова, ономазіологічна структура, образна номінація, мотиваційний контекст, етнокультурна конотація.

Романенко О.В. Внутренняя форма слова как инструмент описания этнического сознания. В статье рассматривается внутренняя форма слова – многослойное образование, которое включает в себя постоянные и вариативные параметры потенциального обозначения объектов определенного денотативного класса. Обоснован тезис о том, что внутренняя форма вмещает этнокультурное знание о свойствах объекта, которое предопределяет выбор мотивационного признака и принципа номинации, а также содержит знание о принятых в данной номинативной системе средствах и способах объективации данного мотивационного признака.

Ключевые слова: этническое сознание, языковая картина мира, внутренняя форма слова, ономазиологическая структура, образная номинация, мотивационный контекст, этнокультурная коннотация.

Romanenko O.V. The inner form as an instrument of description of ethnic consciousness. The article deals with the inner form as a multicomponent-formation that includes constant and variable characteristics of potential designation of objects belonging to a certain denotative class. The thesis that the inner form contains an ethno-specific knowledge of object-features that determines the choice of a motivational sign and a nomination-principle as well as the knowledge of the established in this nomination-system means and techniques of verbalization of the given motivational sign is grounded.

Key words: ethnic consciousness, linguistic world-image, inner form, nomination, motivational context, ethno-cultural connotation.

Як відомо, «кожна мовна картина світу неповторна і певним чином впливає на мислення носіїв конкретної мови і культури» [8, с. 66]. Світогляд народу, відображений у мові, особливо яскраво проявляється в номінаціях об'єктів конкретних денотативних сфер, опис яких дає комплексне уявлення про «внутрішню форму мови» у гумбольдтівському розумінні, а саме про те, як зовнішня дійсність переломлюється в мові народу. В лінгвістичних розшуках особливо підкреслюється розмаїття та багатомірність параметрів мовної картини світу: антропоморфізм; відображений характер вербального позначення, що дозволяє

говорити про мову як про своєрідний «смысловий двійник світу» [5, с. 20]; стабільність і мінливість; здатність відображати реальний та ірреальний ментальний простори [10; 2]; національно-культурна зумовленість, яка проявляється у специфіці вербальних образів, метафор і символів [7; 12; 13, 9]; універсальність і специфічність ономазіологічних орієнтирів у МКС в цілому і в окремих її фрагментах зокрема [11]. Зазначені параметри МКС передбачають можливість звернення до різнопланових характеристик цього феномена, які є суттєвими для виявлення інтерпретаційної варіативності мови у членуванні (категоризації

та концептуалізації) позамовної дійсності.

Найбільш релевантними для лінгвістичного розгляду МКС можна вважати наступні підходи:

Прагматико-функціональне (дискурсивне) дослідження смислового наповнення номінативних одиниць, які описують певний денотативний простір: достовірність МКС зумовлена орієнтацією її творців на відображення об'єктивних характеристик навколишньої дійсності та прагматично значимою для індивідууму і соціуму раціональною й емоційною оцінкою означуваного.

Системно-структурний опис мовних одиниць, які формують певні семантичні спільноти: цілісність МКС досягається її системністю (ієрархічністю, наявністю різномірних смислових і формальних опозицій, ядерно-периферійною організацією номінативного континууму; взаємообумовленістю у свідомості носіїв мови всіх елементів денотативного простору, одиниці якого отримують номінації);

Когнітивний (ономасіологічний) підхід до опису МКС в її фрагментах, орієнтований насамперед на мотиваційні та номінативні моделі, що втілюють у внутрішній формі назв певного класу інформацію про позначувані об'єкти [8]. Особливо важливим при цьому є з'ясування причин варіативності номінації та особливостей сприйняття («зчитування», «інференції») інформації через внутрішню форму слова. Всупереч думці про те, що мотивація не має значення для функціонування слова, що в процесі активного мовного використання стирається «образ», покладений в основу найменування [6, с. 94], дослідження синхронного сприйняття внутрішньої форми доводять, що вмотивованість небайдужа для мовців. Власне кажучи, саме усвідомлення внутрішньої форми слова, мотиваційна рефлексія є одним із генетично заданих напрямків актуалізації уявлень про позначуване.

Динамічний (діахронічний) підхід до опису МКС: діалектична єдність статичності і динаміки МКС полягає в наявності константних, ядерних компонентів створюваної моделі та варіативного, інтерпретаційного компоненту, пов'язаного з мінливістю

ментальних стереотипів і мовних форм їх вираження у просторі та часі.

Лінгвокультурологічний підхід до аналізу змістової структури одиниць семантичних спільнотей (інваріантів), які організують фрагменти МКС: при цьому базовим є поняття етнокультурної конотації – «інтерпретації денотативного чи образно мотивованого (квазиденотативного) аспектів значення в категоріях культури» [12, с. 214]. Етнокультурна конотація охоплює широкую інформацію, пов'язану з міфологічними та релігійними поглядами етносу, з традиційними обрядами та ритуалами, народним календарем природи тощо. Така інформація фіксується не лише внутрішньою формою найменувань певної семантичної спільноти, але й «народною ідіоматикою, фольклорними текстами, етикетними ритуальними формулами, а також контекстами, які спонтанно виявляють свідчення особливої мовної свідомості мовців» [1].

Мета представленого наукового доробку полягає у доведенні того факту, що саме внутрішня форма слова містить етнокультурно-специфічне знання про властивості об'єкту, чим зумовлюється вибір мотиваційної ознаки і принципу номінації, а також знання про прийняті в даній номінативній системі засоби та способи втілення даної мотиваційної ознаки. Об'єктом дослідження є австрійська мовна картина світу (МКС) як засіб вираження австрійської етнічної (національної) свідомості, світогляду австрійців, а предметом – ономасіологічна структура певних номінацій у мові австрійської етнокультурної спільноти.

Мотивом до написання статті стало усвідомлення того, що саме через вивчення мови ми можемо отримати повне знання щодо структури світу. При цьому виявлення та опису специфіки певного традиційного етнічного світогляду має здійснюватися в межах комплексного лінгвокультурологічного дослідження «внутрішніх форм» етнічної свідомості як етнокультурних моделей, ономасіологічних структур в аспекті їхньої когнітивної орієнтації. Під **ономасіологічною структурою** (ОС) ми, слідом за Т.А. Грідіною, розуміємо сукупність наявних у системі мови етноспецифіч-

них моделей номінації, що з різним ступенем абстракції втілюють уявлення мовців про можливості позначення об'єктів певного класу. При цьому ОС містить у концентрованому вигляді потрібне уявлення про: 1) принципи номінації, 2) засоби номінації та 3) способи номінації.

Принцип номінації відображає типові підстави для позначення об'єктів певного класу (наприклад, типові для класу рослин принципи номінації за запахом, кольором, смаком, цілющими властивостями; типові для позначення демонологічних персонажів принципи номінації за місцем їх побутування, їх специфічними діями, часом появи та ін.); типові **засоби номінації** «показують, за допомогою яких конкретних мовних засобів найбільш регулярно позначаються об'єкти різних класів за орієнтації мовця на певні принципи номінації» [3, с. 32]; **спосіб номінації** – це механізм втілення мотиваційної ознаки прямим або опосередкованим (метафоричним або метонімічним) способами. Ці механізми певною мірою спираються на наявні у свідомості мовця (номінатора) «стереотипи <...> асоціативного співвіднесення певної ознаки типу об'єктів, що називаються, з конкретною номінацією» [3, с. 32].

Таким чином, ОС є багатокomпонентним утворенням, яке містить як константні, так і варіативні параметри потенційного позначення об'єктів певного денотативного класу. Вона містить етнокультурно-специфічне знання про властивості об'єкту, що зумовлює вибір мотиваційної ознаки і принципу номінації, а також знання про прийняті в даній номінативній системі засоби та способи втілення даної мотиваційної ознаки. Разом із цим, виступаючи своєрідними моделями-стереотипами, ОС «забезпечують певний автоматизм процесу номінації, виступаючи в якості його орієнтуючих сталих компонентів. Існування таких стереотипних моделей дозволяє учасникам комунікації в багатьох випадках спрогнозувати можливість вибору найменування того чи іншого типу. Однак, якщо ми хочемо зрозуміти функціонування моделей у живому мовленнєвому спілкуванні, в їх реалізації, якщо ми хочемо пояснити появу конкретного найменування,

то в кожному окремому випадку необхідно спиратися на дискурс як на певний ономазіологічний контекст, який передуює виникненню цієї номінативної одиниці, становить її смислову і матеріальну базу» [3, с. 32-33].

Базовим компонентом втіленої (реалізованої) ОС конкретного найменування, безумовно, є внутрішня форма слова, яка може розглядатися як когнітивна складова сприйняття інформації про позначуване. Відображаючи специфіку втілення мотиваційних ознак певного класу об'єктів у МКС, внутрішня форма одночасно виступає джерелом можливих варіативних інтерпретацій зв'язку між ознакою, покладеною в основу номінації, та властивостями позначуваного об'єкту, які виникають у процесі функціонування вмотивованого слова, в його синхронному осмисленні носіями мови (чи навіть діалекту). В цьому відношенні особливий дослідницький інтерес становлять ті мотиваційні контексти, які «пояснюють» походження номінації, відображають динаміку мовної свідомості і дозволяють з'ясувати причини інтерпретаційної варіативності сприйняття внутрішньої форми слова [4].

Проаналізовані нами мотиваційні контексти дозволяють виділити в австрійському національному варіанті німецької мови декілька основних типів ономазіологічних структур в аспекті їх когнітивної орієнтації:

1. ОС, що репрезентують знання про той чи інший об'єкт номінації в метафоричному «образі» (через метафоричний мотиватор). Так, австрійсько-німецька назва помідора *der Paradeiser* (нім. *die Tomate*) інтерпретується на основі двох схожих мотиваційних контекстів у відповідності з принципом номінації за місцем зростання: 1) ймовірно, від позначення *der Paradies-Apple* «райське яблуко», що є калькою з італійської (*pomodoro* «золоте яблуко») [14, S. 615]; 2) корінь слова *Paradeis* може бути похідним від історизму *der Paradeisgartl* «райський садочок», «яким називався чудовий віденський сад епохи бароко, що розташовувався на тому місці, де сьогодні знаходиться площа героїв *Heldenplatz*» [15, S. 36]. При цьому обидві мотиваційні ознаки відповідають метафоричному

образу, що міститься у внутрішній формі слова, «покриваються» ним (пор. 'овоч, який має блискучий золотий колір' і 'овоч, який зростає в Раю'). Питання про те, яка саме мотиваційна версія відповідає вихідній, однозначно вирішити важко, оскільки обидва напрямки інтерпретації внутрішньої форми співвідносні з існуючими в австрійській німецькій мові культурно зумовленими принципами номінації. Незважаючи на те, що етимологія австріацизму *der Paradeiser* є не з'ясованою до кінця, порівняння томатів на асоціативно-образному рівні з райськими яблуками «приписує» смаковим якостям цього звичайного овочу «неземний» відтінок, а самих австрійців наділяє естетичною витонченістю.

Разом із цим, ОС похідного слова *der Eierschwammerl* (нім. *der Pfifferling / Pfefferling*) – «лисичка», крім понятійного компоненту *der Schwamm* – «гриб», містить образно-перцептивну ознаку «яскравий колір» і ціннісну складову «пестливість» (пор.: *Eier* – «яйця» (в середині біляво-жовто-золотистого кольору) + *Schwammerl* – «грибочок» (як зменшувально-пестлива форма від *der Schwamm* – «гриб») = *der Eierschwammerl* – 'біляво-жовто-золотистий грибочок'). Натомість у німецькій мові Німеччини мотиваційний контекст слова *der Pfifferling* створюється «смаковою» образною складовою семантичної структури, яка більш рельєфно проступає в іншій номінації цього гриба *der Pfefferling* (від *Pfeffer* 'перець', що зумовлюється його неприємним, дещо гіркуватим присмаком).

У цьому відношенні показовим є також той факт, що в німецькій мові Німеччини номінація *der Pfifferling*, яке позначає той самий гриб, має ще одне, пейоративне значення 'дрібниця, абищія, дешиця; дурниця', що утворює підґрунтя для створення цілої парадигми фразеологічних одиниць (пор. *keinen Pfifferling wert sein* – 'не бути нічого вартим, не мати жодної цінності'; *keinen Pfifferling für etw. geben* – 'не давати за щось і гроша (копійки)'; *er kümmert [sich] nicht einen Pfifferling darum* – 'а він і вухом не веде'; *das hat uns keinen Pfifferling genutzt* – 'це нам ані трішеч-

ки не допомогло'; *keinen Pfifferling von etw. wissen* – 'ні греця не розуміти; бути ні в зуб ногою'). Всі ці образні фразеологізми містять негативну оцінку, демонструючи тим самим зневажливе ставлення німців до цього гриба, який не має для них жодної цінності. Натомість в австрійській етнічній культурі подібні пейоративні фразеологічні звороти з компонентом *der Eierschwammerl* відсутні. Цілком можливо, що її «лакунарність» зумовлена саме яскравою, позитивно забарвленою внутрішньою формою австрійського слова ('біло-жовто-золотистий грибочок').

2. ОС, які припускають подвійне – метонімічне і метафоричне – осмислення мотиву номінації. Наприклад, внутрішня форма слова *das Obers* (нім. *die Sahne*) – '(молочні) вершки' ґрунтується на метонімічному зв'язку: зсув за суміжністю 'низ' → 'верх' (молоко, що наверху).

Звідси – на рівні асоціативності – виводиться уявлення про вищість даного продукту в ієрархії: відношення між ознаками 'те, що знаходиться зверху' → 'підвищена цінність' осмислюються як причинно-наслідкові: *das Obers* → *das Obere der Milch* → *was in einer Hierarchie an hoher Stelle steht*. У такий спосіб ономасіологічна структура найменування фіксує хоч і наївне, однак культурно специфічне знання про те, що вершки є одним із «найголовніших» продуктів харчування для австрійців, через образну репрезентацію ознаки 'бути вищим, піднесеним над чимось'. Ця теза підкріплюється також культурологічними даними про їх кулінарні вподобання, зокрема про їх любов до кави з вершками (*das/die Kaffeeobers*), а також принципово іншою образною мотивацією й, відповідно, іншим ціннісним наповненням у німецькій мові Німеччини, пор.: *die Sahne* походить від давньофранцузького *sain* 'вершки, масло', яке прийшло з вульгарної латини *sagina* й означає 'жир').

3. ОС, які містять інформацію про етичні чи естетичні мотиви номінації, врахування яких призводить до реінтерпретації внутрішньої форми назви носіями певної мови (діалекту). При цьому етична або естетична оцінка предмету, явища, дії,

що міститься у внутрішній формі слова, сприймається як іманентна властивість позначуваного об'єкту, в результаті чого мовці використовують дану номінацію лише у певних контекстах, уникаючи інших, «страхуючись» від можливих небажаних асоціацій. Так, австрійці не повторюють за німцями їхньої «помилки» у використанні прислівника *hoch* у складі складних дієслів (пор. у німецькій мові Німеччини *die Treppe hochgehen*; *aus dem Schlaf hochfahren*). Для австрійців *hoch* має насамперед значення «високий, піднесений, величний» (на що зокрема вказують і відповідні контексти *hochgeschätzt*; *der Stephansturm ist hoch*). Тому замість *drei Treppen hochgehen* австрійці говорять *in den dritten Stock gehen*, а в інших випадках використовують прислівники *in die Höhe, hinauf, aufwärts*, *empor*, уникаючи використання у таких ситуаціях прислівника *hoch*.

Більше того, культурно зумовлені мотиваційні контексти, породжувані спонтанно чи спровоковані інформатором у ситуації пояснення номінації носіями національної мови (діалекту), є свідченням того, що тлумачення назви через її внутрішню форму слід вважати когнітивною процедурою, оскільки через «прочитання» внутрішньої форми мовець виявляє власне розуміння мотиву номінації. При цьому інтерпретатор спирається, по-перше, на знання про властивості позначуваного предмета чи явища; по-друге, на знання про функціонування слова у відповідній системі номінацій, наприклад, знання про наявність синонімів, номінативних варіантів, дублетів, гіперонімів і гіпонімів у даній лексико-семантичній системі (чи підсистемі); по-третє, на знання про глибинні принципи номінації певного роду реалій, прийнятих у відповідному етнокультурному середовищі.

Наведені типи ОС, безумовно, не вичерпують усіх аспектів можливої інтерпретації та варіативності сприйняття вмотивованого найменування. Однак, як нам видається, аналіз запропонованих типів підтверджує думку про пізнавальну спрямованість будь-якого номінативного акту. Адже встановлення ОС закономірно містить поняття когнітивного базису – типу знання про об'єкт номінації,

яке саме в рамках певної номінативної техніки одержує своє відповідне втілення. По суті, сприйняття внутрішньої форми – це саме усвідомлення того мотиву, що несе в собі актуальну для більшості представників даної етнокультурної спільноти інформацію про позначуване.

У зв'язку з цим доволі привабливі перспективи відкриваються у площині комплексного лінгвокультурологічного аналізу мотиваційних контекстів у різних етнічних (національних) культурах, що дозволить виділити типи ОС їх мовних одиниць. Це наблизить мовознавців до вирішення проблем людського світосприйняття і світорозуміння, до усвідомлення алгоритмів категоризації та концептуалізації дійсності засобами природних мов, до осягнення шляхів і способів репрезентації культурно-специфічного знання. Все це, у свою чергу, дозволить їм глибше проникнути в таємниці устрою, функціонування і взаємодії механізмів лого-, концепто- і ноосфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блинова О.И. Языковое сознание и вопросы теории мотивации // *Язык и личность* / О.И. Блинова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1989. – С. 24–36.
2. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М. : Школа «ЯРК», 1998. – 768 с.
3. Гридина Т.А. О моделировании ономастической лексики // *Слово в системных отношениях* / Т.А. Гридина. – Свердловск : Изд-во Урал. гос. ун-та, 1982. – С. 32–47.
4. Гридина Т.А. Внутренняя форма слова как отражение языкового сознания интерпретатора: мотивационная вариативность ономастических структур / Т.А. Гридина, Н.И. Коновалова // *Говорящий и слушающий: языковая личность, текст, проблемы обучения*. – СПб. : Академия, 2001. – С. 12–28.
5. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры / А.Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
6. Добровольский Д.О. Образная составляющая в семантике идиом / Д.О. Добровольский // *ВЯ*. – № 1. – 1996. – С. 71–96.
7. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / А.Ф. Лосев. – М. : Наука, 1995. – 256 с.
8. Манакин В.М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. / В.М. Манакин – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 288 с.
9. Мізін К.І. Компаративна фразеологія : монографія / К.І. Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2007. – 168 с.
10. Петренко В.Ф. Основы психосемантики / В.Ф. Петренко

- ко. – Смоленск : СГУ, 1997. – 312 с. 11. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. Селіванова. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с. 12. Телия В.Н. Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / В.Н. Телия. – М. : Школа «ЯРК», 2004. – 340 с. 13. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры / А.П. Чудинов. – Екатеринбург : УрФУ, 2001. – 238 с. 14. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / F. Kluge. – Berlin : de Gruyter, 2002. – 1023 S. 15. Wehle P. Sprechen Sie Wienerisch? Von Adaxl bis Zwutschkerl / P. Wehle. – Wien : Ueberreuter, 2003. – 312 S.

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК 811.112.2:159.955:378

НАУКА ТА ІННОВАЦІЇ КЛАСИЧНОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО KARAZIN – UNI

П.Т. Гусєва, канд. філол. наук, Л.П. Кургут, канд. філол. наук (Харків)

Розглядаються проблеми дослідницького університету: наука – навчання: конструювання когнітивно-концептуальної моделі мови, її реалізація, впровадження в ракурсі моделі наукових досліджень інноваційних технологій, комп'ютерних технологій та різнопланових актуальних лінгвопрограм. Висвітлюються алгоритми каузальної семантики через призму граматики тексту на актуальних оригінальній спрямованості дискурсах, схемах для роботи аспірантів, студентів в аудиторії/ самостійно/ на on-line конференціях тощо.

Ключові слова: алгоритми каузальності, дослідницький університет, когнітивно-концептуальна модель, лінгвотехнології, новітні лінгвопроекти.

Гусєва П.Т., Кургут Л.П. Наука и инновации классического исследовательского Karazin Uni. Рассматриваются проблемы исследовательского университета: наука – обучение: конструирование когнитивно-концептуальной модели языка, ее реализация, внедрение в ракурсе модели научных исследований инновационных технологий, компьютерных технологий и разноплановых актуальных лингвопрограмм. Рассматриваются алгоритмы каузальной семантики с позиции грамматики текста на актуальных оригинальной направленности дискурсах, схемах для работы аспирантов, студентов в аудитории/ самостоятельно/ на on-line конференциях и пр.

Ключевые слова: алгоритмы каузальности, исследовательский университет, когнитивно-концептуальная модель, лингвотехнологии, новейшие лингвопроекты.

Gusyeva P.T., Kurgut L.P. Science and Innovations of the Classical Research Karazin Uni. The paper deals with the issues addressed by the research university: science – study process: constructing cognitive and conceptual model of the language, its implementation, introduction within the scope of scholarly research innovation technologies, computer technologies and a variety of modern linguistic programs. The algorithm of casual semantics is provided in terms of the text grammar as based on the modern discourses focused on the most pressing topics, frameworks for PhD students and undergraduate students in class/for self-learning/ at the on-line conferences, etc.

Key words: casualty algorithms, research university, cognitive and conceptual framework, linguistic technologies, the newest linguistic projects.

З метою формування мовознавчого світогляду, гуманістично природньо гармонійного світосприйняття студента тему розглядаємо у ракурсі Концепції стратегічного розвитку Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна на 2011–2015 роки: наукові дослідження в галузі фахових знань, синтез теорії та практики, використання у навчальному процесі сучасних інформаційних технологій, створення новітніх лінгвопроектів, іннова-

ційних технологій, що природно імплікує подальший розвиток поліфункціональних досліджень класичного університету, удосконалення підготовки майбутніх фахівців [1, с. 66–67].

Об'єкт дослідження – актуальні концепти науки-навчання на фоні класичних надбань та нових тенденцій лінгвістики – філософії – логіки у ракурсі фундаментальної когнітивно-концептуальної моделі мови.

Предмет – конструювання наукової моделі та різнопланових актуальних лінгвопроектів, комп'ютерних технологій, де реалізуються різні функції, цілі, задачі науки та освіти. Мета – синтез науки та практики навчання на факультеті іноземних мов дослідницького університету. Актуальність – методологічне та практичне формування світогляду студентів, інформаційно-комунікативної культури науки та навчання.

Трактуванню концептів присвячені праці К.Г. Юнга, К. Керенї, О. Фрейденаберга, І. Шевченко, Л. Кургут, П. Гусевої, М. Полюжина та інших. Аналіз системовідтворюючих знаків, моделі світу представлені у працях Ю. Апресяна, Н. Арутюнної, Т. Булигіної, Г. Колшанського, В. Пасинок, О. Потебні та інших вчених.

Названа проблема логічно віддзеркалює, перш за все, конституенти когнітивно-концептуальної моделі мови:

Мова ⇆ Мислення ⇆ Свідомість ⇆ Буття, яка реалізується і в навчальному процесі багатогранної діяльності викладачів та студентів: когнітивний, мислетворчий план; концептуальний; дослідницький; навчальний (класичний з урахуванням сучасних напрямів, традиційний, системний, комунікативний, інформаційний, груповий, індивідуальний підхід тощо); методичний; навчально-виховний (творча робота в колективі; бажання студентів працювати в групі; їх творчий настрій, визначення на занятті, наприклад, свого місця в ієрархії сучасних людських цінностей німецькою; мотивація зацікавленості до вивчення мови тощо).

Щодо реалізації визначеної у ХХ столітті та актуальної і в Україні сьогодення моделі: десятки років на кожному першому занятті з німецької мови студентам в аудиторії подається означена когнітивно-концептуальна модель мови незалежно від того, чи студенти вивчали німецьку, чи тільки починають вивчати її. Когніція моделі викликає зацікавленість, творче натхнення студентів, коли в аудиторії осмислюються вже на першому занятті когнітивно-концептуальні складові будь-якої мови, наводяться приклади, формується мовознавчий світогляд, світосприйняття. Осмислюючи науково

логічно, студент розуміє, чому лідирує та чи інша мова у світі, Європі, країні на певному зрізі часу тощо.

Модель віддзеркалює конституенти вічних цінностей будь-якої мови, філософію багатогранного життя, досвід, свідомість, мислення людини, мовознавчий світогляд, світосприйняття тощо. На нашу думку, її можна класифікувати як класичну університетську, бо створена в університеті і використовується впродовж тривалого часу в будь-якій мові, наприклад:

Sprache ⇆ Denken ⇆ Bewußtsein ⇆ Sein.

Різновиди навчального процесу: творчі, розвиваючі диспути, діалоги, актуальні тексти/дискурси життєстверджуючої тематики та за фахом, переклад фахових матеріалів, створення анотацій, доповіді, комунікативні ситуації спонукають студентів до творчої активності і пізнання. При цьому реалізуються різні цілі, функції, задачі, спрямовані на здобуття знань та формування певного мовознавчого світогляду, світосприйняття, моральних устоїв студентів. Така ж картина при проведенні студентських наукових конференцій за фахом, в тому числі on-line конференцій «Сучасні тенденції в науці» з актуальної життєстверджуючої тематики: «Фізика/ біологія в житті людини», «Світло-Людина-Природа», які на занятті розглядаються також як складові природничих, біологічних, соціологічних, філософських наук тощо. Доповіді за фахом та відгуки студентів на них німецькою мовою в Інтернеті відпрацьовуються самостійно, частково на заняттях, що також створює, доповнює інноваційний план навчального процесу та формує певний мовознавчий світогляд, новий ракурс світосприйняття, моральних цінностей молоді університету.

Зазначимо, що до навчального процесу обов'язково залучаються твори німецьких класиків, наприклад: Й. Гете, Ф. Шиллера, Г. Гейне, вірші Р.М. Рільке, які є основою для творчих співбесід в аудиторії; із зацікавленістю студенти вивчають напам'ять твори чи перекладають класику з подальшими диспутами на заняттях, тобто таким чином студентам передається «дух народу», мова якого вивчається. Основними передумовами вико-

ристання творів художньої літератури у навчанні вбачаються можливість отримання у процесі читання автентичної інформації про специфіку країни, картини соціальних умов на певному зрізі часу. За визначенням Вільгельма Гумбольдта: «Мова – це дух народу», що також віддзеркалюється у когнітивно-концептуальній моделі: мова через мислення – свідомість – буття.

Актуальним є залучення студентами до процесу навчання сучасних інтерактивних засобів, формування інформаційно-комунікативної культури навчання через інноваційні технології (одним з прикладів може бути реальний факт зворотнього зв'язку шляхом використання студентом введеної теми «Діловий лист» для спілкування через e-mail з австрійським науковцем: того ж дня отримується позитивна відповідь з пропозицією подальшого спілкування та реакція студента: діалог, подяка за надану інформацію тощо. Важливим є формування культурної самоідентифікації студента як поєднання особистісних характеристик фахівця, його мовного етикету, вміння грамотно, коректно, етично подати в комунікації своє бачення будь-якої ситуації/ проблеми, його професійної якості (одним з елементів реалізації даного завдання може бути створення студентом свого портфоліо).

Нагальною потребою часу є колективний характер праці – «созидание», створення колективів для вирішення конкретних професійних завдань. Тому важливо навчити студентів – майбутніх фахівців, основам міжособистісної взаємодії, культурі, академічності, культурі мовного спілкування, емоційній культурі спілкування, що відпрацьовується у різних інтерактивних формах навчання: рольових іграх, діалогах на задану тему, напр. «Якби я був у парламенті»; мовний етикет телефонних розмов, SMS – повідомлень тощо.

Зауважимо, що зацікавленість студентів заняттями підвищується, коли викладач впроваджує актуальні наукові дослідження в галузі фахових знань, що вивчаються в університеті. Студенту пропонується перекласти з однієї мови на іншу текст неординарної спрямованості “Живые мысли”, визначити складові названої теми, обговорити тему

на занятті, написати твір, резюме тощо. На таких текстах можна не тільки вчитися мати живі думки, але і реально впроваджувати їх у життя. Прогресивні вчені, практики сьогодення пропонують нові пріоритети. Познайомимось з деякими із них.

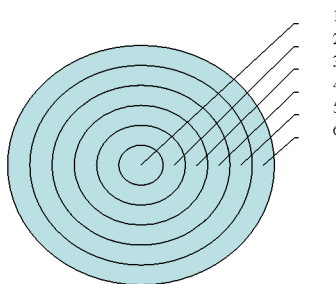
Сучасний психолог Анатолій Некрасов з цього приводу:

«Вначале я предлагаю рассмотреть наиболее распространённый набор ценностей, который важен для большинства людей: муж, жена, семья, дети, родители, работа, друзья, увлечения. Согласитесь, что это интересно, как минимум, 80% населения Земли. Вот здесь и попробуем расставить приоритеты.

В заповеди, данной Иисусом, однозначно говорится: «Возлюби ближнего своего, как самого себя». И вот, за невыполнением этого условия «как самого себя» вырастают и гордыня, и самоуничтожение, и агрессия, и эгоизм, и много других негативных явлений. Стоит поставить себя на достойное место, как всё приходит к естественному состоянию и рождается достоинство человека. По-настоящему любить себя – это очень тонкое и глубокое проникновение в свою суть, это единение со своей душой, это единение с Богом. Поэтому по-настоящему любящих себя не так много. Это и создаёт проблемы человечества.

Следует задуматься о своей жизни, о своём понимании мира. Что-то не так в этой жизни, в этом мировоззрении. В центр, в начало всего поместите СЕБЯ! И если Вы сами не будете наполнены любовью к себе [від авторів: позитивом, етичною поведінкою, людяністю, добром], если не будет звучать любовью каждая клеточка, то что Вы действительно сможете отдать вовне? Если Вы сами не будете любить себя, то кто Вас будет любить?

Вторым кругом является то пространство, которое создаёт пара. Это тот комплекс психологических, социальных и экономических отношений, который создаёт семью. Представим схематически новые приоритеты сегодняшнего дня:

1 – ОН+ОНА = ПАРА

2 – ДОМАШНИЙ ОЧАГ

3 – ДЕТИ

4 – РОДИТЕЛИ, РОДСТВЕННИКИ, РОДИНА

5 – ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

6 – УВЛЕЧЕНИЯ. ДРУЗЬЯ. ВСЁ ОСТАЛЬНОЕ. [4, с. 193–199]:

На заняттях, розглядаючи в аудиторії тему «Prioritäten des Menschen von heute», викладач пропонує студентам без підготовки дати als Experiment aus dem Stegreif на дошці німецькою своє бачення пріоритетів людини сьогодення. Студенти в центр ядра, схеми ставлять себе (ich), потім різні варіації (O tempora, o mores!).

Важливим концептом діяльності дослідницького університету для навчального процесу також є створення комп'ютерних лінгвотехнологій, де чітко прослідковується інтеграція науки та практики навчання іноземних мов. Наведемо приклад алгоритму каузальності на рівні дискурсу в німецькій мові, який взято з посібника «Комп'ютерні лінгвотехнології», що використовується на заняттях зі студентами та аспірантами, коли розглядається тема «Kausalität» [2]:

1. Определите в ниже приведенном дискурсе немецкого языка концепт каузальности, его маркеры на уровне когнитивистики, прагмалингвистики.

➤ Что Вы понимаете под концептом каузальности?

➤ Как Вы видите языковую и концептуальную картину мира в ракурсе представленного текста?

2. Блоки заданий учебно-методического характера:

➤ Выберите ключевые слова/словосочетания/предложения для передачи фабулы текста письменно/устно.

➤ Озаглавьте абзацы.

➤ Найдите информационный центр в каждом абзаце.

➤ Составьте оптимальный план сочинения.

➤ Трансформируйте глагольные формы тек-

ста в инфинитив. Определите 3 основные формы этих глаголов.

➤ Определите артикль имени существительного по словообразовательным элементам.

➤ Определите каузальные грамматические маркеры.

➤ Задайте вопросы к тексту и ответьте на них.

➤ Передайте содержание на немецком языке, следуя по причинно-следственной цепи представленной фабулы.

3. Блоки заданий различного характера ориентированы также на коммуникацию, где можно использовать ранее упомянутые типы заданий и др.:

AUßENWIRTSCHAFT DER BUNDESREPUBLIK

Die Außenwirtschaft spielt eine entscheidende Rolle im Wirtschaftsleben Deutschlands. Es steht nach den USA an zweiter Stelle im Welthandel. Jeder dritte Erwerbstätige im Lande arbeitet direkt für den Export. Eine derart große Abhängigkeit von der Außenwirtschaft hat folgenden Grund: Deutschland...

An der Spitze der Ausfuhr Güter der Bundesrepublik stehen Kraftfahrzeuge, Maschinen aller Art, chemische und elektrotechnische Erzeugnisse. Auf der Einfuhrseite haben Nahrungs- und Genußmittel das größte Gewicht. Früher standen Erdöl und Erdgas an der Spitze; ...

Die Mitgliedstaaten der Europäischen Union (EU) haben die Zollunion verwirklicht: sie haben den Handelsaustausch untereinander von allen Zöllen und mengenmäßigen Beschränkungen befreit. Deshalb... Für die Erschließung oder Sicherung der Außenmärkte gewinnen private Auslandsinvestitionen immer größere Bedeutung.

Etwa 80% aller Investitionen entfallen auf die westlichen Industrieländer und 15% auf die Entwicklungsländer [2, с. 78–79].

При такому підході до лінгвістичної проблеми каузальності на рівні дискурсу студент, аспірант, докторант, науковець не тільки факультету іноземних мов, але і з будь-якого фаху, виявляючи експліцитні маркери та імпліцитні каузальні зв'язки в текстах, які опрацьовуються в аудиторії та позааудиторно, краще зрозуміє зміст іншомовних текстів, краще усвідомить в цілому напрями сучасного розвитку тих чи інших галузей, економічні, соціальні, культурологічні досягнення країни, мову якої вивчає, а також свідомо та якісно трансформує інформаційні здобутки іншомовних текстів на терени України.

Узагальнюючи проблему, ми дійшли певних висновків.

Досвід роботи на різних факультетах університету дозволяє констатувати:

1. Наукові дослідження лінгвістики, когнітивістики, дискурсології, граматики тексту, логіки, філософії, соціології, їх використання у навчальному процесі, сучасні інформаційні технології, новітні лінгвопроекти, інноваційні комп'ютерні програми значно підвищують інтерес студентів до занять, вивчення мови, розумінню фахових текстів тощо.

2. Створена в університеті класична когнітивно-концептуальна модель мови творчо реалізується у подальших наукових дослідженнях вчених, аспірантів, студентів, у лінгвотехнологіях навчального процесу [3].

3. Актуальним є залучення студентами до процесу навчання сучасних інтерактивних засобів, їх різних творчих класичних та інноваційних пропозицій з метою формування інформаційно-

комунікативної культури науки навчання, етичної поведінки промовця.

4. Важливим концептом діяльності дослідницького університету також є створення комп'ютерних лінгвотехнологій та їх практичне використання, де чітко прослідковується інтеграція науки та практики навчання іноземних мов.

5. Викладачі, формуючи та упорядковуючи навчальні матеріали (лінгвопроекти, тексти, тести, вправи), а студенти – реферати, доповіді, курсові, враховують напрацьований раніше досвід класичного навчання та виховання, де пріоритетами є вічні людські цінності, моральні устої через мову ← мислення ← свідомість ← буття у будь-якому зрізі часу, у будь-якому статусі «когнітивної сутності» майбутнього фахівця (П.Т. Гусєва – авторське).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусєва П.Т. Лінгвопроект: концептуальні напрями та модель / П.Т. Гусєва, Л.П. Кургут // Матеріали XI Міжнар. наук. конф. «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація». – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 66–67.
2. Гусєва П.Т. Комп'ютерні лінгвотехнології Germanistik: Deutsch. Romanistik: FranVe / П.Т. Гусєва, Л.П. Кургут, З.Г. Огнівенко. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2005. – 96 с.
3. Кургут Л.П. Каузальний комплекс в комунікативній моделі / Л.П. Кургут // Теория языкознания и русистика: наследие Б.Н. Голавина : [сб. статей; материалы междунар. науч. конф.]. – Нижний Новгород : НДУ імені Н.І. Лобачевського, 2001. – С. 191–193.
4. Кургут Л.П. Функціональні категорії каузальності у сучасних лінгвотехнологіях / Л.П. Кургут // Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ : кол. монографія ; [за ред. В.Г. Пасинок]. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 161–176.
5. Некрасов А.А. Живые мысли / А.А. Некрасов. – [8 изд.]. – М. : Амрита-Русь, 2009. – 352 с.

УДК 811.111'42'22

ВЖИВАННЯ ПРОКСЕМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИТУАЦІЇ ВИРАЖЕННЯ ЗАЦІКАВЛЕНOSTІ

С.А. Віротченко, канд. філол. наук (Харків)

У статті встановлюються закономірності функціонування проксемічної складової у сукупності з вербальними та кінесичними і просодичними невербальними компонентами в ситуації вираження зацікавленості. Ситуація вираження зацікавленості для отримання необхідної інформації формується за рахунок функціонування проксемічної складової під час реалізації мовленнєвих актів квеситивів, іллокутивна сила яких підвищується за рахунок вживання звертань та вставних конструкцій припущення. Скорочення комунікативної дистанції супроводжується встановленням візуального контакту та характерними позами та голосом.

Ключові слова: адресантно- / адресатно-особистий простір, кінесичний компонент, мовленнєвий акт, проксемічна складова, просодичний компонент.

Виротченко С.А. Употребление проксемической составляющей в ситуации проявления интереса. В статье устанавливаются закономерности функционирования проксемической составляющей в совокупности с вербальными, кинесическими и просодическими невербальными компонентами в ситуации проявления интереса. Ситуация проявления интереса с целью получения необходимой информации формируется за счет функционирования проксемической составляющей во время реализации речевых актов квеситивов, иллокутивная сила которых повышается за счет употребления обращений и вводных конструкций предположения. Сокращение коммуникативной дистанции сопровождается установлением визуального контакта и характерными позами и голосом.

Ключевые слова: адресантно- / адресатно-личное пространство, кинесический компонент, проксемическая составляющая, просодический компонент, речевой акт.

Virotschenko S.A. Functioning of the Proxemic Component in the Situation of Indication of Interest. This article establishes regularities of functioning of the proxemic component together with verbal, kinesic and prosodic nonverbal components in the situation of indication of interest. The situation of indication of interest aimed at getting the necessary information is formed with the help of functioning of the proxemic component during interrogative speech acts, the illocutiv power of which increases due to the usage of vocatives and parentheses of supposition. The decrease of the communicative space is accompanied by establishment of eye-contact and typical postures and voice.

Key words: addressee's- / addresser's personal space, kinesic component, prosodic component, proxemic component, speech act.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях мова розглядається не як деяка абстрактна сутність, а як система, в якій закріпилися результати пізнавальної діяльності її носіїв. Сучасний рівень розвитку лінгвістики робить можливими і необхідними дослідження окремих груп мовних і немовних одиниць з використанням антропоцентричних парадигм, що забезпечує більш усвідомлене та глибоке осмислення і тлумачення закономірностей мовної системи.

Успішність комунікативної взаємодії безпосередньо пов'язана з володінням правилами використання як мови, так і невербальних засобів спілкування, зокрема проксемічної складової. Тому однією з центральних проблем сучасної лінгвістики є дослідження невербальних компонентів комунікації у найрізноманітніших ситуаціях спілкування [5–8]. Проксемічна складова в діалогічному дискурсі – це невербальний компонент комунікації, що позначає комунікативно значущі зміни особис-

того простору у межах загального комунікативного простору, якою оперує дискурсивна особистість для здійснення / посилення ефективності комунікативного впливу та досягнення певної комунікативної мети [1].

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлена тим, що залучення до вивчення мовленнєвої діяльності невербальних компонентів відкриває можливості скласти уяву про цілісний об'єкт – функціональну систему комунікації, а отже, можливість для більш ефективного вивчення конкретних механізмів та компонентів цієї системи.

Об'єктом нашого дослідження є проксемічна складова англомовного діалогічного дискурсу, що є задіяною в ситуації вираження зацікавленості. Предмет дослідження – закономірності функціонування проксемічної складової у сукупності з вербальними та кінесичними і просодичними невербальними компонентами в ситуації вираження зацікавленості. Мета роботи полягає у виявленні впливу проксемічної складової на досягнення комунікативної мети в ситуації вираження зацікавленості та виявленні принципів її взаємодії з вербальними, кінесичними і просодичними компонентами невербальної комунікації.

Зацікавленість розуміється як форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує направленість особистості на усвідомлення цілей діяльності та тим самим сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами, більш повному та глибокому відображенню дійсності. Зміст і характер зацікавленості в мовленні адресата пов'язані зі структурою та динамікою мотивів та його потреб [4].

У ситуації вираження зацікавленості з метою отримання від адресанта необхідної інформації адресат комбінує проксемічну складову з вербальними висловленнями, що містять прагматичні та лексико-синтаксичні вербальні засоби позитивної семантики.

Для стимуляції протікання комунікативного контакту в ситуаціях вираження зацікавленості вживаються переважно мовленнєві акти квеситиви. Під час реалізації квеситивів проксемічна складова, а саме повільний лативний рух адресанта партитивного

характеру забезпечує інтенсифікацію вербально оформленого питання та підтверджує істинність комунікативних намірів адресата, що полягає в демонстрації зацікавленості щодо отримання інформації. Часто щира зацікавленість адресата в повідомленні адресанта стабілізує стан останнього та заохочує його до продовження комунікативного контакту:

"I was thinking of Grandma."

"Do you miss her a lot?"

She nodded. "She spoiled me rotten. Not with things – she couldn't afford to spoil me that way – but she gave me so much love."

Matt leaned forward, resting his chin on his fist. His interest unnerved her (2, с. 42).

Вживання повільного лативного партитивного переміщення адресата в адресантно-особистий простір під час реалізації квеситивів, виражених розділовими питаннями, використовується для демонстрації своєї обізнаності про стан речей та настроювання адресанта на відверте спілкування. За допомогою квеситивів адресат намагається знайти підтвердження або перевірити інформацію, якою він володіє. Наближення адресата до адресанта сприяє отриманню правдивої відповіді на питання, а в протилежному випадку – спостереженню за реакцією адресанта та визначенню, чи є його відповідь істинною. Для адресата отримання цієї інформації має стратегічне значення для подальшого структурування діалогічного дискурсу, адже це дає можливість уважному спостерегачеві дізнатися про професію, соціальний статус адресанта і залежно від цього здійснювати подальші комунікативні ходи, що сприяють досягненню комунікативної мети:

... "You're an actor, aren't you?" Sheila asked, leaning forward to get a closer look at him (4, с. 32).

У даному прикладі Шейла нахиляється до співрозмовника, начебто прагнучи краще роздивитися його та отримати від нього підтвердження того, що вона вважає його актором.

Мовленнєві акти квеситиви, супроводжувані скороченням комунікативної дистанції, можуть

мати прямий порядок слів. Це відбувається, коли квеситив функціонує як «шокове питання» (термін В.С. Григор'євої) [2, с. 75]. Шокове питання виступає засобом м'якого тиску на адресанта, воно виманює адресанта з ситуації замовчування, змушує його зробити ненавмисне зізнання. Значення конфіденційності розмови, репрезентоване вербально, посилюється лативним партитивним переміщенням адресата в адресантно-особистий простір і довірчим тоном у голосі адресата:

...Poirot leaned confidentially. "You see this bunch of wild flowers on the table here?"

"Yes," said Miss Pierce – staring.

"And you noticed that, when you first came into the room, I sneezed once or twice?"

"Yes" (1, с. 127).

У ситуації вираження зацікавленості ілюкутивна сила мовленнєвих актів квеситивів посилюється за рахунок комбінації проксемічної складової та засобів акцентуалізації звертань, представлених іменами, а у формальному спілкуванні – формулою **Mr + surname**. Вживання звертань разом з переміщенням адресата в адресантно-особистий простір є засобом привабливості адресанта та налаштування його на продовження комунікативного контакту. Якщо така комунікативна поведінка відзначається як з боку статусно-домінантного комуніканта, так і з боку статусно-залежного, то вона вказує на взаємоповагу комунікантів, готовність адресанта підтримувати процес спілкування, і, таким чином, задовольнити комунікативні потреби адресата:

...Then she asked: "Did you really suspect me, M. Poirot?"

"I thought you were a possibility, Madame."

She leaned forward. "And now? What really happened, M. Poirot?" (1, с. 196).

Разом із проксемічною складовою засобом інтенсифікації мовленнєвих актів квеситивів виступають вставні конструкції припущення *You mean, You seem, You may say*. Конструкції припущення виявляють інформацію попереднього характеру, описують умовиводи адресата стосовно неї, виконують часткову перевірку попереднього висловлен-

ня та вимагають його підтвердження або спростування з подальшим наданням коментарів. За допомогою таких конструкцій адресат маніпулює адресантом і спрямовує розмову в певному напрямку. Тим самим адресат демонструє адресанту свою зацікавленість у його повідомленні та в продовженні комунікативного контакту в цілому, демонструє розуміння проблеми та потребує уточнення стану речей:

"She chose to live dangerously, la Maman Boynton – and she paid the penalty!"

Sarah leaned forward, her pale intelligent face very serious. "You mean," she said, "that she drove her victims too far and – and they turned on her – or – or one of them did?" (1, с. 157).

У ситуаціях вираження зацікавленості проксемічна складова супроводжується іншими компонентами невербальної комунікації.

1. Переміщення адресата в адресантно-особистий простір супроводжується встановленням візуального контакту. Візуальний контакт між адресатом і адресантом встановлюється та набуває зосередженості, сфокусованості, питальності (*to look quizzically, to narrow smb's eyes,*) в той момент, коли адресат отримує вербальне повідомлення, що викликає в нього зацікавленість, і, як наслідок, адресат прагне продовжити комунікативний процес задля отримання відповідей на питання, що його цікавлять:

"There is something I want most terribly to do," she said. "I've been wanting to do it ever since you came home."

His eyes turned towards hers that were so close. "Then why haven't you asked before? You are not usually so diffident."

"But this is something very special. I'm sort of afraid to ask...I want a room of my own and you'll never guess what room I want."

He stared. "What room?"

"I want granny's room. I want Granny's room for my own – if you'll let me."

He drew her in front of him and set her on his knee.

"Are you actually telling me that you have the

wish to sleep alone, in that queer old room? You couldn't change things about, you know" (3, с. 185).

2. Разом з проксемічною складовою в позитивно спрямованих ситуаціях вираження зацікавленості відзначається вживання мімічних засобів. Скорочення комунікативної дистанції та мімічний компонент комбінуються для вираження зацікавленості, що межує з подивом, який визначається як стан, що репрезентує суб'єкту протиріччя між новим знанням та його минулим досвідом, яке збуджує тим самим активну розумову діяльність, спрямовану на його подолання [3]. Подив має короткий період протікання та зазвичай передує зацікавленості. Мімічною ознакою зацікавленості адресата в вербальному повідомленні адресанта, що викликана подивом, є здивований вираз обличчя (*startled / amused face, face alight with curiosity / white and drawn face / calculating and observant face*):

"Good!" Nicholas almost shouted in his joy. "Good! Now we have the laugh on that horrid old fellow. You say you found the money in that kettle. And where was the kettle? Sit here, beside me, and tell me everything. Well, well – if ever I was glad of anything, I'm glad of this. In a kettle, you say?"

Alayne stood up. She moved almost stiffly to Renny's side, letting the roll of banknotes fall to the floor. She looked into his face, her own white and drawn. "Is it true?" she whispered. "Do you remember everything now?" (3, с. 290).

У даному прикладі гравітаційно орієнтований рух адресата догори, що переходить у лативне переміщення в інтимну зону адресантно-особистого простору, відзначається в той момент, коли подив викликаний незвичайною ситуацією чи незвичайною для адресанта поведінкою, та він не є емоційним потрясінням для адресата. Такий подив є приємним та спонукає адресата до стимуляції продовження комунікативного процесу та конкретизації ситуації.

3. Комбінація проксемічної складової з характерною позою та просодичним компонентом, що вказують на сконцентрованість адресата,

є типовою для ситуацій спілкування, коли адресат відчуває зацікавленість у вербальному повідомленні адресанта та в нього виникає потреба задовольнити свою цікавість, отримавши певну інформацію. Ознаками зацікавленості є, по-перше, партитивне переміщення адресата до адресантно-особистого простору, по-друге, поза, що вказує на виникнення інтересу, зосередження уваги адресата (*elbows on smb's knees, smb's chin on smb's thumbs / fists, to fold smb's hands on the table, to fold smb's arms*), по-третє, голос комунікантів, який набуває конфіденційного та таємного відтінку (*he leaned forward and asked confidentially*), а іноді переходить у шепіт (*She moved almost stiffly to Renny's side... and whispered*):

"When was this?"

"Not two nights before."

Donne leaned forward and folded his hands on his desk. "He was not known to you?"

"No, sir."

"What did he look like?" (5, с. 88).

Таким чином, ситуація вираження зацікавленості для отримання необхідної інформації формується за рахунок функціонування проксемічної складової під час реалізації мовленнєвих актів квеситивів, іллокутивна сила яких підвищується за рахунок вживання звертань та вставних конструкцій припущення. Скорочення комунікативної дистанції супроводжується встановленням візуального контакту та характерними позою та голосом.

Подальше вивчення проксемічної складової уявляється перспективним у функціонально-комунікативному напрямі, зокрема вивчення вживання комунікантами проксемічної складової з урахуванням гендерних і соціальних факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віротченко С.А. Проксемічна складова англомовного діалогічного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / С.А. Віротченко. – Х., 2011. – 20 с.
2. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : [монография] / Григорьева Валентина Сергеевна. – Тамбов : Изд-во Тамбов. гос.

тех. ун-та, 2007. – 288 с. 3. Дорофеева Н.В. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Дорофеева Наталия Владимировна. – Краснодар, 2002. – 214 с. 4. Изард К. Эмоции человека / Кэрролл Изард. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 440 с. 5. Крейдлин Г.Е. Тело в диалоге : семиотическая концептуализация тела (итоги проекта). Часть 1 : Тело и другие соматические объекты [Электронный ресурс] / Г.Е. Крейдлин. – 2010(6). – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/dialog2010/materials/html/36.htm>. 10. 6. Муzychuk T.L. Русский невербальный дискурс в языковой системе и речевой деятельности (на материале художественной прозы) : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т.Л. Муzychuk. – Москва, 2010. – 41 с. 7. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике : [монография] / Г.Г. Почеп-

цов ; [сост., общ. ред. и вступ. статья И.С. Шевченко]. – Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2009. – 556 с. 8. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Солощук Людмила Василівна. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Christie A. Appointment With Death / A. Christie. – New York : Berkley Books, 1965. – 212 p. 2. Daniels V. Silver Bells / V. Daniels. – London : Mills and Boon, 1990. – 188 p. 3. De La Roche M. Return to Jalna / M. De La Roche. – London : Pan Books LTD, 1962. – 380 p. 4. Henderson L. Pretty Boy / L. Henderson. – London : Arrow, 1988. – 410 p. 5. Wentworth S. One Night of Love / S. Wentworth. – London : Mills and Boon, 1994. – 186 p. 6. Wilhelm K. No Defense / K. Wilhelm. – Ontario : Mira, 2000. – 440 p.

УДК 811.133.1'367.335.1

ПРАГМАТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ СИСТЕМИ, НОРМИ, УЗУСУ У ГРАМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

М.Ю. Вороніна, канд. філол. наук (Харків)

У статті аналізується механізм взаємодії системи, норми та узусу в граматичному аспекті сучасної французької мови; підкреслюється домінуючий характер прагматичної спрямованості в узусній реалізації мовних одиниць; визначається, у якому випадку узусне вживання закріплюється в нормі і які з даних реалізацій підтримуються системою мови; виявляються процеси, які корелюють взаємовідношення системи, норми й узусу в граматичній системі французької мови.

Ключові слова: прагматика, система, норма, узус.

Воронина М.Ю. Прагматическое взаимодействие системы, нормы, узуса в грамматическом аспекте современного французского языка. В статье анализируется механизм взаимодействия системы, нормы и узуса в грамматическом аспекте современного французского языка; подчеркивается доминирующий характер прагматической направленности в узусной реализации языковых единиц; определяется, в каком случае узусное употребление закрепляется в норме и какие из данных реализаций поддерживаются системой языка; выявляются процессы, которые коррелируют взаимоотношения системы, нормы и узуса в грамматической системе французского языка.

Ключевые слова: прагматика, система, норма, узус.

Voronina M.Y. Pragmatic interaction between system, language norm, usus in grammatical aspect of the Present-Day French. The article analyses the mechanism of interaction between system, language norm and usus in grammatical aspect of the Present-Day French; it highlights the dominant character of pragmatic orientation in usus realization of language units; it specifies in which case usus usage becomes a norm and which of the given realizations are maintained by the language system; it reveals the processes correlating system, language norm and usus within grammatical system of French.

Key words: pragmatics, system, language norm, usus.

Взаємовідношення загальновідомих лінгвістичних визначень системи, норми та узусу є доволі складним і багатоплановим механізмом, який викликає безліч запитань. Вивченням цієї проблеми у французькій мові послідовно опікувались відомі лінгвісти, зокрема М. Гревіс, Ф. Єльгорські, Ж.-М. Кленканберг та інші [3; 6; 8].

Зважаючи на той факт, що у практиці навчання французькій мові кожен викладач стикається з фактом розбіжності того, що вимагається лінгвістичною нормою з тим, що зустрічається в літературному та мовленнєвому дискурсі, вбачаємо актуальним дослідити, які прагматичні чинники впливають на узусальне вживання мовних одиниць і яким чином відбувається взаємодія між граматичною

нормою та узусом. Об'єктом дослідження є окремі граматичні категорії частин мови у літературному франкомовному дискурсі. Предметом дослідження є ті їх аспекти, які змінюються в узусальному плані під впливом прагматичних чинників і знаходять або не знаходять своє відображення у лінгвістичній нормі. Мета дослідження полягає в висвітленні тих процесів, які корелюють співвідношення системи, норми та узусу в граматичному аспекті сучасної французької мови. Матеріалом для дослідження слугують твори французьких авторів, які визнані академічною думкою, та наукові дослідження французьких лінгвістів.

Система мови, як її визначає О.С. Мельничук, є сукупністю взаємопов'язаних та взаємозумовле-

них елементів. Мовна система має складну структуру, оскільки визначається кількома рівнями: синтаксичним, лексико-семантичним, морфологічним та фонологічним [1]. Система зумовлює порядок та закони функціонування одиниць кожного рівня, які у нормі виступають у якості правил, граматичних положень та мовних засобів. Поняття норми є одним з найбільш полісемічних у сфері наук про мову. А. Рей висловлює думку, що джерелом труднощів з визначення цього терміну є суперечливе трактування самого концепту “норма”. А. Рей доводить, що упродовж століть розвиток таких понять як “закон” та “норма” знаходився під впливом поняття геометричної моделі “прямий кут” та трансцендентною волею Бога чи природи. І тільки у XIX столітті з'явилася сучасна ідея норми, яка має якісну основу, підкріплену кількісними міркуваннями [10].

Ф. Єльгорські досить чітко розрізняє три основні семантичні напрями, які визначають типи лінгвістичної норми:

1. Об'єктивна лінгвістична норма – це правила, виведені внаслідок спостереження за об'єктом, це постійна норма, порушення якої призводить до непорозуміння. Порушення цієї норми означає вживання форм та конструкцій, не можливих у національній мові. Наприклад, таким є у морфології граматичні правила утворення часу або у синтаксисі французької мови дотримання у фразі прямого порядку слів: *Le chien a mordu Pierre*, а не навпаки.

2. Прескрептивна норма має соціальний характер, їй відповідає прикметник “нормативна”; вона характеризується посиленою граматичною та лексичною діяльністю та базується на фундаментальній соціологічній позиції мови, що характеризує її як мову “цивілізації” або “культури”.

3. Еталонна норма, проблеми якої є насамперед методологічними. Вивчення відступу різного рівня, варіації у стилістиці, риторичі – цей типологічний аналіз передбачає референтну норму, вибір якої ґрунтується на наукових даних та потребує докладання зусиль при її реалізації [6].

Педагогіка мови є обраною галуззю для всіх

трьох типів лінгвістичної норми, і кожний з цих типів виступає на перший план в залежності від рівня обізнаності та лінгвістичної компетенції вивчаючого іноземну мову: три типи розподіляються відповідно згідно рівням – 1) початковий (*débutant*), 2) середній (*intermédiaire*), 3) вищий (*avancé*). В рамках цього дослідження розглядається переважно реалізація прескрептивної лінгвістичної норми у її граматичному аспекті. Кожен тип норми складається з сукупності правил, які приймають дві форми: “шкільна” модель та модель “правильного” вживання. Перша включає зібрання граматичних правил, словників, підручників тощо. Друга є моделлю, власно кажучи, узуса. Ці дві моделі знаходяться у тісному зв'язку: друга модель інформує першу, а перша, у свою чергу, створює умови для збереження другої. Характер співвідношення цих двох моделей (норми та узусу) значно коливається для різних мовних ідіом і різних періодів їхнього існування. Однак для будь-якої форми існування мови норма і узус повністю не збігаються. Розбіжність норми з узусом підкреслюється лінгвістами у різній формі. Л. Єльмлев визначає норму як “сукупність директив для реалізації”, тобто як щось, що стоїть над узусом [7, с. 80]. М. Коен зазначає, що лінгвісти розглядають у мові норму, яку можна виділити апостеріорі, і до якої узус пристосовується тільки завдяки діям та переходам [2, с. 33]. Л. Гильбер бачить норму у двох формах: “задуману... та норму створення” [4, с. 34].

Поняття узусу включає як традиційні, стійкі, правильні, так і не традиційні, okazionalні і часом помилкові реалізації, тобто він є ширший за норму. Прикладом okazionalної реалізації можуть слугувати висловлювання, де спостерігаються деформації синтаксичних структур речення:

Que sont nos rêves de jeunesse devenus?
(Barbery)

Assis sur le tabouret était un homme qui jouait
(Mauoris).

Порушення синтаксичної структури речення завжди мало на меті привернути увагу співрозмовника (у першому прикладі) або увагу читача (у другому прикладі) до змісту у реченні

частині речення, що відбувається у наведених прикладах.

У якості помилкової узуальної реалізації можна навести приклад:

Tu parles que je le sais... (Musso),

де недоречно вживання дієслова *parler* в поєднанні з додатковим підрядним реченням суперечить системі французької мови і не є прийнятним.

М. Гревіс відзначає, що “природний рух думки” іноді порушує граматичний механізм [3, с. 5], що підтверджується безліччю прикладів з творів французьких письменників, яких академічна думка наділяє правом авторитетного визнання. Явними є коливання як у синтаксичній побудові речення (приклади були наведені вище), так і у синтаксичному та морфологічному аспектах вживання частин мови. Найбільш мінливими та чутливими до трансформацій у реалізації виявляються синтаксичні категорії дієслова, а саме категорія способу, де надається оцінка відношення того, про що повідомляється до дійсності: дійсно/не дійсно/дійсно за певною умовою. Саме модальне значення способу Subjonctif визначається альтернативним вживанням Indicatif – Subjonctif. Але ця опозиція, яка зазначена нормою, нейтралізується в узусі, де Subjonctif іноді замінює собою Indicatif.

1) *Je comprends parfaitement que tu ne me crois pas* (Musso).

Наявність протиріччя між головною (тематичною: *я прекрасно розумію*) і підрядною (рематичною: *що ти, мабуть, не віриш мені*) частинами видає душевні коливання комуніканта: він не є упевнений у цьому своєму розумінні. Ж. Може у цьому випадку припускає наявність імпліцитного значення “*Я прекрасно розумію твоє небажання мені вірити*” [9, с. 254). Більш зрозумілим є вживання Subjonctif у аналогічній синтаксичній структурі, але з дієсловом *comprendre* у заперечній формі у тематичній частині:

Je ne comprends pas qu'elles ne soient pas descendues (Maurois)

І, навпаки, трапляються випадки, у яких Indicatif застосовується замість Subjonctif:

2) *Cette manière de composer est absolument*

admissible à la condition qu'on acceptera également toutes les autres (Maupassant).

Автор досить категорично і з впевненістю (про що свідчить вживання дієслова у Indicatif та артикля перед іменником *condition*) доводить необхідність умови.

Показовим у прагматичному плані є вживання двох засобів у аналогічній граматичній позиції:

3) *Croyez-vous que la confiance puisse être créée?* (Maurois)

4) *Crois-tu que je ne suis pas fière quand on me dit que tu es une des reines de Paris?* (Maurois)

Ці два приклади з одного твору мають однакову граматичну структуру і відрізняються один від іншого формою звертання: “ви” – має більш офіційний характер, “ти” – підкреслює досить близькі стосунки між мовцем і адресатом. Тому логічним є збіг нормативного та узуального вживання Subjonctif у першому випадку, тоді як додатковий компонент фамільярності привносить у друге висловлення відтінок впевненості мовця у факті порозуміння між двома близькими людьми, що відображається у використанні форми Indicatif.

У кожному з чотирьох наведених прикладів вирішальним фактором альтернативного вживання обох способів стає глибинна смислова складова самого поняття модальності: зображення дійсності такою, якою її бачить автор висловлення. Ж. Стефаніні пов’язує вживання двох засобів романістами як намагання передати “нюанси думки” [12, с. 67]. Мовець може альтернативно використовувати Indicatif та Subjonctif в залежності від того, на що він робить акцент: на висловлення у рема-тичній (підрядній) частині або на інтерпретацію, яку він дає цьому факту. Наступний приклад є наявною ілюстрацією суб’єктивної позиції автора висловлення:

5) *Il m'est doux de penser que tu puisses, plus tard, me comprendre et me pardonner* (H. Troyat).

На перший план висловлення виходить оцінка, ставлення до самої думки (*Il m'est doux*), а процес самого мислення (*penser que*) стає другорядним. Порушення нормативного порядку спричиняється емоційно-експресивною складовою, і Indicatif здає

свої позиції на користь Subjonctif. І, навпаки, вживання Indicatif можна спостерігати після дієслів волевиявлення, які за нормою потребують в підрядній частині вживання Subjonctif. Але завдяки семантичному нюансу, який переводить дієслова волевиявлення у категорію констатуючих та підтверджуючих, ми спостерігаємо цілком виправдане застосування Indicatif у підрядній частині:

6) *Le Conseil ordonne que la façade de la maison Commune sera sur-le-champ illuminée* (A. France).

Феномен суб'єктивності у узуальному використанні можна спостерігати і у спонукальній модальності, де граматичні форми Présent de l'Indicatif замінюються формами Futur simple de l'Indicatif та Conditionnel présent:

7) *Devriez lire l'Idéologie allemande...* (Barbery)

8) *Direz bien le bonjour à votre maman...* (Barbery)

9) *Feriez bien de graisser les fonds de la réserve à poubelles* (Barbery)

Навмисне недоречне вживання згаданих вище форм дає можливість автору цих висловлень маскувати свою освіченість перед оточенням та демонструвати неординарність своєї особи читачам. Нормативне вживання порушується свідомо з метою надання особливої характеристики персонажу.

До цієї палітри неординарних використань способу дієслова можна також додати вживання Futur simple de l'Indicatif та Conditionnel présent після сполучника *si* (якщо, якби) – явище, яке нейтралізує у такому випадку опозицію Futur simple – Présent de l'Indicatif та Conditionnel présent – Imparfait:

10) – *Qui donc attendons-nous s'ils ne reviendront pas?* (Grevisse)

11) *Je veux être foudroyé, si elle n'irait pas remettre une lettre d'amour à la reine* (Mérimée).

М.Гревіс припускає, що вживання Futur після *si* можна зрозуміти, якщо фраза зовсім не передбачає припущення, а тільки передає подібність тлумачення, яке відбудеться у майбутньому часі [3, с.203]. Але це явище спостерігається не так часто, як вживання Conditionnel після сполучника *якби*, бо спосіб Conditionnel дійсно передає доми-

сел та припущення. На цій підставі можна зробити висновок, що нейтралізація опозиції Futur simple – Présent та Conditionnel présent – Imparfait має модальну основу, і смисловий нюанс іноді є здатний переважити граматичний ресурс.

Якщо проаналізувати проблему нормативного та узуального використання з точки зору прагматико-комунікативної лінгвістики, то можна довести, що функціонування мовної системи та її взаємодія з нормою та узусом у реалізації висловлень з модальною оцінкою, відображеною у дієслові, знаходить своє підтвердження у прагматичі, зокрема у теорії мовленнєвих актів. Обставини мовлення, тобто той фрагмент дійсності, якого стосується зміст мовленнєвого акту, виявляється важливою складовою процесу комунікації. Надати вислову зміст та референцію (локуцію), спрямувати вислів, дати йому ціль (іллокуцію) та спонукати на бажанні дії (перлокуцію), тобто передати комунікативну інтенцію – всі ці складові супроводжують висловлення з альтернативним вживанням способів у наведених прикладах. Найбільш суттєвою є роль іллокуції як наміру, цілі для пояснення ситуації. У більшості з наведених прикладів адресант має на думці домогтися розпізнання свого наміру (приклади 1, 7, 8, 9), вплинути на свідомість адресата (приклад 5), спровокувати зміну ситуації (приклади 2, 10, 11). А оскільки характер інтенції є гнучким, мінливим і досить складним, виникає необхідність його відповідного відображення: у нашому випадку інструментом його передачі стають засоби дієслова у формах різних станів.

Прагматична взаємодія норми та узусу є характерною також і для інших частин мови, зокрема прикметників, прислівників, займенників. Яскравим прикладом результату еволюційних процесів у мові і впливу узусу на норму можна вважати набуття прикметників другої форми множини, рівнозначній першій. Так, норма наказує утворювати множину прикметників з закінченням на *-al* за правилом додавання закінчення *-s*. Проте сьогодні можна виявити вже зафіксованою словниками норму утворення множини зазначених прикметників за допомогою закінчення *-aux*:

final – finals – finaux

як наслідок імітації форм прикметників *banal – banals – banaux, idéal – idéals – idéaux*, у яких форми множини мають різні значення (*banals – banaux*) або сфери вживання (*idéals – idéaux*).

Прислівник *davantage* згідно з нормою не допускає після себе вживання сполучника *que*. Але літературні твори підкреслюють живучість сполучення *davantage que*, що навіть змушує науковців по іншому подивитися на цей прислівник. Так спочатку він мав статус чистого прислівника і тому не міг приймати після себе сполучник *que*. Проте у XVI-му столітті він набув значення порівняльного ступеню і тому стало доцільним вживати після нього *que*, про що свідчать твори численних письменників. У XVIII-му столітті це правило спростували і визнали невірним вживання *que* після *davantage*. Незважаючи на це, досі можна зустріти *davantage que* в якості порівняльного ступеня (як *plus que*):

Rien n'attire davantage que le mystère (Claudel).

Узуальне вживання сприяло набуттю цим прислівником нового значення, що є прикладом еволюції мовних засобів, що збагачують мову.

Інший приклад, що є доволі поширеним, стосується вживання фіксованого місця придієслівних займенників. Норма наказує ставити займенники перед допоміжним дієсловом, а не після нього. Проте сполучення *Il s'en est allé / Il s'est en allé* дає наглядний приклад пересування займенника за причин благозвучності:

Il m'a baisé au front et s'est en allé (Grevisse).

І, навпаки, дієслово *s'ensuivre* має тенденцію відокремлювати у узусі префікс *en* від кореню. Як відмічає Н. Рікален-Пуршо, частіше можна почути: *il a eu un accident et les conséquences qui s'en sont suivies furent douloureuses*, ніж ... *les conséquences qui se sont suivies* [11, р. 123]. Ж. Анс пояснює цей феномен таким чином: задля уникнення збігу двох *en* в класичному обороті *il s'en suit* (= *il s'en suit de là*) з'явилася звичка промовляти і писати *il s'en suit un changement; il s'en est suivi un changement* [5, с.374]. Тобто у даному прикладі спостерігається тенденція

до спростування одного з елементів, щоб зробити синтаксичну конструкцію менш громіздкою, простішою як у вимові, так і на письмі.

Тож нерідко узуальне вживання виявляється більш доречним за тих чи інших умов. Адже мова – живе явище, що постійно змінюється та розвивається, збагачується та еволюціонує, і узус відіграє в цьому процесі чи не найважливішу роль. Норма є основою, на якій базуються закони функціонування будь-якої мови. Узус є тим засобом, що корегує закони норми, пристосовує до мовленнєвої дійсності. Так, у випадку з конструкцією *Il s'en est allé / Il s'est en allé* узус обрав більш прийнятний, благозвучний варіант, адже благозвучність у французькій мові має велике значення та іноді бере гору над нормативним вжитком.

У деяких випадках можна зазначити, що домінуючим фактором узуального вживання граматичної форми стає досить неординарний інерційний переніс з одного явища на інше. Прикладом цього може слугувати використання артикля або присвійного прикметника множини з іменником у однині:

Il a fêté ses un an або *Il viendra vers les 1 heures*, що є інерційним переносом з *Il a fêté ses deux (trois) ans, Il viendra vers les 13 heures*. Н. Рікален-Пушо визначає це вживання як абсурдне, незважаючи на його поширеність [11, с. 118].

Вочевидь, мовленнєва діяльність в цілому не піддається жорсткій регламентації, норма та узус постійно взаємодіють, деякі узусні вживання врешті-решт закріплюються у нормі. Але норма відбирає і закріплює далеко не всі з узуальних форм. Мовні норми не вигадуються вченими. Вони відбивають закономірні процеси і явища, що відбуваються в мові, і підтримуються мовною практикою. До основних джерел мовної норми відносяться твори письменників-класиків, мова ЗМІ, загальноприйняте сучасне вживання, наукові дослідження лінгвістів. Лексикографи, автори нормативних граматики та довідників керуються у своїй діяльності не тільки частотністю та ступенем вживаності явища, але й відповідністю/невідповідністю його системі мови, тобто моделям словотворення, слово-

зміни, синтаксису, сполученості та іншим, які є в системі. У нормі може закріпитися тільки те, що допускається системою мови. З цієї точки зору наведені вище випадки інерційного переносу не мають шансу знайти своє відображення у нормі.

Вивчення процесу взаємодії системи, норми та узусу на більш репрезентативному матеріалі у сукупності з прагматичними чинниками, які впливають на цей процес, складає перспективу подальшого дослідження, результати якого можуть бути використані як у теоретичних курсах, так і у практиці викладання французької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничук А.С. Понятие системы и структуры языка / А.С. Мельничук. // Вопросы языкознания. – 1970. – № 1. – С. 25-29.
2. Cohen M. Faits linguistiques et faits de pensée / M. Cohen. // Journal de psychologie. – 1975. – P. 31-35.
3. Grevisse M. Problèmes de langage / M. Grevisse. – Paris : Editions J. Duculot, S.A. Gembloux, 1964. – 364 p.
4. Guilbert L. Peut-on définir un concept de norme lexicale? / L. Guilbert. // Langue Française. – 1972. – № 16. – P. 29-48.
5. Hanse J. Nouveau Dictionnaire du français moderne / J. Hanse. – Paris : Duculot, 1983. – 823 p.
6. Helgorsky F. La notion de terme en linguistique / F. Helgorsky // Le Français moderne. – 1982. – № 1. – P. 1-14.
7. Hjelmslev L. Langue et parole / L. Hjelmslev // Essais linguistiques. Paris : Minuit, 1971. – 248 p.
8. Klinkenberg G.-M. Les niveaux de langue et le filtre du “bon usage” / G.-M. Klinkenberg // Le Français moderne. – 1982. – № 1. – P. 52-61.
9. Mauger G. Grammaire du français d’aujourd’hui / G. Mauger. – Paris : Hachette, 1968. – 419 p.
10. Rey A. Usages, jugements et prescriptions linguistiques / A. Rey // Langue Française. – № 16. – P. 4-28.
11. Ricalens-Pichot N. Les facéties du français / N. Ricalens-Pichot N. – Paris : Armand Colin, 2006. – 281p.
12. Stefanini J. Remarques sur la syntaxe d’ “après que” en français moderne / J. Stefanini // Annales d’Aix-en-Provence. – 1953. – № 27. – P. 65-87.

ПРИРОДА ЕКСПРЕСИВНОСТІ В КІНОДИСКУРСІ

Т.А. Крисанова, канд. філол. наук (Луцьк)

Стаття присвячена аналізу особливостей експресивності в кінодискурсі. Кінодискурс розглядаємо як полікодове утворення, процес конструювання адресатом смислів, закодованих за допомогою гри акторів. Одна з основних властивостей кінодискурсу – його експресивність специфікована двоплановим характером комунікативного впливу автора на адресата, залученням лінгвальних і позалінгвальних кодів.

Ключові слова: експресивність, кінодискурс, полікодовість, автор, адресат.

Крисанова Т.А. Природа экспрессивности в кинодискурсе. Статья посвящена анализу особенностей экспрессивности в кинодискурсе. Кинодискурс рассматривается как поликодовое явление, процесс конструирования адресатом смыслов, закодированных с помощью игры актеров. Одно из основных свойств кинодискурса – его экспрессивность специфицируется двуплановым характером коммуникативного воздействия автора на адресата, использованием лингвальных и экстралингвальных кодов

Ключевые слова: автор, адресат, кинодискурс, поликодовость, экспрессивность.

Krysanova T.A. The nature of expressiveness in cinema discourse. The paper analyses the main properties of expressiveness in cinema discourse. The cinema discourse is regarded as a polycoded phenomenon, a process in which the addressee is construing meanings coded by actors' playing. One of the main features of the cinema discourse is its expressiveness characterized by author's two-level communicative influence on the addressee and the use of linguistic and extralinguistic codes.

Key words: addressee, author, cinema discourse, polycoded, expressiveness.

Актуальність дослідження. Розгляд кінодискурсу змушує нас торкнутись теоретичних проблем, пов'язаних з визначенням дискурсу, виділенням основних характеристик і категорій дискурсу. У сучасних роботах вже були представлені узагальнення основних підходів до визначення поняття дискурсу (див. огляд в [5; 9; 10; 13; 16; 23] та інш.). Більшість з них базуються на думці, висловленій Н.Д. Арутюновою, що дискурс – це мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості. «Дискурс – це мовлення, заглиблене у життя» [20, с. 136–137]. Саме поєднання ментального, комунікативного і соціального висвітлюється у визначенні, наданому І.С. Шевченко і О.І. Морозовою, як мислекомунікативної діяльності, яка відбувається в широкому соціокультурному контексті, є сукупністю процесу і результату і характеризується

континуальністю і діалогічністю [16, с. 33–38]. Система дискурсу трактується як система-гештальт в єдності когнітивного (конструювання/передача ідей з використанням мови) і соціопрагматичного (взаємодія комунікантів у певних соціокультурних контекстах і ситуаціях) [18, с. 116]. Експресивність є одним з засобів впливу в дискурсі, за допомогою якого автор вирішує комунікативні завдання спілкування в певній сфері. Кінодискурс як полікодове мовне утворення характеризується специфічними властивостями експресивності, які проявляються різноманітними засобами впливу в межах певних кодів. Мета статті полягає у розгляді природи експресивності в кінодискурсі на матеріалі американських кінофільмів. Об'єктом дослідження є кінодискурс, предметом слугують особливості експресивності кінодискурсу як полікодового мовного утворення.

Прийнятий підхід акцентує увагу на розумінні

кінодискурсу як процесу, в той час кінотекст розуміється як результат. Однак текст не протиставляється дискурсу, вони розглядаються як нерозривне ціле, «як нерозривні процес і продукт: продукт немислимий без процесу, як і процес неминуче зумовлює продукт» [3, с. 71]. Питання форми існування кінодискурсу є досить дискусійним. Текстовою фіксацією кінодискурсу є кіносценарій. Кіносценарій вважають «передтекстом» фільму і розглядають як літературний твір, певну модель, необхідну для організації зйомок фільму [4, с. 16–17], яка існує у писемній формі. Кінотекст є усною формою презентації кіносценарію і трактується як зв'язне, цілісне і завершене повідомлення, виражене за допомогою вербальних (лінгвальних) і невербальних (іконічних і / або індексальних) знаків [11, с. 54]. Візуальна форма презентації кінотексту виокремлює ще одну форму існування кінодискурсу. Саме поєднання трьох форм – писемної, усної і візуальної дозволяє стверджувати про складність форми кінодискурсу. За своєю формою кінотекст не може трактуватись як тільки усний чи письмовий. Він поєднує усне і писемне мовлення, і має візуальну форму репрезентації. Тому можна стверджувати, що кінотекст існує в усно-писемно-візуальній формі.

У розгляді кінодискурсу як процесу, аналіз кінотексту повинен бути доповнений вивченням соціокультурних факторів, які обумовили його продукування, ролі автора і адресату кінотексту, а також когнітивних процесів продукування і сприйняття кінотексту.

Кінодискурс є діалогічним за своєю природою, де під діалогічністю розуміється адресованість дискурсу, діалогічний характер мислення [2, с. 303]. Автор кінотексту передає адресату певним чином закодовані за допомогою гри акторів думки, ідеї і сподівається, що адресат вірно розпізнає їх і розкодує із залученням екстралінгвальних знань. Діалогічність кінодискурсу відрізняється від повсякденної діалогічної комунікації, адже прямої взаємодії між безпосереднім автором і адресатом кінодискурсу не відбувається. Кінодискурс має колективного автора – режисера, сценариста, тобто коман-

ду творців фільму і характеризується двома планами адресатності. Перший план відбувається між самими акторами, які обмінюються репліками в кінодіалозі, демонструючи емоційно-оцінне відношення до певних подій з позицій автора. Другий план існує між автором і глядачем, адже автор створює кінофільм саме для адресата, в той час як актори виступають посередниками і передають інтенцію автора, безпосередньо здійснюючи вплив на глядача. Кінодискурс має специфічну адресованість, за відсутності адресату продукування кінодискурсу втрачає сенс. Адресат кінодискурсу є віддалений у просторі, розтягнутий в часі і множинний. Зазначені плани адресатності є взаємопов'язані і накладаються один на одного в процесі сприйняття кінофільму.

Кінодискурс є соціально обумовлений, адже дискурс – це мовне вираження певної соціальної практики, яка упорядкована та систематизована особливим використанням мови [14, с. 112], а розуміння дискурсу можливе лише за умови його розгляду на тлі широкого соціального контексту і вимагає прийняття до уваги наступних чинників: «контексту, соціальних умов продукування і умов інтерпретації, взаємодії, процесів продукування і процесів інтерпретації, тексту як результату» [19, с. 152, цит. 22, с. 25]. Кінофільм може переглядати велика кількість людей, різна за своїми соціальними, гендерними та національними характеристиками, і це може відбуватись в різний час. Тож кінодискурс можна розглядати як актуальний зріз сприйняття реальності, тривалий соціальний діалог, в якому інтерпретуються такі категорії сприйняття, як час, простір, минуле, майбутнє, свобода, право, чоловіче, жіноче, влада, любов тощо [12, с. 2–3]. Фактично має місце конструювання смислів певною аудиторією (або групою / глядачем) за певних умов. Мова не тільки канал передачі інформації про прості явища, факти або поведінку людей, а «механізм», який відтворює і в результаті створює соціальний світ. Шляхом приписування значення в дискурсі «формується соціальна ідентичність і соціальні відносини» [13, с. 26]. Кінодискурс є джерелом соціального знання і існує одночасно

з іншими формами знання, допомагає людині об'єктувати соціальні знання [12, с. 2]

Однією з властивостей експресивності є оцінність. Автори кінофільму створюють його, відображаючи ті цінності, які існують в їх культурі. В колективній свідомості мовних особистостей існує неписаний кодекс поведінки, в якому за допомоги спеціальних прийомів вивчення можуть бути виділені ціннісні домінанти відповідної культури [5, с. 227]. Продукування і сприйняття кінодискурсу відбувається на основі певних культурних кодів, котрі існують у свідомості його реципієнтів. Тому можна стверджувати про культурну обумовленість кінодискурсу.

Ще однією характеристикою кінодискурсу є його здатність конструювати реальність. За допомогою мови ми створюємо уявлення про реальність, яке не просто відображає те, що в ній є, але й конструює її [13, с. 25]. Глядач сприймає на екрані відповідний образ реальності, створений творцями фільму, а не саму реальність. Механізмом досягнення цієї мети слугує викадровка (framing-process) [1, с. 60]. Кіно розкриває реальність, узагальнює досвід і відображає те, що ми бачили, але не змогли сприйняти як дійсне. Під час продукування кінодискурсу відбувається постійне переосмислення реальності, і тому, зображення на екрані не є копією життєвих ситуацій, а результатом конструювання певних смислів.

Полікодовий характер кінодискурсу відмічався багатьма дослідниками [11, с. 63; 7, с. 24 та інш.] Ю. Лотман зазначав наявність трьох видів інформаційних кодів в змісті кінофільму: зображальний, словесний і музичний [8, с. 89]. Різна в семіотичному плані інформація, яка інтегрується в єдиному смислового просторі кінофільму, відзначається як на рівні змісту так і на рівні форми. Наявність вербальних і невербальних кодів у структурі кінодискурсу і застосування специфічних кінематографічних кодів (кадр, світло, монтаж, ракурс тощо) свідчить про його складний полікодовий характер, де під кодом розуміють «систему умовних позначок, знаків і правил їх комбінації між собою для передачі, обробки і зберігання інформації в найбільш

пристосованому для цього вигляді» [15, с. 90]. Значний прагматичний вплив кінофільму досягається саме взаємодією і взаємопроникненням різних кодів, поєднання яких відбувається на основі соціокультурних норм авторів і адресатів фільму. В кінодискурсі як складній гетерогенній семіотичній системі відбувається взаємодія її компонентів, які семантично доповнюють один одного, формуючи послідовне і осмислене ціле – образ-смісл [6, с. 16]. Кінодискурс наповнений не тільки художніми, але й нехудожніми кодами. До останніх, на думку Ю. Лотмана належить гра актора, кодована на трьох рівнях: режисерському, побутової поведінки, акторської гри [8, с. 62–64].

Експресивність кінодискурсу полягає у його здатності передавати певні емоції і викликати емоції у глядачів кінофільму. Кінофільм завжди спрямований на створення певного емоційного стану глядача, адже «видовище викликає в ньому ті ж емоції, що і саме життя» [8, с. 18]. Саме завданням кінофільму є не стільки передати інформацію, скільки викликати певний емоційний стан у глядача, певні «специфічні художні емоції» [8, с. 19]. Якщо в кінофільмі через емоцію транслюється змісл [1, с. 179], а змісл виявляє комунікативно-прагматичний потенціал емоції, то саме цей процес слугує виникненню органічного екранного образу. Можна стверджувати про існування кіножанрів – фільм жахів, бойовик, тріллер – які спрямовані саме на переживання глядачем «емоційного сплеску». Кінодіалог як вербальний компонент кінотексту є відображенням усної розмовної мови, завжди відрізняється емоційним забарвленням, про що свідчить частотне вживання сленгізмів, вульгаризмів, скорочених форм, вигуків, еліптичних і питальних конструкцій, порушення граматичних норм побудови речення тощо.

На думку Ю. Лотмана, глядач, усвідомлюючи ірреальність того, що відбувається, емоційно відноситься до нього, як до дійсної події [8, с. 10]. Передача експресивного настрою фільму досягається за допомогою світлотіньової насиченості кадру, колористичних партитур, метафоричних пейзажів, гострих ракурсів, а також музичних і вербальних

компонентів звукового образу [1, с. 72].

Лінгвальна і екстралінгвальна складові кінодискурсу тісно інтегровані, створюючи цілісний і закінчений образ. Вербально-візуальне зчеплення елементів кінодискурсу свідчить про його цілісність і зв'язність. Всі дії творців фільму взаємопов'язані і спрямовані на вирішення спільної мети – створення продукту – кінотексту. Взаємодія всіх учасників кінодискурсу – аудиторія фільму – команда творців фільму – взаємодія героїв фільму, реалізована грою акторів [21, с. 354–356]. Таким чином, можна стверджувати, що кінодискурс є цілісною і зв'язною системою, яка складається із певних рівнів, які є взаємопов'язані.

Символіко-метафоричний характер кінодискурсу полягає в його здатності оповідати, створюючи символи, які є метафоричними. Відмінною рисою кінодискурсу є те, що він унаочнює ці символи. Так, наприклад дерево Ейва у фільмі «Аватар» є символом мудрості народу, планета Пандорра – метафорою планети Земля, образ Грейс – втіленням милосердя та розуміння. Велику роль у передачі символів належить кінематографічному монтажу, якому вдалось створити цілу систему метафоричних образів [8, с. 98]. Символічність фільму формується як перехід від області конкретного видимого простору в галузь асоціативну за допомогою пластичних алегорій, метафоричних зіставлень [1, с. 72]. Усвідомлення символіко-метафоричного змісту кінофільму допомагає розкривати його філософсько-ідейний смисл.

Таким чином, кінодискурс володіє як загальними рисами мовного дискурсу так і специфічними, характерними тільки для цього типу. Кінодискурс містить лінгвальну і екстралінгвальну складові. До лінгвальної складової відносимо текст кіносценарію і репліки персонажів або тітри. До екстралінгвальної відносимо кінематографічні коди (монтаж, освітлення, зображальні засоби декорацій, костюмів, сценічного руху тощо), які слугують створенню полікодового кінотексту, який розуміємо як продукт кінодискурсу. Кінодискурс є складним цілісним соціально і культурно обумовленим мисленнєво-комунікативним медійним феноменом,

який характеризується експресивністю, діалогічністю, сполученням лінгвальних і екстралінгвальних кодів у своїй структурі та є символіко-метафоричним за своєю природою. Особливість експресивності в кінодискурсі полягає в двоплановому характері комунікативного впливу на глядача, який реалізується певними кодами.

Перспективним є подальший розгляд складових кінодискурсу з встановлення взаємозв'язків між ними, що сприятиме розумінню способів досягнення авторами фільму запланованої прагматичної мети. Подальше розкриття експресивної складової кінодискурсу дозволить виокремити певні стратегії впливу на глядача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонова Н.А. Экранное искусство : художественная и коммуникативная специфика [Текст] / Н.А. Агафонова. – Мн. : БГУ культуры и искусств, 2009. – 273 с.
2. Бахтин М. Проблемы текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках / М. Бахтин // Бахтин М. Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – С. 281–307.
3. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
4. Горшкова В.Е. Теоретические основы процессоориентированного подхода к переводу кинодиалога (на материале современного французского кино) [Текст] : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.05, 10.02.20 / В.Е. Горшкова. – Иркутск : Иркутск. гос. лит. ин-т, 2006. – 32 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс [Текст] / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – 477 с.
6. Колодина Е.А. Взаимодействие семиотических систем при формировании смысла кинодиалога : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.А. Колодина. – Иркутск, 2013. – 22 с.
7. Лавриненко И.Н. Стратегии и тактики мены коммуникативных ролей в современном англоязычном кинодискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И.Н. Лавриненко. – Харьков, 2011. – 260 с.
8. Лотман Ю.М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики [Текст] / Ю.М. Лотман. – Таллин : Ээсти Раамат, 1973. – 137 с.
9. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
10. Се-

- ражим К. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність [на матеріалах сучасної газетної публіцистики] : [монографія] / К. Серажим / [За ред. В. Різуна]. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с. 11. Слышкин Г.Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) [Текст] / Г.Г. Слышкин, М.А. Ефремова. – М. : Водолей Publishers, 2004. – 153 с. 12. Сорока Ю.Г. Кинодискурс повседневности постмодерна [Текст] / Ю.Г. Сорока // Постмодерн : новая магическая эпоха ; [под ред. Л.Г. Ионина]. – Харьков : Харьков. нац. ун-т имени Н.В. Каразина, 2002. – С. 47–49. 13. Филлипс Л.Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод [Текст] / Л.Дж. Филлипс, М.В. Йоргенсен ; [пер. с англ.]. – Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2003. – 336 с. 14. Фуко М. Археология знания [Текст] / М. Фуко. – СПб : Изд. центр «Гуманитарная академия», 2004. – 416 с. 15. Чернявская В.Е. Лингвистика текста : Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : учеб. пособие / В.Е. Чернявская. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с. 16. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова. – Вісник Харків. нац. ун-ту. – 2003. – № 589. – С. 33–38. 17. Шевченко И.С. Ста новление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту. – 2004. – № 635. – С. 202–205. 18. Шевченко И.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під заг. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117. 19. Шевченко И.С. Дискурс і когнітивно-комунікативна парадигма лінгвістики / І.С. Шевченко // Мова. Людина Світ. До 70-річчя проф. М. Кочергана : зб. наук. статей ; [відп. ред. Тараненко У.О.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 148–156. 20. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева; 2- изд.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с. 21. Clark Н.Н. Using language / Н.Н. Clark. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 22. Fairclough N. Language and Power / N. Fairclough. – London : Longman, 1989. 23. Schiffrin D. Approaches to discourse / D. Schiffrin. – Oxford : Blackwell, 1994. 24. Stam R. New vocabularies in film semiotics : structuralism, poststructuralism, and beyond [Text] / R. Stam, R. Burgoyne, S. Flitterman-Lewis. – London : Routledge, 1992. – 246 p.

УДК 811.111'42

**РИТМІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ
СУГЕСТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІРШОВАНОГО ТЕКСТУ
(на прикладі англomовних католицьких молитов)**

Т.Б. Мудраченко, канд. філол. наук (Харків)

У статті на методологічних засадах синергетики розглядаються способи ритміко-синтаксичної організації віршованих текстів англomовних католицьких молитов, визначаються поняття й типи текстових аттракторів і репелерів, з'ясовується їх роль у реалізації сугестивного потенціалу молитовних текстів. Доводиться, що тексти англomовних католицьких молитов переважно мають реверсивну ритміко-синтаксичну організацію, що спирається на циклічний аттрактор глісандо. Реверсивна ритміко-синтаксична організація, закорінена на повторі паралельних конструкцій, наділяє тексти молитов високим сугестивним потенціалом.

Ключові слова: аттрактор, віршований текст, репелер, ритміко-синтаксична організація, синергетика, сугестивний потенціал.

Мудраченко Т.Б. Ритмизация как основа реализации суггестивного потенциала стихотворного текста (на примере англоязычных католических молитв). В статье на методологических принципах синергетики рассматриваются способы ритмико-синтаксической организации стихотворных текстов англоязычных католических молитв, определяются понятия и типы текстовых аттракторов и репеллеров, устанавливается их роль в реализации суггестивного потенциала молитвенных текстов. Доказывается, что тексты англоязычных католических молитв преимущественно имеют реверсивную ритмико-синтаксическую организацию, опирающуюся на циклический аттрактор глissандо. Реверсивная ритмико-синтаксическая организация, основанная на повторе параллельных конструкций, наделяет тексты молитв высоким суггестивным потенциалом.

Ключевые слова: аттрактор, репеллер, ритмико-синтаксическая организация, синергетика, стихотворный текст, суггестивный потенциал.

Mudrachenko T.B. Rhythm as a basis of realising suggestive potential of a poetic text (on the basis of the English catholic prayers). The article applies synergetic principles to analyse the types of rhythmic and syntactic organization of the poetic texts of English catholic prayers. It defines the notions and types of text attractors and repellers and establishes their role in realising suggestive potential of the prayers. The article proves that the texts of English catholic prayers are mainly characterized by the reverse rhythmic and syntactic organization with the glissando attractor. The reverse rhythmic and syntactic organization based on repetition of parallel constructions predetermines high suggestive potential of the prayer texts.

Key words: attractor, poetic text, repeller, rhythmic and syntactic organization, suggestive potential, synergy.

Останнім часом все більшого поширення серед мовознавчих напрямків набуває *сугестивна лінгвістика*, оскільки ця галузь знання безпосередньо пов'язана з розв'язанням проблем комунікації як у суто лінгвістичному, так і в загальнонауковому філософському аспектах.

Сугестію, або навіювання, розуміємо за М.В. Бехтеревим як «безпосереднє прищеплення психічній сфері певного індивіда ідеї, по-

чуття, емоції та інших психофізичних станів, в обхід його «я», тобто в обхід його особистості, здатної до усвідомлення та критики» [2, с. 24].

Сугестія є компонентом звичайного, повсякденного людського спілкування, але може виступати і як спеціально організований тип комунікації, що формується завдяки особливому поєднанню *вербальних* (усний або письмовий текст) та *невербальних* (просодика, кінесика (міміка, жести),

проксеміка, такесика, ольфакторика, хронеміка, а також символіка) засобів демонстрації смислів.

Сугестивні тексти характеризуються генетичною наближеністю до віршового мовлення і в цілому мають високу ритмічність [3, с. 19]. До віршованого мовлення належать і такі первинні сугестивні тексти, як *замовляння*, *мантри* і власне *молитви* [7, с. 2], що перебувають у фокусі уваги цього дослідження.

Мета статті полягає у встановленні ролі ритму в реалізації сугестивного потенціалу віршованих текстів англомовних католицьких молитов.

Об'єктом вивчення є способи ритміко-синтаксичної організації віршованих текстів англомовних католицьких молитов, а предметом – лінгво-синергетичні особливості ритміко-синтаксичної організації, що надають цим текстам сугестивного потенціалу.

Матеріалом дослідження слугують 44 тексти англомовних католицьких молитов.

У найбільш загальному вигляді **молитва** тлумачиться як «фіксований набір слів, що промовляється під час розмови з Богом» [16]. Психологи наголошують на першорядному значенні для молитовних практик людського підсвідомого, що мінімізує роль розуму та волі; підкреслюють індивідуально-досвідний характер молитов, що перебуває поза межею раціонального, критичного аналізу. У лінгвальному плані молитва тлумачиться як «словесний талісман», дія якого заснована на точності формулювань, що забезпечуються ритмом і повторами [18].

Християнська релігія, зокрема католицька, багато в чому наслідує іудейську традицію, маючи у своєму арсеналі літургійні та індивідуальні молитовні тексти, що прив'язані до Біблії та мають стереотипну форму. Основною лінгвальною характеристикою католицьких молитов є повторюваність синтаксичних патернів, що робить молитву схожою на замовляння [там само].

Думка про те, що ритм є конструктивним елементом віршованого тексту, який становить основу його системної організації, висувається ще представниками формальної поезії, які звертають

увагу на те, що такі тексти організуються за двома законами – *ритмічним* (власне поділом на рядки) і *синтаксичним* (поділом на синтаксичні конструкції), і ці поділи можуть збігатися або не збігатися [13, с. 102].

Розвиваючи ідеї формалістів, представники семіотичного структуралізму розглядають *рядок* як одиницю *ритміко-синтаксичної організації вірша*, що визначається сукупністю парадигматичних кореляцій, тобто відношенням рядків, що чергуються [8, с. 150].

Рядки можуть охоплювати цілі *синтаксичні конструкції* як двосторонні семіотичні утворення, що інкорпорують позначувальне (синтаксичну структуру / форму) і позначуване (семантичну структуру / значення), і частини розірваних синтаксичних конструкцій. До синтаксичних конструкцій відносимо як *прості*, *спрощені*, *ускладнені* чи *складні* речення, так і ускладнені члени речень, у тому числі відокремлені, а також компоненти складних речень, представлені предикаціями, об'єднаними підрядним або сурядним зв'язком.

Визначення принципів ритміко-синтаксичної організації віршованого тексту спирається на ієрархію *щільності синтаксичних зв'язків*, розроблену представниками лінгвопоетики М.Л. Гаспаровим і Т.В. Скулачовою [5, с. 31–32]: *найбільш щільними* є зв'язки між членами речень, вираженими службовими та самостійними частинами мови, складними власними назвами, компонентами складного присудка; *щільними* є атрибутивні, об'єктні (прямий і прийменниковий додаток), обставинні, а також предикативні зв'язки; *найменш щільними* є зв'язки між компонентами складних речень, конструкцій із прямою мовою, між парентичними, приєднувальними конструкціями, відокремленими номінативами, включно зі звертанням, а також поширеними однорідними членами речення та основним реченням.

Враховуючи цю ієрархію, услід за Н.В. Шевельовою-Гаркушею, виділяємо три моделі співвіднесення ритмічного та синтаксичного членування віршованих текстів: 1) збігання ритмічного та синтаксичного членування; 2) незбігання ритмічного

та синтаксичного членування; 3) ритміко-синтаксичне членування, що сприяє виникненню синтаксичних пауз [15, с. 40–41] (для графічного зображення ритміко-синтаксичної організації віршованої англомовної католицької молитви застосовуємо позначення авторки моделей).

Збігання ритмічного і синтаксичного членування втілюється в ритмічно й синтаксично завершених **плавних рядках**, показником яких найчастіше виступають фінальні пунктуаційні знаки та / або нещільні зв'язки між перенесеними елементами:

- (1) *O Lord our God, King of the Universe. ||
Let the wings of sleep fall upon my eyes, |
and upon my eyelids. ||
O Blessed One, |
Let me lie down in peace, |
and rise in peace. ||* (The Wings of Sleep)

Наслідком такого ритміко-синтаксичного патерну є монотонність, що приводить до автоматизації уваги, очікування, впізнання структурних елементів.

Незбігання ритмічного і синтаксичного членування має своїм наслідком утворення **плинних рядків**, що відбувається при перенесенні на наступний рядок елементів речення, об'єднаних найбільш щільними та щільними зв'язками:

- (2) *Thou preparest a table before me in the
presence ↓
of mine enemies: |
thou anointest my head with oil; | my cup
runneth ↓
over. ||* (The Lord Is My Shepherd)
- (3) *Surely goodness and mercy shall follow me
all ↓
the days of my life |* (The Lord Is My Shepherd)
- (4) *And supremely happy with Him ↓
Forever and ever in the next. ||* (The Serenity Prayer)

У прикладі (2) наявний розрив атрибутивних зв'язків, а також компонентів фразового дієслова у функції присудка, у (3) – атрибутивних зв'язків, а у (4) – адвербіальних зв'язків.

Таке перенесення відоме як стилістичний

прийом **анжамбеман** (фр. *enjambement* – перенесення): складові частини речення одного рядка (наприкінці вірша, строфи, напівстрофи) переносяться на інший, тобто метричне членування не збігається з синтаксичним.

Ритміко-синтаксичне членування, що сприяє виникненню синтаксичних пауз усередині рядків, утворює **рвані рядки**, які обіймають більше однієї синтаксичної конструкції, що створює внутрішньорядкові паузи, спричинені фінальними пунктуаційними знаками, як у дев'ятому рядку представленого нижче тексту.

- (5) (1) *May the Sacred Three ↓*
(2) *Save, |*
(3) *Shield, |*
(4) *Surround ↓*
(5) *The Earth, |*
(6) *The household, ↓*
(7) *This eve, |*
(8) *This night, |*
(9) *Oh! || This eve, this night,*
(10) *Each single night. ||*
(11) *Amen. ||* (Celtic Prayer Around the Fire)

Ритміко-синтаксичні патерни плинних і рваних рядків використовуються для деавтоматизації уваги шляхом подолання монотонності мовлення, а також ошуканих очікувань.

Окрім ритміко-синтаксичного членування, що виражається у збіганні або незбіганні рядків і синтаксичних конструкцій, до ритмоутворювальних характеристик віршованого тексту відносимо також **однотипність синтаксичних конструкцій**, що чергуються між собою.

Неважко помітити, що тексти англомовних католицьких молитов складаються як з однотипних, повторюваних, синтаксичних конструкцій, що також називають симетричними, так і з несхожих на них, нетипових, або асиметричних. Зміна синтаксичного ритму віршованого тексту передбачає перехід від асиметрії до симетрії [10, с. 183; 11, с. 72; 15, с. 44–45].

Симетричні елементи віршованого тексту корелюють із синергетичним поняттям атрактора, асиметричні – з поняттям репелера. У системі

понять синергетики атрактор визначається як «остаточний стан або хід еволюції (тобто стійкість, тривалість) дисипативної системи» [12, с. 65].

У дослідженні сугестивного потенціалу англomовної католицької віршованої молитви услід за представниками лінгвосинергетики під атрактором розуміємо рекурентний, повторюваний [9, с. 33; 15, с. 45], симетричний (інваріантний) [5, с. 275–303] тип елементів ритміко-синтаксичної організації, що притягує до себе інші тотожні елементи [10, с. 131–132] і, отже, скріплює окремі частини тексту, створюючи в ньому рівновагу [5, с. 275–303], тим самим виконуючи функцію параметру порядку [6, с. 4; 15, с. 46].

Атрактори встановлюються за допомогою кількісного аналізу: атракторами виступають симетричні рядки, що займають близько 75 % від загальної кількості рядків тексту [15, с. 61].

Симетричність тексту знижує його інформативність, створює одноманітний ритмічний рух і посилює його сугестивний потенціал, автоматизуючи увагу.

Деавтоматизація уваги досягається за допомогою антиатракторів, або репелерів. Під антиатрактором, або репелером, розуміємо асиметричний (варіативний) тип елементів ритміко-синтаксичної організації віршованого тексту, що деформує його впорядкований ритмічний рух і приводить до асиметрії [10, с. 152]. Унаслідок несиметричності, асистемності та незначної кількості репелери є периферійним структурами [4, с. 25–27].

У синергетиці відомі точкові, циклічні та хаотичні (дивні) атрактори. Точкові атрактори є найпростішим способом привнесення порядку до хаотичного стану; вони характеризуються односпрямованістю; циклічні атрактори є більш розгалуженими, складними та уявляються як безкінечна кількість ліній; хаотичні (дивні) атрактори тлумачаться як те, що на поверхні сприймається як абсолютний хаос, проте насправді являє собою порядок, бо базується на атракторі, концепція якого належить четвертому виміру [17].

У віршованих текстах точкові атрактори постають як скупчення максимальної кількості елементів

симетрії (плавних, плинних чи рваних рядків) [9, с. 56; 10, с. 132, 183]. Для аналізованих віршованих текстів характерним є скупчення плавних рядків, що містять паралельні синтаксичні конструкції. Наприклад:

- (6) (1) *A thousand welcomes to you with your marriage kerchief, |*
 (2) *May you be healthy all your days. ||*
 (3) *May you be blessed with long life and peace, |*
 (4) *May you grow with goodness, and with riches. ||* (Scottish Blessings for Weddings)

Точковим атрактором тут є скупчення симетричних плавних рядків (з другого по четвертий), що становлять 75 % від загальної кількості рядків молитви. Репелером виступає перший плавний рядок, що має іншу синтаксичну структуру.

Для віршованих англomовних католицьких молитов найбільш характерними є циклічні атрактори, тобто дистантне розташування елементів симетрії, які чергуються з асиметричними елементами (репелерами) в закономірній повторюваній послідовності [6, с. 41]. Саме таке чергування має місце у тексті (7). Наприклад:

- (7) (1) *Lord, | make me an instrument of your peace; |*
 (2) *Where there is hatred, | let me sow love; |*
 (3) *Where there is injury, | pardon; |*
 (4) *Where there is doubt, | faith; |*
 (5) *Where there is despair, | hope; |*
 (6) *Where there is darkness, | light; |*
 (7) *And where there is sadness, | joy. ||*
 (8) *Divine Master, |*
 (9) *Grant | that I may not so much seek to be consoled as to console; |*
 (10) *To be understood, | as to understand; |*
 (11) *To be loved, | as to love; |*
 (12) *For it is giving | that we receive, |*
 (13) *It is pardoning | that we are pardoned, |*
 (14) *And it is dying | that we are born to Eternal Life. ||*
 (15) *Amen. ||* (Prayer of St Francis)

Циклічні атрактори тут представлені плавними рядками, що збігаються з симетричними синтак-

сичними конструкціями трьох типів (з другого по сьомий, із середини дев'ятого по одинадцятий та із дванадцятого по чотирнадцятий). Симетричні рядки загалом складають 80 % від загальної кількості рядків аналізованого тексту. Репелери репрезентовані плавними рядками, співвідносними з асиметричними синтаксичними конструкціями першого, восьмого та останнього рядків. Рядки-атрактори містять конструкції-вмовляння, тоді як репелери – звертання до Бога і традиційну молитовну формулу *Amen*.

Репелерами у молитовних текстах найчастіше є конвенціональні формули, кліше, характерні для релігійних текстів. У першу чергу, це канонічні звертання до Бога, представлені номінаціями (у тому числі розгорнутими): *Lord, O Divine Master, our Lord Jesus Christ, Most merciful Redeemer, Friend and Brother, God, O Spirit, my Lord, gracious God, O Lord, O Lord our God, King of the Universe, Eternal Father, O God, O Blessed One, Lord Jesus, my Heavenly Father, O God our King*. Переважна більшість молитов завершується репелерами, вираженими молитовними формулами: *Amen, Through Our Lord Jesus Christ / Through (Jesus) Christ Our Lord Amen*.

Як стверджують методологи синергетики, як точкові, так і циклічні атрактори пов'язані з маніпулюванням та передбачуваністю. Свободу дії та мислення забезпечує лише хаотичний атрактор [12].

Представники лінгвопоетики розрізняють три типи атракторів, що лежать в основі різних способів ритміко-синтаксичної організації віршованих текстів, і називають ці атрактори музикознавчими термінами – легато (ламіна́рний спосіб), глісандо (реверсивний спосіб), стакато (синкопічний спосіб) та невизначений тип (комбінований спосіб) [1; 15]. Вперше музичні терміни до потреб лінгвопоетики пристосував Ю.М. Тинянов [14, с. 33].

Ця методика видається ефективною для аналізу сугестивного потенціалу віршованих текстів англомовних католицьких молитов.

Ламінарний спосіб ритміко-синтаксичної організації характерний для віршованих текстів

англомовних католицьких молитов із атрактором *legato* (італ. legato – зв'язаний), утворюваним синтаксично та семантично завершеними – *плавними* – рядками. Репелерами у таких текстах можуть виступати: а) плинні / рвані рядки; б) асиметричні плавні рядки (асиметрія найчастіше пов'язана зі зміною структури синтаксичної конструкції). Наприклад:

- (8) (1) *Bless us, |*
 (2) *O Lord, |*
 (3) *and these your gifts, |*
 (4) *which we are about to receive ↓*
 (5) *from your bounty. ||*
 (6) *Through Christ our Lord. ||*
 (7) *Amen. || (Catholic Grace)*

У наведеному тексті ламінарної ритміко-синтаксичної організації атрактором є структура легато (із семи рядків – п'ять є плавними, що становить 86 %), а репелером – стакато (1 рядок є плинним (14 %): анжамбеман наприкінці четвертого рядка розриває щільний об'єктний зв'язок).

- (9) (1) *Bless us, | O Lord, | and these your gifts, |*
 (2) *which we are about to receive from your bounty. ||*
 (3) *Through Christ our Lord. ||*
 (4) *Amen. || (Prayer for Meal)*

У тексті (9) атрактором також є патерн легато (75 %), представлений структурними частинами складнопідрядного речення в першому і другому рядках, а також парцельованою частиною цього речення у третьому рядку. Репелером є однослівна формульна кінцівка молитви *Amen*, що контрастує із рештою рядків, які є одним семантичним цілим. Ламінарний спосіб ритміко-синтаксичної організації є характерним для 20,4 % аналізованих текстів молитов.

Реверсивний спосіб ритміко-синтаксичної організації є підвидом ламінарного способу, що корелює з атрактором *glissando* (італ. glissando – ковзати, линути, плисти). Реверсивні віршовані тексти теж побудовані на плавних рядках. Особливість таких текстів пов'язана з ефектом повернення, який досягається за рахунок вживання паралельних конструкцій та різних типів повторів.

Репелерами у таких текстах, як і в текстах ла-
мінарної ритміко-синтаксичної організації, можуть
виступати: а) плинні / рвані рядки; б) асиметричні
плавні рядки. Реверсивну ритміко-синтаксичну
організацією із репелерами першого типу ілюстру-
ють приклади (6) і (7). Наведений далі віршований
текст є прикладом реверсивної організації з репе-
лерами, репрезентованими як плавними, так і плин-
ними рядками:

- (10) (1) *I arise today* ↓
 (2) *Through a mighty strength, the invocation*
of Trinity, |
 (3) *Through the belief in the threeness, |*
 (4) *Through confession of the oneness* ↓
 (5) *Of the Creator of Creation. ||*
 (6) *I arise today* ↓
 (7) *Though the strength of Christ's birth with*
his baptism, |
 (8) *Through the strength of his crucifixion with*
his burial, |
 (9) *Through the strength of his descent for the*
judgment of Doom. ↓
 (10) *I arise today*
 (11) *Through the strength of love of Cherubim, |*
 (12) *In obedience of angels, |*
 (13) *In the service of archangels, |*
 (14) *In hope of resurrection to meet with*
reward, |
 (15) *In prayers of patriarchs, |*
 (16) *In predictions of prophets, |*
 (17) *In preaching of apostles, |*
 (18) *In faith of confessors, |*
 (19) *In innocence of holy virgins, |*
 (20) *In deeds of righteous men. ||* (St. Patrick's
 Breastplate)

Атрактором тут є структура легато, що вті-
люється повтором трьох типів конструкцій у шість-
надцяти рядках (80 %). Репелером виступає струк-
тура стакато, репрезентована чотирма плинними
рядками, що також становлять собою паралельні
конструкції, які повторюються (20 %).

Реверсивний спосіб ритміко-синтаксичної орга-
нізації притаманний 77,3 % молитов.

Синкопічний спосіб ритміко-синтаксичної

організації характеризується превалюванням плин-
них і рваних рядків унаслідок прийому анжамбе-
ман та внутрішньорядкових пауз, співвідносних
з атрактором стакато (італ. *staccare* – відривати,
виокремлювати). В аналізованих текстах молитов
цей спосіб ритміко-синтаксичної організації нами
не зафіксований.

Комбінований спосіб ритміко-синтаксичної
організації втілюється в результаті поєднання де-
 кількох видів ритмічного патерну вірша. При цьо-
 му кількість кожного з ритмічних патернів є недо-
 статньою для визначення атрактора. Таким є текст
 молитви (5), що містить 6 плинних (55 %), 1 рваний
 (9 %) і 4 плавних (36 %) рядки. Комбінований
 спосіб ритміко-синтаксичної організації є характер-
 ним для 2, 3 % текстів.

Таким чином, тексти англомовних католиць-
 ких молитов переважно побудовані за допомогою
 реверсивного способу ритміко-синтаксичної орга-
 нізації, що спирається на циклічний атрактор
 глісандо. Така ритміко-синтаксична побудова,
 закорінена на повторі паралельних конструкцій,
 наділяє тексти молитов високим сугестивним
 потенціалом.

З огляду на низький ступінь опрацьованості за-
 пропонованої теми з позицій лінгвістики, перспек-
 тиви дослідження вбачаємо в розширенні спек-
 тру прототипних текстів, що залучатимуться до ана-
 лізу, а також зіставленні ритміко-синтаксичної
 організації прототипних (канонічних) сугестивних
 текстів із прийомами ритмізації, застосовуваними
 для побудови сучасних сугестивних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Синтаксична організація текстів су-
 часної американської поезії: когнітивно-семіотичний
 та лінгвосинергетичний аспекти / Л.І. Белехова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – № 838. – С. 20–28.
2. Бехтерев В.М. Внушение и его роль в общественной жизни / В.М. Бехтерев. – СПб. : Питер, 2001. – 110 с.
3. Болтаева С.В. Ритмическая организация сугестивного текста : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Болтаева. – Екатеринбург, 2003. – 25 с.
4. Высоцкая И.В. А есть ли асистемное? /

- И.В. Высоцкая // Системное и асистемное в языке и речи : междунар. науч. конф., 2007 г. : тезисы докл. / [под ред. М.Б. Ташлыковой]. – Иркутск : Иркутск. гос. ун-т, 2007. – С. 25–27. 5. Гаспаров М.Л. Статьи о лингвистике стиха / М.Л. Гаспаров, Т.В. Скулачева. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – 288 с. 6. Герман И.А. Лингвосинергетика : монография / И.А. Герман. – Барнаул : Алтайская академия экономики и права, 2000. – 168 с. 7. Ільницька Л.Л. Англомовний сугестивний дискурс : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.Л. Ільницька. – Х., 2006. – 20 с. 8. Лотман М.Ю. Анализ поэтического текста. Структура стиха / М.Ю. Лотман // О поэтах и поэзии. – СПб. : Изд-во СПб, 1999. – С. 18–253. 9. Моисеева И.Ю. Синергетическая модель текстообразования : дис. ... доктора филол. наук : 10.01.19 / Моисеева Ирина Юрьевна. – Оренбург, 2007. – 379 с. 10. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс / Г.Г. Москальчук. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 296 с. 11. Пищальникова В.А. Симметрия и асимметрия текста как синергетической системы / В.А. Пищальникова // Культура. Образование. Духовность : Всерос. науч.-прак. конф., посвящ. 60-летию Бийск. гос. пед. ин-та, 1999 г. : тезисы докл. – Бийск : БиГПИ, 1999. – Т. 2. – С. 167–171. 12. Пригожин И. Время. Хаос. Квант. К решению парадокса времени / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 240 с. 13. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика / Б.В. Томашевский. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 334 с. 14. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю.Н. Тынянов. – М. : Наука, 1977. – 574 с. 15. Шевельова-Гаркуша Н.В. Ритміко-синтаксична організація віршованого мовлення: лінгвостилістичний та лінгвосинергетичний аспекти (на матеріалі американських поетичних текстів XX–XXI ст.): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Шевельова-Гаркуша Наталя Василівна. – Херсон, 2013. – 310 с. 16. OALD = Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [ed. by S. Wehmeier]. – [Seventh Edition]. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2005. – 1780 p. 17. BiologyGuide [Electronic resource]. – Access : <http://www.biologyguide.ru/gbids-1271-3.html>. 18. Britannica [Electronic resource]. – Access : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/474128/prayer>.

**ГУМОР ЯК СТРАТЕГІЯ
РЕПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ ПРЕДМЕТНОЇ СИТУАЦІЇ
У ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі мультимедійних ігрових кінотворів)**

А.М. Пшеничних, канд. філол. наук (Харків)

У статті викладено результати дослідження гумору як стратегії реперспективізації ситуації, реалізованої у діалогах персонажів мультимедійних ігрових кінотворів. У роботі розглядається використання гумору учасниками діалогічної взаємодії в якості кооперативної, некооперативної та маніпулятивної стратегій, а також описуються комунікативні тактики відповідних стратегій.

Ключові слова: гумор, комунікативна тактика, кооперативна стратегія, маніпулятивна стратегія, некооперативна стратегія, реперспективізація предметної ситуації.

Пшеничных А.Н. Юмор как стратегия реперспективизации предметной ситуации в диалогическом дискурсе (на материале мультимедийных игровых кинопроизведений). В статье изложены результаты исследования юмора как стратегии реперспективизации ситуации, реализуемой в диалогах персонажей мультимедийных игровых кинопроизведений. В работе рассматривается использование юмора участниками диалогического взаимодействия в качестве кооперативной, некооперативной и манипулятивной стратегий, а также описываются коммуникативные тактики соответствующих стратегий.

Ключевые слова: коммуникативная тактика, кооперативная стратегия, манипулятивная стратегия, некооперативная стратегия, реперспективизация предметной ситуации, юмор.

Pshenychnykh A.M. Humour as a situation reperspectivization strategy in dialogical discourse (as presented in multimedia live-action films). The focus of the article is humour as a strategy of situation reperspectivization in the dialogues of multimedia live-action films. The usage of humour by the participants of dialogical interaction as a cooperative, non-cooperative, and manipulative strategy is investigated; communicative tactics of the respective strategies are described.

Key words: communicative tactics, cooperative strategy, humour, manipulative strategy, non-cooperative strategy, referent situation reperspectivization.

Під час діалогічної взаємодії предмет спільної уваги суб'єктів спілкування (предметна ситуація) може отримувати доволі відмінні трактування внаслідок розбіжностей перспектив мовців – поглядів на обговорювану ситуацію [15, с. 199; 17, с. 9; 18, с. 1]. Втілення мовцем своїх чи чужих перспектив та їх взаємний зв'язок у дискурсі відомий у дискурсивній лінгвістиці як процес перспективізації [15, с. 199; 17, с. 9; 18, с. 1, 4]. У діалогічному дискурсі вельми розповсюджені випадки, коли учасник взаємодії вербалізує іншу інтерпретацію ситуації, тобто реперспективізує її [20, с. 50]. Це зумовлено, поміж іншого, комунікативною стратегією мовця –

лінія комунікативної поведінки, спрямована на досягнення певної комунікативної мети [5; 12, с. 85]. У процесі зміни перспективи бачення предметної ситуації мовці нерідко використовують гумор в якості комунікативної стратегії, що є об'єктом вивчення цієї статті. Вербальні тактики реалізації відповідної стратегії у досліджуваному типі дискурсу, тобто вербальні прийоми, якими користуються мовці для досягнення комунікативної мети [1, с. 120], становлять собою предмет дослідження. Матеріал – фрагменти англomовного діалогічного дискурсу – дібрано методом суцільної вибірки з мультимедійних ігрових фільмів – твори,

доступ до гетерогенних складових яких регулюється комп'ютерною програмою, яка змінює текст в залежності від обраної суб'єктом стратегії його читання [10, с. 45]. Мета полягає в упорядкуванні різновидів стратегії гумору та вербальних тактик їх реалізації під час реперспективізації предметної ситуації у діалогічному дискурсі мультимедійних кінотворів.

Гумор використовуємо у найширшому значенні цього слова, як синонім *комічного* [4, с. 3] – те, що виявляється смішним [9]. Вибір *гумору* за ключове пов'язано з різницею у фокусі значень цих слів: якщо *комізм* висуває на передній план ті сторони об'єкта, які можуть викликати сміх, то у випадку *гумору* акцентується суб'єктивний бік явища – те, що виявляється смішним для суб'єкта. За такої інтерпретації, значення терміну “гумор” охоплює не тільки сміх із толерантним відношенням до об'єкта, але й сатиру, якій властиве критичне відношення до об'єкта і виявляється в зневажливому глузуванні над ним [4, с. 3].

Проблему того, що викликає сміх намагалося розв'язати не одне покоління вчених та мислителів (див. напр. огляд [19]). Проте кожна спроба заключити гумор у жорсткі рамки визначення виявляється тупиковим, бо не все, що потенційно є смішним дійсно створює цей ефект у конкретних умовах спілкування. А. Бергсон пропонує розглядати гумор як “живу сутність” (“a living thing” [13, с. 61]), як процес, лейтмотив якого можна описати наступним чином: це свого роду ‘негнучкість’ людського тіла, думок або характеру, чого суспільство намагається будь-яким засобом позбутися, щоб досягти найвищого можливого ступеня пристосованості та зграйності своїх членів. Така ‘негнучкість’ і є комічною, а сміх покликаний створити нейтралізуючий, корегуючий ефект [там само]. При цьому, А. Бергсон наголошує, що цей опис є правильним тільки в ідеальних випадках, і становить собою занадто теоретизоване та елементарне уявлення.

У статті викладено результати дослідження гумору як стратегії реперспективізації предметної ситуації з позицій діяльнісного бачення мови (див.

детальніше [7]), коли створення сміхового ефекту вивчається без відриву від комунікативної ситуації, особи мовця та його комунікативних цілей, що дає підстави віднести дослідження до числа актуальних. Згідно обраній діяльнісній позиції дослідження навмисно уникаємо більш жорсткого визначення гумору ніж того, що *гумор* – спричинення мовцем на співрозмовника / третьої сторони сміхового розважального ефекту.

У результаті дослідження з'ясовано, що гумор становить собою універсальну стратегію в тому сенсі, що слугує досягненню як (1) кооперативних, так і (2) некооперативних цілей комунікантів, і, крім того, (3) маніпулятивних. Розглянемо ці різновиди стратегії гумору у зазначеній послідовності.

1. Кооперативні стратегії завжди передбачають координацію зусиль комунікантів, утягнення обох учасників у процес взаємодії на шляху до досягнення встановленої мети [8, с. 398]. Основна мета мовців – порозуміння, при цьому важливим є відношення партнерства між комунікантами та їх готовність стати на місце співрозмовника, зглянути-ся на нього та допомогти. Гумор як кооперативна стратегія використовуються щоб розрядити атмосферу спілкування, зберегти гармонію міжособистісних стосунків, захиститися від негативних боків життя, подолати важку ситуацію і т. п. Ця стратегія реалізується в діалогічному дискурсі за допомогою низки вербальних тактик: (А) чорний гумор, (Б) непристойний гумор, (В) висловлення жартівливого ставлення до ситуації, (Г) іронія.

А. Чорний гумор – це жартування на соціально табуйовані теми такі як смерть, поганий стан здоров'я, каліцтво, негарна зовнішність тощо. Ця тактика побудована на грі слів, використанні образності: евфемізмів (*to be asleep*=*to be dead*), дисфемізмів (*to walk to one's own funeral*=*to die*); мейозису; абсурді тощо. Чорний гумор ілюструє наступний приклад:

(1) [a] *DAGO RED: Is he all right, Hawkeye?*

[b] *HAWKEYE: Is he all right, Dago? Yes, you mean is he gonna live? He'll live. Is somebody going to be around tomorrow morning when he wakes up to tell him that*

he hasn't got anything between his legs anymore? (MASH, 0.33.08-0.33.24)

Отець Джон Мулкахі (на прізвисько Червоне вино / Dago Red) навідується до операційної у військовому шпиталі і запитує в хірурга (капітан Пірс на прізвисько Яструбине око / Hawkeye) про стан здоров'я пацієнта. Для роз'яснення ситуації Пірс користується чорним гумором, мовними засобами реалізації якого є такі. По-перше, комікант генерує контекстуальне значення лексеми *to be all right*: продуцент репліки [a] вживає його в значенні “жити”, у репліці [b] мовець розуміє під цим висловом задовільний моральний та емоційний стан мовця, а також якість його подальшого життя. По-друге, хірург зменшує реакцію пацієнта на своє каліцтво (*is somebody going to be around tomorrow morning*), а також використовує евфемізм (*he hasn't got anything between his legs anymore*). В аудіокоментарях режисер цитованого фільму “Військово-польовий шпиталь” Р. Алтман пояснює використання героями чорного гумору особливостями професії військових хірургів: “Якщо б ці хірурги залишалися серйозними та ставилися до зраних, яких вони оперували, як до справжніх людей, вони не змогли б пережити війну”.

Б. Непристойний гумор становить жартування на тему сексу, частин тіла, зовнішності чи сексуальності людини; в основі полягає гра слів, характерне використання образності для позначення сфери інтимного життя, частин тіла людини: метафора (*cane* і *mitten* для позначення чоловічих і жіночих статевих органів), епітети (*a hot nutritionist*), евфемізми (*to know somebody* / мати сексуальні стосунки), дисфемізми (*your big ass*), гіперболізація тощо, а також лексичних одиниць у прямому значенні на позначення частин тіла (*ass, mouth*) та інтимних стосунків (*erotic, to have sex with somebody, to make with the sex*). Наприклад:

(2) [a] TONY: You'll come back *a broken man*.

[b] COLIN FRISSELL: Yeah, *back broken from too much sex* (Curtis, 43).

Тоні й Колін обговорюють рішення останнього поїхати до Сполучених штатів для заведення інтимних стосунків. Тоні намагається відмовити друга

від поїздки, наголошуючи на тому, що Колін розчарується та повернеться зломленим (*a broken man*). Колін хоче переконати себе та співрозмовника у своїх майбутніх досягненнях на любовному фронті, для чого користується непристойним гумором, який побудовано на грі зі значеннями слова. Мовець генерує гіперболу та за допомогою модифікатора *back* (*back broken*) актуалізує наступне значення *broken* “розділений на частини за допомогою сили” [21]: “Так, у мене аж спина зламається від надмірного заняття сексом”.

В. Висловлення жартівливого ставлення до ситуації побудовано на грі слів, використанні або знятті образності, дефразеологізації; це відсутність серйозного ставлення до ситуації, що виявляється в кепкуванні мовця в небезпечній, серйозній ситуації чи з її приводу, наприклад:

(3) [a] MARGO: I'm *a junk yard*. <...>

[b] BILL: *My wonderful junk yard. The mystery and dreams you find in a junk yard-*

(Mankiewicz, 24)

За словами К. Гейста, автора аудіокоментарів до фільму “Усе про Єву”, Марго переймається через те, що вона старіє, а вона набагато старша за свого коханця (Білл). У діалозі з Біллом, героїня характеризує себе метафорою *a junk yard* (смітник). Для підбадьорення Марго Білл реперспективізує ситуацію за допомогою оксюмору *my wonderful junk yard* (мій дивовижний смітник) та розгорнутої складної метафори *The mystery and dreams you find in a junk yard* (“А які таємниці та мрії приховує смітник...”). У цей спосіб продуцент респонсивної репліки надає серйозній ситуації, в якій його стосунки з Марго перебувають під загрозою, позитивної інтерпретації.

Г. Іронія втілюється в незлобливих жарти, розважальний ефект у яких досягається імплікуванням смислу, протилежного буквальному значенню висловлення:

(4) [a] MARGARET PHELPS: *You think about Joanna?*

[b] TED KRAMER: *Never* (Kramer vs. Kramer, 0.34.40-0.34.49).

Друзі Тед і Маргарет обговорюють особисте

життя: Маргарет залишив чоловік, Теда – дружина Джоана. Маргарет питає в Теда, чи згадує він Джоану, на що Тед відповідає серйозним тоном: “Ніколи”, але Маргарет розуміє, що Тед іронізує над собою, з метою розрядити атмосферу. Актор Д. Гоффман, який грає роль Теда та під час зйомок фільму сам розлучався з дружиною, так коментує почуття Теда: “Те, що робить розірвання шлюбу таким болісним, це те, що кохання не закінчується ..., якщо це справжнє кохання, але саме це прагнули зробити обидві сторони розлучення”.

2. Некооперативна стратегія здебільшого втілюється в агресивних діях продуцента респонсивної репліки, коли він явно порушує принципи мовленнєвого спілкування [2; 14], щоб захиститися, висловити крайню антипатію, невдоволення тощо у ставленні до предмета розмови / співрозмовника, продемонструвати своє домінування, різко припинити стосунки / спілкування зі співрозмовником, категорично висловити небажання розмовляти на певну тему. На обрання цієї стратегії може також впливати фізичний і психічний стан суб'єкта мовлення. Виокремлюємо такі вербальні тактики гумору як некооперативної агресивної стратегії: (А) чорний гумор, (Б) непристойний гумор, (В) сарказм, (Г) дотеп.

А. Чорний гумор. У прикладі (5) мовець відмовляється від дії, вказуючи на професійну некомпетентність партнера з комунікації за допомогою чорного гумору:

(5) [a] CAMERON: *The crash didn't cause the bleed.*

[b] HOUSE: *Right, **the bleed caused the crash.** Blood got on the road, it got all slipper* (Kaplów, Moran, 2).

Доктор Кемерон намагається зацікавити доктора Хауса медичною справою: підлітки потрапили до ДТП у результаті того, що дівчина за кермом відволіклася на кривавий кашель свого супутника. Причину хвороби хлопця лікарям не вдається встановити, на чому Кемерон наголошує у висловленні [a]: “Аварія не була причиною кровотечі”. У своєму висловленні Хаус імплікує відмову від дії за допомогою глузування, що побудовано на кон-

струюванні неймовірної, абсурдної ситуації: “Ага, кровотеча спричинила аварію. Кров хлинула на дорогу, стало так сковзко”. Цим він у непрямий спосіб ображає і співрозмовницю, вказуючи на її невисокий рівень професіоналізму.

Б. Непристойний гумор. У наступному прикладі мовець використовує непристойний гумор, щоб відмовитися від розмови на тему, запропоновану продуцентом ініціативної репліки:

(6) [a] CUDDY: *I can't always be here to protect you. Patients talk. Doctors talk. <...>*

[b] HOUSE: *About how **big your ass has gotten lately?*** (Kaplów, Moran, 5)

Директор лікарні Кадді занепокоєна тим, що її підлеглий доктор Хаус зловживає вікодином, і персонал та пацієнти це обговорюють. Хаус реперспективізує ситуацію, генеруючи непристойний жарт з приводу зовнішності співрозмовниці, роблячи предметом розмов певну частину її тіла, що досягається завдяки специфікації дієслова *to talk* (розмовляти). Цим у грубій формі Хаус відмовляється від обговорення теми та зменшення дози вікодину.

В. Сарказм, як й іронія, передбачає досягнення ефекту завдяки імплікуванню смислу, протилежного буквальному значенню висловлення, проте, сарказм – це злобліві жарти і його сутність не вичерпується високим ступенем насмішки: якщо в разі іронії повністю витримується іносказання, то в разі сарказму воно умисно послаблюється або знімається [9]:

(7) [a] MRS DASHWOOD: *He (John Middleton) is a widower. He lives with his mother-in-law at Barton Park and it is Barton Cottage that he offers us.*

[b] FANNY: *Oh, **a cottage!** How charming. A little cottage is always very snug* (Thompson, 32).

Місіс Дешвуд повідомляє Фанні, що вона з дочками переїжджає до котеджу, який запропонував сер Джон Міддлтон. Фанні висловлює негативне ставлення до родичів, глузуючи над нещастям співрозмовниці: “О, котедж! Як чудово. Маленький котедж – це завжди дуже зручно”. У репліці Фанні вичитується саркастичний смисл, протилеж-

ний буквальному значенню висловлення, що полегшується завдяки використанню модифікатора *little* (малий): жити в котеджі – це жахливо та вкрай незручно, бо він дуже малий.

Г. Дотеп розуміється як загостреність думки, талант винаходити влучні, кмітливі, яскраві висловлення та зауваження із сатиричним відтінком; ґрунтується на конструюванні мовцем вдалим несподіваних асоціативних зв'язків між значеннями слова чи поняттями [11; 16].

(8) [a] *SASHA: Leave him (Danjou) alone, okay? He's getting it.*

[b] *RAMOS: No, homes, I'm getting it* (Take the Lead, 1.16.42-1.16.58).

У Данжу, партнера Саші, не виходить танго. Рамос (якого автори коментарів до фільму характеризують як лідера, упевненого у своїй перевазі над іншими) хоче танцювати із дівчиною, і тому відкрито ображає Данжу: “Не розумію, навіщо ти (Саша) гаєш із ним час, ти ж нічого з цього не отримуєш”. Дівчина намагається позбутися в'дливого Рамоса, тому звертається до нього із наступною реплікою: [a] “Дай йому (Данжу) спокій, гаразд? Він вчиться”. Рамос ще більше нагнітає атмосферу спілкування, удруге привселюдно принижуючи Данжу: [b] “Ні, крихітко, це я вчуся”. Тут Рамос протиставляє два значення дієслова *to get*: [a] – процес навчання і [b] – позитивний результат цього процесу.

3. Маніпулятивна стратегія реперспективізації посідає проміжне становище між некооперативними та кооперативними і визначається як вид впливу на співрозмовника, коли мовець задовольняє власні потреби, використовуючи потреби суб'єкта впливу, але не виявляє при цьому конфлікту інтересів [3, с. 6; 86, с. 223]. Отже, маніпулятор діє у відношенні до співрозмовника як рівний партнер, але розглядає його як суперника у грі, яку необхідно виграти [6, с. 223]. Основні комунікативні цілі мовця при цьому – це прихилити до себе співрозмовника, звабити, змусити діяти певним чином, що досягається за допомогою (А) непристойного гумору, (Б) висловлення жартівливого ставлення до ситуації, (В) дотепу.

А. Непристойний гумор як тактику маніпулятивної стратегії ілюструє такий приклад:

(9) [a] *BETTY: Are you hungry?*

[b] *GILLIS: Hungry? After twelve years in the Burmese jungle. I am starving, Lady Agatha – starving for a white shoulder –*

(Brackett et al., 70)

На вечірці Джо Гіліс зустрічає Бетті, яка йому подобається, але заручена з його другом. Бетті запитує у Джо, чи він голодний. У відповідь чоловік жартує на тему інтимних стосунків, “граючи” на двох різних значеннях вислову *to be hungry*: (1) зголоднілий, (2) що сильно бажає, поміщаючи її в лінгвальний контекст, в якому актуалізується метафоричне значення (“той, що жадає, має палке бажання” [16]). Крім того, мовець використовує наростання, інтенсифікуючи значення лексеми *hungry*: “Голодний? ... Я вмираю з голоду <...>”. Про ефективність обраної тактики розповідає автор аудіокоментарів до фільму “Бульвар Сансет” Е. Сіков: “<...> у цій сцені ми розуміємо, можливо, навіть раніше самої Бетті, що вона зацікавлена набагато більше в Джо Гілісові, ніж в своєму нареченому”.

Б. Дотеп. За допомогою цієї тактики мовець може заповнити увагу співрозмовника, стати центром уваги, лідером. З людиною, чие мовлення відмічається дотепністю, хочуть продовжувати стосунки, спілкування, його хочуть слухати, що ілюструє наступний приклад:

(10) [a] *CHARLIE STEWART: My parents say my future is right on the horizon.*

[b] *CONNIE BAKER: Tell them the horizon is an imaginary line ... that recedes as you approach it* (Konner, Rosenthal, 46-47).

Під час танцю Чарлі розповідає новій знайомій Конні, що його батьки мають чіткий план щодо його кар'єри, використовуючи ідіоматичний вислів *on the horizon* (у межах досяжності). Конні намагається справити гарне враження та зав'язати стосунки із юнаком, тому створює дотепне висловлення, побудоване на дефразеологізації: “Скажи їм, що горизонт – це уявна лінія, яка віддаляється, коли до неї наближаєшся”. Тут мовець експлікує пряме

значення лексичної одиниці *horizon* (лінія горизонту). Кмітливе та вдале обігравання значень мовної одиниці викликає сміх з боку Чарлі, який запрошує дівчину й на наступний танець.

В. Висловлення жартівливого ставлення до ситуації виникає, коли продуцент респонсивної репліки намагається відволікти увагу співрозмовника від серйозної теми, попередити негативні для себе наслідки, розсмішивши слухача, наприклад:

(11) [a] *FOREMAN: Err moving around is a bad idea. Hey if you feel chest pain you need to let me know. Verapamil can cause congestive heart failure.*

[b] *HOUSE: Nothing can hurt my heart*
(Kaplow, 12).

Форман робить ін'єкцію Хаусу для зменшення болю від мігрені, який одразу підводиться, щоб працювати. Форман застерігає доктора про побічну дію препарату – серцеву недостатність (*congestive heart failure*). Доктора Хауса цікавить не своє самопочуття, а якісна праця підлеглих для розв'язання медичної проблеми, тому він ігнорує застереження співрозмовника. У цьому прикладі комічний ефект досягається завдяки грі слів: актуалізації відмінного віртуального значення багатозначного слова *heart*. Продуцент репліки [a] використовує лексику *heart* у такому значенні: “центральный орган кровеносной системы” (серце) [16]. Доктор Хаус надає жартівливого трактування ситуації (“Ніщо не може зранити моє серце”), актуалізуючи інше значення слова *heart*: “цей орган людини як символ зосередження почуттів” (душа) [там само].

Таким чином, причиною висловлення учасником діалогу думки відмінної від його співрозмовника є, окрім іншого, комунікативна мета продуцента респонсивної репліки, згідно з якою він дотримується кооперативної, некооперативної або маніпулятивної стратегії. Проведене дослідження свідчить про те, що гумор – це універсальний засіб досягнення комунікативної мети, який діє згідно того, хто сміється, що є об'єктом сміху і який він має характер. Перспективи роботи убачаємо у розкритті сутності когнітивних операцій, що є підґрунтям гумору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : підруч. / Ф.С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 342 с. – (Альма-матер).
2. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс. – 1985. – Вып. XVI : Лингвистическая прагматика. – С. 217–237.
3. Денисюк Е. В. Манипулятивное речевое воздействие: коммуникативно-прагматический аспект : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Е.В. Денисюк. – Екатеринбург, 2004. – 24 с.
4. Дмитриев А.В. Социология юмора: Очерки / А.В. Дмитриев. – М. : ОФСПП, 1996. – 214 с.
5. Муравьева Н.В. Язык конфликта [Электронный ресурс] / Н.В. Муравьева // Гильдия лингвистов-экспертов по документационным и информационным спорам. – М., 2002. – Режим доступа : <http://www.rusexpert.ru/books/lang/content.htm> – Заглавие с экрана.
6. Пирогова Ю.К. Имплицитная информация как средство коммуникативного воздействия и манипулирования (на материале рекламных и PR-сообщений) / Ю.К. Пирогова // Проблемы прикладной лингвистики. – М., 2001. – С. 209–227.
7. Пшеничных А.М. Діяльнісний підхід до вивчення особливостей реперспективізації ситуації комунікантами / А.М. Пшеничных // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. -Н. Каразіна. – 2010. – № 928. – С. 52–58.
8. Романов В.В. Юридическая психология : учебник / В.В. Романов. – М. : Юрист, 1998. – 488 с.
9. Современный толковый словарь : адаптация для Lingvo 12 [Электронный ресурс]. – М. : Изд-во “Большая Советская энциклопедия”, 2003.
10. Сонин А.Г. Общепсихологические и когнитивные механизмы понимания мультимедийных текстов / А.Г. Сонин // Вопросы психолінгвістики. – 2003. – № 1. – С. 43–56.
11. Толковый словарь русского языка : компьютерное издание [Электронный ресурс] / [сост. В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Б.А. Ларин и др.; под ред. Д.Н. Ушакова]. – Israel : Very Ltd, 2003.
12. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія / І.Є. Фролова. – Харків : Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
13. Bergson H. Laughter / H. Bergson // Comedy. – Baltimore and London : The Johns Hopkins University Press, 2003. – P. 61–190.
14. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – London, New York, etc. : CUP, 1987. – 345 p.
15. Busch-Lauer I.-A. Perspective in medical correspondence: English and German letters-to-the-editor / I.-A. Busch-Lauer // Framing and Perspectivising in Discourse / [ed. by T. Ensink, Ch. Sauer]. –

Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – 2003. – Vol. III. – P. 191–214. 16. Collins English Dictionary [Electronic resource] : адаптація к версії Lingvo 12. – [8th ed.]. – New York : Harper Collins Publishers, 2006. 17. Ensink T. Social-functional and cognitive approaches to discourse interpretation. The role of frame and perspective / T. Ensink, Ch. Sauer // *Framing and Perspectivising in Discourse* / [ed. by T. Ensink, Ch. Sauer]. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – 2003. – Vol. III. – P. 1–21. 18. Graumann C.F. Perspective and perspectivation in discourse: an introduction / C.F. Graumann, W. Kallmeyer // *Perspective and Perspectivation in Discourse* / [ed. by C.F. Graumann, W. Kallmeyer]. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – 2002. – Vol. 9. – P. 1–11. 19. Krichtafovitch I. Humour Theory. The Formulae of Laughter / I. Krichtafovitch – Parker, Colorado : Outskirts Press, 2006. – 168 p. 20. Linell P. Perspectives, implicitness and recontextualization / P. Linell // *Perspective and Perspectivation in Discourse* / [ed. by C.F. Graumann, W. Kallmeyer]. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – 2002. – Vol. 9. – P. 41–57. 21. US Webster's Unabridged Dictionary [Electronic resource]. – Access : www.mso.anu.edu.au/~ralph/OPTED/index.html. – Title from the screen.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Brackett Ch., Wilder B., Marshman D. M., Jr. *Sunset Boulevard* : film script [Electronic resource] // *Screenplays for You*. – Access : http://sfy.ru/?script=sunset_boulevard – Title from the screen,

1949. – 141 p. 2. Curtis R. *Love Actually* : dialogue transcript [Electronic resource] // *Drew's Script-O-Rama*. – Access : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/l/love-actually-script-transcript.html – Title from the screen. – 71 p. 3. Kaplow L. *House, M.D. Season 2. Distractions* : dialogue transcript [Electronic resource] // *twiztv*. – Access : <http://www.twiztv.com/scripts/house/season2/house-212.htm> – Title from the screen, 2006. – 24 p. 4. Kaplow L. *Moran Th.L. House, M.D. Season 1. Detox* : dialogue transcript [electronic resource] // *twiztv*. – Access : <http://www.twiztv.com/scripts/house/season1/house-111.htm> – Title from the screen, 2005. – 25 p. 5. Konner L., Rosenthal M. *Mona Lisa Smile* : dialogue transcript [Electronic resource] // *Drew's Script-O-Rama*. – Access : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/m/mona-lisa-smile-script-transcript.html – Title from the screen, 2003. – 120 p. 6. *Kramer vs. Kramer* [Electronic resource] / [Directed by R. Benton]. – Culver City, CA : Columbia Pictures, 2001. – 1 DVD-disk. – 6,9 GB. 7. Mankiewicz J. *All about Eve* : film script [Electronic resource] // *Screenplays for You*. – Access : http://sfy.ru/?script=all_about_eve – Title from the screen, 1950. – 89 p. 8. *MASH* : dialogue transcript [Electronic resource] / [Directed by R. Altman]. Los Angeles, CA : 20th Century Fox Film Corporation, 1969. – 116 mins. 9. *Take the Lead* : dialogue transcript. – Los Angeles, CA : New Line Cinema, A Tiara Blue Films Production, 2006. – 108 min. 10. Thompson E. *Sense and Sensibility* : film script [Electronic resource] // *The Internet Movie Script Database*. – Access : <http://www.imsdb.com/scripts/Sense-and-Sensibility.html> – Title from the screen, 1995. – 178 p.

УДК 811.111'42

СИНТАКСИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ОПИСАНИЙ ИНТЕРЬЕРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

Д.В. Бирюкова (Днепропетровск)

Статья посвящена анализу синтаксической организации описаний интерьеров, исследованию специфики использования простых и сложных предложений и их типов и выявлению доминирующих синтаксических моделей в англоязычном художественном дискурсе. Установлено, что для описания интерьера чаще используются сложные предложения, где доминирующую позицию занимает гипотаксис.

Ключевые слова: гипотаксис, микротекст, описание интерьера, паратаксис, период, простое предложение.

Бірюкова Д.В. Особливості синтаксичної організації описів інтер'єру в художньому дискурсі. Стаття присвячена аналізу синтаксичної організації описів інтер'єру, дослідженню специфіки використання простих і складних речень та їх типів і виявленню домінуючих синтаксичних моделей в англomовному художньому дискурсі. Встановлено, що для опису інтер'єру частіше використовуються складні речення, в яких домінуючу позицію займає гипотаксис.

Ключові слова: гіпотаксис, мікротекст, опис інтер'єру, паратаксис, період, просте речення.

Biryukova D.V.. Features of syntactic organization of interior descriptions in literary discourse. This article analyzes the syntactic organization of interiors descriptions, studies the specific use of simple and compound sentences and their types and identifies the dominant syntactic patterns in English literary discourse. It was found that compound sentences with hypotaxis prevailed in interior descriptions.

Key words: description of the interior, hypotaxis, microtext, parataxis, period, simple sentence.

Вербальный код в художественном дискурсе реализуется не только лексическими, но и грамматическими единицами, которые вместе способствуют его становлению как когнитивно-дискурсивной целостности. Синтаксис является наивысшим уровнем языковой системы, в котором сходятся и взаимодействуют все другие уровни [1], определяясь спецификой национального менталитета и влиянием стереотипов.

Целью данной статьи является изучение синтаксической организации микротекста «описание интерьера» (ОИ). Объектом исследования выступают простые и сложные синтаксические единицы, представляющие собой различные способы синтаксической аранжировки информации, а предметом – доминирующие синтаксические структуры и специфика их использования в ОИ.

Прагматические установки описания интерьерной среды в художественном дискурсе предпопре-

деляют логическое изображение объектов с помощью типовых композиционных объединений. В этой связи возникает вопрос о мотивах предпочтения в использовании определенных средств связи другим, исходя из чего необходимо выявить и определить синтаксические закономерности ОИ.

Каждый тип предложения, которые конституируют микротекст ОИ, представляет одну из возможностей синтаксической упаковки информации. Реализованные с помощью синтаксических связей отношения между субъектом и предикатом делают предложение концентрированным носителем внеязыковой информации. Эти связи характеризуются широким использованием простых и сложных синтаксических единиц, разница между которыми заключается в способах представления информации [6, с. 54].

В синтаксической организации микротекста ОИ доминируют сложные предложения. Согласно про-

веденным подсчетам, ОИ в англоязычном художественном дискурсе тяготеют к своему оформлению сложными предложениями, общее количество которых составляет 59%, в то время как простые – 41%.

Простое предложение является элементарной синтаксической конструкцией, состоящей из главных членов, объединенных предикативными отношениями, и возможным наличием второстепенных. М.Я. Блох определяет конструктивную сущность предложения по количеству предикативных линий: в простом предложении имеется одна такая линия, в сложном, соответственно, – несколько. В связи с этим он называет простое предложение монопредикативным (monopredicative), а сложное – полипредикативным (polypredicative) [2, с. 268].

Простое предложение лежит в основе синтаксических построений любой сложности, в т. ч. и сложных предложений [5, с. 165]. Исследование простых предложений в ОИ осуществляется с учетом практики их деления на собственно простые (являются распространенными без осложняющих структур) и на осложненные простые (имеют в своем составе различные виды второпредикативных включений). Собственно простые предложения в предикативной структуре ОИ преобладают. Их доля составляет 71%, в то время как осложненные предложения – только 29%. Эти цифры заданы спецификой художественного текста, реципиентом которого является широкий круг читателей, в связи с чем степень усложненности структуры влияет на общее восприятие текста.

Простое предложение становится мощным средством воплощения интродуктивно-информативных элементов микротекста ОИ. Благодаря однотипным синтаксическим единицам читатель последовательно знакомится с помещением и его обстановкой. Использование однородных рядов характерно для жанра исторического романа и детектива, где необходима документальная точность. Собственно простые предложения создают обобщенный фон, наполнение которого конкретизируется уже в осложненных предложениях.

В микротекстах ОИ используются простые распространенные предложения и для констатации какого-либо факта: *The scene is memory and is therefore non-realistic* (W. Tennessee). Простые предложения в составе ОИ чаще бывают осложнены, во-первых, различными видами определений и дополнений: *The rooms were comfortably enough furnished* (T. Dreiser); во-вторых, инфинитивными конструкциями: *On it stood in a massive silver frame a photograph of herself and to balance it a photograph of Roger, their son* (S. Maugham); в-третьих, причастными оборотами: *Having settled the difficulty of the conflicting doors, he had to steer sharply to the right to avoid the kitchen* (J. London); в-четвертых, парантезами: *At the end of Tom's opening commentary, the dark tenement wall slowly reveals (by means of a transparency) the interior of the ground floor Wingfield apartment* (W. Tennessee).

Основная функция простых осложненных предложений – маркировка дополнительной, элементарной информации, являющейся коммутативной по отношению к основной пропозиции. Введение осложняющих оборотов в ткань простого предложения позволяет изложить факты в значительном объеме и избавить предложение от монотонности, а также отражает общую тенденцию к экономии языковых средств в репрезентации ОИ, способствует избеганию стилистических повторов, делая предложение кратким, выразительным и информативным. Короткие простые предложения и осложненные вторичнопредикативными включениями формируют общую динамику ОИ в структуре дискурса-текста.

В целом в ОИ простые предложения предпочитают выступать в своей распространенной ипостаси, которая может опираться как на однословные второстепенные члены, так и на различного рода вторичнопредикативные включения.

Сложное предложение как «структурное и семантическое единство двух и более синтаксических конструкций, каждая со своим предикативным центром, складывающееся на основе синтаксической связи и используемое в речевой коммуника-

ции как единица однопорядковая с простым предложением» [5, с. 232] отличается в составе ОИ большим разнообразием. Среди них здесь традиционно фигурируют паратакис и гипотакис, а также комбинированный их тип – период, конструктивные части которого объединены при помощи сочинительной и подчинительной связи [5, с. 164].

Паратакис как сочленение равноправных синтаксем, из которых ни одна не является зависимой от другой, располагает своей системой средств выражения в виде сочинительных союзов, которые могут обслуживать синтаксические отношения как в сложносочиненном, так и в сложноподчиненном предложении [3, с. 198]. В текстах ОИ преобладает союзный вид паратакиса, используемый в 66% случаях, как, например, в следующем пассаже: *A large, soft, green, plush-covered couch occupied one corner, and several rocking-chairs were set about* (T. Dreiser). Бессоюзный паратакис типа *It omits some details; others are exaggerated, according to the emotional value of the articles it touches, for memory is seated predominantly in the heart* (W. Tennessee) встречается в 34%. Бессоюзное предложение позволяет сосредоточить внимание адресата не только на изображении какой-либо детали интерьера, но и способствует созданию общей физически зримой и информационно насыщенной картины интерьера.

С учетом логического характера сочинительных отношений говорят о соединительной, противительной, разделительной и градационной сочинительной связях [9, с. 160], маркируемых соответствующими союзами: копулятивными (*and*, *both... and*, *nor*, *as well as*), адверсативными (*and*, *but*, *whereas*, *while*), дизъюнктивными (*either... or*, *neither... nor*, *or*) и градационными (*not only... but also*), а также наречиями типа *moreover*, *therefore*, *so*. Наиболее продуктивной паратактической связью в ОИ является соединительная, несколько реже – адверсативная и градационная. Крайне редко здесь встречается разделительный паратакис. Соответственно использование союзов *and* и *but* является

наиболее частотным: *The blinds were always down, and her barefooted tribe was never permitted to enter the sacred precinct save on state occasions* (J. London); *Next, he sheered to the left, to escape the foot of the bed; but this sheer, if too generous, brought him against the corner of the table* (J. London).

Конструктивные части сложносочиненного предложения выступают грамматически равноправными, однородными частями единого целого, выражая грамматическую равнозначность и преемственность в линейной цепочке развертывания ОИ. Несмотря на то, что паратакис делает ОИ последовательным и калейдоскопическим, он используется в ОИ значительно реже, чем гипотакис.

Гипотакис как подчинительная связь между элементами сложного предложения является доминирующим синтаксическим средством в ОИ. Фиксируя субординативные логико-смысловые отношения между пропозициями, он (гипотакис) способствует воссозданию определенных иерархических отношений между элементами внеязыковой действительности, в т. ч. и в интерьере, являющимся частью этой действительности. Ср.: *He remembered a lodging house where there were little, close rooms, with gas-jets in them, almost pre-arranged, he thought, for what he wanted to do, which rented for fifteen cents* (T. Dreiser).

Как показывают эмпирические наблюдения, в микротекстах ОИ доминируют придаточные определительные (45%) и придаточные обстоятельственные (40%), в то время как придаточное изъяснительные встречаются намного реже (15%). По-видимому, это связано с монологической спецификой ОИ, которая выдает субъективно-нарративные “изыски” автора за объективно существующее положение вещей, что по определению исключает всякую «изъяснительность», особенно ту, что может иметь намек на какую-либо субъективность. Отсюда – полное отсутствие сложноподчиненных предложений с придаточными подлежащими и сказуемыми. Неудивительно, что специфика гипотакиса в ОИ проявляется,

прежде всего, в доминировании его определительного типа, что связано с жанровыми особенностями анализируемых текстов, авторы которых стремятся более подробно описать интерьер, сцену действия своего произведения. Аналогичное относится и к обстоятельственным типам гипотаксиса, призванным подробно и разносторонне изложить интерьер.

Преферентное использование гипотактических конструкций в ОИ вытекает из когнитивно-дискурсивной природы интратекстовых ОИ, конструируемых на основе предметоцентрической фреймовой модели, которая содержит типологическую информацию в формате “что – находится – где – как – когда – почему”. Такие многокомпонентные конструкции делают описание и компактным, и соотношенным с единым центром. Кроме того, они концентрируют внимание адресата не на одном обстоятельстве, а на их комплексе, в результате чего создается яркая, неповторимая и физически осязаемая картина интерьера.

В периоде происходит объединение сочинительных и подчинительных связей. При этом во многих его типах наблюдается весьма сложная картина отношений как внутри одной из конструктивных частей (паратактического или гипотактического), так и внутри периода в целом. Такие конструкции могут состоять из одного главного подчинительного блока и нескольких придаточных, в основе которых лежит либо один тип связи (последовательное подчинение, однородное соподчинение, неоднородное соподчинение), либо отличаться чередованием двух и более типов связей. Такой комплекс принимает разные конфигурации в зависимости от типов и количества синтаксических связей, его формирующих: *It omits some details; others are exaggerated, according to the emotional value of the articles it touches, for memory is seated predominantly in the heart* (W. Tennessee). *Now it was but a chair, now a table, now an ornate corner, which met her eye, but it appealed to her as almost nothing else could* (T. Dreiser). Используемые в ОИ периоды могут быть синтаксемами, конституируемыми как конструктивно достаточ-

ным минимумом составляющих, так и весьма разветвленными построениями (как в примере выше, где следуют три придаточных подряд).

Таким образом, синтаксическая организация интратекстовых ОИ в художественном дискурсе определяется узальными грамматическими нормами современного английского языка и поддерживается широким спектром средств моно- и полипредикативного порядка, которые совместными усилиями способствуют диверсификации плана выражения, столь необходимой для художественной речи.

Среди монопредикативных построений в описаниях интерьера доминируют собственно простые предложения, не осложненные вторичнопредикативными включениями, что свидетельствует о тактическом стремлении языковой личности – автора текста – к упрощению и своим нарративным стратегиям и, следовательно, к разукрупнению своей синтаксической материи. Вместе с тем, не исключается повышение предикативной нагрузки на простые синтаксические конструкции в тех случаях, где возникает необходимость в детализации ОИ путем введения в ткань повествования разного рода комплементарной информации.

Более сложные и/или более тонко нюансированные логико-смысловые отношения между компонентами интерьера оформляются с помощью полипредикативных конструкций, среди которых преобладает гипотаксис, отражающий пытливый характер мысли, подмечающей и фиксирующей определенную иерархию во внеязыковой действительности. Количественное преобладание гипотаксиса над паратаксисом в ОИ связано с идеей взаимозависимости, взаимодействия и взаимопроникновения вещей и артефактов, из которых складывается словесно-художественная мозаика интерьера, а она (мозаика) отдает предпочтение определительным и обстоятельственным отношениям. С этим же феноменом связано и паратаксис, который используется там, где возникает необходимость в фиксации рядоположенных, иерархически нерелевантных вещей и фактов. Отсюда – тяга ОИ к соединительным и нетерпимостью к разделитель-

ным отношениям. В редких случаях, когда мысль, поднимаясь над интерьером, испытывает необходимость охватить его в единстве всех элементов и разнообразии логических отношений между ними, в ОИ используется период.

Использование тех или иных синтаксических конструкций в художественном дискурсе зависит от интенции авторского повествования, норм литературного языка той эпохи, в которую создано произведение, его жанровых особенностей, а также отношения автора к описываемому интерьеру. На выбор и частоту употребления синтаксических структур в ОИ влияют экстралингвистические, текстовые и субтекстовые факторы, а точнее те из них, которые удовлетворяют двум противоположным установкам – с одной стороны, максимум информации (полное и подробное описание интерьера), а с другой, – минимум языковых средств (компактное и эргономическое описание интерьера).

Перспективным для дальнейшего исследования ОИ является изучение особенностей использования стилистических средств и приемов при описании интерьера.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / Н.Д. Арутюнова ; [изд. 4-е, стереотип.]. – М. : Един-
 ториал УРСС, 2005. – 384 с. 2. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики : учебник / М.Я. Блох; [2-е изд., испр.]. – М. : Высшая школа, 2000. – 160 с. 3. Брусенская Л.А. Словарь лингвистических терминов / Брусенская Л.А., Гаврилова Г.Ф., Малычева Н.В. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. – 251 с. 4. Гуревич В.В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков: уч. пособ. / В.В. Гуревич. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 168 с. 5. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка : учебник / Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с. 6. Левицкий Ю.А. Основы теории синтаксиса : учеб. пособие / Ю.А. Левицкий; [3-е изд.]. – М., 2005. – 368 с. 7. Норман Б.Ю. Теория языка. Вводный курс : учеб. пособие / Б.Ю. Норман. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 296 с. 8. Приходько А.М. Складносу-
 рядне речення в сучасній німецькій мові / А.М. Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 292 с. 9. Ракова К.И. Типы полипредикативных предложений с сочетанием гипотаксиса и паратаксиса / К.И. Ракова // Научная мысль Кавказа. Научный и общественно-теоретический журнал. – Изд-во Северо-Кавказского научного центра высшей школы. – 2004. – № 10 (64). – С. 157–167. 10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с. 11. Филимонов О.И. Крепа-фраза как средство выражения синтаксических связей между предикативными единицами в тексте : дис. ... канд. филол. наук / О.И. Филимонов. – Ставрополь, 2003. – 191 с.

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 811.111'42

ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ ВСТАНОВЛЕННЯ
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ВІДНОСИН*О.Д. Нефьодова, канд. філол. наук (Харків)*

У статті розглянуто екстралінгвістичні чинники, що впливають на відбір прецедентних текстів і встановлення ними інтертекстуальних зв'язків з метатекстом: приналежність контактуючого пре-тексту до окремого шару інтертекстуальної енциклопедії та його сильна/слабка прецедентність; функціонально-стилістична та типологічна приналежність і тематична схожість пре-тексту та метатексту, яка базується на актуалізації ними аналогічних аспектів прецедентності.

Ключові слова: екстралінгвістичні чинники, інтертекстуальність, метатекст, прецедентний текст

Нефёдова Е.Д. Экстралингвистические факторы установления интертекстуальных отношений. В статье рассмотрены факторы, влияющие на отбор прецедентных текстов для установления межтекстовых связей: принадлежность пре-текстов к определенному слою интертекстуальной энциклопедии и сильная/слабая прецедентность; функционально-стилистическая и типологическая принадлежность и тематическое сходство пре-текста и метатекста, основанная на наличии аналогичных аспектов прецедентности.

Ключевые слова: интертекстуальность, метатекст, прецедентный текст, экстралингвистические факторы

Nefyodova O.D. Extralinguistic Prerequisites of Intertextual Relations. The article reviews the prerequisites for selecting pre-texts to establish intertextual relations, namely, the strong/weak precedence of pre-texts as constituents of the intertextual encyclopedia; the functional style and typological affiliation and the thematic similarity between the contacting pre-text and the metatext as based on the availability of analogous aspects of precedence.

Key words: extralinguistic prerequisites, intertextuality, metatext, pre-text

Зміна пануючої в лінгвістиці парадигми зі структурної на антропоцентричну обумовила розширення об'єкту лінгвістики та зростання інтересу до проблематики "Мова і культура", який викликав появу нових інтегративних дисциплін, зокрема, лінгвокультурології. Оскільки кожна людина належить до певної лінгвокультури, що визначається мовою, національними традиціями, історією тощо, а також корпусом прецедентних феноменів, включаючи тексти та інші мовні маркери національно-культурної свідомості [16, с. 69–77], такий лінгвокультурний багаж завжди відбивається на процесі комунікації в цілому та на тих мовленнєвих продуктах, котрі при цьому утворюються. У вузькому розумінні, цю загальну проблематику можна пере-

формулювати як проблему визначення умов і засобів інтертекстуальної актуалізації окремих прецедентних феноменів в текстах, що утворюються членами лінгвокультурної спільноти в процесі комунікації. Ця нагальна проблема сучасної лінгвістики вирішується в річищі теорії інтертекстуальності і становить тему цього дослідження. Таким чином, актуальність останнього зумовлена тим, що воно виконано в рамках антропоцентричної парадигми, котра панує у сучасній лінгвістиці, інтегративний потенціал якої здатний, зокрема, посилити експланаторність теорії інтертекстуальності за рахунок збагачення цієї лінгвістичної дисципліни положеннями лінгвістики тексту, лінгвостилістики, лінгвокультурології, ког-

нітивної лінгвістики, теорії концептуальної інтеграції та теорії комунікації.

Об'єктом дослідження є екстралінгвістичні передумови інтертекстуальної актуалізації прецедентних для англomовної лінгвокультури текстів, а предметом – засоби вербалізації інтертекстуальності в англomовних метатекстах. Метою дослідження є з'ясування екстралінгвістичних факторів встановлення прецедентними текстами інтертекстуальних зв'язків з метатекстами окремих типів та уточнення номенклатури і функцій вербальних засобів, які виконують роль їхнього інтертексту. Матеріалом статті послуговували приклади інтертексту прецедентних текстів в англomовних метатекстах.

Теорія інтертекстуальності як сучасна лінгвістична дисципліна знаходиться на стадії свого становлення, тому її термінологічний та методологічний апарат потребують розробки і уточнення. Власне термін «інтертекстуальність», введений ще в 1967 р. Ю. Крістєвою [11], разом із похідним терміном «інтертекст» досі залишаються «інтерпретаторським талісманом» [3, с. 5], одним з тих термінів, висока частота вживання яких призводить до термінологічної розпливчастості [24, с. 2]. Так, терміном «інтертекст» у різних авторів можуть позначатися всі компоненти інтертекстуальних взаємодій: текст, на який робиться інтертекстуальне посилання (Г.В. Денисова [4], Ю.Н. Караулов [8]), вербальні структури, які це інтертекстуальне посилання реалізують (Р.С. Чорновол-Ткаченко [23]), та текст, в якому воно реалізується (Р. Барт [25]). Тому, заради уникнення термінологічної невизначеності, доцільно коротко розглянути базові положення та терміни теорії інтертекстуальності.

Зміна пануючої в лінгвістиці парадигми та поява нових ракурсів дослідження лінгвістичних феноменів в рамках лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики та теорії комунікації внесла значні зміни у розуміння феномену інтертекстуальності. У сучасній теорії інтертекстуальності слід розмежовувати вузьке та широке тлумачення інтертекстуальності: 1) інтертекстуальність як текстова катего-

рія [2], яка спонукає текст утворювати парадигматичні стосунки та інтегруватися до вертикального контексту задля вирішення проблеми «текстових аномалій», що не вирішується на синтагматичному рівні, «за рахунок встановлення багатомірних зв'язків з іншими текстами» [21, с. 16–17]. При такому ракурсі дослідження категорія інтертекстуальності підпорядковується забезпеченню цілності та цілісності окремого тексту, а увага дослідника фокусується на одному вербальному тексті і ідентифікації в ньому інтертексту як «чужого слова»; 2) інтертекстуальність як складний когнітивно-дискурсивний феномен [8; 16; 22; 12; 15], котрий базується на результатах когнітивної обробки мовленнєвих та екстрамовленнєвих сутностей і вербалізується в процесі комунікації.

Для встановлення інтертекстуальних відносин потрібно два або більше текстів, не менш ніж один з яких є прецедентним. У рамках широкого розуміння інтертекстуальності та на основі визначень, сформульованих Ю.Н. Карауловим, Ю.Е. Прохоровим, В.В. Красних, Д.Б. Гудковим, (див. [9, с. 217; 17, с. 150–152; 6]) та класифікації І. В. Привалової [16, с. 75], в цій роботі прецедентний текст розуміється як 1) невербальний продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності, поліпредикаційне концептуальне утворення, укладене аспектами прецедентності; 2) добре відомий кожному середньому члену лінгвокультурної спільноти, до когнітивної бази котрого входить інваріант його сприйняття; прецедентний текст має для такої людини пізнавальну і емоційну значущість і є мовним маркером національно-культурної свідомості; 3) утворення, для якого характерна здатність до реінтерпретації, що здійснюється при багаторазових зверненнях до такого прецедентного тексту в процесі комунікації через пов'язані з цим текстом висловлення або символи.

Під час утворення дискурсу невербальний прецедентний текст актуалізується автором повідомлення в конструйованому метатексті (термін, зокрема, А. Поповича [30]; у інших авторів – цитуючий текст [13, с. 14], контекст [19], текст-діада [29], текст-приймач [23], тощо). Актуалізація

прецедентного тексту в метатексті уможливлено – вербальним заступником цілого прецедентного тексту, який функціонує по принципу метонімії [13, с. 32] і реалізує в метатексті окремі аспекти прецедентності. Інтертекст можна розділити залежно від виду відтворюваних прецедентних феноменів та способу їх вербалізації на дві категорії: 1) невербальні аспекти прецедентності вербалізуються / перекоднуються безпредикативною зазвичай неатрибутованою або автоатрибутованою алюзією (див. [21, 23]), лексична і синтаксична форма котрої може суттєво відрізнятися від відповідних вербальних структур тексту, на основі якого утворився прецедентний текст; 2) вербальні рудиментарні прецедентні структури (прецедентні висловлення в термінології В.В. Красних, наприклад, [6]) – продукти мовленнєво-мисленнєвої діяльності, залишки процесу концептуалізації тексту; закінчені та самодостатні одиниці, які можуть бути предикативними, безпосередньо входять до когнітивної бази та неодноразово відтворюються в мовленні представників окремої лінгвокультури, і, не будучи окремою одиницею мови, функціонують як одиниця дискурсу [6, с. 83, 94]. Такі вербальні рудименти відтворюються без суттєвого, у порівнянні із структурами авторського вихідного тексту, перекодування цитатою – предикативним / неpredикативним утворенням з повною / частковою / нульовою атрибуцією (див. [21; 23]).

Окремі цитати і алюзії, а також їх проміжна форма – квазіцитата (див. [7]), є структурно та семантично найпростішим різновидом реалізації інтертекстуальних відносин – інклюзивним, який здебільше вербалізує суто інтертекстуальні, автотекстуальні або метатекстуальні відносини (за класифікацією Ж. Женета [28] та Н.А. Фатєєвої [21, с. 120–159]). Набагато складніше визначити вербалізатори гіпертекстуальних та архітекстуальних відносин, при актуалізації яких утворений метатекст (літературне продовження, пародія, твір того ж жанру, що й прецедентний текст) є нерозривним сплавом інтертексту та авторських структур. Для дослідження таких метатекстів доцільно поєднувати традиційну методику виділення та аналі-

зу окремих одиниць інтертексту із застосуванням методик теорії концептуальної інтеграції.

Незважаючи на практично безкінечне різноманіття утворюваних метатекстів, можна виділити декілька екстралінгвістичних чинників, які обумовлюють відбір окремих прецедентного тексту для встановлення інтертекстуального зв'язку. Найважливішим чинником, який спонукає встановлення міжтекстових відносин в процесі комунікації та їх вербалізацію в утворюваному метатексті є склад інтертекстуальної енциклопедії мовця (див. [8, с. 12–14; 4, с. 142–156]), тобто інвентар текстів, прецедентних для нього як для мовної особистості і члена окремої лінгвокультурної спільноти. Інтертекстуальна енциклопедія за Ю.Н. Карауловим створює основу презумпції інтертекстуальності та існує на когнітивному рівні мовної особистості як складова культурної пам'яті, представлена багатошаровим набором текстів. Базуючись на варіантах структури інтертекстуальної енциклопедії, запропонованих Ю.Н. Карауловим [8, с. 12–14] та Г.В. Денісовою [4, с. 148–150], серед прецедентних текстів можна виділити 1) "сильні", тобто постійно уживані тексти, які мають високу прецедентність для окремої лінгвокультури або для всього людства і утворюють національну / універсальну енциклопедію; 2) "слабкі", периферійні для культурного простору тексти, які, утім, мають лінгвокультурну цінність для даної мовної особистості та її найближчого оточення і складають найрухомішу частину індивідуальної енциклопедії, яка відображає національну / універсальну. Розподіл текстів на «сильні» та «слабкі» не є остаточним і уможливорює існування динамічного проміжного шару між національною / універсальною та індивідуальною енциклопедіями, де проходить перетворення та перерозподіл ієрархії "сильних" текстів [8, с. 12–14]. Таким чином закономірно, що для інтертекстуальної актуалізації мовець обирає тексти, які мають найвищу прецедентність для нього особисто чи для його лінгвокультури, наприклад, тексти класичної дитячої літератури, наприклад, *"Alice in Wonderland"* (див. [23]), хрестоматійні твори тощо.

Традиційно вважається, що міжтекстовий зв'язок забезпечується схожістю елементів прецедентного тексту та метатексту (асоціативною та неабсолютною), лінгвістичною реалізацією якої є повтор аналогічних елементів різних мовних та структурних рівнів (див., зокрема, [13, с. 9]). Тому другим чинником, який спонукає встановлення інтертекстуальних відносин, традиційно вважається функціонально-стилістична, тематична, прагматична, структурна приналежність контактуючих текстів. Наприклад, однією з ознак наукового функціонального стилю є використання в метатекстах, які належать до нього, інтертекстуальних посилань на інші наукові тексти, котрі в правилах оформлення наукових текстів рекомендується реалізовувати цитатами з повною атрибуцією. Це сприяє встановленню між функціонально однорідними прецедентним текстом і метатекстом, які обидва належать до наукового стилю, суто інтертекстуальних зв'язків, котрі допускаються цим функціональним стилем, та уникненню неприпустимих гіпертекстуальних зв'язків, зокрема, плагіату.

Приклад 1

No utterance or work, as Bakhtin/Volosinov argue, is independent or what they term 'monumental' (1986: 72) (Allen "Intertextuality", p. 19).

Як показує приклад 1, з теорією інтертекстуальності асоціюється свій набір прецедентних текстів, посилання на які реалізуються при утворенні нових метатекстів за цією тематикою, які належать до наукового функціонального стилю. Зокрема, частотність використання відповідного інтертексту дозволяє стверджувати, що найвищу прецедентність у цій галузі лінгвістики мають тексти Ф. де Соссюра, Ю. Кристевої, Р. Барта. М.М. Бахтіна. Їхня висока прецедентність для спеціалістів цієї галузі зумовлює численні приклади реалізації неатрибутованих інтертекстуальних посилань, які перекодують вихідні вербальні структури, що є небажаним в рамках наукового функціонального стилю.

Приклад 2

Saussure produces a definition in which a sign can be imagined as a two-sided coin combining

a signified (concept) and a signifier (sound-image) (Allen "Intertextuality", p. 8).

Утім, аналіз фактичного матеріалу показує, що контактуючі тексти часто належать до класів, функціонально-стилістичні ознаки яких різко контрастують. Наприклад, в суто наукові тексти можуть інтегруватися інтертекстуальні посилання на тексти дитячої літератури. Так, у фізиці надпровідників з'явився термін «*boojum*», який позначає фази надтекучості рідкого гелія-3, інтертекст-неологізм з твору Л. Керрола *"The Hunting of the Snark"*.

Приклад 3

Boojums All the Way Through: Communicating Science in a Prosaic Age (D. Mermin)

Утім, встановлення інтертекстуального зв'язку між текстами таких різних функціональних стилей не є загальноприйнятною лінгвокультурною практикою. Як зазначає Д. Мермін, спроби впровадження терміну «*boojum*» у фізику надпровідників нашо́вхнулися на активний опір з боку редакторів наукових публікацій, які або взагалі заперечували правомірність вживання цього терміну, або вимагали вживати його в лапках (див. [26]), перешкоджаючи його повній інтеграції до наукового метатексту.

Між тим, інтертекстуальний контакт текстів контрастуючих функціональних стилів стає можливим завдяки тому, що міжтекстові повтори не передбачають обов'язкову типологічну схожість контактуючих текстів. На основі класифікації міжтекстових повторів, яка поєднує відповідні класифікації П. Торопа [20] та А.Ю. Корбут [10], можна виділити наступні види відносин між інтертекстом прецедентного тексту та метатекстом: 1) конформні, тобто такі, що не протиречать змісту метатексту (в іншій термінології – стверджувальні [20], симетричні [10]); 2) варійовані (з будь-яким зміненням, виключаючи зміни на протилежне [10]); 3) конфліктні (також – полемічні [20], антисиметричні [10], тобто змістовно протилежні). Крім того, контакт типологічно контрастних прецедентного тексту та метатексту можна пояснити явищами інконгруентності (див. [18, с. 159-163]) та карнава-

лізації (див. [1]), основоположними для значної частини інтертекстуальних відносин.

Ще одним екстралінгвістичним чинником, який сприяє встановленню інтертекстуальних відносин є тематична та ситуативна схожість прецедентного тексту та метатексту. Наприклад, в одному з музичних номерів відомого американського мюзиклу про стіляг-школярів “*Grease*” головний герой прагне модернізувати свою автівку-розвалюху і зробити з неї стильне авто для вуличних перегонів. Його друг пропонує назвати відновлену автівку “*Grease(d) Lightning*”:

Приклад 4

Why, this car could be systematic, / hydromatic, ultramatic / Why, it could be Greased Lightning / (Grease Lightning) (Casey “Greased Lightning”)

Номінативне словосполучення “*Greased Lightning*”, утворене в результаті концептуального блендінгу, має підкреслити блискавичну швидкість означеного транспортного засобу. Подальший текст музичного номеру також акцентує швидкість, красу та популярність оновленого авто у дівчат.

Приклад 5

Go Grease Lightning, you're burning up the quarter mile / Go Grease Lightning, you're coasting through the heat lap trial / You are supreme, the chicks'll cream for Grease Lightning. (Casey “Greased Lightning”)

Однак, запропонована назва авто не є оригінальною, це одиниця інтертексту, яка утворює інтертекстуальне посилання на текст роману В. Теккерея «Ярмарок марносластва» (“*Vanity Fair*”) і реалізується цитатою імені швидкого скакуна одного з героїв, молодого військового Джорджа Осборна, марнославного в своїй красі, вдачі та популярності серед друзів-військових і дівчат.

Приклад 6

He rode his own horse, Greased Lightning, and won the Garrison cup at Quebec races. (Thackeray “Vanity Fair”).

Успішну інтеграцію інтертексту “*Grease Lightning*” до метатексту “*Grease*” при встановленні ним міжтекстових зв’язків із «сильним» прецедентним текстом «*Vanity Fair*» можна пояснити

не тільки прецедентністю останнього для автора метатексту, який є школярем випускного класу, але й тематичною та ситуативною схожістю відповідних фрагментів прецедентного тексту “*Vanity Fair*” та метатексту “*Grease*”. Така схожість проявляється в наявності аналогічних аспектів прецедентності у тексті “*Vanity Fair*” та метатексту “*Grease*”: 1) онтологічного: головний герой – молодий чоловік (*George Osborne / Kenickie*); 2) якісного: крутий (*the best / cool*); популярний серед друзів та дівчат (*worshipped, famous*); 3) посесивного: має/матиме а) швидкий власний транспортний засіб (*horse Greased Lightning / car Grease Lightning*); б) вірного друга (*Dobbin / Danny Zuko*); в) компанію товаришів (*men of the regiment / T-bird boys*) 4) компаративного: Дон-Жуан (*a regular Don Giovanni / sex god*). Використання аналогічних сутностей в аналогічних позиціях контексту при міжтекстовому зв’язку сприяє тому, щоб вони розглядалися в якості еквонімів, що уможливорює перенесення фабульних функцій та атрибутів персонажу *George Osborne* на персонаж *Kenickie* та навпаки. Так, знаючи з прецедентного тексту “*Vanity Fair*” результат перегонів (кінь *Greased Lightning* виграє), можна спрогнозувати й результат перегонів у мюзиклі (автівка *Grease Lightning* також виграє).

Водночас, слід відзначити важливість зміни запропонованої спочатку назви-інтертексту “*Greased Lightning*”, яка є точною цитатою, на змінену цитату без лапок (*Grease Lightning*), що наближається до алюзії. За рахунок цього змінюється функція інтертексту “*Grease Lightning*”, який у формі точної цитати з тексту “*Vanity Fair*” може залишитися нерозпізнаним лінькуватими до навчання школярами, а отже – лише стилістично прикрашати метатекст (див. функції інтертексту за Г.В. Денісовою [4, с. 163-178], також [14]). Водночас, змінена цитата активує в метатексті “*Grease*” відносини автотекстуальності (зв’язок із назвою мюзиклу, яка на сленгу стіляг 1950-х в США позначала 1) бріюлін, призначений для модної чоловічої укладки, і 2) «сексуальні флюїди» [27, с. 77]) та встановлює інтертекстуальний зв’язок із ще одним

прецедентним феноменом – всією культурою американських стилів, роблячи із назви автівки символ цієї культури.

Особливості актуалізації інтертекстуальних зв'язків як когнітивно-дискурсивного феномену великою мірою залежать від лінгвокультурного осередку. Таким чином закономірно, що екстралінгвістичні чинники відіграють вирішальну роль при встановленні інтертекстуальних відносин між прецедентним текстом та утворюваним метатекстом. Основними екстралінгвістичними чинниками відбору прецедентних текстів для встановлення інтертекстуальних зв'язків є 1) їхня приналежність до окремого шару інтертекстуальної енциклопедії та відповідний ступінь прецедентності; 2) функціонально-стилістична та типологічна приналежність; 3) тематична схожість, яка базується на актуалізації аналогічних аспектів прецедентності.

Перспективним для подальшого аналізу є вивчення суто лінгвістичних чинників встановлення інтертекстуальних відносин, а також дослідження інтертекстуальності як когнітивно-дискурсивного феномену із застосуванням теорії концептуальної інтеграції до аналізу механізму інтертекстуальних взаємодій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М.М. Бахтин. – М.: Худож. лит., 1990. – 543 с.
2. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата / О.В. Воробьева. – Киев: Вища школа, 1993. – 200 с.
3. Гардзонио С. Об этой книге / С. Гардзонио // Денисова Г. В. В мире интертекста: язык, память, перевод. – М.: Азбуковник, 2003. – С. 5–8.
4. Денисова Г.В. В мире интертекста: язык, память, перевод / Г.В. Денисова. – М.: Азбуковник, 2003. – 298 с.
5. Дубовицкая Л.В. Функции прецедентности ико-нических компонентов креолизованных текстов / Л.В. Дубовицкая // Вестник Моск. гос. обл. ун-та. Серия: Лингвистика. – № 2 – М., 2012. – С. 15–20.
6. Захаренко И.В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / [И.В. Захаренко, В.В. Красных, Д.Б. Гудков, Д.В. Багаева] // Язык, сознание, коммуникация. – М.: Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 82–103.
7. Земская Е.А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет / Е.А. Земская // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. – М., 1996. – С. 157–168.
8. Караулов Ю.Н. Предисловие / Ю.Н. Караулов // Денисова Г. В. В мире интертекста: язык, память, перевод. – М.: Азбуковник, 2003. – С. 9–15.
9. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 264 с.
10. Корбут А.Ю. Повтор как средство структурной организации художественного прозаического текста (элементы симметрии): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук / А. Ю. Корбут. – М., 1995. – 21 с.
11. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. – М.: Прогресс, 2000. – С. 427–457.
12. Левенкова Е.Р. Интертекст как средство реализации агональной стратегии в политическом дискурсе Великобритании / Е.Р. Левенкова // Вестник Челябинск. гос. ун-та: Филология. Искусствоведение. – № 20 (235). – Челябинск, 2001. – Вып. 56. – С. 105–111.
13. Лушникова Г.И. Интертекстуальность художественного произведения / Г.И. Лушникова. – Кемерово: Изд-во КемГУ, 1995. – 82 с.
14. Ніколенко А. Інтертекстуальність американського кіножанру / А. Ніколенко // Наукові записки – Вип. 118. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Вінниченка, 2013. – С. 125–128.
15. Переломова О.С. Інтертекстуальність як системотвірна текстово-дискурсивна категорія [Електронний ресурс.] / О.С. Переломова. – 2008 р. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_34_10.pdf
16. Привалова И.В. Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации) / И.В. Привалова. – М.: Гнозис, 2005. – 472 с.
17. Прохоров Ю.Е. Действительность. Текст. Дискурс / Ю.Е. Прохоров. – М.: Флинта, Наука, 2004. – 204 с.
18. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: монографія / В.О. Самохіна; [2-ге вид.]. – Х.: Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
19. Тарановский К.Ф. Очерки о поэзии О. Мандельштама / К.Ф. Тарановский // О поэзии и поэтике. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 13–208.
20. Тороп П. Тотальный перевод / П. Тороп. – Тарту: Изд-во Тартуского ун-та, 1995. – 220 с.
21. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: контрапункт интертекстуальности / Н.А. Фатеева. – М.: Либроком, 2011. – 280 с.
22. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность / В.Е. Чернявская. –

М. : Либроком, 2009. – 248 с. 23. Чорновол-Ткаченко Р.С. Прецедентний текст як основа лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (на матеріалі казок Льюїса Керрола) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Р.С. Чорновол-Ткаченко. – Х., 2007. – 20 с. 24. Allen G. Intertextuality / G. Allen. – L., NY : Routledge, 2011. – 238 p. 25. Barthes R. From Work to Text [Electronic Resource] / R. Barthes. – Access : <http://areas.fba.ul.pt/jpeneda/From%20Work%20to%20Text.pdf> 26. Crystal D. Physicist Neologist / D. Crystal // The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – P. 139. 27. Décharnè M. Straight from the Fridge, Dad: a dictionary of hipster slang / M. Décharnè. – Herts : No Exit Books, 2000. – 212 p. 28. Genette G. Palimpsestes: La Littérature au seconde degree / G. Genette. – P. : French and European Pbns, 1992.

29. Kristeva J. Séméiotikè. Recherches pour une sémanalyse / J. Kristeva. – P. : Points, 1978. – 318 p. 30. Popovič A. Aspects of Metatext / A. Popovič // Canadian Review of Comparative Literature CRCL. – 1975. – P. 225–235.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Allen G. Intertextuality / G. Allen. – L., NY : Routledge, 2011. – 238 p. 2. Casey W. Greased Lightning [Electronic Resource] / W. Casey, J. Jacobs // Grease. – Access: <http://www.metrolyrics.com/greased-lightning-lyrics-grease.html> 3. Mermin D. Boojums All the Way Through: Communicating Science in a Prosaic Age / D. Mermin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 308 p. 4. Thackeray W.M. Vanity Fair [Electronic Resource] / W.M. Thackeray. – Access: <http://www.gutenberg.org/files/599/599-h/599-h.htm>

УДК [378.147:371.13] (510)

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ 谚语 «НАРОДНИХ ВИСЛОВІВ» КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Н.М. Джгун, канд. пед. наук (Харків)

В статті розглянуто проблеми виділення мовних еквівалентів китайських та українських прислів'їв та приказок. Проаналізовані характерні функціонально-стилістичні особливості мовної структури, лінгвістичної природи 谚语 «народних висловів» як одного з різновидів фразеологізмів китайської мови (на прикладах текстів збірників прислів'їв та приказок 1960-2001 рр.). Виділено мовні еквіваленти певних китайських та українських прислів'їв та приказок, які широко використовуються в розмовному стилі мови, сформовано основні характеристики емоційно-оцінчного значення яньюй.

Ключові слова: мовні еквіваленти, 谚语 «народні вислови», 口头语体 розмовний стиль, усна народна творчість, функціонально-стилістичні особливості.

Джгун Н.Н. Функционально-стилистические особенности 谚语 «народных речений» китайского языка. В статье рассмотрены проблемы выделения языковых эквивалентов китайских и украинских пословиц и поговорок. Проанализированы характерные функционально-стилистические особенности языковой структуры, лингвистической природы 谚语 «народных высказываний» как одной из разновидностей фразеологизмов китайского языка (на примерах текстов сборников пословиц и поговорок 1960-2001 гг.). Выделены эквиваленты некоторых китайских и украинских пословиц и поговорок, которые широко используются в разговорном стиле, сформулированы основные характеристики эмоционально-оценочного значения яньюй.

Ключевые слова: 谚语 народные высказывания, 口头语体 разговорный стиль, устное народное творчество, функционально-стилистические особенности, языковые эквиваленты.

Dzhgun N.N. Functional and stylistic features of Chinese language 谚语 “folk utterances”. The article is devoted to the problem of extracting linguistic equivalents of Chinese and Ukrainian proverbs in folklore. The main characteristics of functional-stylistic features of language structure, linguistic nature of 谚语 “folklore utterances” as one of Chinese idiom's varieties (which are related to the texts of proverbs during 1960-2001) are analyzed. The equivalents of certain Chinese and Ukrainian proverbs that are widely used in a conversational style are distinguished, the main characteristics of Yanyu emotional value are also formulated.

Keywords: 口头语体 conversational style, 谚语 folk utterances, folklore, functional and stylistic features, language equivalents.

Об'єктом дослідження у статті виступають фразеологізми з емоційно-оцінним значенням – «народні вислови» китайської мови, які вивчаються на предмет їх функціонально-стилістичних особливостей.

Мета статті – розкрити поняття «народних висловів» китайської мови, проаналізувати мовну структуру, лінгвістичну природу даного різновиду фразеологізмів та визначити мовні еквіваленти

певних китайських та українських прислів'їв та приказок.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні одним із пріоритетних напрямів ставить розроблення теоретико-методологічних аспектів національної системи освіти з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду. Прагнення України йти в руслі розвитку світової цивілізації дає можливість національній системі освіти збагатитися кращими

здобутками світової науки. Китай є саме однією з таких країн. В Україні відкривається все більше і більше навчальних закладів, діяльність яких спрямована на вивчення китайської мови з метою повної компенсації ринку праці кваліфікованими викладачами, перекладачами, тощо. Актуальною сьогодні є також наукова пошукова робота українських лінгвістів в галузі китайського мовознавства.

Необхідно також зазначити, що вивчення мови у відриві від вивчення культури може призвести до непередбачених наслідків. Цікавим є той факт, що на китайське сприйняття світу великий вплив мала писемність, яка представляє собою ієрогліфи – графічне закарбування змісту слова, яке впливає зі змісту кожного з компонентів даного ієрогліфа. Традиційне китайське сприйняття процесу освіти відображається в ієрогліфі 教育, де перша частина 教 ьяо – означає «знання, навчання», друга частина 育 ю – «відбір, селекція». Але більш детально вивчення ієрогліфу 教 ьяо дасть нам поєднання компонентів «старші над молодшими», «покарання» та «правила поведінки». Це дає змогу вивести значення ієрогліфу 教 ьяо наступним чином: передача правил поведінки від старшого покоління молодшим інколи через покарання. А наявність компоненту 月 юе (місяць, час) та 人 сі (особисте бажання) у складі ієрогліфу 育 ю натякають на довготривалість цього процесу та необхідність вмотивованості того, кого навчають.

З метою більш глибокого аналізу сутності такого явища як самотуність мови, необхідно також зазначити, що довгий час Китай був в політичній, економічній та культурній ізоляції від зовнішнього світу. Китай не цікавився світом (китайці взагалі не мали уяви про те, що є життя за межами Великої китайської стіни), а світ, в свою чергу, не дуже цікавився Китаєм, бо його уклад, багатолюдність, віддаленість робили активні війни з метою підкорення китайської території „пануючими” європейськими державами практично неможливими. Тому Європа довгий час обмежувалася торговими зв'язками з Китаєм, які нерідко відбувалися на територіях третіх держав. Перші,

хоча надто скупі та поверхневі, а інколи – і вкрай спотворені відомості про Китай проникли в Європу завдяки розповідям та подорожнім описам мандрівників, зокрема Марко Поло, Плано де Карпіні, арабських мандрівників та ін. Втім, для європейців, у тому числі і для української громадськості, Китай в усіх відношеннях ще довго залишався загадковою країною. Процес активного спілкування двох культур (китайської та європейської) пожвавився в XVII ст., коли внаслідок географічних відкриттів розпочалися більш-менш регулярні торговельні і політичні стосунки з цією країною. Мореполавці, купці, дипломати в своїх описах та спогадах наводять численні факти про культуру і побут китайського суспільства, хоча і в них здебільшого переважає прагнення не стільки дати об'єктивну картину речей, скільки здивувати своїх співвітчизників дивовижними описами цієї далекої країни. Саме такі тенденції спостерігалися і при описуванні практичних освітянських заходів, що мали місце (чи, на думку автора розповіді, могли мати місце).

Але, не зважаючи на невивченість Китаю світом, це ніяк не заважало йому сформувати власну, самотуню систему розвитку. З часом в Китаї сформувався не менш важливий напрямок сфери мовної діяльності людини – усна народна творчість. Вона віддзеркалює майже всі сфери людського життя: побут, навчання, сімейні відносини, відношення людини та природи, моральні засади китайського народу, розуміння добра та зла, дає вагомі відомості щодо відносин людини з людиною, та що найважливіше – в ній відображені особливості живої повсякденної мови народу з його яскравою та самотунною лексикою, вільними та гармонічними зворотами. Одним із жанрів усної народної творчості саме і є 谚语 «народні вислови», або як їх ще називають «простонародні вислови». «Яньюй» – це існуючий в народі стійкий вираз, який простими словами висловлює глибоку істину» [8, с. 530]. Характерними рисами мовної структури таких фразеологізмів як одного із жанрів усної народної творчості є синтаксична завершеність, тобто в текстах вони зазвичай функціонують

в якості висловлювань із закінченою думкою – речень; в своєму складі вони майже завжди не мають особових займенників так як вони завжди виражають узагальнюючу думку; дієвим засобом вираження експресії народних висловів є їх образність – використання метафор та за своєю структурою вони можуть бути паралельної або непаралельної конструкції.

Стосовно лінгвістичної природи, «Яньюй» можна віднести до усної форми мовного спілкування, тому їх функціонально-стилістичною особливістю є віднесеність до розмовного стилю китайської мови 口头语体. Одним з засобів аналізу ролі зображувально-виразних засобів в усному мовленні є переклад. Переклад є невід'ємною ланкою загальної мовознавчої системи. Він спирається на такі філологічні науки як порівняльна граматики, стилістика, лексикологія китайської мови. Актуальним в галузі мовознавства є також питання пошуку мовних еквівалентів китайських прислів'їв та приказок в процесі перекладу на інші мови. Дана проблема викликана насамперед необхідністю виділення співвідносності функціонування як мінімум двох мовних систем. Аналізуючи змістову структуру китайських та українських фразеологізмів з емоційно-оціночним значенням, можна виділити наступні сфери вжитку та відповідні мовні еквіваленти:

Людина:

*«Людина перемагає і небо –
Якщо з'явиться потреба, підкоримо навіть небо;
Мова ніжна немов дзвіночки, а серце кам'яне –
На язиці медок, а на думці льодок;
Коли є вино і чай, і друзі будуть –
Були б пиріжки, будуть і друзи;
Краса змії в її шкурі, краса людини в її серці –
Негарний з лиця, проте чесна душа;
Став імператором, захотів стати святим –
Як мед, так і ложку;
Терпіння і камінь довбає –
Не тим крапля камінець довбає, що сильна, а тим,
що часто падає;
Довге навчання робить умільця –
Поки талант отримують, вік навчаються;*

Праця:

*Не потрібно бажати збирати боби, що в
небі, потрібно збирати ті, що на землі –
Краще нині горобець, як завтра голубець;
Рис смачний, та робота в полі складна –
Хочеш їсти калачі, не сиди на печі;
Посадиш бамбук зараз, однак паростки
будеш їсти тільки в наступному році –
Швидко слово мовиться, та не швидко діло
робиться;*

Знання:

*Ніж ростити сина невченим, краще ростити
свиню –
Не збирай синові худоби, збери йому розум;
Однією рукою двох жаб не спіймаєш –
За двома зайцями побіжиш, ні одного не
спіймаєш;
Змія знає свою нору –
Усякий кулик до свого озера привик;
Молоде теля не боїться тигра –
Що за холод як козак молод;*

Розум:

*І жаба може потонути –
Кінь на чотирьох, та й той спотикається;
Не тикай пальцем в свій паперовий ліхтарик –
Не брудни криниці, бо схочеш водиці;
Шукати голку на дні моря –
Шукати голку в копіні сіна;*

Правда:

*Дружба чиновника тонка немов папір –
Годи панові вік, а день не вгодиш – пропав навик;
Бережися чиновника, що посміхається –
Бійся пса не того, що гавкає, а того, що лащиться;
Голова зайця, а хвіст змії –
Вовк в овечій шкурі;*

Бідність, багатство, жадібність:

*Одних носять в паланкінах, інші носять
паланкіни –
Кому пироги та млинці, кому гулі та синці;
З грошима – дракон, без грошей – черв'як –
Без папірця – ти комаха, а з папірцем – людина;
Варить рис – рахує зерна, топить піч – ва-
жить сухі вітки –
Сидить пес на сіні, сам не їсть і другому не дає;*

Прикмети:

Жителі Пекіну зустрінуться – одразу за їжу,

жителі Тяньцзіню – одразу за чай –

У всякім подвір'ї свої повір'я;

І старий тигр смугастий –

Старий кінь управи не зіпсує;

Драconi народжують драконів –

Яблуко від яблуні недалеко падає;

Малював тигра, а вийшло намалював кішку –

Їхав до Хоми, а потрапив до куми» [5, с. 21–56]

Таким чином на матеріалах дослідження було розкрито поняття «народних висловів китайської мови, проаналізовано мовну структуру, лінгвістичну природу даного різновиду фразеологізмів, визначено мовні еквіваленти певних китайських і українських прислів'їв та приказок. Питання визначення функціонально-стилістичних особливостей «народних висловів» китайської мови, робота в галузі перекладознавства щодо визначення мовних еквівалентів китайських прислів'їв та при-

казок потребує більш глибокого аналізу та уточнень у подальших наукових дослідженнях з означеної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Го Юйлин. 500 обиходных выражений. Разговорный китайский / Юйлин Го, Сувэнь Цянь. – М., 2007. – 298 с.
2. Гу Байлинь. К вопросу об отборе лексики и формирования китайско-русского словаря. Новое в зарубежной лингвистике / Байлинь Гу. – Москва, 1989. – С. 191–201
3. Хуа Ли. Китайская красота и русское прекрасное / Хуа Ли. – Пекин, 2006. – С. 74–80
4. 100 Chinese two-part allegorical sayings. – Beijing, 2009. – 200 p.
- Chaofen Sun Chinese: A Linguistic Introduction / Sun Chaofen. – New York, 2006. – 234 p.
5. Deng Fang, Liu Lixin A Handbook of Chinese Idioms / Fang Deng. – Beijing, 2007. – 294 p.
6. Li Sheng New Slang of China/Sheng Li. – B., 2000. – 357 p.
7. 岑麒祥. 关于汉语构词法的几个问题. – 北京, 1956. – 12 页.
8. 陈建民. 现代汉语里的简称. – 北京, 1963. – 203 个页.
9. 高庆赐. 同义词和反义词. – 上海, 1957. – 167 个页.
10. 宝宝必备学习卡. 成语. – 长, 2009. – 60 个页.

УДК 811. 112.2 ' 42

ВИДЫ МЕТАМЕТАФОР В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

С.Н. Коринь (Харьков)

В статье приведена классификация метаметафор в немецкоязычном художественном дискурсе. Анализируемые метаметафоры разделяются на четыре группы в зависимости от задач, выполняемых ими в дискурсе. Метаметафора трактуется как текстовое образование, которое создается автором в рамках определенного художественного произведения.

Ключевые слова: дискурс, код иносказания, концепт, метаметафора, метатроп, метафора, семантика.

Коринь С.М. Види метаметафор у німецькомовному художньому дискурсі. У статті наведено класифікацію метаметафор у німецькомовному художньому дискурсі. Метаметафори, що аналізуються, розподілено на чотири групи в залежності від завдань, які виконуються ними в дискурсі. Метаметафора є текстовим утворенням, яке структурується автором в межах певного художнього твору.

Ключові слова: дискурс, код іносказання, концепт, метаметафора, метатроп, метафора, семантика.

Korin S.N. Types of metametaphors in German discourse. The article describes the classification of metametaphors in German discourse. The analyzed metametaphors are divided into four groups depending on the tasks they perform in the discourse. Metametaphor is a text formation that the author creates within a specific piece of art.

Key words: allegory code, concept, discourse, metametaphor, metatrophe, metaphor, semantics.

Актуальность работы обусловлена необходимостью изучения в художественном дискурсе образных языковых и речевых средств, выражающих интенции автора и служащих оценочной составляющей объектов, событий и явлений. Известные в настоящее время исследования практически не касаются лингвистической природы сложной иерархической метафоры, размещенной в больших фрагментах художественного текста. Цель исследования – классифицировать метаметафоры, обнаруженные в немецких и австрийских художественных романах. Объектом данной работы являются метаметафоры в немецкоязычном художественном дискурсе.

Под метаметафорой мы понимаем иерархическую структуру самостоятельных метафор, объединенных единой семантикой и целью. Метаметафора обеспечивает смысловую связность художественного дискурса, т. е. активно участвует в формировании основных художественных образов,

концептов и обеспечивает связь между пространственно-временными структурами дискурса. Функция метаметафоры заключается в иносказательном представлении различных сторон объекта описания в художественном дискурсе. Отдельные самостоятельные метафоры в составе метаметафоры создают иерархический код, позволяющий адресату воспринимать объект описания как цельную систему.

В исследовании за основу была принята классификация метаметафоры по Н.А. Фатеевой [3]. Концепция метаметафоры Н.А. Фатеевой исходит из принципа интертекстуальности, который выступает как свойство текста ассоциироваться с другими текстами, образующими вместе некий контекст, однако, при этом вовсе не имеется в виду непереносное существование претекста для истолкования метаметафоры. Интертекстуальная активность, как следует из высказываний Н.А. Фатеевой, мобилизуется только тогда, когда читатель

оказывается не в состоянии разрешить языковую и дискурсивную аномалию на уровне системы метафорических и метонимических переносов языка [3, с. 57].

Однако метаметафора не является непрямым атрибутом интертекста, так же, как и не обязательно его порождает, что будет продемонстрировано на примерах. Для нас представляет ценность анализ метаметафоры в связи с ее способностью выполнять задачи концептуализации и оценки объектов, введенных в художественное произведение.

В исследовании Н.А. Фатеевой выделены ситуативные, концептуальные, операциональные и композиционные метаметафоры. При этом отдельная метаметафора может входить в несколько из названных классов.

Ситуативные метатропы (метаметафоры) выражают наложение реальности (памяти) и воображения. Эти метаметафоры передают всевозможные комбинации воспоминаний (предшествующий текст) и воображаемые ситуации. Типичный, но не единственный пример – воспоминания или впечатления адресанта об объекте на фоне эксплицитных или имплицитных воспоминаний о том же объекте другого адресанта [3, с. 59]. Под приведенное определение ситуативного метатропа подпадают многие метатропы. Согласно рассуждениям Н.А. Фатеевой и приводимым ею примерам ситуативных метатропов [3, с. 66], таковыми они могут считаться, если:

1) имеют семантику, существенную для понимания смысла текста; 2) код, расшифровка тропа (иносказания) содержится в дискурсе, породившем данный текст; 3) предшествующий текст (память) также содержится в дискурсе;

Приведем пример ситуативной метаметафоры:

Es war eine schwüle Nacht und ein scharfer Ritt bei sehr rauher Eskorte, der uns am frühen Morgen bis Warwick brachte. Doch ist es unnötig, die Tagesreisen in vergitterten Stuben und Türmen zu beschreiben, bis wir endlich bei sinkender Nacht vor dem ersten Mai in London anlangten und ich von Hauptmann Perkins in eine halbhunterirdische Zelle eingebracht wurde...

... Und dieser breit höhennenden Anrede folgte ein peitschendes Gelächter und zugleich murrte von draußen ein fernes Donnern herein, das sofort mit heftigem betäubendem Gewitterschlag krachend und dröhnend das unheimliche Lachen verschlang...

... Gleich darauf zerriß ein Blitz jäh die Finsternis des Kerkers, aber was ich im Schwefelschein des Wetterfeuers nur einen Augenblick lang sah, durchzuckte mich wie eine eiskalte Nadel vom Scheitel des Kopfes bis tief hinab in die Wirbelsäule... [1, с. 243].

Метаметафора грома создает атмосферу напряжения. Знания и опыт реципиента в сочетании с воспоминаниями главного героя создают контекстную основу для понимания данной метаметафоры. Раскаты грома и молния предвещают тревожные события. Суть метаметафоры может быть заимствованной, но языковые средства, которыми она создана, являются авторскими.

Концептуальные метатропы создают из отдельных референциально-мыслительных комплексов целостную картину мира, которую описывает художественный текст. Средствами метатропов создается концепт в том смысле, в каком его понимают в когнитивной лингвистике.

Рассмотрим концептуальную метаметафору:

Stammbaum – so wuchert das heraldische Wortbild weiter in meiner grübelnden Phantasie – hat seltsam verknorrte Äste über ferne Länder gestreckt. In Schottland hat er gewurzelt und überall in England geblüht; mit einem der ältesten Geschlechter in Wales soll er blutsverwandt gewesen sein. Kräftige Schossen faßten Boden in Schweden, in Amerika, zuletzt in Steiermark und in Deutschland. Überall sind die Zweige abgestorben; in Großbritannien verdorrte der Stamm. Einzig bei uns hier im südlichen Österreich schoß ein letzter Ast in Saft: mein Vetter John Roger. Und diesen letzten Ast hat – England erwürgt! [1, с. 75].

Главный персонаж задумывается о своих предках, размышляет о своем генеалогическом древе, его род предстает как настоящее дерево с корня-

ми, ветвями, способное цвести или погибнуть. В данной метамефоре наблюдаются признаки концептуальной метафоры. В ней о геральдическом символе рода (генеалогическом дереве) говорится так, как будто это живое растение: его род – дерево с корнем, ветками и ростками / *gewurzelt, Äste, Schosse*, которое может расти или погибнуть; сильные ростки укоренились / *kräftige Schossen faßten Boden*; ветки погибли / *die Zweige sind abgestorben*; ствол засох / *der Stamm verdorrte*; последняя ветка с налитыми плодами / *ein letzter Ast in Saft*.

Концептуальные отождествления – кузен = последний росток; генеалогическое дерево = живое растение – даны эксплицитно. В то же время метамефора является операциональной, поскольку быстро и эксплицитно вводит код иносказания.

Приведем пример концептуальной метаметафоры из романа П. Зюскинда “Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders”:

Der kleine Mann in seinem blauen Rock aber sei plötzlich einfach dagewesen, wie aus dem Boden herangewachsen, mit einem kleinen Fläschchen in der Hand, das er entstöpselte. Dies war das erste, woran sich alle erinnern konnten; dass da einer stand und ein Fläschchen entstöpselte.

Und dann habe er sich mit dem Inhalt dieses Fläschchens über und über besprenkelt und sei mit einem Mal von Schönheit übergossen gewesen wie von strahlendem Feuer.

Für einen Moment wichen sie zurück aus Eifersucht und bassem Erstaunen. Aber im selben Moment spürten sie schon, dass das Zurückweichen mehr wie ein Anlaufnehmen war, dass ihre Eifersucht in Begehren umschlug, ihr Erstaunen in Begeisterung. Sie fühlten sich zu diesem Engelmenschen hingezogen [3, с. 165].

В романе формируется концепт ЧЕЛОВЕК, ЧУЖДЫЙ ОБЩЕСТВУ. Главный персонаж – маленький одинокий клещ (*der kleine häßliche Zeck*), который не хочет умирать, поэтому проявляет упорство и упрямство, ожидая свою жертву. Метамефора дает возможность читателю понять сущность героя, проследить этапы его эволюции от

«нечеловека» / *Unmensch* до «человека-ангела» / *Engelmensch*.

Понятие концептуальной метаметафоры согласуется с традиционным понятием концептуальной метафоры в научных, художественных и других типах текстов [1; 2].

Операциональные метатропы преобразуют смысл в вербальные структуры речи. В широком смысле, следовательно, любой троп можно назвать операциональным. Однако, согласно примерам и разъяснениям в работе Н.А. Фатеевой [3, с. 73], «операциональность» метатропа есть, на наш взгляд, выполнение им «иносказательной функции» в тексте, т. е. быстрое введение нового «иносказательного кода».

Приведем пример операциональной метаметафоры:

... Er erzählte mir von Baron Stroganoffs philosophisch anmutendem Tod, auch einiges Gleichgültige über seine eigenen Scherereien als Nachlaßverwalter von ein paar Kleidungsstücken, die an der verödeten Kammerwand herumgehangen hätten wie – Schmetterlingslarven. Es fiel mir auf, daß Lipotin ein ganz ähnliches Bild gebrauchte, wie das war, das mir in den Tagen meiner Wanderungen nicht aus dem Sinn wollte. Und heimlich durchlief mich eine Ameisenschar von eiligen, flüchtigen Gedanken, ob denn das Erlebnis des Sterbens viel anders sein dürfte als das Gefühl, man gehe durch eine Tür ins Freie, indes die leere Puppe hängenbleibt – das abgelegte Kleid – die Haut, die wir auch hier im Leben – wie mich meine eigene jüngste Erfahrung gelehrt – manchmal als etwas uns Fremdes mit dem Gefühl des Grauens hinter uns gelassen finden, wie etwa ein Toter, der imstande ist, auf den Leichnam zurückzuschauen, den er liegengelassen hat [1, с. 243].

С помощью приведенной метаметафоры вводится код иносказания (смерть = выход из личинки на свободу). В контексте романа данная тема играет не последнюю роль и вспоминается постоянно. Семантика метаметафоры актуальна для

всего текста. Операциональной она является в том смысле, что быстро и очевидно вводит код иноказания; ее концептуальность также очевидна.

Композиционные метатропы способствуют связности большого текста, обеспечивают его ритм и смысловое членение. Композиционную роль может играть метатроп с любой шкалы классификации, если он распределен по тексту.

Н. А. Фатеева приводит пример композиционной метафоры, которая возникла в произведении А. Белого «Петербург» [3, с. 86-88]. Метаметафора «отсутствие позвоночника» своими частями встречается в нескольких фрагментах этого романа, выстраивая его композицию, в этом смысле она является композиционной по Н. А. Фатеевой.

«Отсутствие позвоночника» имеет ключевую семантику для характеристики состояний персонажа, поэтому, по Н. А. Фатеевой, это метаметафора. Составные части этой метаметафоры являются метафорами в традиционном смысле. Данная метаметафора создана автором, а не заимствована из других текстов. Разумеется, можно сказать, что свойства позвоночника, сравниваемые с психологическим состоянием персонажей, известны читателю из каких-то предыдущих текстов, но это уже не подпадает под строгое определение интертекстуальности. В этом случае, чтобы избежать произвола в трактовках, в лингвистике принято понятие – «фоновые знания» читателя.

Н. А. Фатеева приводит примеры того, как метаметафора «позвоночник», но не отсутствие позвоночника, используется в других текстах (у В. Маяковского и О. Мандельштама). Этот факт не отменяет предыдущий факт создания метаметафоры в отдельном произведении А. Белого без опоры на предшественников; к тому же, у О. Мандельштама метаметафора – «наличие позвоночника», а не «отсутствие позвоночника». Семантика, смысл – разные; общее – лишь конструкция позвоночника, а функции разные. У В. Маяковского также возникает метаметафора «наличие позвоночника», но не для скрепления художественного произведения (как у О. Мандельштама), а для вызова ассоциаций с музыкальным инструментом.

В романе Г. Майринка «Der Golem» персонаж не раз остается в городе один на один с домами, которые живут своей жизнью, хранят тайны, выглядят так же, как и их обитатели. Приведем пример композиционной метаметафоры, с помощью которой автор описывает дома, приписывая им человеческий облик:

...An eine niedrige, gelbe Steinmauer, den einzigen standhaltenden Überrest eines früheren, langgestreckten Gebäudes, hat man sie angelehnt – vor zwei, drei Jahrhunderten, wie es eben kam, ohne Rücksicht auf die übrigen zu nehmen. Dort ein halbes, schiefwinkliges Haus mit zurückspringender Stirn, – ein andres daneben: vorstehend wie ein Eckzahn.

Unter dem trüben Himmel sahen sie aus, als lägen sie im Schlaf, und man spürte nichts von dem tückischen, feindseligen Leben, das zuweilen von ihnen ausstrahlt, wenn der Nebel der Herbstabende in den Gassen liegt und ihr leises, kaum merkliches Mienenspiel verbergen hilft. In dem Menschenalter, das ich nun hier wohne, hat sich der Eindruck in mir festgesetzt, den ich nicht loswerden kann, als ob es gewisse Stunden des Nachts und im frühesten Morgengrauen für sie gäbe, wo sie erregt eine lautlose, geheimnisvolle Beratung pflegen. Und manchmal fährt da ein schwaches Beben durch ihre Mauern, das sich nicht erklären läßt, Geräusche laufen über ihre Dächer und fallen in den Regenrinnen nieder – und wir nehmen sie mit stumpfen Sinnen achtlos hin, ohne nach ihrer Ursache zu forschen.

Oft träumte mir, ich hätte diese Häuser belauscht in ihrem spukhaften Treiben und mit angstvollem Staunen erfahren, daß sie die heimlichen eigentlichen Herren der Gasse seien, sich ihres Lebens und Fühlens entäußern und es wieder an sich ziehen können – es tagsüber den Bewohnern, die hier hausen, borgen, um es in kommender Nacht mit Wucherzinsen wieder zurückzufordern. ... [2, с. 30–31].

Согласно классификации Н. А. Фатеевой, приведенная метаметафора является прежде всего композиционной, связывающей относительно боль-

шие фрагменты текста. Данная метаметафора также объединяет несколько образов, выражающих единый смысл: попытку распознать грозное и таинственное явление по его неуловимым признакам. Эта метаметафора является также ситуативной, т. к. содержит игру воображения рассказчика и одновременный самоанализ, завершающий фрагмент текста не-метафорическим резюме: «наша душа против воли истощает себя с единственной целью – выразить образ фантома в пластической форме» / ... *daß unser eigenstes Inneres mit Vorbedacht und gegen unsern Willen ausgesogen wird, nur damit die Gestalt des Phantoms plastisch werden könne...*).

В этом примере наблюдается один из видов лексического и общезыкового семантического противопоставления – здания города наделяются чертами, характерными для человека.

В следующем примере дано сложное переплетение смыслов, отраженное также в композиционной метаметафоре:

... *Ja, ja, er hat recht, er sprach nicht im Fieber, fühlte ich – das unfaßbare Gespenst des Verbrechens ist es, das durch diese Gassen schleicht Tag und Nacht und sich zu verkörpern sucht.*

Es liegt in der Luft und wir sehen es nicht. Plötzlich schlägt es sich nieder in einer Menschenseele, wir ahnen es nicht – da, dort, und ehe wir es fassen können, ist es gestaltlos geworden und alles längst vorüber. Und nur noch dunkle Worte über irgendein entsetzliches Geschehnis kommen an uns heran.

Mit einem Schlage begriff ich diese rätselhaften Geschöpfe, die rings um mich wohnten, in ihrem innersten Wesen: sie treiben willenlos durchs Dasein, von einem unsichtbaren magnetischen Strom belebt – so, wie vorhin das Brautbukett in dem schmutzigen Rinnsal vorüberschwamm.

Mir war, als starrten die Häuser alle mit tückischen Gesichtern voll namenloser Bosheit auf mich herüber – die Tore: aufgerissene schwarze Mäuler, aus denen die Zungen ausgefault waren, Rachen, die jeden Augenblick einen gellenden Schrei ausstoßen konnten,

so gellend und haßerfüllt, daß es uns bis ins Innerste erschrecken müsste... [2, с. 43].

Эта композиционная метаметафора содержит концептуальную и ситуативную метаметафоры. В концептуальной речь идет о «тени преступления» / *das unfaßbare Gespenst des Verbrechens ist es* и ее дальнейших метафорических проявлениях. Реальное преступление и его следы концептуально отождествляются с «теньями», которые «несет по жизни». Воображение рассказчика приписывает домам «злобные лица, черные пасти» / *tückische Gesichter, schwarze Mäuler* (ситуативная метаметафора).

Таким образом, нами было показано, что рассмотренные метаметафоры в немецкоязычном художественном дискурсе подлежат классификации, предложенной Н.А. Фатеевой. Метаметафоры являются текстовыми образованиями, т. е. созданными автором, а не заимствованными из других произведений.

Перспективным является изучение когнитивного аспекта метаметафоры в рамках интертекстуальности и дальнейшее уточнение классификации метатропов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Проблемы концептуального анализа / Н.Н. Болдырев // // Междунар. конгресс по когнитивной лингвистике (29 сент.–10 окт. 2010 г.) : тезисы докл. / [отв. ред. Н.Н. Болдырев]. – Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2010. – С. 34–38.
2. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В.Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26–51.
3. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов / Наталья Александровна Фатеева. – М. : Агар, 2000. – 280 с.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Meyrink G. Der Engel vom westlichen Fenster / G. Meyrink. – Zürich : Diogenes Verlag, 1983. – 248 S.
2. Meyrink G. Der Golem / G. Meyrink. – München – Berlin : Langen Müller, 1994. – 320 S.
3. Süßkind P. Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders / P. Süßkind. – Zürich : Diogenes Verlag, 1994. – 189 S.

УДК: 811. 112. 2' 42' 342: 82-34. 08

РИФМО-РИТМИЧЕСКИЙ РИСУНОК ТЕКСТОВ НЕМЕЦКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН

Н.В. Шапочка (Запорожье)

В статье рассматривается понятие немецкой народной песни как коллективного произведения народного творчества. Приведен анализ видов рифмы и ритмических моделей, характерных для текстов немецких народных песен. Наиболее типичными являются мужская, перекрестная рифмы, а также ямбический стихотворный размер.

Ключевые слова: женская рифма, мужская рифма, народная песня, опоясывающая рифма, парная рифма, перекрестная рифма, простая рифма, ритм, рифма, стихотворный размер, ямбический стих.

Шапочка Н.В. Римо-ритмічний малюнок текстів німецьких народних пісень. У статті розглядається поняття німецької народної пісні як колективного твору народної творчості. Наведено аналіз видів рими та ритмічних моделей, що є характерними для текстів німецьких народних пісень. Найбільш типовими є чоловіча, перехресна рима, а також ямбічний віршовий розмір.

Ключові слова: віршовий розмір, жіноча рима, кільцева рима, народна пісня, парна рима, перехресна рима, проста рима, рима, ритм, чоловіча рима, ямбічний вірш.

Shapochka N.V. The rhyme and rhythmical model of German folk songs texts. The article deals with the notion of German folk song as a collective product of folk culture. It includes the analysis of the kinds of rhyme and rhythmic models, characteristic for the texts of the German folk songs. The most typical of them are male and alternate rhymes, as well as iambic verse.

Key words: alternate rhyme, double rhyme, embracing rhyme, folk song, poetical metre, rhyme, rhyming couplets, rhythm, simple rhyme, single rhyme, iambic verse.

В свете современных представлений лингвистики о неразрывной связи языка и культуры по-прежнему предстают традиционные феномены – языковые и концептуальные картины мира, текст и дискурс, жанры и стили. Не является исключением из этой системы и такой фольклорный жанр, как немецкая народная песня (ННП), трактовки которой отличаются многогранностью и многоаспектностью. Справочная литература определяет народную песню как словесно-музыкальное произведение, предназначенное для пения [5, с. 217], вид словесно-музыкального искусства, жанр вокальной музыки [1, с. 6]. Народная песня рассматривается как элемент народного творчества, поскольку она тесно связана с народом, соответствует его духу, культуре и мировоззрению [6, с. 389].

Исследователи фольклора утверждают, что народная песня – результат коллективной обработ-

ки песни как произведения индивидуального творчества через систему “субавторов”, которые превратили ее в произведение масс [8, с. 27; 9, с. 15; 10, с. 47; 11, с. 21; 12, с. 119].

Тексты ННП представляют интерес с точки зрения их просодической организации, поэтому объектом данной статьи являются тексты ННП, а предметом – их рифмо-ритмическая организация, цель статьи – моделирование путей и способов создания стихотворных текстов ННП.

К фонетическим средствам организации текстов ННП относится *рифма* – созвучие в окончании двух или нескольких стихов, тождественность сходства целых слогов. Разграничивая отдельные стихи, она связывает их созвучием. В зависимости от положения ударения в рифмованном слове различают три вида рифмы: мужскую (ударение на последнем слоге рифмованного стиха), женскую (ударение

на предпоследнем слоге) и трехсложную (ударение на третьем слоге от конца) [4, с. 100].

В ННП наиболее часто фигурирует мужская рифма, в которой строфы заканчиваются односложным словом, а ударение падает на последний и единственный в данном случае слог:

*Es war ein Teich dabei,
darin ein braver Karpfen saß,
der stillvergnügt sein Futter fraß,
der hörte ein Geschrei.*

Второй по частотности является женская рифма с ударением на предпоследнем слоге:

*Nun geht, ihr matten Glieder
geht hin und legt euch nieder;
der Ruhe ihr begehrt.*

*Es kommen Stund und Zeiten,
da man euch wird bereiten
zur Ruh ein Bettlein in der Erd.*

Наиболее редко встречается трехсложная рифма:

*Hans hat Hosen an,
und die sind bunt,
und ein Mützchen auf,
und das ist rund!*

При этом одна и та же ННП может иметь несколько типов рифмы, как, например, в нижеследующей ННП, где переплетаются женская (строфы 1, 2, 4, 5) и мужская (3, 6) рифмы:

*Innsbruck, ich muss dich lassen,
ich fahr dahin mein Strassen
in fremde Land dahin,
mein Freund ist mit genommen,
die ich nit weiß bekommen,
wo ich im Elend bin.*

Кроме обозначенных выше типов, рифмы делятся и по месту своего расположения в поэтической строфе. В таком случае говорят о парных, перекрестных и опоясывающих рифмах [3, с. 235]. Наиболее частотной в текстах ННП является перекрестная рифма (44%):

*Viele sind über die Steige gegangen.
Ihre Schalten sind ferne zu sehn.
Und sie tragen an schwankenden Stangen
Ihre fackeln, die wandern und wehn ...*

Если воспользоваться символами для обозначения строф, получаем ритмический рисунок: а b а b. Парная рифма с рисунком а а b b занимает второе место (33%):

*Erst als ich einesah so blass
Und ihre blauen Äuglein nass,
Die lieben wohlbekannten
Da ging mein Mut zu Schand*

Менее всех представлена (1%) опоясывающая рифма (а b c a):

*Zündet an das Licht der Hoffnung,
Drittes Licht am Tannenkranz,
Bringt uns Segel, gib uns Glauben,
Christus, Dir vertrauen wir ganz.*

Вместе с простыми в ННП встречаются и комбинированные рифмы, т.е. сочетания различных их видов:

- парная и перекрестная (а b а b c c а a):

*Ich liebe den Wein,
Mein Mädchen vor allen,
Sie tut mir allei
Am besten gefallen.
Ich sitze nicht alleine
bei einem Glas Weine;
Mein Mädchen dabei
Die Gedanken sind frei;*

- парная и опоясывающая (а а b c c b):

*Alles liebt und paart sich wieder
Liebend steigt der Lenz hernieder
und umarmt die junge Flur.
Mild erteilt er seine Triebe
Mit dem Zauberblick der Liebe
Jedem Wesen der Natur;*

- перекрестная и опоясывающая (а b c b c d c):

*Du auserwählter ein 'ger Trost,
Gedenk daran!
Mein 'Leib und Seel' die sollst du ganz zu eigen
han.
Dein; dein, dein will ich allzeit bleiben,
Du gibst mir Freud' und hohen Mut,
Und kannst mein Leid vertreiben;*

- парная, перекрестная и опоясывающая (а в а в c c а):

*Den Fräulein soll man hofieren
allzeit und weil man mag,
Die Zeit, die kummert schiere,
es richt sich Tag an Tag.
Nun bin ich worden alte,
zum Wein muss ich mich halte,
All dieweil ich mag.*

Наряду с различными комбинациями рифм существуют тексты ННП, в которых имеет место отсутствие рифмы – т. н. нерифмованные песни (1%):

*Wollt ihr wissen,
wie's die jungen Herren machen?
Hütchen schwenken,
alles dreht sich herum.*

Важным фонетическим средством лингвопоэтической организации текстов ННП выступает ритм как один из основных компонентов интонации. *Речевой ритм* – проявление фундаментальной закономерности природы и мира, он является основой эстетической организации художественного текста – стихотворного или прозаического.

Существуют несколько дефиниций ритма. Литературоведение определяет его как „закономерную периодическую повторяемость похожих явлений, заменяющих друг друга во времени и в пространстве“ [3, с. 298]. Ритм в лингвистике – это регулярная или нерегулярная последовательность ударных и безударных слогов в тексте [7, с. 245]; регулярное повторение сходных и соизмеримых речевых единиц, выполняющее структурирующую, текстообразующую и экспрессивную функции, речевыми „упаковками“ (единицами) чего выступают звук, слог, ритмическая группа, строка, строфа, которые образуют своеобразную иерархическую систему [2, с. 416].

Традиционно выделяют несколько тонический, силлабический и силлабо-тонический ритмы. Тонический стих представляет собой такую систему стихосложения, в которой сумма строк (ритмических единиц) основана на более или менее постоянном сохранении в каждой строке определенного количества ударений при непостоянном коли-

честве безударных слогов как в строчке в целом, так и между ударными слогами. Для силлабо-тонического стихосложения характерным является фиксированное число слогов в строке, а также место ударений. Ударения в силлабо-тоническом стихе размещаются через один или через два безударных слога. Использование тонической системы стихосложения в текстах ННП является их характерной особенностью, что объяснимо фонетической спецификой немецкого языка, а именно: резким различием ударных и безударных слогов. В ННП не придается значения безударным слогам, а обращается основное внимание только на число ударных слогов. По этой причине тонический принцип стихосложения нередко называют „немецким стихосложением“.

Эмоциональная насыщенность ритмической речи определяет связь ритма с лирическими и лироэпическими жанрами. В этом смысле понятие ритмически организованной речи сливается с понятием речи стихотворной. Размещение ударных и безударных слогов является основой классического членения поэтической речи на размеры. Существующее в литературоведении понятие размера во многом совпадает с понятием ритмической группы. Размер (метр) определяется как идеальная схема смены маркированных и немаркированных слогов.

В современных филологических студиях традиционно различают пять стихотворных размеров: ямб, хорей, дактиль, анапест и амфибрахий. Ямб допускает смену безударного и ударного слогов (∪ — ∪ — ∪ —), хорей – ударного и безударного (— ∪ — ∪), дактиль – одного ударного та двух безударных (— ∪ ∪ — ∪ ∪), анапест – двух безударных и одного ударного (∪ ∪ — ∪ ∪ —), амфибрахий – безударного, ударного и снова безударного (∪ — ∪) [3, с. 341].

Размеры в ННП представлены как в простом, так и в комбинированном виде. Среди простых наиболее продуктивен двустопный ямб (в 41% всех текстов):

Es steht ein Lind in jedem Tal — — — — —
Ist oben breit und unten schmal — — — — —
Darauf da sitzt Frau Nachtigal — — — — —
Und andre Vöglein in dem Wald — — — — —
Die Feder soll man preisen — — — — —
Wenn man's recht brauchen tut — — — — —
All Ehr soll man beweisen — — — — —
Der edeln Feder gut — — — — —.

На втором месте – двустопный хорей (27,7%):

Alleweil vom Weine schwanken, — — — — —
Alleweil nach Hause wanken — — — — —
Alleweil ein wenig brüderlich, — — — — —
Alleweil ein wenig liederlich — — — — — |
Allzeit soso! — — — — —.

Трехстопный дактиль (11,6%) в текстах ННП является среднепродуктивным:

Bald nun ist Weihnachtszeit, fröhliche Zeit, — — — — —
Jetzt ist der Weihnachtsmann gar nicht mehr weit, — — — — —
Grünet die Hoffnung, halb hab ich gewonnen — — — — —
Blühet die Treue, so hab ich gesiegt. — — — — —
Kummer und Plagen — — — — —
Will ich verjagen — — — — —
Wer will mich fragen — — — — —
Dem will ich sagen — — — — —.

Малочисленно представлен в ННП и амфибрахий (4%):

Bald Gras ich am Nekkar, — — — — —
Bald Gras ich am Rhein, — — — — —
Bald hab ich ein Schätzel, — — — — —
Bald bin ich alleinio — — — — —

К простым размерам в текстах ННП не относится трехстопный анапест, поскольку он встречается только в комбинации с двустопным ямбом (12%):

Es freit ein wilder Wassermann — — — — —
In der Burg wohl über dem See — — — — —
Er wollt des Königs Tochter han, — — — — —
Die schöne, junge Lilofee — — — — —

Менее распространенной является комбинация „дактиль + хорей“ (3%):

Backe, backe Kuchen, — — — — —
Der Bäcker hat gerufen! — — — — —
Wer will guten Kuchen backen, — — — — —
Der muss haben sieben Sachen: — — — — —
Eier und Schmalz — — — — —
Butter und Salz — — — — —
Milch und Mehl, — — — — —
Safran macht den Kuchen gebl. — — — — —.

Таким образом, несмотря на все многообразие текстов ННП по рифме и размерам, можно констатировать преобладание ямбического рисунка текстов ННП, что объясняется схожестью ямбических стихов с обычной повседневной речью. Не случайно еще в античный период они преимущественно использовались не в эпических жанрах, а в лирике и драме. Язык немецкой народной песни проявляет признаки просторечия, приближая их когнитивно, эмоционально и поэтически к тому, кому они непосредственно адресованы – народу.

Дальнейшие исследования представляется перспективным не только в плане изучения ритмико-мелодической структуры ННП, но с точки зрения их жанрово-речевой специфики, концептуального устройства, что в конечном счете может дать общее представление об их когнитивно-коммуникативной специфике как особого жанра устного народного творчества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большой энциклопедический словарь: В 2-х т. / [гл. ред. А.М. Прохоров] – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 2. – 768 с.
2. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / [под ред. В.Н. Ярцевой]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
3. Краткая литературная энциклопедия: В 6-ти т. / [под ред. Л.А. Суркова]. – М. : Сов. энциклопедия, 1971. – Т. 6. – 1040 с.
4. Краткий словарь литературоведческих терминов / [сост. Л.И. Тимофеев, С.В. Тураев]. – М. : Просвещение, 1985. – 208 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / [під ред. Р.Т. Громяка та ін.]. – К. : Академія, 2006. – 756 с.
6. Словарь русского языка: В 2-х т. / [под ред. А.П. Евгеньевой]. – М. : Русский язык, 1982. – Т. 2. – 736 с.
7. Стеріополо О.І. Теоретичні засади фонетики німецької мови / О.І. Стеріополо. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 320 с.
8. Bausinger H. Formen der „Volks poesie“ / H. Bausinger. – B. : Schmidt Verlag, 1980. – 312 S.
9. Klusen E. Volkslied. Fund und Erfindung / E. Klusen. – Köln : Gerig, 1969. – 242 S.
10. Röhrich L. Gesammelte Schriften zur Volkslied- und Volksballadenforschung / L. Röhrich. – München, N. Y., B. : Waxmann, 2002. – 511 S.
11. Steinitz W. Deutsche Volkslieder demokratischen Charakters aus 6 Jahrhunderten / W. Steinitz. – B. : Akademie, 1978. – 335 S.
12. Strohbach H. Deutsches Volkslied in Geschichte und Gegenwart / H. Strohbach. – B. : Akademie, 1980. – 167 S.

УДК 811.111'42

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ БРИТАНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ П'ЄСИ

І.С. Холмогорцева (Харків)

У статті розглядається дискурс британської фольклорної п'єси як комунікативно-пізнавальна система. Пропонується багатофакторна модель опису, метою якої є виявлення специфіки організації фольклорного дискурсу, а саме, соціокультурний компонент і комунікативні фактори (мета, ситуація, комуніканти).

Ключові слова: британська фольклорна п'єса, соціокультурні і комунікативні фактори, фольклорний дискурс.

Холмогорцева И.С. Коммуникативный аспект британской фольклорной пьесы. В статье рассматривается дискурс британской фольклорной пьесы как коммуникативно-познавательная система. Предлагается многофакторная модель описания, целью которой является выявление специфики организации фольклорного дискурса, а именно, социокультурный компонент и коммуникативные факторы (цель, ситуация, коммуниканты).

Ключевые слова: британская фольклорная пьеса, социокультурные и коммуникативные факторы, фольклорный дискурс.

Kholmogortseva I.S. Communicative Aspect of British Folk Play. The article deals with the discourse of the British folk play as a communicative and cognitive system. There has been offered a multifactor model that aims at revealing the peculiarities of folklore discourse organization, namely, social and cultural components and communicative factors (purpose, situation, communicators).

Key words: British folk play, social, cultural and communicative factors, folklore discourse.

Сучасна постструктуралістська парадигма у лінгвістиці сприймає світ як такий, що складається з великої кількості мікроелементів, які разом утворюють картину сучасності. Цими елементами виступають окремі лінгвокультурні групи, в межах яких відбувається мовленнєва практика. Однією з найбільш виразних частинок цієї «світлової мозаїки» є фольклорний дискурс, який виступає предметом нашого дослідження. На цей час проблема опису фольклорного дискурсу (далі – ФД) не є досконало вирішеною, не зважаючи на наявність лінгвістичних робіт з цієї тематики [1; 3; 6; 9]. Дослідники, описуючи окремі жанри, концентрують свою увагу на виділенні особливостей концептуальної системи, реконструюють окремі фрагменти картини світу, не даючи повної моделі опису ФД. Проте, вивчення ФД через окремі жанри і типи тексту є найбільш релевантним, оскільки ФД сто-

сується всіх сфер людського життя, що унеможливує його аналіз в цілому, але залишає дослідникам право звернути увагу на певну традицію, що знайшла своє відображення у певному жанрі і типі тексту. Таким чином, метою цієї роботи є аналіз ФД як комунікативно-пізнавальної діяльності на матеріалі британської фольклорної п'єси.

Британська фольклорна п'єса (далі – БФП) – це автентичний, віршований, гібридний жанр британського фольклору, що, з одного боку, містить у собі елементи драми і лірики, а з іншого боку, – комедії і трагедії, характеризується наявністю чіткої композиції, фіксованої сюжетної лінії і набором персонажів. БФП є ритуальним жанром, що виконується напередодні великих православних і поганських свят.

Вивчаючи БФП як специфічну текстово-дискурсивну одиницю спілкування, «можна вивчити «бут-

тя» цієї одиниці у контексті комунікативного акту» [4, с. 73] – прояву ФД. В основі ФД лежить традиція, яка отримує своє втілення у символіко-ритуальній діяльності в вербальних і невербальних формах [10, с. 54]. Комуніканти цього типу дискурсу виступають як представники однієї культурної спільноти, у кожного з яких є дискурсивна роль, яка залежить від вікової, гендерної, професійної та інших характеристик учасника фольклорного комунікативного акту. Таким чином, на перший план висувається *соціокультурна характеристика ФД*.

Згідно зазначеної характеристики ФД є детермінованими громадсько-історичними факторами, такими як: процес глобалізації, соціокультурні умови, досягненнями науково-технічного прогресу [10, с. 55]. В той же час, народна культура є обумовленою контактами із вищими рівнями культури (релігією, ідеологією, професійними мистецтвами) [12, с. 8]. Всі ці фактори знаходять своє відображення у змістовному наповненні фольклорного тексту (далі – ФТ). Соціокультурний компонент ФД є мінливим і відображає зміну аксіологічних установок, по-новому оформлює їх у ритуальний акт.

Соціокультурний компонент тексту для носіїв певної мови виявляється безпосередньо в тих текстах, які, так чи інакше, протиставляють соціально-історичні умови часу виконання/ написання тексту, образ мислення, мовленнєву поведінку представників різних соціальних груп, професій тощо. Мовленнєвий контекст БФП обумовлює вибір стилю і відповідних лексичних засобів. Порівняємо два приклади:

Приклад 1:

*Here comes in a pack of fools,
A pack of fools behind the door;
Step in, Slasher* [7].

Приклад 2:

*Keep silence, merry gentlemen, unto your courts
said I –
My name's Sir Alexander, I'll show you sport,
said I.
Five of us all, fine merry boys are we,*

And we are come a rambling your houses for to see –

Your houses for to see, sir, and pleasure for to have.

And what you freely give us we freely will receive.

The first young man that I call in, he is the farmer's son;

And he's afraid he lose his love because he is too young [5, с. 58].

Варіювання фольклорного тексту обмежено збереженням традиційного смислу, однак форма може зазнавати змін. Порівняємо наведені інтродуктивні блоки БФП. За своїм змістом обидва приклади є однаковими. В той же час є помітні зміни у структурі слогів – варіювання між 14-ти-стопним і 7-ми-стопним, між використаним стилем (високий / побутовий), при цьому для високого стилю є характерними використання інверсій, шанобливе звертання до публіки. Очевидно, що спосіб варіювання залежить від статусу аудиторії.

Комунікативні характеристики ФД. В нашій роботі ми розглядаємо комунікативний компонент дискурсу слід за І. С. Шевченко і включаємо мету комунікативного акту, соціально-прагматичні властивості певної ситуації (тобто, місце і час), а також співвідношення вербального і невербального аспектів [8, с. 8].

1) *Мета ФД.* Через те, що ФД є динамічним утворенням, яке відображає зміни, що відбуваються у соціальному середовищі, він є зосередженням різноманітних цінностей, а також місцем їх взаємодії і конфліктів у різний період часу. Таким чином, однією з провідних рис ФД є *аксіологічність*, адже, як стверджує А. Т. Хроленко, «народно-поетичне слово не тільки створює фольклорний світ, але й оцінює його» [7, с. 153].

Поряд із аксіологічністю виступає *функція соціальної ідентифікації* (виділена Ю.А. Емер [11, с. 25]). Оскільки ФД є концентрацією відображення ціннісної картини світу людини, ФД за допомогою ФТ програмує, визначає загальний напрям розвитку особистості людини, пропонує алгоритм певної поведінки у певній ситуації. Таким чином, ФД є своєрідною зафіксованою специфічною

моделлю, що представляє собою сформовану фольклорну аксіологію. Зазначимо, що остання не є гомогенною за своєю суттю, а представляє собою сукупність варіантів, яка дозволяє «у певній прагматичній ситуації виразити індивідуально-особистісні відмінності членів фольклорного соціуму» [7, с. 153]. Особливе місце під час аналізу аксіологічності фольклорної комунікації відводиться жанру, оскільки саме він створює призму світосприйняття, а мовленнєві засоби актуалізуються у відповідності до вимог жанру.

Фольклорна свідомість носіїв культури обумовлена наявністю тричлена «минуле – сучасне – майбутнє». Її межі не є чіткими. Ця нестабільність проявляється кожен раз, коли комунікант виконує ФТ. Орієнтуючись на сучасність (адресата, умови проходження акта комунікації), виконавець використовує вже готові формули, при цьому відбувається посилення на минулий досвід. Маючи на увазі сучасність, за допомогою фольклору проходить процес трансформації предметного світу у символічний, і навпаки, оскільки саме повсякденністю перевіряється здатність символів культури перетворювати людське життя [3, с. 139]. В той же час, виконавець ФТ переслідує певну мету – передати свій / колективний досвід далі, побудити дії у відповідь. З цієї точки зору виконання ФТ спрямоване у майбутнє. Таким чином, виконавець і адресат виступають у якості зберігачів і трансляторів колективної фольклорної свідомості, тому метою фольклорної комунікації є не привнесення авторського знання про цінності соціуму, а відтворення загально відомого знання із мінімальними змінами. Це надає ФД, і фольклорного тексту зокрема, хронологічний характер аксіології. Проте, такий аксіологічний характер ФД при всій своїй стабільності змісту є динамічною структурою, характеристики якої є дискурсивно і жанрово обумовленими. Аксіологічна функція ФД виступає наряду із інформативною, оскільки основною інформацією, що має на меті передати виконавець, є досвід. Зазначимо, що в залежності від часу виконання ФТ виникають додаткові, специфічні функції, що характеризуються як вузькоспрямовані та є приналежними не фоль-

клорній традиції взагалі, а певному жанру. Так, БФП як ритуальний жанр, несе у собі відповідну *ритуальну функцію*: оскільки тексти БФП виконуються у строго відведений період часу і є приуроченими до певного християнського або поганського свята, вони відображають ритуал, що з ними пов'язаний. Розглянемо на прикладі традицію побажання на Різдво:

Приклад 3:

Blessed be the master o' this house, and the mistress also,

And all the little babies that round the table grow –

Their pockets full of money, the bottles full of beer –

A merry Christmas, guizards, and a happy New Year [1, с. 384].

Наведений уривок БФП виконує ритуальну функцію завдяки суміщенню лексем (*Blessed be, pockets full of money, the bottles full of beer, A merry Christmas, a happy New Year*), які перетинаються на семантичному полі «good luck». Виконавці досягають двох цілей одночасно по відношенню до себе і реципієнтів. Так, змістовно-концептуальний план завершального блоку корелюється із традицією, згідно якої, відпускати колядувальників без винагороди не можна, бо це приносить сім'ї нещастя. Отже, *колядування* є іншою специфічною функцією БФП, проте має не сакральний, а прагматичний характер. Її можна описати як егоцентричну із постатями виконавців у фокусі уваги. На мовленнєвому плані актуалізується експліцитно, імпліцитно та за змішаним типом, наприклад:

Приклад 4:

Here am I, wee Johnny Funny,

Wi' my tunny,

I'm the man that takes the money [4, с. 201].

Реалізація отримання винагороди відбувається через експліцитний опис функції персонажу, що збирає винагороду.

2) *Ситуація ФД*. Велике значення набувають місце і час проходження фольклорного комунікативного акту, які виступають як дискурсивні категорії. Жанр тексту, що обирається, визначається

специфікою фольклорної комунікативної ситуації. Важливу роль відіграє час. Так, ритуальні фольклорні жанри є прив'язаними до певного часу, проте деякі жанри, переважно малі форми (паремії, загадки, анекдоти), не мають прив'язки до дати. Таким чином, фольклорні жанри є жорстко фіксованими і нефіксованими, при цьому для першого типу буде характерним вербалізація часової приналежності, як уведення лексем *Christmas, Father Christmas*, понять, пов'язаних із святом, таких як назви традиційних страв, вербалізують час виконання БФП – Різдво.

Фольклорна комунікація має місце у реальному просторі, яке для кожної окремої ситуації організується певним образом. Як правило, є фіксовані місця: вуличні ярмарки, закриті приміщення, де збирається певний контингент публіки, наприклад, пивний паб, або у сім'ї. Для драматичних ярмаркових жанрів притаманним є виконання на спеціально організованому подіумі, виділеному приміщенні у громадському закладі. БФП передбачає інтерактивність, крім того, відсутність відведеного місця виконання п'єси має на увазі організацію простору. Дійство відбувається спонтанно для аудиторії в місцях, які не призначені для драматичних виступів: вулиця, площа, приватний будинок, заклади громадського харчування. Розглянемо, як це проводиться на практиці.

Приклад 5:

*I beg your pardon for being so bold,
I enter your house, the weather's so cold,
Room, a room! brave gallants, give us room to
sport;
For in this house we do resort, -
Resort, resort, for many a day* [2, с. 51].

Приклад демонструє типовий спосіб отримання місця для виконання БФП, для якого характерне використання повторів, що приводить до концентрації уваги потенційної аудиторії. Таким чином, ФД закріплює ролеву структуру, згідно якої кожен учасник комунікативного акту набуває особливих дійових і мовленнєвих характеристик.

3) *Учасники ФД*. Комуніканти ФД є обумовленими колективністю народної традиції, основним

стимулом якої є «прагнення самого колективу безпосередньо виразити свій стан, (...) колективні емоції, що проявляються у певні моменти життя, коли люди разом працюють і відпочивають, відчують загальну радість або горе» [2, с. 166]. Окрім колективності, учасники ФД характеризуються як носії традиції, тобто виконавець завжди спирається на знання існуючих видів народного і високого рівня мистецтва. Одночасно, під час комунікативного акту виконавець завжди орієнтується на сучасність, відкидаючи все, що «не є співзвучним епосу, строю, новим настроєм, новим смаком, новій ідеології» [5, с. 23]. Це сприяє динаміці ФД і забезпечує вплив як на виконавця, такі на адресата. Отже, головним завданням комунікантів є відтворення у свідомості тих моментів, які мають аксіологічне значення для носіїв традиції. М.О. Венгрович пропонує розглядати цей фактор як нерозмежованість суб'єкту і адресату фольклорної комунікації, і присвоїти їм статус гіперсуб'єкту [1, с. 104]. Виходячи з цієї тези, учасники ФД є гіперсуб'єктами, яких пов'язує поняття колективності і традиційності і які є рівноправними учасниками творчого процесу, що проходить у спільній ситуації ФД, і обумовлюється спільними соціо-культурними факторами. В той же час, виконавець ФТ виступає як окрема особистість, що проявляє індивідуальні особливості, передає власний досвід, оцінку, що є співзвучними колективним цінностям і установкам. Під час виконання БФП актори апелюють до знання аудиторії про текст, аксіологічні елементи, тим самим досягаючи інтерактивності і гри. Таким чином, гіперсуб'єктом БФП є аудиторія, що грає. Розглянемо на прикладі відеоскрипту:

Приклад 6:

*«Here come I, Old Father Christmas,
Welcome ... [науза, підіймає руку, аудиторія сміється] ... or welcome not.
I hope old Father Christmas
Will never be forgot ... [науза, вигук аудиторії – hey / yeah / hurray]* [6].

У наведеному прикладі виконавець використовує паузацію, іноді занадто довгу, ніж того потребує безпосередньо текст п'єси, задля створення

ефекту гри. Поєднання паузи з жестами натякає аудиторії на те, що вона повинна реагувати. Оскільки персонаж, якого виконує актор, має позитивний імідж у публіки, вона реагує сміхом та вигуками із позитивною конотацією схвалення.

4) *Мовленнєві характеристики ФД* досліджувались на окремих жанрах [1; 6; 9]. Дослідники описували стійкі формули, стилістичні засоби, які є ключовими для певного жанру, текстову реалізацію окремих концептів. Проте, всі дослідники ФД сходяться на обов'язковій присутності аксіологічного компоненту, що обумовлено вимогами ФД: дати оцінку певній дії, створити позитивний емоційний стан комунікантів. Створення святкового настрою є однією з основних задач БФП, яка досягається використанням клішованих висловів, які є знайомими аудиторії і мають аксіологічне значення, пов'язане із певною традицією, що забезпечує одночасно реалізацію ритуальної функції. Наведемо приклад:

Приклад 7:

*Good Master and Mistress, who sit by the fire,
Put your hand in your pocket and give our desire;
Put your hand in your pocket and pull out your
purse,
And give us a trifle, you'll ne'er be no worse.
For the diddle ol-, &c* [3, с. 36].

Повтор є найбільш поширеним прийомом створення ритму, при цьому він може реалізовуватись як в межах однієї строфи, так і між самими строфами. У прикладі використання тієї ж самої конструкції має на меті не тільки досягнення милозвучності, але й спрямовано на стимуляцію реакції реципієнта. Завершальна строка також є елементом повтору, який маніфестує кінець строфи, і одночасно є приспівом, що реалізує естетичну функцію милозвучності. Полісиндитон реалізує естетичну функцію милозвучності. Поряд з повтором у текстах БФП широко використовується його різновиди – анафора, епіфора, анадиплосис. Для БФП характерним є постійне посилення емотивності, яке досягається із використанням висування за типом акумуляції і конвергенції. Таким чином,

опис лексичних засобів відноситься до перспектив, що дозволять висвітлити стилістико-семантичні особливості БФП та описати мовленнєві механізми, які перебувають в основі варіативності ФТ та імпровізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгранович М.А. Экстралингвистическая обусловленность лингвостилевой специфики фольклорного текста : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Марина Александровна Венгранович. – Тольятти, 2006. – 448 с.
2. Гусев В.Е. Эстетика фольклора / В.Е. Гусев. – Л. : Наука, 1967. – 317 с.
3. Колистратова А.В. Эволюция фольклорного дискурса в британско-английском контексте ситуации : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Алевтина Владимировна Колистратова. – Иркутск, 2012. – 186 с.
4. Омельченко Л.Ф. Фольклор як символічна взаємодія комунікантів / Л.Ф. Омельченко, В.О. Самохіна // Вісник СумДУ, Серія «Філологія». – 2008. – № 1. – С. 72–76.
5. Пропп В.Я. Фольклор и действительность / В.Я. Пропп. – М. : Наука, 1976. – 326 с.
6. Самохіна В.О. Жарту сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : монографія / В.О. Самохіна ; [вид. 2-е, перероб. і доп.]. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
7. Хроленко А.Т. Семантическая структура фольклорного слова / А.Т. Хроленко // Русский фольклор. Вопросы теории фольклора. – Ленинград, 1979. – Вып. 19. – С. 147–156.
8. Шевченко И.С. Дискурс и его категории / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 973. – С. 6–12.
9. Эмер Ю.А. Миромоделирование в современном песенном фольклоре: когнитивно-дискурсивный анализ : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Юлия Антоновна Эмер. – Томск, 2011. – 457 с.
10. Эмер Ю.А. Праздничный дискурс: когнитивно-дискурсивное исследование / Ю.А. Эмер // Вестник Томск. гос. ун-та. – 2011. – № 4 (16). – С. 53–68.
11. Эмер Ю. А. Ценностная модель мира традиционного фольклора в жанровом воплощении / Ю.А. Эмер // Вестник Томск. гос. ун-та. – Томск : Национальный исследовательский Томск. гос. ун-т. – 2007. – № 293. – С. 25–32.
12. Ядрышникова Л.Г. Фольклор и постфольклор в культурных практиках повседневности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. культурологических наук : спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Л.Г. Ядрышникова. – Екатеринбург, 2008. – 27 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Chambers R. Galatian, a New-Year Play [from Peebles] 1841 / R. Chambers // Select writings of Robert Chambers. – Edinburgh : Chambers, 1841. – Vol. VII. – P. 299–384.
2. Kelly W. Notices Illustrative of the Drama, and other Popular Amusements / W. Kelly. – London : John Russell Smith, 1865. – P. 51–56.
3. Kennedy D. Observations on the Sword-Dance and Mummers' Play / D. Kennedy // Journal of the English Folk Dance Society, 2nd Series. – 1930. – № 3. – P. 26–38.
4. Lawrence M.J.P. Guisers' Play / M.J.P. Lawrence // Scots Magazine. – NS 66. – Dec. 1956. – № 3. – P. 197–201.
5. Maidment J. Scottish ballads and songs / J. Maidment // Edinburgh : William Peterson, 1835. – P. 58–62.
6. Mummers Play, The Christmas Boys of Winterbourn Down, Boxing Day [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=gg5FBQuV6t0>
7. Rutter M. Guizard's Song from Scremerston [Electronic resource] / Rutter M. // T.F. Ordish Collection. – Northumberland. – Access mode : <http://www.folkplay.info/Texts/91nu04ru.htm>.

ГРАМАТИКА

УДК 81'37=811.11

ВИБУДОВУВАННЯ ІМЕННИКОВОГО ЗМІСТУ
У МОДАЛЬНИХ РАМКАХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ*В.В. Дребет, канд. філол. наук (Чернівці)*

У статті здійснюється вивчення генерування іменникового змісту у синтаксичних рамках з модальними дієсловами на предмет активізації полісемічної або моносемічної моделі іменника. Інтегрування іменника у модальні рамки розглядається з позицій мовного логіцизму, утвореному і діючому у німецькомовному середовищі для сучасної преси. Актуальність такого дослідження полягає у необхідності отримання знань про функціональні характеристики іменникового складу у мовленнєвій ситуації з предметно-логічним змістом модальності. Кількісні дані піддаються статичній обробці для встановлення теоретично значимих результатів. Дослідження здійснюється на матеріалі сучасних німецькомовних текстів преси, а також на матеріалі тлумачних словників німецької мови. Багатоаспектне вивчення функцій іменника у пресі сприятиме вирішенню ряду питань у практичній лексикографії при укладанні словників з врахування нових мовних реалій у німецькій мові.

Ключові слова: генерування іменникового змісту, головна/похідна номінація, мовний логіцизм, моносемічний потенціал, хі-квадрат.

Дребет В.В. Выстраивание содержания имен существительных в модальных рамках современной немецкоязычной прессы. В статье проводится изучение генерирования содержания имен существительных в синтаксических рамках с модальными глаголами на предмет активации полисемической или моносемической модели существительного. Интегрирования имени существительного в модальные рамки рассматривается с позиций языкового логицизма, образованного и функционирующего в немецкоязычной среде для современной прессы. Актуальность такого исследования состоит в необходимости получения знаний о функциональных характеристиках состава имен существительных в речевой ситуации с предметно-логическим содержанием модальности. Количественные данные поддаются статистической обработке для установления теоретически значимых результатов. Исследование осуществляется на материале современных немецкоязычных текстов прессы, а также на материале толковых словарей немецкого языка. Разноаспектное изучение функций существительного в тексте будет способствовать решению ряда вопросов в практической лексикографии при составлении словарей с учетом новых языковых реалий в немецком языке.

Ключевые слова: генерирование содержания имен существительных, главная/производная номинация, моносемической потенциал, хи-квадрат, языковой логицизм.

Drebet V.V. Noun content formation in modal frames in the contemporary German language media. In the article, the content formation of nouns in syntactic frames with modal verbs for activation of a polysemic or monosemic noun model has been studied. The integration of a noun into modal frames is studied from the point of view of language logicism which was formed and is now functioning in the contemporary German language media. The relevance of this research lies in the need to acquire new knowledge about the functional characteristics of the nouns in a speech situation with a subject and logical content of modality. The obtained quantitative data have been analyzed statistically with the aim of getting the results which are theoretically meaningful. The study has been carried out on the material of contemporary German language texts from mass media, as well as on the material of the dictionaries of the German language. A multi-aspect study of the noun functions in the texts will help to solve a range of issues in practical lexicography in the process of dictionary compilation with consideration to the new realities of the German language.

Key words: generation of noun content, principal/derivative nomination, language logicism, monosemic potential, chi-square.

Актуальність дослідження. Практична лексикографія постійно потребує отримання актуальних даних про синтагматичні характеристики іменника у новій мовленнєвій ситуації з новим предметно-логічним змістом. Нові або по-новому досягнуті речі та явища об'єктивної реальності переважно бачаться носіями мови як іменники, тобто словами, що називають предмет, дію, явище, ознаку, а тому зрозумілим є інтерес до вивчення семантичної природи іменника з найрізноманітніших позицій та у найрізноманітніших аспектах (див. [3; 8; 9; 14; 15; 19; 20]). Все більше починає усвідомлюватись необхідність вивчення функціональних особливостей іменникової лексики або, іншими словами, її реалізації на синтагматичному рівні (див., наприклад, [13]). Але при цьому поза увагою залишається у сучасному германському мовознавстві вивчення генерування іменникового змісту у синтаксичних рамках вираження модальності у німецькомовній пресі.

Об'єктом дослідження нашої роботи стали полісемічні та моносемічні моделі іменника у рамках вираження модальності. Предмет дослідження – це генерування або вибудовування іменникового змісту у синтаксичних рамках з модальними дієсловами у сучасній німецькомовній пресі. Методом даної роботи полягає у дослідженні взаємовідношення між активацією полісемічної та моносемічної моделей іменника з дієслівною модальністю з позицій мовного логіцизму, діючому у сучасному німецькомовному середовищі для текстів преси.

Матеріалом дослідження стали сучасні інтернет-видання німецькомовної преси (німецька, австрійська і швейцарська преса) та тлумачні словники німецької мови („Duden. Deutsches Universalwörterbuch“ [25], „Wahrig Deutsches Wörterbuch“ [29] та „Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ [24]). З 10 інтернет-видань німецькомовної преси було взято по 2000 іменників. Відповідно, загальна вибірка складає 20000 іменників, які аналізувались у синтаксичних рамках з вираженням певного модального змісту.

Склад прагматики і семантично-синтаксичні відношення як вираження мовного

логіцизму. Сучасне бачення значення не обмежується лише словом, воно вже інтегрує у себе такі поняття як значення слова, вираження, речення і тексту. Мовознавці звертають нашу увагу те, що семантика вибудовується паралельно з синтаксисом і завершується разом з ним (пор. [10, S. 290]). Комунікативна дія входить до мовної компетенції, «якій належить вміння творця вербальних виражень переносити свої думки та наміри у мовні структури (зняття коду) [18, S. 14]. У такому розумінні контекст «розкодовує» наміри, знання, думки емоції та почуття мовців та авторів з допомогою семантично-синтаксичних утворень. Очевидно, що мовний логіцизм виражається у взаємодії синтаксису і семантики, відповідно, зміст значення речення створюється за логікою певних мовних законів. Таким чином, мовний логіцизм передбачає дію глибинних та поверхневих структур. Така думка простежується і у німецького вченого Бернда-Юргена Фішера, коли він серед іншого пояснює побудову структури і значення речення у німецькій мові з позицій логічних репрезентацій: «Під граматикую поверхневих структур на семантичній основі ми розуміємо у німецькій мові теорію, яка підпорядковує німецьким виразам синтаксичні структури так, що значення цих виразів або логічні репрезентації значень цих виразів можна системним чином виводити з підпорядкованих структур (це є властивість граматики на семантичній основі)» [11, S. XI]. Значення і зміст речення створюється у залежності від змістових функцій його синтаксичних конструкцій та його лексичного наповнення, що, у свою чергу проявляє мовний логіцизм у дії. Іншими словами, такі семантично-синтаксичні відношення характеризують зміст речення як мовленнєве явище, а значення слів як мовне. Тому ми стоїмо на тих позиціях, що розгляд змісту тексту як мовленнєвого явища повинен здійснюватись з урахуванням інтеграції лексичного значення у контекст, що не заперечує існування значення слова як самостійної мовної величини поза контекстом або на рівні мови. Через це лінгвістика тексту повинна завжди враховувати те, що автор вживає слова у тексті лише тому, що він знає лексичні

значення слова і можливості їх залучення до розкриття текстових змістів, які представляють єдність семантичних, синтаксичних та прагматичних функцій. Згаданий нами вище Бернд-Юрген Фішер проводить думку за розгляд речення з точки зору логіки вже наступним чином: «Логічна репрезентація значень передбачає, що наявною є мова логіки, в якій можна репрезентувати значення. ... Синтаксичні структури виступають як теоретичні конструкти, в яких «кодуються» необхідні інформації для певної мети» (пор. [11, S. 61–62]). Тому модальність, на нашу думку, свідчить на користь мовного логіцизму. Прагматичний зміст висловлювання проявляється через модальність, виражену семантикою слів і речень, яка функціонує за логікою утворених мовних законів. Віктор Козловський вказує на те, що структурний зміст речення має суб'єктивну основу зародження (пор. [5, с. 323]), а Еміль Бенвеніст, характеризуючи речення як саме життя мови у дії [1, с. 447], наголошує тим самим на ролі людського фактора при утворенні синтаксичних структур речення з різним лексичним наповненням. Мовний знак, реалізуючись у мовленні, входить у контекст у залежності від певної ситуації, предметно-логічного, денотативного змісту і співвідноситься з конкретними граматичними формами та синтаксичними конструкціями [4, с. 12]. Функції контексту у такий спосіб зводяться до утворення смислу. У цьому зв'язку М.П. Кочерган при описі функцій контексту звертає увагу на роль мовленнєвих сегментів, які «будучи знаковою формою мислення, служать для вираження актів мислення в динаміці, яке здатне охопити найрізноманітніші знання, гіпотези, міфи тощо» [6, с. 21]. Вираження актів мислення зумовлюють, таким чином, динамічний відбір синтаксичних та семантичних структур. Американський філософ і один із засновників семіотики Чарльз Морріс зауважує, що мова у повному розумінні поняття знакової теорії є запасом для носіїв знаків, вживання яких зумовлюється семантичними, синтаксичними та прагматичними правилами [16, р. 35]. Мовленнєва дія відбувається за необхідними прагматичними правилами, а тому прагма-

тичність і модальність текстів вибудовуються з речень різних синтаксичних структур та різних лексем. На сьогоднішній день все важче стає дослідження семантики без врахування прагматичного аспекту: «Залежне від синтаксичних структур вибудовування змістовних виражень послугується певними значеннями, які мають свою дефініцію у лексиконі, щоб використовувати їх у специфічних, суб'єктивно заданих ситуаціях (пор. [10, S. 290]). Логічно буде припустити, що у такому розумінні значення слова можуть інтегруватись у контекст у залежності від його модального змісту.

Модальність змісту виражається модальними дієсловами як лексичними засобами мови. Гельбінг і Буша характеризують модальність як спосіб утворення відношень між суб'єктом речення та дією, яка виражена в інфінітиві (можливість, необхідність, дозвіл, заборона, бажання і т.д.). Вони пишуть, що модальність, крім цього, означає такий спосіб, як мовець відноситься до позначуваного процесу, передусім, його оцінка реальності цього процесу (припущення або чуже ствердження). Якщо модальні дієслова виконують першу функцію, то йдеться про модальні дієслова з об'єктивною модальністю, якщо вони вживаються у другій функції, то говориться про суб'єктивну модальність [12, S. 131]. Очевидно, доцільним буде у нашому випадку вивчити реалізації іменникової лексики у текстах преси з врахуванням модального змісту синтаксичних конструкцій, вираженого у них з допомогою модальних дієслів, що тим самим допомагає проаналізувати прагматичний аспект вираженого змісту. Ситуації зумовлюють відбір мовних елементів із свідомості мовця при формуванні висловлювання, через що у мовленнєвій ситуації можуть активуватись або різні типи номінацій семантичної структури полісемічних слів, або ж семантичні структури з моносемічним змістом.

Реалізація іменників у синтаксичних рамках з модальними дієсловами у сучасній німецькомовній прозі та пресі. Виходячи з ієрархії мовних значень на рівні *langue*, ми вивчатимемо реалізацію іменника у ролі головних, похідних номінацій або у ролі моносемічного мовно-

го елемента у синтаксичних конструкціях з відповідною дієслівною модальністю у текстах сучасної німецькомовної прози та преси, тобто на рівні мовлення або parole. Для встановлення реалізацій багатозначного іменника у ролі головних і похідних номінацій або для констатування реалізації моносемічного іменника як моносемічного іменникового потенціалу у синтаксичних рамках з певною дієслівною модальністю досліджуваної німецькомовної преси і прози ми здійснювали компонентний аналіз значення іменника на основі згаданих нами раніше трьох авторитетних тлумачних словників Duden [25], Wahrig [29] і DWDS [24]. При всій суб'єктивності в роботі лексикографів, розмежування значень у словнику здійснюється не випадковим чином, а на основі певних принципів, які задаються з врахуванням ієрархічності відношень у структурі слова. Тому ми стоїмо на позиціях, що головне значення, яке у когнітивній моделі полісемії трактується як перше у структурному відношенні (пор. [17, S. 121]), подається як перше значення у словнику, а наступні значення подаються як похідні. При цьому ми свідомі того, що при складанні словників у тій чи іншій мірі присутній суб'єктивний фактор, але такий суб'єктивізм можна мінімізувати шляхом залучення декількох словників. Надійнішою така процедура є через те, що є можливість порівняти словникові дефініції декількох лексикографічних джерел. Очевидно, що найоптимальнішим варіантом буде перейняття того досвіду, коли за кінцеві дані прийматимуться дефініції, які співпадали хоча б у двох із трьох аналізованих словників (див. [2]). Окрім того, мінімізувати суб'єктивізм і спростити інтерпретацію контекстуального інтегрування слова, яке у трьох словниках може мати різне число значень, повинна стати запропонована нами можливість розмежування головних і похідних номінацій реалізованих іменників. Процедура інтерпретації кінцевих даних зводиться не до підрахунку різної кількості значень слова у трьох словниках, а до порівняльного компонентного аналізу і отримання даних про головну номінацію як про головне значення слова і про похідну номінацію, яка може охоплювати різну

кількість похідних значень слова у трьох словниках.

Оскільки ми свідомі того, що недостатньо лише мати кількісні дані, а потрібно встановити їх статистичну достовірність і значущість, отримані нами кількісні характеристики були піддані статистичній обробці з допомогою критерію χ^2 (хі-квадрат) для констатації наявності чи відсутності взаємозв'язку між реалізаційними можливостями іменника та модальними рамками. Мінімальна значуща сума хі-квадрат при числі ступенів свободи $df=1$ і при вірогідності $P=0,05$ складає у нашому випадку $\chi^2=3,84$. Міру зв'язку між досліджуваними величинами обраховано з допомогою коефіцієнту взаємної спряженості K Чупрова (детальніше див. [7, с. 120–125; 137–138]). Нами були отримані такі результати:

Реалізація іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *können* у пресі. Найчисельнішою є група іменникових реалізацій з модальним дієсловом *können* у німецькомовній пресі. Наприклад:

1) „*Aber sicher sind sich die Stäbe, dass Chemiewaffen in dieser Zahl und in dieser Koordinierung alleine vom Militär des Regimes eingesetzt werden konnten*“ [27].

Отож, у наведеному реченні іменниковий зміст синтаксичної рамки з модальним дієсловом *können* спочатку генерується іменником *Chemiewaffen*, представлений у словниках моносемічною дефініцією. Іменник *Zahl* розвиває подальший іменниковий зміст модальної рамки у ролі похідної номінації. Іменник *Koordinierung* демонструє реалізацію моносемічної моделі слова. Завершують генерувати іменниковий зміст рамки іменники *Militär* і *Regime* у ролі головної номінації.

У цій групі зменшення вживань іменників відбувається у такому порядку: моно – головна номінація – похідна номінація. Відповідні обчислення формули χ^2 (хі-квадрат) та коефіцієнта взаємної спряженості або сполученості (K) у найчисельнішій групі показують статистично значимий зв'язок з усіма типами реалізованих іменникових номінацій: для 2631 моносемічного іменника $\chi^2=160,36$; $K=0,06$,

для 1851 головної номінації $\chi^2=78,47$, $K=0,04$, а для 1059 похідних номінацій $\chi^2=20,99$; $K=0,02$.

З точки зору мовного логіцизму можна говорити про те, що генерування іменникового змісту з модальним дієсловом *können* у рамках об'єктивної модальності зі значенням можливості, вміння та суб'єктивної модальності у значенні припущення можливого стану справ у співвіднесенні з іменниковим складом модальної рамки демонструє необхідність залучення спрощеного семантичного об'єму головних номінацій для експліцитного вираження змісту та моносемічного іменникового потенціалу для сконденсованого вираження змісту даних модальних рамок у сучасній німецькомовній пресі.

Водночас, статистично доведений зв'язок реалізацій похідних номінацій з модальним дієсловом *können* свідчить про актуальність поглиблення семантичної трансформації іменникового змісту, що, таким чином, демонструє механізм дії мовної економії при залученні обмеженої кількості полісемічних іменників з ментального лексикону людини для позначення набагато більшої кількості реалій позамовної дійсності у рамках вибудовування модального змісту з *können* у сучасній німецькомовній пресі.

Реалізація іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *sollen* у пресі. Другою за чисельністю є група іменникових реалізацій з модальним дієсловом *sollen* у німецькомовній пресі. Наприклад:

- 2) „*Der verhängte Notstand solle nur so lange in Kraft bleiben, wie unbedingt nötig, sagte el-Beblawi weiter*“ [21].

Отож, іменниковий зміст синтаксичної рамки з модальним дієсловом *sollen* спочатку генерується іменником *Notstand*, який представляє реалізацію моносемічного словникового потенціалу. Далі ми спостерігаємо реалізацію іменника *Kraft* у виразі *in Kraft bleiben*. Даний вираз представляє реалізацію іменника *Kraft* у похідному словникового значенні, тобто у ролі похідної номінації.

Як і у попередній групі реалізацій, тут ми також спостерігаємо зменшення вживань іменників у та-

кому порядку: моно – головна номінація – похідна номінація. Відповідні обчислення формули χ^2 (хі-квадрат) та коефіцієнта взаємної спряженості або сполученості (K) у даній групі показують статистично значимий зв'язок з усіма типами реалізованих іменникових номінацій: для 2553 моносемічних іменників $\chi^2=234,19$; $K=0,08$, для 1668 головних номінацій $\chi^2=103,96$, $K=0,05$, а для 938 похідних номінацій $\chi^2=37,71$; $K=0,03$.

З точки зору мовного логіцизму можна говорити про те, що генерування іменникового змісту з модальним дієсловом *sollen* у рамках об'єктивної модальності зі значенням обов'язковості або доручення виконати дію та суб'єктивної модальності у значенні дистанціювання мовця від твердження неназваної у контексті групи людей або інших осіб про описаний стан справ у співвіднесенні з наявним іменниковим складом модальної рамки демонструє необхідність залучення спрощеного семантичного об'єму головних номінацій для експліцитного вираження змісту та моносемічного іменникового потенціалу для сконденсованого вираження змісту даних модальних рамок у сучасній німецькомовній пресі. Водночас, статистично доведений зв'язок реалізацій похідних номінацій з модальним дієсловом *sollen* свідчить про актуальність поглиблення семантичної трансформації іменникового змісту, що, таким чином, демонструє механізм дії мовної економії при залученні обмеженої кількості полісемічних іменників з ментального лексикону людини для позначення набагато більшої кількості реалій позамовної дійсності у рамках вибудовування модального змісту з дієсловом *sollen* у сучасній німецькомовній пресі.

Реалізація іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *wollen* у пресі. Третьою за кількісним складом є група іменникових реалізацій з модальним дієсловом *wollen* у німецькомовній пресі. Наприклад:

- 3) „*Wer andere Aufgaben finanzieren will, soll klar sagen, dass er eine neue Steuer will, sagte Brüderle weiter*“ [23].

У наведеному реченні іменниковий зміст син-

таксичних рамок з модальним дієсловом *wollen* спочатку генерується іменником *Aufgaben* у ролі похідної номінації. Іменник *Steuer* завершує іменниковий зміст даних синтаксичних рамок у ролі головної номінації.

Як і у попередніх групах, зменшення вживань іменників у синтаксичних рамках з дієсловом *wollen* відбувається у такому порядку: моно – головна номінація – похідна номінація.

Відповідні обчислення формули χ^2 (хі-квадрат) та коефіцієнта взаємної спряженості або сполученості (K) у даній групі показують статистично значимий зв'язок з усіма типами реалізованих іменникових номінацій: для 1442 реалізацій моносемічного іменника $\chi^2=24,09$; K=0,02, для 970 реалізацій головної номінації $\chi^2=132,19$, K=0,06, а для 883 похідних номінацій $\chi^2=60,77$; K=0,04.

З точки зору мовного логіцизму можна говорити про те, що генерування іменникового змісту з модальним дієсловом *wollen* у рамках об'єктивної модальності зі значенням наміру або твердого бажання виконати дію та суб'єктивної модальності у значенні дистанціювання мовця від твердження певної особи або певних осіб про описаний стан справ, що співвідноситься з іменниковим складом модальної рамки, демонструє необхідність залучення спрощеного семантичного об'єму головних номінацій для експліцитного вираження змісту та моносемічного іменникового потенціалу для сконденсованого вираження змісту даних модальних рамок у сучасній німецькомовній пресі. Водночас, статистично доведений зв'язок реалізацій похідних номінацій з модальним дієсловом *wollen* свідчить про актуальність поглиблення семантичної трансформації іменникового змісту, що, таким чином, демонструє механізм дії мовної економії при залученні обмеженої кількості полісемічних іменників з ментального лексикону людини для позначення набагато більшої кількості реалій позамовної дійсності у рамках вибудовування модального змісту з *wollen* у текстах сучасної німецькомовної преси.

Реалізація іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *müssen* у пресі.

Четвертою за кількісним складом є група іменникових реалізацій з модальним дієсловом *müssen* у німецькомовній пресі. Наприклад:

4) „*Obwohl in den Läden Ware fehlt, die Gläubiger auf einen Großteil ihres Geldes verzichten müssen und die Mitarbeiter auf ihr Junigehalt und ihr Urlaubsgeld warten, ist Haberleitner voller Tatendrang*“ [30].

Іменниковий зміст синтаксичної рамки з модальним дієсловом *müssen* генерується спочатку моносемічними іменниками *Gläubiger* і *Großteil*. Іменник *Geld* завершує іменниковий зміст синтаксичної рамки у ролі головної номінації.

Як і у попередніх групах, зменшення вживань іменників у синтаксичних рамках з дієсловом *müssen* відбувається у такому порядку: моно – головна номінація – похідна номінація. З іншого боку, відповідні обчислення формули χ^2 (хі-квадрат) та коефіцієнта взаємної спряженості або сполученості (K) показують, що встановлено статистично значимий зв'язок реалізацій з головною номінацією та з моносемічним складом іменників, а для похідної номінації статистично значимого зв'язку не встановлено: для 1375 моносемічних іменників $\chi^2=40,56$; K=0,03, для 1027 головних номінацій $\chi^2=35,21$, K=0,03, а для 641 похідних номінацій $\chi^2=0,30$; K=0,003.

З точки зору мовного логіцизму можна говорити про те, що генерування іменникового змісту з модальним дієсловом *müssen* у рамках об'єктивної модальності зі значенням потреби або необхідності виконати дію та суб'єктивної модальності у значенні впевненості та переконання у тому стані справ, що співвідноситься з іменниковим складом модальної рамки, у першу чергу демонструє необхідність залучення спрощеного семантичного об'єму головних номінацій для експліцитного вираження змісту та моносемічного іменникового потенціалу для сконденсованого вираження змісту даних модальних рамок у сучасній німецькомовній пресі.

Реалізація іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *dürfen* у пресі. П'ятою за кількісним складом є група іменнико-

вих реалізацій з модальним дієсловом *dürfen* у німецькомовній пресі. Наприклад:

- 5) „*Nach Profil-Recherchen dürfte Haberleitner einer international organisierten Tätergruppe mit serbischen Wurzeln auf den Leim gegangen sein*“ [22].

У наведеному вище реченні іменниковий зміст синтаксичної рамки з модальним дієсловом *dürfen* розпочинає генерувати іменник *Profil-Recherchen*, який не зустрічається у словниках і тому належить до складних слів для одного моменту або контексту. Лише іменник *Recherchen* зафіксований у словниках. Цей іменник може співвідноситись не лише з назвою інформаційно-політичного журналу *Profil*, але і з назвою інших журналів, які збирають певний матеріал або здійснюють журналістське розслідування, наприклад, *Spiegel-Recherchen*, *Zeit-Recherchen* і т.д. Іменник *Recherche* як основна частина складного слова (das Grundwort) виступає вихідним пунктом або домінантою для тлумачення всього складного слова. У словниках він представлений моносемічними дефініціями, що дозволяє розглядати дане складне словотворення як реалізацію іменника з моносемічним потенціалом. Іменник *Tätergruppe* продовжує генерувати іменниковий зміст модальної рамки моносемічним словниковим потенціалом. Іменник *Wurzel* генерує подальший зміст у ролі похідної номінації. Завершує іменниковий зміст речення іменник *Leim* у сталому виразі *jmdm. auf den Leim gehen*. Хоча цей вираз і вживається метафорично, але на словниковому рівні він зафіксований з моносемічним потенціалом даного іменника. Це є доказом того, що метафоричність чи образність не можна плутати з вторинністю номінативних значень.

Отож, у групі реалізацій з модальним дієсловом *dürfen* ми знову спостерігаємо зменшення вживань іменників у такому порядку: моно – головна номінація – похідна номінація. Відповідні обчислення формули χ^2 (хі-квадрат) та коефіцієнта взаємної спряженості або сполученості (K) у даній групі показують статистично значимий зв'язок з усіма типами реалізованих іменникових номінацій:

для 593 реалізацій моносемічного іменника $\chi^2=7,76$; K=0,01, для 436 реалізацій головної номінації $\chi^2=28,32$, K=0,03, а для 338 похідних номінацій $\chi^2=8,97$; K=0,01).

З точки зору мовного логіцизму можна говорити про те, що генерування іменникового змісту з модальним дієсловом *dürfen* у рамках об'єктивної модальності зі значенням дозволу або заборони виконати дію та суб'єктивної модальності у значенні ймовірності, ввічливого припущення можливого стану справ, що співвідноситься з наявним іменниковим складом модальної рамки, демонструє необхідність залучення спрощеного семантичного об'єму головних номінацій для експліцитного вираження змісту та моносемічного іменникового потенціалу для сконденсованого вираження змісту даних модальних рамок у сучасній німецькомовній пресі. Статистично доведений зв'язок реалізацій похідних номінацій з модальним дієсловом *dürfen* свідчить, у свою чергу, про актуальність поглиблення семантичної трансформації іменникового змісту, що, таким чином, демонструє механізм дії мовної економії при залученні обмеженої кількості полісемічних іменників з ментального лексикону людини для позначення набагато більшої кількості реалій позамовної дійсності у рамках вибудовування модального змісту з дієсловом *dürfen* у пресі. Механізм складання декількох слів в одне блокслово також демонструє мовну економію при генеруванні складного іменникового змісту, який вибудовується у рамках модальності з дієсловом *dürfen* у пресі. Очевидно, що даний прийом словотвору доцільний лише тоді, коли досягнута у такий спосіб мовна економія не утруднює розуміння конденсованого змісту і не примушує читати модальний зміст у синтаксичних рамках з дієсловом *dürfen* «між рядками», вишукуючи приховані інтенції авторів у німецькомовній пресі «під лупою».

Реалізація іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *lassen* у пресі. Шостою за кількісним складом є група іменникових реалізацій з модальним дієсловом *lassen* у німецькомовній пресі. Наприклад:

6) „*Dies ist durchaus möglich in einem Land, das keine generelle Meldepflicht kennt und in dem niemand verpflichtet ist, sich von den Behörden mit einem zentral registrierten Ausweis ausstatten zu lassen*“ [26].

У наведеному вище реченні іменниковий зміст синтаксичних рамок з модальним дієсловом *lassen* спочатку генерується іменником *Behörden*, який представляє моносемічний словниковий потенціал. Іменник *Ausweis* генерує іменниковий зміст у ролі головної номінації полісемічного потенціалу слова.

Виходячи з отриманих кількісних характеристик, констатуємо, що у групі реалізацій з модальним дієсловом *lassen* у німецькомовній пресі ми не спостерігаємо звичну картину, коли у досліджуваній нами німецькомовній пресі моносемічні іменники за кількістю реалізацій посідають першість. У цій групі головні номінації вже переймають перше місце, випереджаючи спочатку моносемічні іменники, а потім і похідні номінації. Отож, зменшення вживань іменників у синтаксичних рамках з дієсловом *lassen* відбувається у такому порядку: головна номінація – моно – похідна номінація. Відповідні обчислення формули χ^2 (хі-квадрат) та коефіцієнта взаємної спряженості або сполученості (K) у даній групі показують статистично значимий зв'язок з усіма типами реалізованих іменникових номінацій: для 439 реалізацій головної номінації $\chi^2=9,44$, K=0,02, для 421 реалізації моносемічного іменника $\chi^2=23,27$; K=0,02, а для 407 похідних номінацій $\chi^2=88,32$; K=0,05.

З точки зору мовного логіцизму можна говорити про те, що генерування іменникового змісту у рамках модальності з дієсловом *lassen* зі значенням спонукання до дії (наказу, доручення) або сприяння тому стану справ, що співвідноситься з наявним іменниковим складом модальної рамки, демонструє необхідність залучення спрощеного семантичного об'єму головних номінацій для експліцитного вираження змісту та моносемічного іменникового потенціалу для сконденсованого вираження змісту даних модальних рамок у сучасній німецькомовній пресі. Статистично доведений найкращий зв'язок реалізацій похідних номі-

націй з модальним дієсловом *lassen* свідчить, у свою чергу, про актуальність поглиблення семантичної трансформації іменникового змісту, що, таким чином, демонструє механізм дії мовної економії при залученні обмеженої кількості полісемічних іменників з ментального лексикону людини для позначення набагато більшої кількості реалій позамовної дійсності у рамках вибудовування модального змісту з дієсловом *lassen* у пресі.

Реалізація іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *mögen* у пресі. Сьомою і останньою за кількісним складом є група іменникових реалізацій з модальним дієсловом *mögen* у німецькомовній пресі. Наприклад:

7) „*Wer eine Hilfe im Haushalt nicht schwarz beschäftigen möchte, sondern ganz legal, steht vor der Frage: Welche Formen der Anstellung gibt es, und welche rechnen sich für private Arbeitgeber?*“ [28].

У наведених вище синтаксичних рамках з модальним дієсловом *mögen* іменник *Hilfe* реалізує похідне значення свого полісемічного словникового потенціалу, тобто він генерує іменниковий зміст модальної рамки у ролі похідної номінації: Завершує іменниковий зміст даної модальної рамки іменник *Haushalt*, який представляє реалізацію головного значення свого полісемічного потенціалу і тому виступає у ролі головної номінації.

Кількісні характеристики показують, таким чином, що група реалізацій з модальним дієсловом *mögen* у німецькомовній пресі належить до однієї з двох груп, коли у досліджуваній нами німецькомовній пресі моносемічні іменники за кількістю реалізацій не посідають першість. У цій групі головні номінації переймають перше місце, випереджаючи спочатку моносемічні іменники, а потім і похідні номінації. Отож, зменшення вживань іменників у синтаксичних рамках з дієсловом *mögen* відбувається у такому порядку: головна номінація – моно – похідна номінація. Обчислення формули χ^2 (хі-квадрат) та коефіцієнта взаємної спряженості або сполученості (K) показують, що у групі, представленій іменниковими реалізаціями у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *mögen*

у пресі, встановлено статистично значимий зв'язок реалізацій з головною номінацією та з моносемічним складом іменників, а для похідної номінації статистично значимого зв'язку не встановлено: для 158 головних номінацій $\chi^2=12,26$, $K=0,02$, для 103 моносемічних іменників $\chi^2=9,63$, $K=0,02$, а для 67 похідних номінацій $\chi^2=0,21$; $K=0,002$.

З точки зору мовного логіцизму можна говорити про те, що генерування іменникового змісту з модальним дієсловом *mögen* у рамках об'єктивної модальності зі значенням бажання, непрямого імперативного побажання з боку третьої особи/ третіх осіб і в рамках суб'єктивної модальності у значенні припущення можливого стану справ, що змістовно співвідноситься з наявним іменниковим складом модальної рамки, демонструє необхідність залучення спрощеного семантичного об'єму головних номінацій для експліцитного вираження змісту та моносемічного іменникового потенціалу для сконденсованого вираження змісту даних модальних рамок у сучасній німецькомовній пресі.

Таким чином, за допомогою статистичних методів встановлено існуючі закономірності трансформації думки у полісемічну та моносемічну моделі слова при генеруванні іменникового змісту у синтаксичних рамках з модальними дієсловами з урахуванням фактору мовного логіцизму, утвореному і діючому у сучасній німецькомовній пресі.

Перспективи подальших досліджень. Звичайно, що такі висновки не є остаточними, скоріш, вони є поштовхом для продовження і поглиблення дослідження логіки взаємозв'язків між трансформацією думки у певну модель слова та процесом генерування модального змісту не тільки у німецькомовній пресі, але й прозі. Це дасть можливість побачити цілісну картину сучасної динаміки функціонування іменника у комплексному вибудовуванні модальності, а статистичні обчислення виведуть нас на нове бачення мовного логіцизму у німецькій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенвенист Э. Уровни лингвистического анализа / Э. Бенвенист // Новое в лингвистике. – Москва : Прогресс, 1965. – Вып. 4. – С. 434–450. 2. Венгри-

нович А. Залежність між семантикою іменника й кількості синонімів у німецькій мові / А. Венгринович // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Чернівці, 2003. – Вип. 168. – С. 23–31. 3. Генералова Л.К. К вопросу о структуре значений имен существительных / Л.К. Генералова // Сборник научных трудов Московского пед. ин-та. – М., 1973. – №71. – С. 43–50. 4. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика / С.Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1982. – 210 с. 5. Козловський В. Семантичний і прагматичний аспекти речення (на матеріалі сучасної німецької мови) / В. Козловський // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В.Левицького : збірник наукових праць. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2008. – С. 323–326. 6. Кочерган М.П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова) / М.П. Кочерган. – Львів : Вища школа, 1980. – 184 с. 7. Левицький В.В. Семасиологія / В.В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 512 с. 8. Ольшанский И.Г. Полисемия существительных в языке и речи / И.Г. Ольшанский. – М. : Высшая школа, 1982. – 149 с. 9. Чернышенко Н.Н. Факторы, влияющие на употребление падежных форм в современном немецком языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.Н. Чернышенко. – Одесса, 1987. – 25 с. 10. Brandt P. Sprachwissenschaft / Patrick Brandt, Rolf-Albert Dietrich, Georg Schön. – [2. Aufl.]. – Köln, Weimar, Wien : Böhlau Verlag, 2006. – 329 S. 11. Fischer B.-J. Satzstruktur und Satzbedeutung / Bernd-Jürgen Fischer. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1981. – 311 S. 12. Helbig G. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / Gerhard Helbig, Joachim Buscha. – 17. Aufl. – Leipzig; Berlin; München; Wien; Zürich; New York : Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 1996. – 736 S. 13. Hölzner M. Substantivvalenz / Matthias Hölzner. – Tübingen : Niemeyer, 2007. – 352 S. 14. Ladissow A. Konnotation in der nominalen Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Alexander Ladissow // Entwicklungen der Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Berlin : Akademie der Wissenschaften der DDR, 1983. – S. 21–48. 15. Mainek E. Das Substantiv in der deutschen Gegenwartssprache / Eckhard Meineke. – Heidelberg : Universitätsverlag WINTER, 1996. – 496 S. 16. Morris Ch.W. Foundations of the Theory of Signs / Charles Morris // International Encyclopedia of Unified Science. – Chicago : Chicago Univ. Press, 1938. – Vol. 1, No. 2. – 59 p. 17. Nüse R. Lexikalische Semantik

als Psycholinguistik : Ein Experiment zum Polysemie/ Monosemie-Problem bei Präpositionen / Ralf Nüse // Lexikalische Semantik aus kognitiver Sicht : Perspektiven im Spannungsfeld linguistischer und psychologischer Modellierungen. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1998. – S. 119–139. 18. Rüschel U. Semantisch-syntaktische Relationen / Ulrich Rüschel. – Max Niemeyer Verlag : Tübingen, 1975. – 172 S. 19. Schmidt W. Lexikalische und aktuelle Bedeutung / Wilhelm Schmidt. – Berlin : Akademie-Verlag, 1966. – 130 S. 20. Wotjak G. Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung / Gerd Wotjak. – Berlin : Akademie-Verlag, 1971. – 343 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРОВАНОГО МАТЕРІАЛУ

21. 525 Tote – Muslimbrüder wollen weiterkämpfen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bernerzeitung.ch/ausland/naher-osten-und-afrika/525-Tote—Muslimbrueder-wollen-weiterkaempfen/story/30182745>. 22. dayli-Pleite: Irrtümer und Irrwege einer gescheiterten Sanierung [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.profil.at/articles/1327/560/361625/irrtuemer-irrtwege-sanierung>. 23. Der Soli-Zuschlag wird ein Fall für die Gerichte [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.welt.de/politik/deutschland/article118326357/Der-Soli-Zuschlag-wird-ein-Fall-fuer-die-Gerichte.html>. 24. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache [Електронний ресурс] / Hrsg. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften [Red. Alexander Geyken]. – Berlin, 2003. – Режим доступу : <http://www.dwds.de/>. 25. Duden. Deutsches Universalwörterbuch [CD-Rom] / hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion [Red.: Kathrin Kunkel-Razum ... Bearbeiter d. 5. Aufl.: Anette Auberle ...]. – [5., überarb. Auflage.]. – Mannheim [u.a.] : Dudenverlag, 2003. – 1892 S. 26. Eine legale Zukunft für Millionen Illegale [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.welt.de/politik/deutschland/article118332502/Eine-legale-Zukunft-fuer-Millionen-Illegale.html>. 27. Letzte Worte, bevor die Waffen sprechen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sueddeutsche.de/politik/2.220/moegliche-militaerintervention-in-syrien-letzte-worte-bevor-die-waffen-sprechen-1.1758343>. 28. So finanziert der Finanzminister die Haushaltshilfe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/finanzen/steuern/tid-31461/haushaltshilfe-so-zahlt-das-finanztamt-minijobber-im-haushalt_aid_999587.html. 29. Wahrig Deutsches Wörterbuch [CD-Rom] / hrsg. von Renate Wahrig-Burfeind. – [8., vollst. neu bearb. und aktualisierte Auflage.]. – Gütersloh [u.a.] : Bertelsmann-Lexikon-Inst., 2006. – 1728 S. 30. Wien hilft Betroffenen mit Arbeitsstiftung [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wienerzeitung.at/nachrichten/wirtschaft/oesterreich/559680_Haberleitner-will-mehr-dayli-Filialen.html.

УДК 81'372:34

THE ARGUMENT-PREDICATIVE STRUCTURE IN LEGAL DISCOURSE

O.V. Mykhailova, PhD (Kharkiv)

The article focuses on the analysis of the argument-predicative clause structure in the official type of legal discourse with the purpose to establish mental schemes verbalized by the participants of legal communication. The application of the cognitive approach allows the explanation of the syntactic peculiarities of legal discourse.

Key words: adjuncts, circonstants, clause, legal discourse, mandatory syntactic argument, mental scheme, the argument-predicative structure.

Михайлова О.В. Аргументно-предикатна структура в юридичному дискурсі. В статті розглядаються питання пов'язані з реалізацією аргументно-предикатної структури елементарного речення в текстах ділового юридичного дискурсу. Мета статті – встановити ментальні схеми за якими учасники правової комунікації висловлюють свої наміри. Застосування когнітивного підходу дозволяє пояснити синтаксичні особливості організації юридичного дискурсу.

Ключові слова: ад'юнкти, актанти, аргументно-предикатна структура, елементарне речення, ментальна схема, сірконстанти, юридичний дискурс.

Михайлова Е.В. Аргументно-предикатная структура в юридическом дискурсе. В статье рассматриваются вопросы, связанные с реализацией аргументно-предикатной структуры элементарного предложения в текстах делового вида юридического дискурса. Цель статьи – установить ментальные схемы, в соответствии с которыми, участники правовой коммуникации передают определенные смыслы. Применение когнитивного подхода позволяет объяснить синтаксические особенности организации юридического дискурса.

Ключевые слова: адьюнкты, актанты, аргументно-предикатная структура, элементарное предложение, ментальная схема, сирконстанты, юридический дискурс.

The system of language serves for people's communication. The emergence of cognitive science gives the possibility to treat linguistic phenomena in connection with the realization of the work of the human mind. The cognitive approach allows the study of linguistic phenomena in their functioning which is based on the internal possibilities of the speaker, his or her ability to speak and to understand what is said. Cognitive linguistics focuses on the representation of human knowledge and experience. The way a human being perceives the outer world and communicates with it in different situations may be analyzed by the application of cognitive-discourse paradigm which takes into consideration both content and form.

The actuality of the article consists in the use of cognitive-communicative approach to the study of

the clause within legal texts as a profession specific type of organization of human knowledge.

The novelty of the article arises from the fact that cognitive approach is used to analyse mental schemes verbalized by clauses in the official type of legal texts.

The aim of the article is to investigate the argument-predicative structure of clauses in the official type of legal texts with the purpose to establish their mental schemes.

The object of the article is the argument-predicative clause structures in legal texts.

Our analysis of the clause in legal texts is based on the ideas of anthropocentrism and functionalism dominant in the modern linguistic paradigm characterized by explanatory and expansionist

character typical for cognitive linguistics.

Functional approach primarily takes into consideration the context in which the texts are used. The study of linguistic phenomena within a cognitive approach which is a part of functionalism focuses on the analysis of concepts existing in human mind, and the structured system of linguistic units by which various concepts are realized in human speech and are interpreted by the addressee. According to Mustajoki, the main principle of functional syntax is “from semantic structures to linguistic means” [4, p. 21].

Among the leading functions of the language we can distinguish the communicative and the cognitive one. A human is a social being so to transfer the knowledge or to impel someone to any action a person has to form (construct) the sentence in such way that it would be understood by another person or people. In its own way the recipient of the information mentally can appreciate it and perform the appropriate actions. Communication of knowledge and senses, and motivation of another person's actions through language means is known as verbalization.

Nowadays the priority in linguistic studies goes to cognitive science which helps to characterize the nature of the internalized linguistic system enabling humans to communicate. The cognitive science traces back to the principles of generative grammar which focused on the investigation of the mechanisms that generate expressions. According to Ray Jackendoff, “the mental grammar enables us to put words together into sentences” [18, p. 17]. In the work “Patterns in the Mind”, Jackendoff comes to the conclusion that the ability to speak and understand a human language is the capacity of the human brain for language learning and use. R. Jackendoff considers the phonological and the syntactic structures as the mental codes that allow the transformation of the thought into motor instructions. As an example of such transformations the official type of legal discourse is analyzed in this article.

In legal sphere of human activities such phenomenon as legal discourse occupies the leading place. It is a highly specialized use of language for legal purposes. Among the main features of legal discourse one can distinguish the use of legal terms:

- as independent concepts or arguments of various mental schemes, for example:

(1) *I enclose a copy of our standard client care letter in duplicate. This sets out our **terms and conditions**.* [26, p. 14]

- in complex syntactic constructions verbalizing different mental schemes. For instance, in example (2) the first part of which verbalizes the mental scheme *the influence on the semantic object*, and its second part – the *causation of the action*.

(2) ... *we are instructed to commence proceedings to recover the debt* [26, p. 39]

To analyse the official type of legal discourse I follow the viewpoint of I. Shevchenko and O. Morozova who classify discourse as cognitive-communicative phenomenon [10]. The analysis of legal discourse focuses on the written type of human communication in legal sphere. In accordance with the sources of legal discourse it is divided into three types: 1) discourse in the court-room, 2) discourse of the law, 3) the official discourse. The first is realized during court hearings such as statements of parties in legal proceedings or various applications and complains. The second represents the functioning of different laws. The third covers legal documentation. In its own way the official type may be subdivided into genres. Legal correspondence is one of them. R. Haigh classifies legal correspondence in accordance with the type of document. He distinguishes: letters, faxes, and emails; the documentation in commercial sphere, employment contracts and instructions; documentation on intellectual property, on breach of contract, on negligence claims; various memoranda, briefs and instructions; divorce and inheritance documentation, etc. [26, p. 3].

Among the functions of legal discourse we distinguish: informative, influential, evaluative, predictive, analytical functions. The informative function is based on the analysis of laws and other legal acts. The influential function is realized by the speeches of a defence lawyer / attorney or a counsel for prosecution, or in the written type of legal discourse by such official types of legal documents as an offer. The evaluative function may be analysed in various acceptances. The predictive function may be submitted

in judicial decisions, judgements, in court statements and speeches which can be analysed as a part of oral or written (court records) type of legal discourse. The analytical function focuses on the examination of legal documentation only such as various protocols especially those composed at the scene.

From the point of view of the participants of legal discourse we can state that it is a status-oriented type of discourse which realizes the communication of representatives of various social groups such as lawyer *vs* lawbreaker, attorney / solicitor *vs* client, the parties in a conflict *vs* a mediator, legal entity *vs* individual in a contract and others.

Generally speaking, discourse is the macrostructure expressing mental and social peculiarities of the participants during communication. To analyse legal discourse we have to take into consideration: 1) the roles of the participants of oral or written or recorded type of legal communication; 2) the information the addressee means; 3) the communicative situation which focuses on the exchange of thoughts and opinions providing the argumentation in courtroom or during the contract negotiation etc.

Analysing legal discourse one can't avoid the investigation of cognitive roots and functional communicative factors of such legal terms as *crime*, *wrongdoing*, and *tort*. The knowledge of legal definitions can help a layman and especially a lawyer to use them correctly in different types of legal discourse. For example, *crime* is understood as an action which is against the law. [25, p. 35]. *Tort* is any wrongful act, whether intentional or accidental, where injury occurs to another person or party [25, p. 39]. *Wrongdoing* is classified as illegal or immoral behaviour [24, p. 2034].

Among legal concepts we can distinguish the words which are monosemantic, independent from the context and emotionally neutral so they may be used in various types of discourse.

- (3) *We are now to exchange **contracts*** [26, p. 147]
- (4) *The **court** was seen as a neutral or impartial third party in all disputes* [23, p. 46]
- (5) *A person who commits a **crime** is called a criminal* [23, p. 58]

- (6) *The **law** ... comprises a very large and complex body of rules* [23, p. 61]

Such term as *clause* may be realized in legal or grammatical meaning. It depends on the functional communicative factors. In legal discourse it is considered as a distinct article or provision in a contract, treaty, will, or other formal or legal written document. For example, in a tenant's response concerning draft lease the matter of negotiation are clauses 4 and 5 concerning the term of lease and the amount of annual rent [26, p. 52].

In grammar, *clause* is considered as the smallest grammatical unit that can express a complete proposition. Syntactically a clause represents the verb along with its subject and their modifiers. If a clause provides a complete thought on its own, then it is an independent (superordinate) clause; otherwise, it is dependent (subordinate) [21]. A typical clause consists of a subject and a predicate, where the predicate is typically a verb phrase – a verb together with any objects and other modifiers. [15] According to Y. Testelet, clause is any group of words the head of which is the inflective meaningful verb or an auxiliary used for the cohesion [7, p. 256].

Legal discourse is characterized mostly by complex syntactic structures, so we focus our attention on the examination of clauses. Clause is considered as the argument-predicative structure verbalising a mental scheme in a particular sentence. On the other hand simple sentence in our interpretation is the argument-predicative structure representing one proposition and realized by the basic model $S \rightarrow NP VP$ taken into consideration semantic functional and communicative factors of the surface structure [3, p. 23].

The main idea of a clause examination is based on the works of Chomsky, Fillmore, Jackendoff, Wierzbicka who drew their attention to differences in meaning between sentences with the same lexical items in syntactically different positions [8; 9; 12–14; 19; 21].

Within the cognitive-semantic exploration of ontological features of material world subjects and their relations such conceptual schemes as frames correspond the leading categories of human cognition.

For instance, Wierzbicka states: the relationship between the predicate word, such like DO, SAY, WANT, and SEE, and its ‘complements’ like SOMETHING, ONE THING, or SOMEONE is not the same as that between a head and a modifier in an attributive relation, if only because a head can normally occur with or without its attribute, whereas predicates like DO, SAY, WANT, and SEE do require their complements (if they are not ... understood as elliptical). At the same time, it is clear that it is the element SOMETHING which is dependent on the predicates DO, SAY, and WANT, rather than the other way around, for it is the predicate which determines whether or not a complement is possible, and what the range of possible complements is. For example, SEE combines, universally, with the complements SOMETHING, SOMEONE, and PEOPLE, whereas SAY and DO (and in many languages WANT) combine only with SOMETHING [16].

According to the theory of S. Zhabotynska, the basic frames are lexically represented concepts which denote the essence of objective reality of a person or thing (somebody or something), such as 1) the quantity of somebody/something, 2) the quality of somebody/something, 3) the way of existence of somebody/something, 4) the location of somebody/something, 5) the time of somebody/something’s existence [1, p. 53–62].

In legal discourse, the concepts denoting persons can be realized by such words as *plaintiff, defendant, witness, judge, magistrate, lessor, lessee, tenant, lawyer, client, solicitor, attorney*, etc., for example:

- (7) *The district **judge** made an order in the terms of the draft order we had prepared* [26, p. 116]
- (8) *Our **client** experienced significant pain in her right arm and shoulder following the accident* [26, p. 124]

In the official type of legal discourse these legal concepts within a clause can realize such syntactic valences as:

- mandatory syntactic argument:

- (9) *Our **client** confirms that...* [26, p. 55]
- (10) *please contact our **client partner**, Ms Felicity Matterson.* [26, p. 16]

- circumstants:

- (11) *We look forward to hearing from you or from **solicitors appointed to act on your behalf*** [26, p. 51]

- adjuncts:

- (12) *We enclose our **client’s signed form of authorization**...* [26, p. 34]
- (13) *I now enclose the **draft shareholders’ agreement**.* [26, p. 69]

Considering the word order of example (10) the peculiarity is in the functional-communicative factor which focuses on the mentally reflected identical object: *our client partner* = *Ms Felicity Matterson*, but within an argument-predicative structure their exchange longs for in its turn the exchange of circumstant ↔ adjunct positions.

The theory of construction grammar focuses on the syntactic patterns such as simple sentences – the unity of form and meaning. Such syntactic patterns represent the meaning which can be modified (accentuated) by lexical units. A. Goldberg explores the idea that argument structure constructions provide the basic means of clausal expressions in a language [17, p. 3]. She analyses the constructions with ditransitive, resultative, and verb-caused motion within cognitive-semantic paradigm. The basic tenet of construction grammar is that traditional constructions – i.e., form-meaning correspondences – are the basic units of language [17, p. 6].

To determine the consciousness, the actions, the quantity, the quality, the location, and the time features of concepts in legal discourse we ground our exploration on the semantic approach to predicate classification suggesting the syntactic approach based on the functioning of the verbs in a sentence. The verbs as predicates of the sentence may be divided into static and dynamic ones. Static predicates verbalize the existence, the quality, and the state; dynamic ones – the various types of action, the causation, and the movement.

The semantic structure corresponds at syntactic level to *the action* → *subject* → *object* relations. Our analysis of semantic structures in such genre of the official type of legal discourse as legal correspondence shows that:

The semantic subject in the official type of legal discourse may be verbalized by the proper name (mostly in the preamble of a legal document), or by the personal pronoun (mostly *I* or *we*).

(14) *I enclose a copy of a letter...* [26, p. 53]

The semantic object in the official type of legal discourse may be verbalized by different parts of speech representing various semantic valences, for example:

(15) *We reserve **the right** to bill at two monthly intervals* [26, p. 17]

The right realizes the semantic role of a patient.

Among the dynamic predicates in the official type of legal discourse we distinguish: *enclose, oblige, provide, note, praise, indicate, discuss, contact*. The peculiarity of the official type of legal discourse is that the cognitive focus of these predicates falls not on the semantic subject performing the semantic role of the agent (the action doer). They focus on the syntactic object or complement corresponding to the rheme of the clause.

(16) *We now **enclose a draft order*** [26, p. 53]

(17) *I will **contact you** again* [26, p. 90]

The predicates denoting mental or perceptive activities such as: *accept, confirm, approve, oblige, discover*; focus on the semantic role – the recipient (the participant of the communicative situation whose interests are infringed or positively affected).

(18) *We **accept the amended plan*** [26, p. 56]

(19) *We **confirm receipt of your letter dated 3 February 20*** – [26, p. 126]

Among the static predicates we distinguish: *be, regard, contain*.

(20) *Mr Miller **is an innocent infringer*** [26, p. 93]

(21) *Clause **contains** restrictions on...* [26, p. 69]

Such predicates focus on the semantic object verbalizing the semantic role – the patient (the participant of the communicative situation who is involved in action and/or expresses its material existence).

Cognitive approach to the exploration of a clause as a pattern which unites deep and surface structures allows the explanation of linguistic phenomena in terms of schemes or prototypes. According to R. Langacker,

“scheme is the abstract categorization that is fully compatible with all members of the category it defines this is an integrated structure that embodies the commonality of its members, which are conceptions of greater specificity and detail that elaborate the schema in contrasting ways” [20, p. 371]. He describes the scheme as the entity with peculiar structure. Schema is the generalization, discrete form of linguistic structures and meanings.

Any clause can be treated both from the point of view of language and speech: as a language pattern it is constructed according to a mental scheme existing in human mind; as a speech unit it verbalizes particular meanings [3, p. 61; 11, p. 320–322]. To analyse the clause in legal discourse we focus our attention on its semantic structure which comprises relative and predicative structures. The nucleus of the relative structure is the action which comprises different arguments realizing semantic roles. The argument-predicative structure focuses on the predicate including mandatory agents and facultative circumstances. Argument-predicative structure is the semantic nucleus of a sentence [3, p. 64]. The proposition of a sentence realizes its sense. The centre of any proposition is its predicate which indicates the number and the type of the arguments and relations between them [5; 8; 9].

The sense of a sentence is transformed in accordance with mental schemes which are verbalized in syntactic structures and according to appropriate knowledge about some situation [3, p. 53]. Mental schemes of a simple sentence are the generalized representations of typical propositions fixed by structural schemes of the simple sentence [3, p. 57, 59, 94]. The proposition within the cognitive approach is a special operative structure of cognition and / or a particular unit of knowledge organization in a human mind which represents the world [2, p. 137–140]. The proposition which is represented by a particular structure scheme of a simple sentence is determined as its sense (“categorical-semantic concept”) [6, p. 80]

Among the dominant mental schemes in the official type of legal discourse we distinguish the following:

- Mental scheme of location [Somebody / Something is Somewhere] verbalizes the existence of Somebody / Something in space, for example:

(22) *The registered office is at 16 Anderton Crescent, Felixstowe* [26, p. 70]

- Mental scheme of possession [Somebody / Something possesses Something] verbalizes both the semantic subject and object, for example:

(23) *Clause 2 contains a list of matters*

(24) *Mr Griffiths had a grievance* [26, p. 79]

(25) *Mr Miller owns ten different combinations of “-institute.com” ...* [26, p. 93]

Within the mental scheme of existence [How Somebody / Something is] we distinguish:

- Mental scheme of qualification

(26) *Both you and Mr Shorter are directors of the company* [26, p. 70]

- Mental scheme of characterization:

(27) *A cyber-squatter is someone who deliberately registers domain names similar or identical to the trademark of another party with the intention of...* [26, p. 93]

To sum up we should stress that the main peculiarities of the official type of legal discourse are as follows:

- the concept *client* forms the nucleus of legal correspondence, because each matter for discussion focus around his/her (individual) or its (legal entity) interests;
- the concept *client* is verbalized in argument-predicative structure transforming the sense (deep structure of the sentence) through the such syntactic frames as: mental schemes of characterization, possession, location.

The further analysis should focus on the investigation of cognitive-communicative peculiarities of other types of legal discourse.

REFERENCES

1. Жаботинская С.А. Лексическое значение: принципы построения концептуальной сети / С.А. Жаботинская // Pstyga A. (red.) *Zlovo z perspektywy jezykoznaawcy i tlumacza*. – Tom II. – Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. – P. 53–

62. 2. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г.] ; Кубрякова Е.С. (ред.). – М. : МГУ, 1997. – 245 с. 3. Михайлова О.В. Просте речення в давньоанглійській мові: когнітивно-комунікативний вимір: монографія / О.В. Михайлова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 152 с. 4. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса: от семантических структур к языковым средствам / А. Мустайоки. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 512 с. 5. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 1996. – 757 с. 6. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2003. – 191 с. 7. Тестелец Я.Г. Введение в общий синтаксис / Я.Г. Тестелец. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 800 с. 8. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. X : Лингвистическая семантика. – М. : Прогресс, 1981. – С. 369–496. 9. Филлмор Ч. Дело о падеже открывается вновь / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. X : Лингвистическая семантика – М. : Прогресс, 1981. – С. 496–531. 10. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен ; [І.С. Шевченко (ред.)]. – Харків : Константа, 2005. – С. 9–20. 11. Шевченко І.С. Концептуальний аналіз предложения: онтологічні схеми / І.С. Шевченко // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 110. – Т. 2. – С. 320–322. 12. Chomsky N. Syntactic Structures / N. Chomsky. – The Hague : Mouton, 1957. – 116 p. 13. Chomsky N. New Horizons in the Study of Language and Mind / N. Chomsky. – Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 2000. – 230 p. 14. Fillmore Ch.J. Construction grammar. Course Book / Ch.J. Fillmore, P. Kay. – Berkeley : University of California, 1992. – 690 p. 15. Freebase dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.reference.com> 16. Goddard C. Meaning and Universal Grammar: Theory and Empirical Findings / Goddard Cliff and Wierzbicka Anna. – John Benjamins, V. 2. – 2002. – 337 p. 17. Goldberg A.E. Constructions: A construction grammar approach to argument structure. A.E. Goldberg. – Chicago & London : University of Chicago Press, 1995. – 265 p. 18. Jackendoff R. Patterns in the Mind: Language and Human Nature / R. Jackendoff. – N.Y., L., Toronto, etc. : Harvester Wheatsheaf, 1993. – 256 p. 19. Jackendoff R. Foundations of Language. Brain,

Meaning, Grammar, Evolution / R. Jackendoff. – N.Y. : OUP, 2002. – 477 p. 20. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar. V. 1: Theoretical prerequisites / R.W. Langacker. – Stanford, CA : Stanford University Press, 1987. – 516 p. 21. Wierzbicka A. Semantic Primitives and Universals / A. Wierzbicka. – Oxford, New York : Oxford University Press, 1996. – 500 p. 22. Wiktionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://thinkexist.wiktionary.org/wiki/clause>

ILLUSTRATIVE SOURCES

23. Мансі Є. English History. Law and Crime / Є.О. Мансі. – Київ : Арії. 2008. – 79 с. 24. Dictionary of Contemporary English. Pearson Education Limited, 2009. – 2081 p. 25. Evans V. Career Paths. Law / [Evans V., Dooley J., Smith D.]. – Express Publishing, 2012. – Book 1 – 39 p. , Book 2 – 39 p., Book 3 – 39 p. 26. Haigh R. Legal Correspondence / R. Haigh. – Oxford University Press, (2006) 2010. – 232 p.

**ГЕНЕЗИС ИМЕННЫХ ПРЕФИКСАЛЬНЫХ МОРФЕМ
В АНГЛИЙСКИХ ТЕКСТАХ
НАУЧНОГО ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СТИЛЯ**

*М.Н. Неврева, канд. филол. наук, Г.Ф. Дьяченко, канд. филол. наук,
Л.Н. Шапа, канд. филол. наук (Одесса)*

Статья описывает количественные и качественные характеристики генезиса именных префиксов в текстах научного функционального стиля и их взаимозависимость. Использование трех текстовых корпусов различных технических областей знания позволяет проследить процесс формирования и функционирования элементов генезиса в английской научной литературе.

Ключевые слова: активность, продуктивность, происхождение префиксов, текстовый корпус, частотность употребления.

Неврева М.М., Дьяченко Г.Ф., Шапа Л.М. Генезис префіксальних морфем іменника у англійських текстах наукового функціонального стилю. Стаття описує кількісні і якісні характеристики генезису префіксів іменників у текстах наукового функціонального стилю та їх взаємозалежність. Використання трьох текстових корпусів різних технічних галузей знання дозволяє прослідити процес формування та функціонування елементів генезису у англійської наукової літературі.

Ключові слова: активність, походження префіксів, продуктивність, текстовий корпус, частотність вживання.

Nevreva M.M., Dyachenko G.F., Shapa L.N. Genesis of the Nominal Prefix Morphemes in English Texts of the Scientific Functional Style. The paper describes the quantitative and qualitative characteristics of the nominal prefix genesis in the scientific functional style texts and their interdependence. The three text corpus application of different branches of engineering allows to trace the process of formation and functionality of genesis elements in the English scientific literature.

Key words: activity, efficiency, frequency of application, prefix origin, text corpus.

В современных работах по лингвистике текста анализ морфемной структуры исследуемых единиц стал обычным явлением. Это можно наблюдать в описаниях терминосистем [4; 6], в работах, выполненных в русле стилеметрии на материале текстов разных функциональных стилей [8], посвященных определению характеристик неологизмов [9], развитию лексической системы английского языка с учетом новых моделей словообразования [2] и других актуальных для современного языкознания проблем.

Обзор доступной лингвистической литературы по словообразованию на материале нескольких языков показал, что, несмотря на популярность

морфемного анализа и значительность полученных с его помощью результатов, генетический (этимологический) анализ обычно не включался в общий перечень методов, используемых для описания лингвистических объектов. Исключением являются диссертационные работы О.В. Щербаковой [9] и Л.И. Миляевой [5], в которых описывался генезис морфем. Они основывались на сплошной выборке из различных типов словарей: 12-ти томового Большого Оксфордского словаря и приложений к нему, а также из других английских толковых словарей и приложений к ним.

В настоящей статье в качестве материала для описания генезиса морфологического анализа

имен существительных использовались электронные текстовые корпуса английских технических подязыков “Химическое машиностроение”, “Автомобилестроение”, “Электротехника”, поскольку авторы разделяют точку зрения, что “... создание, развитие и использование электронных корпусов – это одно из наиболее передовых направлений современной лингвистики; именно в рамках этого направления наиболее вероятны инновационные результаты как в области теоретической лингвистики (получение новых знаний об устройстве языка), так и в области прикладной лингвистики ...” [7]. В исследовании использование электронных текстовых корпусов позволило получить надежные данные о процессе формирования и условиях функционирования такого лингвистического явления, как генезис префиксальных морфем.

Для определения объекта статьи на базе текстовых корпусов научного стиля был проведен морфологический анализ имен существительных и выделен инвентарный список префиксальных морфем (П-морфем), реально функционирующих в английских текстах технических специальностей “Химическое машиностроение”, “Автомобилестроение”, “Электротехника”. Это дало возможность сформулировать цели работы: 1) описать результаты: а. генетического анализа префиксов; б. анализа по критериям “продуктивность/непродуктивность” и “активность/неактивность” при образовании новых производных, “высокая/низкая” частотность употребления; 2) выявить вероятную зависимость упомянутых критериев от семантической составляющей.

Генетический анализ именных П-морфем на базе электронных текстовых корпусов дает возможность описать процесс формирования генезиса этих аффиксов и способствует более подробному представлению научного дискурса в области словообразования.

Происхождение морфем определялось с помощью классификации, предложенной Н.Н. Амосовой [1], П.М. Карашуком [3], и с использованием данных нормативного словаря Уэбстера [10].

Генетический анализ П-морфем, извлеченных

из существительных и встречающихся в рассматриваемых текстовых корпусах специальностей “Химическое машиностроение”, “Автомобилестроение”, “Электротехника”, свидетельствует о преобладании заимствованных префиксов, в первую очередь из романских языков – латинского и французского.

Инвентарный список специальности “Химическое машиностроение” содержит 20 префиксов романского происхождения: *re-*, *com-/con-*, *co-*, *in-/im-*, *de-*, *inter-*, *e-*, *en-*, *per-*, *pre-*, *ac-/ad-*, *dis-*, *counter-*, *ex-*, *non-*, *sub-*, *super-*, *pro-*, *ultra-*, *sur-*. Их доля – 77 % от общего числа всех префиксов в этом корпусе. Они образуют 68 лексем (*recycle*, *inturn*, *compression*, *coefficient*, *deformation*, *interface*, *evaporator*, *performance*, *precoat*, *account*, *discharge*, *countercurrent*, *ultrafiltration* etc.), которые повторяются в текстовых выборках 3825 раз, что составляет 87% от всего числа именных лексем с префиксами.

Тексты специальности “Автомобилестроение” содержат 17 префиксов романского происхождения: *re-*, *in-/im-*, *com-/con-*, *co-*, *de-*, *inter-*, *e-*, *en-*, *per-*, *pre-*, *ac-/ad-*, *dis-*, *pro-*, *sur-*, *semi-*, *trans-*, *uni-* (72% от всего числа префиксальных морфем в этом корпусе). Перечисленные префиксы входят в состав 59 лексем (*research*, *impact*, *configuration*, *coefficient*, *design*, *intercity*, *evaluation*, *enrichment*, *performance*, *precombustion*, *account*, *disadvantage*, *prototype*, *surface*, *semiconductor*, *transaxle*, *uniform* etc.) с накопительной частотой 2896 словоупотреблений (73% от общего числа именных морфем, в которых используются префиксы).

В инвентаре П-морфем, функционирующих в печатных английских текстах специальности “Электротехника”, зарегистрировано 17 префиксов романского происхождения: *re-*, *in-/im-*, *com-/con-*, *de-*, *ac-/ad-*, *co-*, *inter-*, *per-*, *trans-*, *dis-*, *sub-*, *e-*, *en-*, *non-*, *pro-*, *sur-*, *ultra-*; это составляет 71% от общего числа префиксов в этом корпусе. Они оформляют 58 лексем (*recloser*, *impulse*, *compressor*, *deblocking*, *account*, *interphase*, *performance*, *transposition*, *dispatch*, *subconductor*,

evaluation, enclosure, nontransposition, proportion, surface, ultrasonic etc.), повторяющихся 2545 раз и охватывающих 83% всех лексем, обладающих префиксальными морфемами.

Всего зарегистрировано 23 разных префикса романского происхождения, из которых 13 являются общими для всех трех текстовых корпусов: *re-*, *in-/im-*, *com-/con-*, *de-*, *inter-*, *per-*, *e-*, *ac-/ad-*, *dis-*, *en-*, *co-*, *pro-*, *sur-*. Эта группа общих романских префиксов включает все продуктивные, значительную часть малопродуктивных и несколько непродуктивных морфем. Их продуктивность и частотность употребления составляет 71% от продуктивности и частотности всех префиксальных морфем трех текстовых корпусов.

Из общего инвентаря романских префиксов были выделены пять единиц, использование которых в качестве словообразовательных формантов наиболее полно характеризует романские префиксы в составе существительных исследуемых текстовых корпусов: *re-*, *in-/im-*, *com-/con-*, *de-*, *inter-*. Все они были проанализированы в плане продуктивности, активности и частотности употребления, а также зависимости интенсивности этих качеств от способности префиксальной морфемы перестраивать лексическое значение слова.

Префикс *re-* согласно классификации Н.Н. Амосова [1] придает производным именам значение повторяемости или возвращения в прежнее состояние: *redesign, recycle, regenerator, rebound, replacement*. Префикс *re-* занимает первое место по продуктивности, оформленные им существительные употребляются в текстовых выборках с высокой частотой. Префикс *com-/con-* выделяется в именах, обозначающих совместимость, общность, взаимность: *compound, conservation, concentrate, condensate, compression*. Он также продуктивен и высокочастотен. Префикс *in-/im-* указывает на движение внутрь чего-то или усиливает значение производящего: *inlet, input, intake, impurity, impact*. У этого префикса качества частоты и продуктивности также выражаются очень интенсивно. Префикс *de-* придает образуемым именам значение обратное или противоположное

мотивирующей основе: *deformation, degradation, depression, deblocking*. Однако у производных этого префикса в разных текстовых корпусах наблюдается некоторое различие в величинах частотности и продуктивности. Этот префикс высокочастотен и продуктивен в текстовом корпусе “Автомобилестроение”, малопродуктивен и среднечастотен в корпусе “Электротехника” и малопродуктивен и высокочастотен в корпусе “Химическое машиностроение”. Префикс *inter-* производит существительные со значением взаимодействия или положения между чем-либо: *interaction, intermediate, intercity, interface*. Этот префикс малопродуктивен и среднечастотен в корпусах “Химическое машиностроение” и “Электротехника”, непродуктивен и низкочастотен в корпусе “Автомобилестроение”.

Следующая группа иноязычных префиксов, выделенных из состава существительных рассматриваемых корпусов, заимствована из греческого языка. Три греческих префикса *dia-/di-*, *poly-*, *hydro-*, функционирующих в корпусе “Химическое машиностроение” (12% от общего числа префиксов в корпусе), произвели 8 существительных, которые повторились в выбранных текстах 708 раз, т.е. 16% от общего числа лексем, обладающих префиксальными морфемами. В корпусе “Автомобилестроение” зарегистрировано 7 префиксов греческого происхождения: *anti-*, *auto-*, *aero-*, *dia-/di-*, *hydro-*, *poly-*, *micro-* (25% от общего числа префиксов в корпусе). Их продуктивность равна 13 именам, частотность – 846 словоупотреблениям (21% от общего числа лексем с префиксами). Четыре греческих префиксальных морфемы реализованы в корпусе “Электротехника”: *auto-*, *dia-*, *thermo-*, *poly-* (17% от всего числа префиксов в корпусе). Они оформили 6 существительных, которые повторились в текстах 269 раз, что составляет 9% от всех лексем, функционирующих с префиксальными морфемами.

Всего было зарегистрировано 8 разных префиксов греческого происхождения, в том числе два общих для всех трех корпусов: *dia-/di-*, *poly-*.

Активность префиксов греческого происхожде-

ния в производстве существительных в восемь раз ниже, чем активность префиксов романского происхождения. Греческими префиксами оформлено в общей сложности 19 разных существительных. Все они относятся к терминологическому пласту лексики. Общие для трех исследуемых корпусов префиксы *dia-/di-*, *poly-* использованы в производстве четырех (*diagram*, *dismeter*, *dioxide*, *dielectric*) и трех (*polyethylene*, *polypropylene*, *polyester*) терминов, соответственно. Остальные префиксы зарегистрированы в следующих терминах: *hydro-* *hydrocyclone*; *micro-* *microcomputer*, *microprocessor*, *micrometer*; *auto-* *automobile*, *automaker*, *autotransformer*; *anti-* *antifreeze*, *antilock*; *aero-* *aerospace*, *aerodynamics*; *thermo-* *thermocouple*. Все префиксы греческого происхождения малопродуктивны, а префикс *thermo-* непродуктивен.

Исконно английские префиксы составляют группу из пяти единиц: *over-*, *under-*, *out-*, *un-*, *mis-*, и только один из них *over-* оказался общим для всех трех корпусов. В корпусе “Химическое машиностроение” исконных суффиксов три: *over-*, *un-*, *out-* (11,5% от всех префиксальных морфем в корпусе). Каждый из них оформил по одному существительному, их общая накопленная частота равна 103 словоупотреблениям, лишь 2% от всех лексем с префиксами. Четыре исконных префикса функционируют в корпусе “Автомобилестроение”: *over-*, *under-*, *out-*, *mis-* (10% от всех префиксов в корпусе). Их продуктивность – 10 имен, частотность – 237 словоупотреблений, что составляет 8% от всех лексем с префиксами. В корпусе “Электротехника” реализованы три исконных префикса: *over-*, *under-*, *un-* (12% от всех префиксов, используемых в корпусе), которые оформили по одному существительному, повторяющемуся в текстах корпуса 206 раз (8% от всего количества лексем с префиксами).

Исконные префиксы произвели в трех текстовых корпусах 14 разных существительных, половина из которых оформлена префиксом *over-*. Этот префикс, сочетаясь с производящими основами придает им значение перемещения через предмет

или пространство, чрезмерности или избытка: *overflow*, *overhead*, *overload*, *overloading*, *oversize*, *overvoltage*, *overlap*. Префикс *over-* сохранил свою продуктивность, т.к. не имеет синонима среди иноязычных префиксов. Антонимичный ему исконный префикс *under-* оформил три слова: *underinflation*, *undersize*, *underground*. Префикс *out-* придает значение выхода, исхода или расположения вне чего-либо. Он оформил два слова: *outlet*, *outside*. Исконные префиксы *un-*, *mis-* образуют слова отрицательного значения. Каждый из них зарегистрирован лишь в одном существительном: *uncertainty*, *misalignment*. Низкая продуктивность этих префиксов объясняется тем, что их часто заменяют синонимичные префиксы романского происхождения *de-/dis-*. “Такое явление закономерно, т.к. существование двух префиксов, выражающих одно и то же значение и сочетающихся с одними и теми же семантическими классами основ, нетерпимо” [3, с. 170].

Выводы. Завершая описание результатов исследования, можно сказать следующее. Генетический анализ именных префиксальных морфем дал возможность разделить весь инвентарь префиксов на группы в соответствии с их происхождением: заимствованные из романских и греческого языков и исконные. Анализ таких качеств, как продуктивность, активность и частотность употребления, показал, что интенсивность этих качеств была совершенно различна у разных групп префиксов, но практически одинакова во всех трех текстовых корпусах. Префиксы, заимствованные из романских языков, демонстрируют самую высокую способность к увеличению количества лексем по определенному образцу, образованию новых производных и частотности употребления (во всех корпусах величины превышали 70%). На втором месте по интенсивности проявления этих качеств находятся префиксы, заимствованные из греческого языка. Как уже отмечалось, продуктивность, активность и частотность употребления единиц этой группы была в 8–10 раз ниже, чем у романских префиксов. Последнее место занимают исконно английские префиксы. Как по сво-

ему количеству, так и по качествам, способствующих распространению и увеличению числа производных, они обладают наименьшими величинами.

Можно отметить значительные расхождения в количественных данных разных текстовых корпусов, что вызвано экстралингвистическими факторами, оказывающими влияние на статистику применения тех или иных префиксальных морфем. Очевидно, что в трех терминосистемах, отражающих научные понятия отраслей “Химическое машиностроение”, “Электротехника” и “Автомобилестроение” и обладающих значительными различиями в терминологии, варьируется как сам инвентарь префиксов, так и продуктивность, активность и частотность их употребления.

Исследование показало, что заимствованные из романских и греческих языков префиксы, встречающиеся в текстах научной коммуникации, обладают высокой продуктивностью, активностью и частотностью употребления благодаря тому, что они проявили гораздо более высокую способность удовлетворять потребности номинации, чем исконно английские. Это вызвано естественными причинами, поскольку на историческом этапе научных открытий и возникновения соответствующих им новых научных понятий английский язык не обладал терминами с необходимыми по значению исконными префиксами [1]. Эту роль взяли на себя вошедшие в английский язык слова романского и греческого происхождения с префиксальными морфемами, способными передавать такие абстрактные значения, как “отрицание” – *non-nontransposition*; “пространство и время” – *inter-intercity, interphase*; “размер и количество” – *micro-microcomputer, poly-polyethylene*; “повторность” – *re- reactivation, regenerator* и т.п.

Перспективы анализа будут посвящены корневым морфемам, их характеристикам и условиям функционирования в текстах научной коммуникации в рамках генезиса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка / Н.Н. Амосова. – [2-е изд., доп.]. – М. : Лабриком, 2010. – 224 с.
2. Иванова Д.Н. Словообразовательные модели английского языка [Электронный ресурс] / Д.Н. Иванова, Е.Н. Донченко (Филологические науки / 3. Теоретические и методические проблемы исследования языка). Режим доступа к журн. : http://www.rusnauka.com/27_NPM_2012/Philologia/3_116872.doc.htm
3. Карашук П.М. Словообразование английского языка : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. «Романо-герман. яз. и лит.» / П.М. Карашук. – М. : Высш. шк., 1977. – 176 с.
4. Мартемьянова М.А. Особенности формирования современных научных технических терминологических систем (на примере терминов нанотехнологий) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / М.А. Мартемьянова. – Ижевск, 2011. – 22 с.
5. Миляева Л.И. Структурно-семантическое исследование словообразовательных вариантов существительных в современном английском языке (парадигматический аспект) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Л.И. Миляева. – Пятигорск, 1984. – 25 с.
6. Оганесян М.В. Сопоставительно-переводческий анализ английской и русской медицинской терминологии по генетике : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / М.В. Оганесян. – Москва, 2003. – 22 с.
7. Программа фундаментальных исследований Президиума РАН “Корпусная лингвистика” [Электронный ресурс] / Координаторы акад. Иванов В.В., чл.-корр. Плунгян В.А. (Программы, направленные на выполнение распоряжения Правительства РФ от 27 февраля 2008 г. № 233-Р «О программах фундаментальных исследований госакадемий РФ»). – М. : РАН, 2012. Режим доступа : <http://www.ras.ru/presidium/documents/directions.aspx?ID=9f6b037a-b979-444e-af59-7bd33b622a2a&print=1>.
8. Рогачова Н.В. Морфемна структура іменників у текстах різних функціональних стилів (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н.В. Рогачова. – Київ, 2000. – 25 с.
9. Щербакова О.В. Структурно-семантическая и этимологическая характеристика словообразовательного поля существительных-неологизмов в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / О.В. Щербакова. – Ростов-на-Дону, 2005.
10. Webster’s Third New International Dictionary. – N-Y : Publisher Merriam Webster, Inc., June 2002. – 2662 p.

УДК 811.111'42

СТРУКТУРНІ ТИПИ ПЛЕОНАСТИЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Ю.В. Літкович (Київ)

У статті розглядаються плеонастичні словосполучення як засоби конкретизації, експресивності та інтенсифікації мовлення у сучасному англомовному дискурсі. У роботі виділяються структурні типи плеонастичних словосполучень. З'ясовано, що у синтаксичному аспекті плеоназми можуть бути виражені різноструктурно.

Ключові слова: ведучий компонент, плеоназм, синонімічний компонент, структурні типи, сурядний зв'язок.

Літкович Ю.В. Структурные типы плеонастических словосочетаний. В статье рассматриваются плеонастические словосочетания как средства конкретизации, экспрессивности и интенсификации речи в современном англоязычном дискурсе. В работе выделяются структурные типы плеонастических словосочетаний. Установлено, что в синтаксическом аспекте плеоназмы могут быть выражены разноструктурно.

Ключевые слова: ведущий компонент, плеоназм, синонимический компонент, сочинительная связь, структурные типы.

Litkovych Y.V. Structural types of pleonastic phrases. The article focuses on pleonastic phrases as means of speech specification, expressiveness and intensification in modern English discourse. The paper reveals structural types of pleonastic phrases. The research shows that syntactically pleonasms can be expressed by different structures.

Key words: coordinating relations, focal component, pleonasm, structural types, synonymous component.

Плеоназм – це сполучення семантично близьких або синонімічних лексем, при яких зазвичай перший елемент підсилює, уточнює або пояснює значення другого елементу. Це означає, що значення одного компоненту є частиною значення іншого. У плеонастичному словосполученні *honest truth* ознака правдивості у значенні лексеми *honest* підсилюється у близькій за значенням лексемі *truth*.

Об'єктом дослідження цієї статті є плеоназми, виокремлені у сучасному англомовному дискурсі. Предметом дослідження є структурні аспекти плеонастичних одиниць. Актуальність обраної теми визначається загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій до дослідження мовних одиниць в антропоцентричному ракурсі, що уможливорює всебічний аналіз плеонастичних словосполучень. Мета роботи полягає у вивченні плеоназмів зі структурної позиції. Матеріалом дослідження послуговували американські та британські статті, представлені у мережі Інтернет.

У синтаксичному аспекті плеонастичні сполучення можуть бути виражені різноструктурно. Вони можуть бути представлені як у вигляді складного слова (*groupset* – де дві основи *group* і *set* мають те саме значення 'групування', *leftward* – *left* і *ward* мають значення 'напря́м'), так і у вигляді складної конструкції, яка складається з трьох або більше компонентів (*a.m. in the morning*). Однак, найчастіше зустрічаються двохкомпонентні іменникові словосполучення. При цьому компоненти плеонастичного словосполучення можуть належати до однієї частини мови (*noon hour* – '12 година полудня') або до різних частин мови (*definite decision* – 'конкретне рішення').

Нестійкою виявляється межа, яка відділяє складні слова від словосполучення. Проблема розмежування складного слова й словосполучення є однією із найважливіх у мовознавстві [7, с. 147]. Деякі типи складних слів за своєю структурою наближаються до словосполучень та складаються з комбінації цілих слів. Те, що одними вченими

вважається складним словом, іншими розглядається як стійке словосполучення [1; 3, с. 24-28; 10, с. 178-180; 13, с. 140-146].

У пошуках об'єктивних ознак складних слів учені намагались використати їх різноманітні особливості, відповідно висуваючи різні критерії: семантичний [2; 11], морфологічний [15, с. 45; 16], орфографічний [14], фонетичний [8], акцентування [9]. Запропоновані критерії для розмежування злитого слова й словосполучення й відмежування вільного словосполучення від фразеологічної одиниці як фіксованої структурно-семантичної моделі необхідні не стільки для відмежування плеонастичних сполучень від складного слова й фразеологічної одиниці, скільки для встановлення оформлення плеоназмів, які можуть бути представлені злитим словом, синтаксичним словосполученням, або ж фразеологізмом.

Існують типології словосполучень на основі різноманітних критеріїв, підходів та цілей дослідження, серед яких виокремлюють синтаксичну функцію [4, с. 3-8], способи зв'язку слів у словосполученнях [12] або класифікують відповідно до головного слова [6, с. 4-13].

Структурні типи плеонастичних словосполучень ми розрізняємо за належністю головного (ведучого) компоненту до певної самостійної частини мови, а саме:

1) плеонастичні словосполучення з ведучим компонентом іменником (іменникові);

2) плеонастичні словосполучення з ведучим компонентом прикметником (прикметникові);

3) плеонастичні словосполучення з ведучим компонентом дієсловом (дієслівні);

Всередині кожного типу плеонастичних словосполучень, залежно від того, якою частиною мови виражений залежний компонент, розрізняємо структурні моделі. Так, **плеоназми з ведучим компонентом іменником** (іменникові) представлені 3 основними моделями:

1) плеонастичні словосполучення з ведучим компонентом іменником (іменникові);

2) плеонастичні словосполучення з ведучим компонентом прикметником (прикметникові);

3) плеонастичні словосполучення з ведучим компонентом дієсловом (дієслівні);

Всередині кожного типу плеонастичних словосполучень, залежно від того якою частиною мови виражений залежний компонент, розрізняють структурні моделі. Наприклад, **плеоназми з ведучим компонентом іменником** (іменникові) представлені трьома моделями:

1) іменник + іменник (N+N);

2) прикметник + іменник (Adj.+N);

3) акронім + іменник (Acronym+N);

За цими двохкомпонентними моделями утворюються плеоназми у вигляді вільних синтаксичних словосполучень та злитих слів.

За першою моделлю іменник + іменник (N+N) утворюються плеонастичні словосполучення типу: *summer season, time period*, де попередній іменник виконує атрибутивну функцію 'літній період/літня пора', 'часовий проміжок':

(1) *During the summer season endeavor to wear clothes with very bright and reflective colors, when shopping for summer clothing, buy clothes with very bright colors especially clothes with white background such as stylish tops and blouses, dresses, bright colored skirts, white pants, or white men's dress shirts, bright colored t-shirts (Essien).*

Другою моделлю іменникових плеоназмів є модель прикметник + іменник (Adj.+N). Наприклад, *therapeutic treatment, absolute beginning, absolute end, advance warning, advance planning, advance reservations*, де прикметник виконує атрибутивну функцію і позначає ознаку предмета 'терапевтичне лікування', 'абсолютний початок', 'абсолютний кінець', 'завчасне попередження', 'попереднє планування', 'попереднє бронювання' та ін., наприклад:

(2) *Reliable advance warning of the attacks could only have come from human sources, the [Joint Intelligence Committee] report says (Johnson).*

Залежним компонентом таких плеонастичних сполучень є прикметник. Ведучим компонентом таких плеоназмів є конкретні іменники, які частіше позначають неживі предмети (*empty space* –

‘порожній простір’), рідше живі істоти (*chief/main protagonist* – ‘основний головний герой’).

Третя модель акронім + іменник (Acronym+N) представлена наступними плеонастичними сполученнями: *HIV virus*, *LCD display*, *OPEC countries*, *PAT testing*, *PIN number*, *RSVP requesting*, *SALT talks* та ін., де акронім є незалежним компонентом, який абсорбує в себе значення всіх вихідних одиниць та сприймається як одне ціле, а додатковий елемент (структурно, але не семантично є плеонастичним) лише полегшує розуміння семантики акроніму, наприклад:

- (3) *No record of HIV virus exists in history and it has been said that it started in central Africa and from there it started spreading slowly and slowly (Jones).*

Надлишковість у 3 моделі виявляється лише коли отримуємо акронім у розгорнутому вигляді: *DOS system* – *Disk Operating System system*, *LCD display* – *Liquid-Crystal Display display*, *PIN number* – *Personal Identification Number number*. До плеонастичних акронімів, як ініціальних аббревіатур, які своєю графічною та звуковою формою співпадають з уже існуючими у мові словами [5, с. 58–64], відносимо: *SALT talks* – *Strategic Arms Limitation Talks talks*, *HAND day* – *Have a Nice Day day!* Ці нові одиниці по суті є повними омонімами лексичних одиниць (*salt*, *hand*), які варто виділити серед інших акронімів. Варто зауважити, що створення акронімів – це вихід для перевантажених термінологічних сполучень, адже відтворення повної форми важке для сприймання.

Акронімія скорочує матеріальну оболонку комунікативних одиниць, збільшуючи швидкість надходження інформації від того, хто її передає до того, хто її сприймає. Отже, причиною виникнення акронімів є економія місця, часу та мовленнєвих зусиль мовця. Вживання плеонастичних скорочень може бути виправданим тоді, коли вони допомагають швидше і чіткіше зрозуміти висловлювання, уникнути двозначностей. Так, словосполучення *DVD disc* позначає саме диск, а не програвач *DVD* і не формат *DVD*; *SALT talks* (*Strategic Arms Limitation Talks*) відрізняє термін від омоніма *salt* – сіль.

Плеоназми з ведучим компонентом прикметником (прикметникові) представлені двома моделями: прислівник + прикметник (Adv. + Adj.), прикметник + прикметник (Adj. + Adj.). Відповідно до моделі прислівник + прикметник (Adv. + Adj.) маємо такі плеоназми: *potentially capable*, *absolutely sure* та ін.

- (4) *If these muscles are weak or unconditioned, then you aren't harnessing the full power and won't have access to the vertical height your body is potentially capable of (Warren).*

Щодо моделі прикметник + прикметник (Adj. + Adj.), то обидва компоненти таких плеоназмів є синонімічними якісними прикметниками, які представляють собою вільні сполучення слів. Вони позначають ознаку предмета й безпосередньо сприймаються органами чуття.

- (5) *To be spotted with the same identical handbag as their much beloved celebrity gives them a sense of feeling unique and exceptional (Tracy).*

Зв'язок між компонентами таких плеоназмів сурядний, а атрибутивно-означальні відношення між компонентами плеонастичного сполучення й означуванним словом є послідовними. Спочатку семантичне навантаження падає на ведучий компонент плеоназму (*the same*), далі підсилюється у повторі синонімічного компоненту (*identical*), а потім падає на означуване слово (*handbag*).

Структура лексичних плеоназмів може бути ускладнена за рахунок розширення залежного компоненту або за рахунок використання парафраза та стійких сполучень у позиції означуваного першого компоненту, тому вони можуть складатися не тільки з двох, але й трьох і більше компонентів. Так, структура плеоназму, утвореного відповідно до моделі прикметник + іменник (Adj.+N), може ускладнюватися за рахунок розширення залежного прикметника. Він може містити у собі парафрастичні (*making wooden objects carpenter* – ‘*тесля, який займається деревообробкою*’) або діеприкметникові конструкції (*repeated redundancies* – ‘*повторена надлишковість*’, *staged scenario* – ‘*поставлений на сцені сценарій*’, *unmarried old maid* – ‘*неодружена ста-*

ра діва’, *surrounded on all sides* – ‘оточений з усіх боків’), а також синонімічні прикметники (*freezing cold ice* – ‘дуже холодний холодний лід’).

(6) *What is a piece of land that is surrounded by water on all sides called?* (Anderton).

Плеоназми з ведучим компонентом дієсловом (дієслівні) представлені трьома моделями: дієслово + прислівник (V + Adv.), дієслово + іменник (V + N), дієслово + дієслово (V + V). Відповідно до першої моделі дієслово + прислівник (V + Adv.), утворюються наступні плеоназми: *climb up* – ‘підніматися/вилазити нагору’, *sink down* – ‘тонутти вниз’, *mix together* – ‘змішуватися разом’ та ін. Дієслова у цій моделі найчастіше позначають рух, а прислівник повторює семантику головного компонента.

(7) *Mix together the breadcrumbs, garlic, parsley, parmesan, egg and some salt and pepper* (Blue Apron).

Друга модель дієслово + іменник (V + N) представлена такими лексичними плеонастичними сполученнями, як: *ask a question* – ‘запитати питання’, *shrug one’s shoulders* – ‘знижувати плечима’ та ін. Ця модель може бути розширена за рахунок вживання прийменника, присвійного займенника та прикметника перед іменником: *see with one’s own eyes* – ‘бачити на власні очі’, *hear with one’s own ears* – ‘чути на власні вуха’, *rise to one’s feet* – ‘піднятися/стати на власні ноги’.

(8) *The reason most people aren’t excited about the election is that both candidates leave them shrugging their shoulders* (Givens).

Щодо третьої моделі дієслово + дієслово (V + V), то вона може бути представлена такими плеонастичними сполученнями: *give and bequeath* – ‘давати й передавати’, *have and hold* – ‘володіти чимось та мати щось’ та ін.

(9) *Claim God’s promise of peace ‘My peace I now give and bequeath to you’* (Seebeck).

Зв’язок між синонімічними компонентами плеоназмів першої (V + Adv.), другої моделі (V + N) підрядний, лише у третій моделі дієслово + дієслово (V + V) зв’язок між синонімічними елементами сурядний. Обидва дієслова є рівноправними ком-

понентами плеонастичного сполучення. А семантичне навантаження у таких плеоназмах падає на обидва компоненти сполучення *give* та *bequeath*.

Отже, плеоназми утворюються за 8 структурними моделями. Ми виявили, що вони можуть бути представлені як злитим словом, так і словосполученням, а також складними конструкціями. Складність структурної класифікації плеоназмів полягає у тому, що проблема плеоназмів стикається із загальнолінгвістичними проблемами розмежування складних слів і словосполучень. Структурні класи лексичних плеоназмів ми будували за належністю ведучого компонента до тієї чи іншої самостійної частини мови – з ведучим іменником, прикметником та дієсловом.

У процесі нашого дослідження всередині кожного класу плеоназмів у залежності від того, якими частинами мови виражений залежний компонент, ми виявили 8 основних структурних моделей. Найчисленнішими й найрізноманітнішими є плеоназми з ведучим компонентом іменником, які представлені трьома моделями (N+N; Adj.+N; Acronym+N). Тоді як плеоназми з ведучим прикметником представлені двома (Adv.+Adj.; Adj.+Adj.), дієсловом – трьома моделями (V+Adv.; V+N; V+V).

Плеоназми з ведучим іменником ускладнюються як за рахунок розширення залежного компонента, так і за рахунок використання парафраза, стійких сполучень й синонімічних слів у якості залежного компоненту. Ускладнення плеоназмів із ведучим прикметником відбувається за рахунок використання стійких сполучень, парафраза і порівняльних конструкцій у якості означуваного компоненту. Плеоназми з ведучим дієсловом стають багатокомпонентними за рахунок використання парафраза у якості залежного компоненту.

У перспективі плануємо дослідити семантику та прагматику плеоназмів у сучасному англomовному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / В.Д. Аракин. – [2-е изд.]. – М. : Про-

свещение, 1989. – 254 с. 2. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования / И.В. Арнольд. – Л. : Просвещение, 1966. – 191 с. 3. Виноградов В.В. Вопросы изучения словосочетаний / В.В. Виноградов // Вопросы языкознания. – М., 1954. – № 3. – С. 24–28. 4. Гильбурд А.М. К вопросу о типологии подчинительных синтаксических связей / А.М. Гильбурд // Русский язык: вопросы теории и методики преподавания : сб. науч. ст. – Сургут: РИЦ Сур ГПИ, 2000. – С. 3–8. 5. Дубенец Э.М. Modern English Lexicology. Theory and Practice / Э.М. Дубенец. – М. : Глосса – Пресс. – 2002. – С. 58–64. 6. Еремеева Н.И. Типовые глагольно-именные словосочетания в современном английском языке / Н.И. Еремеева // Словосочетания в германских языках. – Л., 1973. – С. 4–13. 7. Жирмунский В.М. Общее и германское языкознание / В.М. Жирмунский. – Л., 1976. – 696 с. 8. Куколыщикова Л.К. Фонетическая характеристика сложного слова сравнительно с атрибутивным словосочетанием в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук / Л.К. Куколыщикова. – Л., 1970. – 344 с. 9. Лебедева А.А. Особенности фразовой акцентуации английского языка (в синхронии и диахронии) / А.А. Лебедева. – М. : Высш. школа, 2000. – 146 с. 10. Мамонтова В.В. Типологические особенности сложносоставных слов в английском и русском языках / В.В. Мамонтова // Вестник Северо-Кавказ. гос. тех. ун-та : сб. науч. тр. – № 6. Гуманитарные науки. – Ставрополь, 2008. – С. 178–180. 11. Мешков О.Д. Семантические аспекты словосложения английского языка / О.Д. Мешков. – М. : Наука, 1986. – 208 с. 12. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка / А.И. Смирницкий ; [под ред. В.В. Пассека. Предисл. О.А. Смирницкой. Изд. 2-е, испр.]. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 296 с. 13. Тарасова Е.И. Различные подходы к разграничению словосочетания и сложного слова / Е.И. Тарасова // Слово и текст: психолингвистический подход : сб. науч. тр. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2004. – Вып. 2. – С. 140–146. 14. Усова Г.С. Примечания / Г. Усова // Бернс Р., Скотт В. Шотландская слава. – СПб. : Изд-во ДЕАН, 2006. – С. 2–66. 15. Шанский Н.М. Очерки по рус-

скому словообразованию / Н.М. Шанский. – М. : Ком-Книга, 2005. – 245 с. 16. Шубин Э.П. К вопросу о сложном слове и словосочетании в английском языке / Э.П. Шубин // Ученые записки Пятигорск. пед. ин-та. – Вып. 10. – Пятигорск, 1955. – С. 247–263.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Anderton G. What is a piece of land that is surrounded by water on all sides called? / G. Anderton [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wiki.answers.com/Q/What_is_a_piece_of_land_that_is_surrounded_by_water_on_all_sides_called. 18. Blue Apron. Stuffed Artichokes with Maitake & Chanterelle Mushroom Salad [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.blueapron.com/recipes/baked-stuffed-artichokes-maitake-chanterelle-pear-mushroom-salad>. 19. Essien I. Tips on How to Be Comfortable in Professional Clothing During Summer / I. Essien [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ezinearticles.com/?Tips-on-How-to-Be-Comfortable-in-Professional-Clothing-During-Summer&id=7630144>. 20. Givens D. Shoulder-shrug / D. Givens [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://center-for-nonverbal-studies.org/shoshrug.htm>. 21. Johnson K. An Introduction to Non-Orthodox 9/11 Theory / K. Johnson [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://usatoday30.usatoday.com/news/washington/2003-07-21-intel-usat_x.htm. 22. Jones J. The Origin of HIV and the Start of AIDS/ Life / J. Jones [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.articlebiz.com/article/25034-1-the-origin-of-hiv-and-the-start-of-aids/>. 23. Seebeck R. How to Cope With Holiday Tension: 6 Tips to Defeat Stress and Keep Your Peace / R. Seebeck [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://EzineArticles.com/?expert=Ruth_Seebeck. 24. Tracy T. The Many Benefits of Buying Brand Name Pre-Owned Handbags at a Fraction of the Cost / T. Tracy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://EzineArticles.com/?expert=Tony_Tracy. 25. Warren J. The Key to Understanding How to Jump Higher and Areas You Need to Work on to Boost Your Vertical / J. Warren [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://EzineArticles.com/?expert=Jolon_Warren.

**КОНСТРУЮВАННЯ ЗНАЧЕННЯ
ДИНАМІЧНИХ ПРЕДИКАТІВ У ДИСКУРСІ
(на матеріалі англомовних текстів з авіабудування)**

В.Л. Носолевська (Харків)

У статті пропонується визначення поняття предиката як когнітивної категорії, описані характеристики динамічних предикатів. Виділені чинники, що впливають на значення предиката у реченні. З позицій когнітивного підходу визначені шляхи конструювання значення предиката, притаманні англомовним текстам з авіабудування, проілюстрований вплив видо-часових форм, аргументного набору та інших контекстуальних чинників на значення предиката.

Ключові слова: динамічний предикат, дієслово, когнітивний підхід, конструювання.

Носолевская В.Л. Конструирование значения динамических предикатов в дискурсе (на материале англоязычных текстов по авиастроению). В статье предлагается определение понятия предиката как когнитивной категории, описаны характеристики динамических предикатов. Выделены факторы, которые влияют на значение предиката в предложении. С позиций когнитивного подхода определены пути конструирования значения предиката, характерные для англоязычных текстов по авиастроению, проиллюстрировано влияние видо-временных форм, аргументного набора и других контекстуальных факторов на значение предиката.

Ключевые слова: глагол, динамический предикат, когнитивный подход, конструирование.

Nosolevska V.L. Construal of the dynamic predicates meaning in discourse (in English texts on aircraft building). The article suggests a definition of the notion of the predicate as a cognitive category, describes characteristics of dynamic predicates. It defines factors that influence the meaning of the predicate in a sentence. The ways of predicate meaning construal in English texts on aircraft building are defined within the framework of cognitive linguistics, the influence of tense and aspect, a set of arguments and other contextual factors on predicate meaning is illustrated in the article.

Key words: cognitive approach, construal, dynamic predicate, verb.

Об'єктом дослідження, результати якого представлені у поданій статті, є предикати, що функціонують в англомовних текстах з авіабудування, а предметом – когнітивний механізм конструювання значення предикатів у реченні. Мета полягає у з'ясуванні особливостей перекатегоризації дієслівної лексики у реченні, тобто конструювання значення динамічного предикату. Актуальність порушеної проблематики зумовлена її належністю до річища когнітивної лінгвістики, де лишаються не до кінця вирішеними проблемами утворення когнітивних структур та їх співвідношення з одиницями і структурами мови.

Поняття предиката є досить складним і воно неодноразово змінювало свій зміст, будучи застосованим у дослідженнях мовних явищ з позицій різних підходів. У зв'язку з цим утворилася ціла низка значень цього терміна: у **логіко-лінгвістичній** парадигмі він застосовується на позначення пропозиційальної функції (предикатної функції, функтора, релятора) з аргументами, у якості яких виступають предметні змінні (терми, актан-ти, реляти, предикандуми) [3; 2; 12]; у **денотативній (референтній)** концепції речення – центрального компонента семантичної структури речення, який відображає відношення або властивість

[1, с. 24–26]; згідно **функціонально-комунікативного** підходу – частини структурної схеми речення як синтаксичної одиниці його опису [9, с. 84].

Функціонально-комунікативний підхід тісно пов'язаний з **когнітивним** підходом до вивчення явищ мови, який базується на положенні, що в основі мови лежить система знань про світ, котра формується у свідомості людини в результаті її пізнавальної діяльності. При розгляді предиката з позицій когнітивного підходу у фокусі уваги опиняється те, що він передає знання не лише про конкретну подію, але й її структуру, типи її учасників, а також можливі способи її синтаксичної репрезентації. Він також відіграє головну роль у реалізації предикативної функції речення, інтегруючи у своєму значенні категоріальний смисл усього речення-висловлення [5, с. 16–17].

Процес формування смислу, що передається будь-якою мовною одиницею у висловленні, є інтеграційним і багатофакторним. Це положення всесторонньо аргументується в рамках **функціонально-семіологічного** напрямку, який застосовується у дослідженні когнітивних аспектів семантики одиниць мови. У світлі положень цього підходу важливим є те, що предикат виконує в реченні категоризуючу функцію, називаючи відповідне поняття чи категорію [4, с. 2]. Категоризація розглядається у рамках статичного та динамічного підходів. У першому випадку вона націлена на членування реальності на категорії, що зберігаються у пам'яті людини та відображається у лексико-семантичних групах дієслів. У другому випадку її зміст виявляється у граматичній класифікації слів з урахуванням особливостей їх функціонування у мові. У результаті цього категоризація реальних об'єктів і подій відображає відповідну категоризацію семіотичних одиниць, застосованих для їх вираження у реченні, та базується на ній [5, с. 6–7]. Речення виражає акт категоризації позначуваної дієсловом події, а тому категоріальне значення дієслова є тією граматичною ознакою, яка належить усьому реченню, і може бути об'єктивоване за допомогою різних його елементів та їх зв'язків з дієсловом [там само, с. 16].

Найтиповішим представником предиката є дієслово, адже саме дієслово є мовним знаком, що позначає процес. Ми визначаємо останній згідно з положеннями когнітивної граматики Р. Ленекера як профільоване дієсловом відношення між актантами, яке характеризується наявністю позитивного темпорального профілю (positive temporal profile) [15, с. 244]. Це означає, що час, який необхідний суб'єкту на відслідковування етапів розвитку явища, повинен бути більшим нуля, а поетапний розгляд має виконуватися шляхом послідовного сканування (sequential scanning), яке є моделлю когнітивної обробки інформації, яка полягає у послідовному розгляді етапів ситуації, розташованих один за одним на часовій осі [там само]. Профілем (profile) є та частина концептуальної бази (усього об'єму інформації, об'єктивованої знаком), котра формує саме значення даного знака. Кілька мовних виразів можуть активувати одну й ту саму концептуальну базу, проте мати різні профілі [7, с. 67].

Опис мовних явищ у термінах когнітивної лінгвістики дозволяє значно розширити розуміння поняття предиката, розглядаючи його не лише як центральний компонент семантичної структури речення, але й як спосіб опису дійсності, як сполучну ланку між концептуальною сутністю і її знаковим відображенням.

Підведемо підсумок вищезазначеного та дамо визначення поняттю предиката з когнітивних позицій (див. рис. 1). Застосування поняття «предиката» при розгляді мовних явищ з позицій різних підходів різняться за ступенем абстрактності. **Предикат** як когнітивна категорія профілює відношення або процес та є частиною пропозиції, яка відображає реальний стан справ [16, с. 111]. Таким чином, предикат не визначається онтологічно, адже він не становить частину реальності, а лише її відображення. Це значить, що реальна динамічна або статична ситуації не обов'язково виражаються динамічним та статичним предикатом відповідно, а предикат може бути вираженим не лише дієсловом, а й іншими частинами мови [там само, с. 114]. Поняття предиката як центрального елемента пропозиції існує на найбільш абстрактному рівні.

Рівень розгляду явищ	Кореляти поняття предиката на різних рівнях		Кореляти поняття предиката з урахуванням рівня розгляду
Відображення ситуації дійсності	Відношення/процес		
Пропозиція	Предикат (з актантами)	=	Семантичний предикат
Структурна схема речення	Дієслівна функція	=	Синтаксичний предикат (Пропозиціональна функція)
Речення	Дієслово	=	Присудок (разом з доповненнями та обставинами)
Логічний рівень	Предикатор	=	Логічний предикат

Рис. 1. Система корелятивів поняття предиката

Розгляд мовного виразу «схематично», у відриві від його значення, для виокремлення його компонентів спирається на поняття логічного предиката (предикатора), а предикат є мовним втіленням логічного предиката [12]. Логічний предикат винесений «нижче» рівня речення для зручності, адже застосовується для схематизації понять навіть у когнітивному підході. Знакове оформлення мовного виразу відбувається лексико-граматичними засобами, тому смисловим аналогом присудка (у нашому випадку вираженого дієсловом у реченні) є предикат. Дієслівна функція протиставляється дієслівній лексемі і містить у собі не лише опис самого предиката, але і опис суб'єкта і об'єктів. Дієслівне слово, у свою чергу, представляється деякою семантичною ознакою з «місцями» для імен, тобто основою для предиката, а тому і основою для структурної схеми речення, яку і оформляє даний предикат [11, с. 119]. Тому ступінь абстрактності понять-корелятивів предиката збільшується у напрямку від форми (дієслова) до змісту (предиката). Такий напрямок є природним, адже згідно з постулатами когнітивно-дискурсивної парадигми, концептуальний аналіз, спрямований на встановлення концептуальної структури, що стоїть за мовною формою, є завершальним етапом опису семантики мовної форми на більш абстрактних рівнях її буття [10, с. 49, 51].

Основою значення предиката є дієслово як присудок речення. Семантика самої дієслівної лексе-

ми визначає можливий аргументний набір речення, проте конкретний вибір лексеми і кількості аргументів здійснюється концептуалізатором для відображення ситуації дійсності. Тому, аналізуючи значення предиката, потрібно брати до уваги такі чинники:

- 1) семантику дієслівної лексеми;
- 2) властивості його актантів;
- 3) структуру речення-висловлення та найближчий лінгвістичний контекст, тобто контекст речення-висловлення, яке об'єднує значення і форми одиниць, що входять в нього [6, с. 5].

Повне речення складається з дієслова з його аргументами та профілює процес, який описується у реченні [14, с. 360–361], також складником його значення є ґрунт. Термін «ґрунт» (ground) (переклад С.А. Жаботинської [7]) застосовується у когнітивній лінгвістиці на позначення мовленнєвої події (speech event), яка містить такі складники, як учасники, їх взаємодія та обставини (а саме, час і місце). Ґрунтування речення (clausal grounding) розміщує профільоване відношення у часі та просторі в залежності від сприйняття реальності мовцем. Ґрунтування встановлює зв'язок між комунікантами, а також зміст речення з фінітним дієсловом-присудком [14, с. 259]. Цей компонент значення речення відносимо до контекстуального рівня.

Для визначення семантики дієслівної лексеми застосовується прототипний принцип. Згідно з теорією прототипів, у синхронії первинним є найбільш

«висвітлене» (salient) значення. Воно першим приходить на думку, частіше за все реалізується у мові, а також є базовим для пояснення інших значень [8, с. 364]. Словникове визначення дієслова забезпечує інформацію про його очікувані актанти. Позиції актантів можуть бути заповнені одиницями, які не повністю відповідають базовій семантиці дієслова, чим провокують утворення непрототипного значення. Така зміна значення базується на операціях, що застосовуються для опису особливостей семантичного словотвору, які включають метафору, метонімію, аналогію, розширення або звуження значення [там само, с. 364]. Проте при розгляді мовного знака у контексті мова йде про динамічну функцію мозку людини – **конструювання** як опис події чи ситуації, що осмислюється, on-line. Створення дійсно нових форм трапляється рідко, тому ця функція зазвичай полягає у «**виборі** певних форм із числа готових», оскільки кожний індивід переслідує власні цілі та відображає ситуацію у свій власний спосіб [10, с. 73–74]. Прототипне дієслово профілює взаємодію агенса та пацієнса, виражених суб'єктом та об'єктом дієслова. Інші типи речень (а відповідно і предикатів) утворюються шляхом відхилення від типової моделі [14, с. 357–358]. Дієслівна лексема у поєднанні з аргументами, а також із іншими елементами (наприклад, обставинами часу або місця) утворюють структуру вищого рівня, тобто речення, у якому загальне значення дієслова конкретизується. Такі елементи (grounding elements) встановлюють зв'язок між ґрунтом та профільованим процесом. Таким чином, дієслівна лексема у реченні утворює предикат [там само, с. 265], а тому предикати розглядаються у зв'язку із семантичним значенням лексеми.

Ми досліджуємо динамічні предикати в англомовних текстах з авіабудування і «рухаємося» по описаній вище схемі концептуального аналізу (від лексеми до відображуваної ситуації), а тому спираємося на положення про те, що значення дієслівної лексеми слугує основою для побудови предиката як когнітивної сутності через застосування певних механізмів перекатегоризації (зміни

вихідного значення [4, с. 45]) та з участю концептуалізатора, котрий конструює подію чи ситуацію.

Дієслівні лексеми розділяються на два базові підкласи: перфективні та неперфективні, що також співпадає з їх класифікацією на статичні та динамічні [15, с. 147]. Перші відрізняються від других деякими ознаками: вони характеризуються тим, що вільно вживаються у формі *Progressive* [14, с. 256], оскільки включають сему «динамічність». Крім того, ситуації, що ними описуються, є гетерогенними, тобто складаються з набору послідовних станів, якихось етапів, що відрізняються один від одного [там само]. Далі, динамічні предикати характеризуються граничністю (boundedness), тобто профільований процес має межу (початок / кінець), яка входить в безпосередню сферу дії самої предикації (immediate temporal scope), що можливо лише при наявності скінченної кількості складових етапів [14, с. 148]. Наприклад, *to revolve*, *to transfer*, *to trail*, *to race* є динамічними, а *to sit* – статичним, адже не є гетерогенним. Проілюструємо механізм уточнення семантики дієслівної лексеми у предикаті.

(1) *When a lead-acid battery is sitting dormant (no current flow), each cell has an open-circuit voltage of approximately 2.2 volts* (AAS, с.19).

У прикладі (1) дієслівна лексема *to sit* не набуває динамічності, хоч застосовується у формі *Progressive*, у якій зазвичай вживаються динамічні предикати. Закінчення дієслова *-ing* встановлює безпосередню сферу дії предикації лише на її частину, виключаючи з поля зору її початковий та кінцевий етапи. Таким чином, функція форми *Progressive* полягає у конструюванні будь-якої ситуації статично [14, с. 155]. Так граматичні конструкції виступають засобом перекатегоризації базового значення дієслова. Видо-часові форми грають роль ракурсу, під яким ситуація спостерігається. Неначе об'єктив фотокамери, вони спроможні «дивитися» на ситуацію загалом (*Simple Present*) або «дуже наблизитися» до неї, розглядаючи лише її протікання і залишаючи поза увагою її межі (*Progressive*). При «видаленні» границь ситуації, описаної динамічним предикатом, відбувається перекатегориза-

ція значення предиката, тобто зміна його базового значення. До форм, які не стирають границі, а лише можуть їх встановити, відносяться *Past Tense*, *Perfect*, модальні дієслова. Розглянемо більше прикладів.

(2) *Electrons, which are the negative charge of electricity, revolve around the nucleus in orbits called shells* (AAS, с. 4).

У прикладі (2) ми знову стикаємося з часовою формою, що стирає динамічність предиката – *Present Simple*. Це трапляється через її генералізуюче значення, адже регулярність, повторюваність ситуації, що виражається даною формою, провокує її розгляд як властивість, без вказівки на початок чи кінець даного повторення. Це особлива часова форма, адже вона не робить предикат повністю статичним. Поглянувши на приклад (2), можна побачити, що описується не просто властивість електрона (*electron*), а властивість його руху. Крім того, використання підмета *electrons* у множині та без визначеного артикля також вказує на невизначену кількість, таким чином кінець ситуації не виглядає досяжним.

(3) *The entire force of the static buildup would suddenly transfer through the passenger to the ground* (AAS, с.4).

Наступне речення (3) є ілюстрацією випадку, коли предикат не втрачає своєї динамічності. Це досягається двома засобами. По-перше, використанням прислівника *suddenly*, що надає ситуації моментальності, а тому настільки скорочує її тривалість, що вона повністю входить до безпосередньої сфери дії предикації, включаючи її початок та кінець. По-друге, застосування модального дієслова *would* провокує розміщення ситуації поза межами безпосередньої сфери дії предикації, що значить, що її протікання має початок та кінець.

(4) *What does not happen is an electron that is released from the negative post of a battery races through the electrical system at 186,000 miles per hour toward the positive battery post where it arrives a millisecond later* (AAS, с.8).

Приклад (4) знову ілюструє випадок генералізації (зменшення динамічності) через застосуван-

ня форми *Present*. Проте перекатегоризація вихідної форми предиката відбувається не лише у цьому сенсі, а й у плані уточнення «манери» руху електрона (*electron*). Зазвичай дієслово *to race* комбінується з агентивним суб'єктом, що характеризується прикладенням сили. Оскільки ми маємо справу з неживим предметом, що не може самостійно прикладати зусилля, даний предикат передбачає деяку імпліцитну інформацію про те, що у описаний механізм володіє якимось джерелом енергії.

(5) *When the static electricity ... trails several inches behind, the airframe* (AAS, с.4).

Крім генералізації події через форму *Present Simple* вищенаведене речення (5) показує механізм утворення нового значення предиката за допомогою явища когнітивної метафори. У даному контексті предикат *to trail* виражає не рух, а розміщення зони з накопленою статичною електрикою (*static electricity*), що базується на метафоричному зіставленні FORM IS MOTION, що є характерним для предикатів фіктивного руху, які застосовуються для опису фактично статичних ситуацій динамічно, включаючи адресата у ментально симульовану ситуацію руху у ролі траєктора, де орієнтиром слугують об'єкти або їх комбінації, уздовж яких буде «рухатися» концептуалізатор. Оскільки дієслово профілює відношення, то в структурі його профілю виділяються два компоненти – траєктор (*trajector*), співвідносний з учасником ситуації, на якому мовець фокусує увагу, та орієнтир (*landmark*), вторинний учасник, відносно якого розглядається траєктор [13, с. 217].

Отже, до засобів утворення предиката як концептуальної сутності, характерних для англомовних текстів з авіабудування, відносяться такі: використання аргументів, що не відповідають прототипному значенню дієслова (що провокують конструювання ситуації за допомогою метафори або інших операцій словотвору); застосування у ролі аргументів іменників на позначення кінцевої або некінцевої кількості; приписування обставин місця або часу; побудова речення у певній видо-часовій формі. Одне й те саме дієслово як мовний

знак може використовуватись для вираження різного смислу, що підтверджує центральну роль індивіда у конструювання смислу мовного виразу. Саме когнітивний підхід характеризується таким поглядом на роль концептуалізатора, що робить його найбільш перспективним для вивчення динамічних предикатів. Розгляд предиката як когнітивної сутності не лише відкриває нові можливості трактування цього поняття, а й дозволяє прослідкувати закономірності утворення предикатів у реченні, адже у реальності людина має справу не з одиницями словника, а з їх реалізованими значеннями. До перспектив дослідження відносимо доповнення списку механізмів утворення відмінних від вихідних типів предикатів та розгляд їх функціонування у дискурсі авіабудування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арват Н.Н. Семантическая структура простого предложения в современном русском языке / Н.Н. Арват. – Киев : Вища школа, 1984. – 160 с.
2. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы / Н.Д. Арутюнова – М. : Наука, 1976. – 382 с.
3. Богданов В.В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В.В. Богданов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. – 204 с.
4. Болдырев Н.Н. Перекатегоризация глагола как способ формирования смысла высказывания / Н.Н. Болдырев // Известия АН. Серия литературы и языка. – 2001. – Т. 60, № 2. – С. 40–55.
5. Болдырев Н.Н. Теоретические аспекты функциональной категоризации глагола / Н.Н. Болдырев // Моделирование процессов функциональной категоризации глагола : кол. монография. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2000. – С. 5–46.
6. Болдырев Н.Н. Когнитивные механизмы морфологической репрезентации в языке [Текст] / Н.Н. Болдырев, Н.А. Беседина // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2007. – Т. 66, № 1. – С. 3–10.
7. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С.А. Жаботинская // Когнитивные исследования языка. Вып. III. Типы знаний и проблемы их классификации : сб. науч. тр. ; [ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев]. – М.-Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 61–74.
8. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С.А. Жаботинская // Проблемы загалного, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького ; [під ред. Альтмана Г., Задорожної І., Мацкуляк Ю.]. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 357–368.
9. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М. : Наука, 1982. – 367 с.
10. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка. Когнитивные исследования / Е.С. Кубрякова / Ин-т языкознания РАН. – М. : Знак, 2012. – 208 с.
11. Степанов Ю.С. Имена. Предложения. Предикаты / Ю.С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
12. Сусов И.П. Предикационная структура предложения [Электронный ресурс] / И.П. Сусов // Введение в теоретическое языкознание. – 2006. – Режим доступа : http://homepages.tversu.ru/~ips/5_03.htm (дата звернення: 15.03.2014).
13. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p.
14. Langacker R.W. Cognitive Grammar. A Basic Introduction / R.W. Langacker. – N. Y. : Oxford University Press, 2008. – 562 p.
15. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar / R.W. Langacker. – Stanford : Stanford University Press, 1999. – Vol. 1: Theoretical Prerequisites. – 516 p.
16. Schlesinger I.M. Cognitive space and linguistic case / I.M. Schlesinger. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 240 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. AAS – Lombardo D. Advanced Aircraft Systems. – New York: McGraw Hill Professional, 1993. – 368 p.

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ВИДУ В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ

О.С. Червона (Дніпропетровськ)

Цю статтю присвячено дослідженню категорії виду та особливостям її вираження в італійській мові. Були розглянуті теоретичні засади щодо вивчення категорії виду у романських мовах, а саме в італійській, та детермінативи, за допомогою яких, може модифікуватися лексичний характер італійського дієслова.

Ключові слова: детермінатив, дієслівний перифраз, італійське дієслово, категорія виду, опозиція форм.

Червона О.С. Особенности выражения категории вида в итальянском языке. Эта статья посвящена изучению категории вида и особенностям её выражения в итальянском языке. Были рассмотрены теоретические основы изучения категории вида в романских языках, а именно в итальянском, и детерминативы, с помощью которых может видоизменяться лексический характер итальянского глагола.

Ключевые слова: детерминатив, глагольный перифраз, итальянский глагол, категория вида, оппозиция форм.

Chervona O. Characteristics of the category of aspect in Italian. This article focuses on the category of aspect and its characteristics in Italian. The theoretical principles have been investigated in relation to the studies of the category of aspect in Roman languages namely Italian and determinatives with the help of which may be modified the lexical character of Italian verb.

Key words: determinative, verbal periphrasis, Italian verb, category of aspect, opposition of forms.

Поняття аспектуальності завжди привертало увагу дослідників своєю складною природою. Саме багатогранність сфери аспектуальності спонукала дослідників розглядати її як сукупність функціонально-семантичних полів. Незважаючи на те, що існує ціла низка праць присвячених дієслівній аспектуальності, тема її вираження в сучасній італійській мові залишається вельми актуальною.

Центральними поняттями аспектуальності визнано категорію виду, тому об'єктом дослідження обрано категорію виду в італійській мові. Окремі групи мов у процесі історичного розвитку розвинули різні способи вираження аспектуальних значень. Предметом розгляду стали способи вираження функціональних значень категорії виду.

Метою статті є висвітлення останніх концепцій категорії виду у сучасній італійській мові. Мета визначила вирішення наступних завдань: 1) відокремити категорію виду та категорію способу дієслівної дії, і категорію часу; 2) розглянути засоби вираження категорії виду в італійській мові.

Якщо в мовах синтетичного типу специфічною особливістю є наявність синтетико-морфологічних категорій (відмінок, число, дієслівний вид), то в аналітичних мовах вони представлені слабо або зовсім відсутні. Відмежування таких морфологічних категорій як специфічних для даних мов або як універсально-типологічних представляє деякі труднощі, особливо в аналітичних мовах, де багато з категорій не мають прямого вираження у формах мови. Однак, категорії такої “прихованої” граматики важливі у типологічному плані [7, с 16]. Виявленню “прихованих” категорій, тобто категоріальних ознак, що не мають самостійного вираження у мові, сприяє семантико-граматичний аналіз структур, виразників “прихованих” категорій, завдяки якому, зрозуміло чому різні за змістом структури можуть “уживатися” в рамках формально єдиної структури.

Слов'янські мови, в яких переважає синтетичний спосіб творення, послуговуються словотворчими засобами для вираження цих значень,

що сприяло набуттю регулярності видової опозиції, а отже і становленню її у граматичну категорію [12, с. 133–135].

У сучасній романістиці довгий час панувала думка про відсутність у мові опозиції, яка б базувалася на відношеннях завершеності/незавершеності дії. Такий погляд мав місце в першу чергу тому, що в італійській мові, як і в інших мовах романської групи, відсутня формально закріплена видова опозиція. Однак, ряд досліджень, проведених В. Ло Кашо, П.М. Бертінетто, Л. Серіанні довели властивість темпоральної системи дієслова передавати видові значення [13].

Великий вплив на весь устрій романського дієслова справляє така категорія як граничність/неграничність. Усі дієслова італійської мови поділяються на два класи залежно від їх лексичного значення, що проявляється в їх відношенні до грані. Лексичний або видовий характер дієслова визначає семантику дієприкметника, а отже і конструкції стану [12, с. 134].

Лексичний характер дієслова може модифікуватися за допомогою своїх детермінативів: суб'єкта, об'єкта, більш широкого оточення. Так, дієслово *cadere* (падати) у реченні *Il bambino cade* (Дитина падає) – граничне, тоді як у реченні *Le foglie cadono* (Листя падає) – неграничне, ітеративне; множинний об'єкт *fare i passi* (робити кроки) також представляє дію як ітеративну.

Не маючи спеціальних форм вираження лексичного видового характеру дієслів, категорія граничності/неграничності не входить до числа граматичних категорій. Це лише поодинокі характеристики дієслів, що базуються на лексичних значеннях. Слід зазначити, що видовий відтінок часової форми та видове значення дієслова у часовій формі взаємодіють. Ця взаємодія породжує нові видові відтінки, що часто визначає вживання часових форм [9, с. 216].

Не всі дослідження граматичного устрою романських мов категорію виду долучають до числа граматичних категорій, яка розглядається як єдність категорійного граматичного значення й усталених засобів його вираження [6, с. 57–66].

Іншими словами, категорію виду розглядають неоднозначно. За В.Г. Гаком, у сучасній романістиці визначають кілька підходів до оцінки місця категорії виду в системі романського дієслова:

1) видові значення розглядаються як додаткові значення часових форм, сама ж категорія виду як граматична категорія заперечується;

2) як граматична категорія виду розглядаються: а) протиставлення простих і складних часових форм; б) протиставлення точкових і лінійних часових форм; в) поєднання опозицій, наведених вище [4, с. 158].

Як відомо, у мові, дійсно, “поряд з необхідністю відображати часові межі дії існує потреба передачі просторово-видової характеристики дії та стану” [14] категорія виду справедливо відноситься до числа понятійних категорій “даних у свідомості та є результатом досвіду” [11], тобто універсальних категорій, так чи інакше представлених у мові.

Досліджувати вид у романських мовах окремо від часу, або час окремо від виду можливо тільки умовно. За А. Клюмом “хто говорить про час, говорить і про вид” [18]. Г. Гійом вважає, що вид (аспект) – це форма, яка в системі дієслова виявляє опозицію, пануючу над усіма іншими дієслівними опозиціями [16, с. 109]. Ймовірно, дійсно, немає або майже немає дії поза видової характеристики.

В італійській мові категорію виду (*aspetto del verbo*) не можна розглядати відсторонено від інших понять сфери дієслівного часу, класифіковані вперше Ю.С. Масловим: темпоральністю, таксисом та часовою локалізованістю. Особливо тісний зв'язок існує між аспектуальністю (внутрішнім часом) та темпоральністю (зовнішнім часом), однак, якщо перша виражає процес перебігу, розгортання дії, остання як семантична категорія виражає відношення дії до моменту мовлення, оскільки система часів італійської мови одночасно втілює обидва поняття [13].

Уперше поняття “вид дієслова” застосував Аристотель у поділі дієслів на граничні й неграничні. Серед класичних зразків категорії виду однією з найбільш показових є двочленна кореляція dokonano/недокonano виду слов'янських мов.

О.В. Бондарко як визначальну ознаку, домінанту семантичного змісту недоконаного виду, називає процесуальність, а доконаного – цілісність [3, с. 17].

Лексико-граматична категорія способу дії майже не має засобів формального вираження в романських мовах. Разом з О.О. Шахматовим, В.В. Виноградовим та іншими російськими граматистами прийнято вважати “способами дієслівної дії” ті групи дієслів, які мають формально виражену модифікацію значення дії, названого простим дієсловом: з одного боку, семантичні типи простих дієслів, а з іншого – їх модифікації за допомогою певних формальних засобів (префіксів, суфіксів, і т.п.), які уточнюють кількісно-часові та спеціально-результативні характеристики похідних дієслів, утворюючи групи семантико-структурних “способів дієслівної дії” [1, с. 263–267].

В окремих романських мовах використовуються небагато афіксальних елементів типу загально романських префіксів *re-* для вираження повторної дії. В італійській мові це префікс *re-/ri-*: *rifare* (перепробляти), *ridire* (неодноразово говорити), *reintrodurre* (знову починати) та деякі суфікси типу *-acchiare*: *scribacchiare* (пописувати).

Варто відзначити, що в італійській мові видовий відтінок властивий часовим формам і системі часів дієслова, а не самому дієслову. В італійській мові дуже поширеними засобами вираження таких способів дії, як часові, результативні, є аналітичні дієслівні конструкції: звороти, перифрази з фазовими дієсловами. У мовознавстві аналітичними конструкціями прийнято називати сполучення службового та знаменного слів, в яких службове слово, самостійно або разом з афіксом знаменного виражає граматичне значення знаменного слова й тим самим усієї конструкції в цілому. Наприклад, починальні конструкції з дієсловами *cominciare*, *iniziare*, *mettersi*, *principiare* + прийменник *a* + інфінітив, які вказують на початок дії містять видові відтінки:

Prendo il caffè e dopo mi metto a studiare.

Фінітні конструкції з дієсловами *finire* + прийменник *con* + інфінітив, *smettere* + прийменник *di* + інфінітив, які вказують на завершення дії:

Se continui così finirai con l'ammalarti.

Perché non smettete di dire male dei colleghi?

Зрештою, у романістській лінгвістиці широко прийнято розглядати як *mode d'action*, буквально “спосіб дії”, або *aspect verbal* [18, с. 107] явище семантичної опозиції граничних і неграничних дієслів. Ю.С. Маслов стверджує, що найбільш істотне розбиття дієслів за способом дії – розбиття їх на граничні та неграничні [8, с. 73]. *Aspect verbal* залежить від часової форми дієслова. Видовий характер часової форми та *le mode d'action* дієслова у цій формі взаємодіють. Цей взаємний вплив породжує нові видові значення, які іноді визначають вживання часових форм [9, с. 217]. Способи видової характеристики дії, процесу у романських мовах – це *aspects temporels* [18, с. 107].

Так, італійська лінгвістична традиція розрізняє між “*aspetto*” (аспект) і “*azione*” (дія). Перший термін вважається переважно морфологічною категорією, пов’язаною з дієвідмінюванням дієслова, а другий термін розглядається як семантична категорія, оскільки стосується властивого значення дієслова. На відміну від широкого поняття аспектиальності, категорія виду є семантичною категорією і має дві грами – “доконаний вид” (перфектив) і “недоконаний вид” (імперфектив). Недоконаний вид указує на тривалість, протяжність, лінійність дії або на найзагальнішу, неконкретизовану інформацію про дію. Навпаки, дієслова доконаного виду виражають результативну дію, переважно нетривалу [5].

Отже, вельми поширеною у романістиці є думка про те, що після втрати романськими мовами значень, які були виражені в латині протиставленням форм перфекту та інфекту, тобто видових значень, романські мови втратили засоби вираження категорії виду майже у всій дієслівній парадигмі. Перфект перестав означати здійсненність і почав означати минулу дію.

У сучасних романських мовах імперфект розглядається як форма, що виражає процес у протиставленні з формами простого минулого (або складного минулого), тобто як один із засобів вираження видової опозиції. Так Є.А. Реферовська,

характеризуючи імперфект і просте минуле, робить висновок, що відмінність між цими двома “часовими” формами суто видова [9].

А. Клюм розглянув окремо прості часові форми індикативу та, виявивши у них опозицію тривалість/нетривалість, показав, що вона реалізується тільки у плані минулого: простий минулий/імперфект. Далі, побудувавши ряди простих і відповідних складних форм часу, А. Клюм, слідом за Г.Гійомом, виділив більш загальну опозицію – завершеність/незавершеність, представлену в усіх трьох часових планах. У плані теперішнього це – протиставлення теперішній/складний минулий (*faccio/ho fatto*), у плані майбутнього: майбутній простий/предмайбутній (*faro/avro fatto*), у плані минулого: для двох часових форм – імперфекту та простого минулого відповідно плюсквамперфект/предминулий (*facevo/avevo fatto* та *feci/ebbi fatto*).

Простий минулий та імперфект опинилися разом в одному ряду форм стосовно опозиції завершеність/незавершеність, отже, протиставлення простий минулий/імперфект не повинно розглядатися як опозиція завершеність/незавершеність, а простий минулий має бути віднесений до форм нейтральних стосовно видової опозиції [18, с. 122].

Протиставленням не точкових і лінійних часів, а простих і складних часових форм, що виражають завершеність/незавершеність дії, визначається зміст категорії виду у романських мовах багатьма романістами. Е. Бенвеніст розглядає складний час як корелят у перфекті відповідного простого часу, а перфект – як клас складних форм, функція яких полягає у тому, щоб представляти дію як таку, що “здійснилася” по відношенню до моменту, що розглядається, а актуальну ситуацію – як наслідок цієї дії, завершені у часі [2, с. 281].

Значення незавершеності дії перетворюється у сучасних мовах, з одного боку, у значення теперішнього часу, з іншого – одночасності з часовою віссю. Звідси прагнення до формування нових спеціальних форм, що підкреслюють тривалість.

У сучасній італійській мові дуже розповсюджені конструкції, що складаються з часової форми дієслова *stare* + *gerundii*. Ці конструкції познача-

ють дію, що знаходяться в самому процесі свого виконання:

Sto lavorando – теперішній час (ось, зараз, у цей момент я працюю).

Stavo lavorando – імперфект (я працював у той момент).

Однак, в італійській мові існує обмеження: дієслова, що виражають емоції, чуттєве сприйняття, фазові та деякі інші дієслова типу *sperare* (сподіватися), *supporre* (припускати), *ricordare* (згадувати), *vivere* (жити), *cominciare* (починати) у формах тривалого виду не зустрічаються.

У зв'язку з тим, що італійська тривала видова форма функціонально не є граматично контрастною, вона залишається лише варіантами форм простих часів (*sto scrivendo* та *scrivo* можуть варіюватися), тлумачення їх як граматичних форм виду викликає заперечення. В італійській граматиці немає граматичної відмінності між обома формами; проте на рівні семантики, мовець краще відчуває процес дії [12, с. 147–148].

Видається справедливим ствердження Ю.С. Маслова, який, спираючись на принципи і методи контрастивної аспектології, пише, що оскільки в різних мовах граматична категорія виду за своїм змістом інтерпретується по-різному, слід перш за все звертати увагу на риси семантико-функціональної схожості та відмінності, та не обов'язково в неслов'янських мовах, для яких вид не є специфічною граматичною категорією, шукати вираження доконаного чи недоконаного виду. Слід швидше шукати способи вираження аспективності, специфічні для мов [8, с. 168].

Мабуть, справедливий висновок німецького славіста про те, що в неслов'янських мовах дієслівний вид представляє собою не те, що неможливо виразити й абсолютно цим мовам чуже, а приклад своєрідного оформлення співвідношення лінгвістичного знака й означуваного, осмисленого тільки у межах висловленого та контексту [10, с. 11].

Таким чином, досліджуючи категорію виду як категорію, у змістовному плані універсальну, обов'язково пов'язану з різними способами представлення низки дії, не можна стверджувати, що ти-

пологічною рисою сучасної італійської мови є наявність граматичної категорії дієслівного виду. Відтінки виду розподіляються в різних формах минулого та майбутнього часів і в опозиції між простими та складними формами часу. Відсутність формально вираженої граматичної категорії виду в італійській мові компенсується різними засобами.

Дієслівний вид у системі італійського дієслова знаходить вираження лише у тісному зв'язку з іншими дієслівними категоріями. В італійській мові явища, пов'язані зі значенням виду, не завжди можна розглядати окремо від системи категоріальних форм часу, стану, поза зв'язком зі семантикою дієслова. Тому перспективою подальшого дослідження є *категорія часу*, яка також стосується якісного боку процесуальності дієслова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авилова Н.С. Вид глагола и семантика глагольного слова / Н.С. Авилова. – М. : Наука, 1976.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : УРСС, 2002. – 448 с.
3. Бондарко А.В. Теория морфологических категорий / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1976. – 255 с.
4. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языка / В.Г. Гак. – Л. : Просвещение, 1977. – 286 с.
5. Дель Гаудио С. Аспектуальність в італійській та українській мовах [Електронний ресурс] / Дель Гаудио С. – Режим доступу : http://philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_38/189_193.pdf.
6. Илия Л.И. Очерки по грамматике современного французского языка / Л.И. Илия. – М. : Высш. школа, 1970. – 175 с.
7. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление / С.Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1972. – 213 с.
8. Маслов Ю.С. Вопросы глагольного вида в современном зарубежном языкознании / Ю.С. Маслов. – М. : Инстр. лит-ра, 1962. – 438 с.
9. Реферовская Е.А. Теоретическая грамматика современного французского языка / Е.А. Реферовская, А.К. Васильева. – Л. : Просвещение, 1973. – 430 с.
10. Ружичка Р. К вопросу о существовании особых принципов и методов описания грамматической структуры славянских языков / Р. Ружичка // Грамматическое описание славянских языков. – М., 1974. – С. 11.
11. Серебренников Б.А. Сводимость языков мира, учет специфики каждого языка, предназначенность описания / Б.А. Серебренников // Принципы описания языков мира – М., 1976. – С. 13.
12. Степанов Г.В. Грамматика и семантика романских языков / [Г.В. Степанов, Е.М. Вольф, Л.И. Лухт, А.В. Супрун]. – М. : Наука, 1978. – 225 с.
13. Шевлякова М.В. Особливості втілення категорії виду в італійській мові [Електронний ресурс] / М.В. Шевлякова // Філологічні науки / 2. Риторика і стилістика. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_ENXXIV_2007/Philologia/21643.doc.htm.
14. Ярцева В.Н. Проблема универсалий и классификация языков / В.Н. Ярцева // Универсалии и типологические исследования. – М. : Наука, 1974.
15. Bertinetto P.M. Tempo aspetto e azione nel verbo italiano / P.M. Bertinetto. – Firenze : Accademia della Crusca, 1986. – 552 p.
16. Guillaume G. Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps / G. Guillaume – Paris : Champion, 1973.
17. Dardano M. Grammatica Italiana con nozioni di linguistica / M. Dardano, P. Trifone. – Bologna, 2005.
18. Klum A. Verbe et adverbe / A. Klum. – Stockholm, Goteborg, Uppsala, 1961.

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 378.015.31:304.4

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ВНЗ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Я.В. Довгополова, канд. пед. наук (Харків)

Стаття присвячена компаративному аналізу формування полікультурного виховного середовища у ВНЗ України та зарубіжних країн з метою визначення спільного й відмінного в організаційній структурі, змісті і методах полікультурної підготовки майбутніх вчителів у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: компаративний аналіз, методи навчання, організаційні форми, полікультурне виховне середовище, структурні компоненти, тренінговий курс.

Довгополова Я.В. Компаративный анализ формирования поликультурной воспитательной среды в ВУЗах Украины и зарубежных стран. Статья посвящена компаративному анализу формирования поликультурной воспитательной среды в ВУЗах Украины и зарубежных стран с целью определения общего и отличного в организационной структуре, содержании и методах поликультурной подготовки будущих учителей в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: компаративный анализ, методы обучения, организационные формы, поликультурная воспитательная среда, структурные компоненты, тренинговый курс.

Dovgopolova Ya.V. Comparative Analysis of Formation of Polycultural Educational Environment in Higher Educational Establishments of Ukraine and Foreign Countries. The article is devoted to the comparative analysis of formation of polycultural educational environment in higher educational establishments of Ukraine and foreign countries for the purpose of determination of common and different things in the organizational structure, contents and methods of polycultural training of future teachers in higher educational establishments.

Key words: comparative analysis, organizational forms, polycultural educational environment, structural components, training course, training methods.

В умовах полікультурного суспільства постає завдання підготовки молоді до співробітництва та міжкультурного спілкування з представниками різних культур, віросповідань, національностей, ціннісних орієнтацій. У зв'язку з цим зростає значення пошуків нових, досконаліших підходів і технологій професійної освіти майбутніх фахівців. Досвід зарубіжних країн щодо формування полікультурного виховного середовища у вищих навчальних закладах є дуже корисним для вітчизняної педагогіки з огляду на необхідність розробки держав-

них стандартів полікультурної освіти, оновлення змісту полікультурної педагогічної підготовки тощо.

Актуальність дослідження зумовлена низкою суперечностей між рівнем полікультурної компетенції студентів та сучасними вимогами до їх професійної підготовки; потребою впровадження ідей полікультурності у зміст професійної підготовки майбутніх вчителів та механізмами реалізації цього процесу у вищій школі. Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про незначну кількість цілісних досліджень, присвячених компаративному

аналізу формування полікультурного виховного середовища вищого навчального закладу у ВНЗ України та зарубіжних країн.

Об'єкт дослідження – процес полікультурного виховання студентів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи формування полікультурного виховного середовища у процесі вивчення іноземних мов.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність, структурні компоненти і особливості формування полікультурного виховного середовища у ВНЗ України та зарубіжних країн; розробити тренінговий курс з формування полікультурного виховного середовища в процесі вивчення іноземних мов.

Матеріал дослідження включає провідні принципи полікультурного виховання (Р.Р. Агадуллін, В.В. Бойченко, В. Болгаріна, О.А. Грива); теорії формування полікультурного виховного середовища у ВНЗ зарубіжних країн (Р. Гош, К. Мвонга, В.А. Погребняк, С. Томлінсон, А. Хіклінг-Хадсон, К. Цайхнер).

Визначення полікультурного виховного середовища ВНЗ має важливе значення, тому що у процесі навчання у вищому навчальному закладі слід формувати молоду людину, яка готова до активної творчої діяльності в сучасному полікультурному середовищі, яка зберігає свою соціально-культурну ідентичність і водночас прагне до розуміння інших культур, поважає інші культурно-етнічні спільності, яка вміє жити у мирі й злагоді з представниками різних національностей, рас і вірувань.

Протягом тривалого історичного періоду видатні вчені висували й розробляли ідеї позитивної міжнаціональної взаємодії, виховання молоді в дусі взаєморозуміння, взаємопізнання, співробітництва і взаємозбагачення. Для розуміння сутності полікультурного середовища особливе значення мають положення М.М. Бахтіна про людину як унікальний світ культури, що вступає у взаємодію з іншими особами-культурами, творить себе в процесі такої взаємодії й впливає на інші [2].

Важливі висновки для обґрунтування полікультурного виховного середовища випливають з культурно-історичної теорії розвитку поведінки й пси-

хики Л.С. Виготського, відповідно до якої джерела й детермінанти психічного розвитку лежать в культурі, що історично розвивається [5, с. 145].

На думку О.А. Гриви, полікультурне виховне середовище ВНЗ являє собою „духовно насичену атмосферу ділових і міжособистісних контактів, що обумовлює світогляд, стиль мислення й поведінки включених у неї суб'єктів і стимулює в них потребу долучення до загальнонаціональних і загальнолюдських духовних цінностей; установа з багатокультурним контингентом, що включає різновіковий, багатонаціональний і різноконфесійний професорсько-викладацький і студентський склад, покликана задовольнити освітні, соціокультурні й адаптивні потреби студентів” [6, с. 4].

Ми розглядаємо *полікультурне виховне середовище ВНЗ* як соціокультурний продукт взаємодії суб'єктів виховання, що репрезентують багатоманітність культур у даному соціальному середовищі (країні, регіоні, місцевості) в окремому вищому навчальному закладі, якою визначається специфіка реалізації завдань навчання, виховання й усебічного розвитку особистості.

Найбільше зацікавлення питаннями педагогічного впливу полікультурного виховного середовища ВНЗ на процеси виховання й навчання підростаючих поколінь виникає у державах із полікультурним складом суспільства, насамперед в США, Канаді, Австралії та Великій Британії.

У США полікультурна освіта виникла в ХХ столітті як реакція американського суспільства на вимоги учасників різних рухів покласти край расизму, дискримінації, нерівності у правах, сегрегації, етнічному насильству, започаткувавши нову галузь наукового педагогічного знання і освітньої практики США, і ставши одним з ціннісно-цільових пріоритетів американської освіти.

На основі аналізу теоретичних наукових праць і практики реалізації полікультурного підходу у вищій школі Сполучених Штатів К. Мвонга обґрунтувала такі доцільні методичні засоби оптимізації процесу формування полікультурного виховного простору вишу:

- зосередження на інтересах і позитивних якостях студентів;
- переважне використання проблемного підходу у викладанні й розробці творчих завдань для студентів, педагогічний супровід і допомога у подоланні можливих труднощів під час їх виконання через взаємодію викладача і студентів;
- створення й підтримка сприятливої позитивної атмосфери співпраці;
- використання культурної ідентичності й досвіду студентів як засобів виховання і навчання;
- залучення родини й культурних громад до педагогічного процесу;
- забезпечення студентів педагогічним інструментарієм для проведення дослідницько-пошукової діяльності на основі критичного ставлення й аналізу концепцій, теорій, подій і ситуацій;
- перетворення студента з об'єкта діяльності вищої школи на активного суб'єкта власної освіти, виховання і розвитку [11, с. 30–31].

Численні теоретичні праці представляють різні стратегії втілення принципу полікультурності в США, однак аналіз практичної педагогічної діяльності загальноосвітньої і вищої школи все ще засвідчує недостатність позитивних прикладів їх реалізації.

Спеціалізовані курси з проблеми в системі підготовки вчителів характеризуються елективністю, зосереджуються переважно на теоретичних питаннях навчання і виховання учнів окремої монокультурної ідентичності, ігноруючи специфіку полікультурного середовища й потребу формування й розвитку практичної полікультурної педагогічної компетентності. Крім того, представники культурних громад мало залучаються до педагогічної освіти. Як наслідок, учителі приділяють недостатню увагу полікультурному вихованню школярів, не бажають працювати у культурно диверсифікованих освітніх закладах [13, с. 144–149].

Переважає більшість університетів і педагогічних факультетів Канади мають власні стратегії, що стосуються проблем культурного різноманіття, расизму, дискримінації, прав людини й студентства, які розглядаються як складники полікультур-

ної освітньої політики цих закладів [8, с. 82–101]. Багато інституцій педагогічної освіти пропонують необов'язкові курси з полікультурної підготовки вчителя; на жаль, лише в частині з них ці дисципліни входять до інваріантної частини навчального плану, як і семінари, спрямовані на формування вмінь і навичок у цій галузі, що проводяться під час педагогічної практики у школі [9, с. 46–51].

В Австралії Законодавчі гарантії соціокультурних й освітніх прав переселенців і меншин передбачають відповідну підготовку вчителів, які в ході опанування бакалаврських програм вивчають, окрім елективних курсів, від трьох до восьми обов'язкових навчальних дисциплін із теорії та методики полікультурного виховання [10, с. 21].

У Великій Британії до 1988 року підготовка вчителів для полікультурного суспільства розглядалася базовим демократичним принципом, незважаючи на певну традиційну опозицію до розширення міжкультурних зв'язків [12, с. 29]. Але у 1988 року разом із прийняттям адміністрацією М. Тетчер доктрини націоналістичної монокультурності, полікультурна освітня політика й підготовка вчителя до професійної діяльності в умовах різноманіття культур почала занепадати.

В результаті дослідження виявлено, що в США, Канаді, Австралії та Великій Британії полікультурна освітня політика дозволила тільки до певної міри нейтралізувати проблему расової й культурної дискримінації. З одного боку, це пов'язане з тим, що у Великій Британії полікультурність фактично не визнана пріоритетним принципом державної освітньо-виховної політики. З іншого, в країнах із сильною нормативно-правовою підтримкою культурної різноманітності (Австралія, Канада, США) наявна суперечність між науковою розробленістю теоретичних і методичних засад забезпечення полікультурного виховання і підготовки вчителя до його здійснення та рівнем їх упровадження в навчально-виховну практику педагогічних закладів.

Інтеграція України до світового та європейського співтовариства, орієнтація вітчизняної системи вищої освіти на положення Болонського процесу актуалізують потребу узагальнення власного

й вивчення зарубіжного досвіду у галузі полікультурного виховання та підготовки молоді до життя в умовах соціокультурного різноманіття, формування толерантності, готовності до співпраці у міжнародному контексті.

Підготовка молодих людей в Україні до життя в полікультурному виховному середовищі зумовлює ряд конкретних соціально-педагогічних завдань, а саме:

- глибоке й усебічне опанування історії та культури свого народу;
- формування уявлення про розмаїття культур в Україні та світі, розуміння і внутрішнього прийняття рівноправності народів, і рівноцінності їхніх культур, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей як чинника поступального розвитку світової цивілізації й самореалізації особистості; виховання позитивного ставлення до культурних розходжень, що забезпечують прогрес усього людства й сприяють самореалізації окремої особистості;
- створення умов для інтеграції студентів у культури інших народів;
- розвиток умінь і навичок продуктивної взаємодії з носіями різних культур;
- виховання в дусі миру, розвиток етнотолерантності;
- формування усвідомлених позитивних ціннісних орієнтацій особистості щодо культурної спадщини України;
- виховання поваги до історії та культури інших народів: створення полікультурного середовища як основи для взаємодії особистості з елементами інших культур;
- формування здатності студента до особистісного культурного самовизначення [7, с. 41].

Отже, полікультурне виховне середовище насамперед характеризується не стільки власне полікультурним складом і своєрідністю окремих культур у ньому, скільки взаємним обміном культурним досвідом і гармонійністю відносин між представниками цих культур, спрямованих на загальну демократизацію суспільства.

Проблемам навчання й виховання студентської

молоді в сучасних умовах полікультурного світу присвячені численні наукові праці вітчизняних дослідників (Р.Р. Агадулін, В.В. Бойченко, В. Болгаріна, О.А. Грива та ін.). З погляду педагогічного дослідження, у полікультурному виховному середовищі у ВНЗ України вивчається сам педагогічний процес: закономірності й принципи навчання й виховання студентів ВНЗ; зміст загальної освіти, методи й засоби навчання та виховання, а також форми організації навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Аналіз результатів досліджень, присвячених проблемам осмислення й опису українського освітнього середовища [1; 3; 4; 6], дозволяє в якості **структурних компонентів** полікультурного виховного середовища ВНЗ виділити такі:

- просторово-семантичний компонент, спрямований на задоволення й розвиток пізнавальних, культурно-освітніх потреб суб'єктів навчально-виховного процесу, розвиток їхнього творчого потенціалу в галузі інтересів, пов'язаних з полікультурами;
- комунікативно-організаційний компонент, що передбачає формування позитивного соціально-психологічного клімату, доброзичливої атмосфери й взаємної відповідальності, що сприяють саморозвитку особистості й розширенню досвіду в міжетнічній взаємодії;
- змістовно-методичний компонент, що враховує особливості полікультурної освіти, її основні ідеї й напрямки.

Крім перерахованих вище структурних компонентів, виділяється ряд специфічних **особливостей**:

- відбиття в навчальному матеріалі гуманістичних ідей;
- використання мов науки, культури й мистецтва як засобів формування полікультурної компетентності;
- виховання безпечної особистості, тобто особистості, толерантної до полікультурної різноманітності, з розвиненими соціально-ціннісними потребами в миротворчій, творчій діяльності, особистості з позитивними моделями поведінки;
- перетворення освітньої установи у відкриту

соціально-педагогічну систему, що сприяє інтеграції молодого покоління в полікультурне середовище й ін. [4, с. 4].

Важливими теоретико-методичними принципами побудови навчальних планів і програм у системі педагогічної освіти України є: полікультурність, згідно з яким людина у процесі життєдіяльності знаходиться на перетині багатьох культур; поєднання, узгодженість та раціональне співвідношення теорії і практики; педагогічні ідеї рівності можливостей, поваги до культур, ідентичності, єдності навчання, виховання і соціалізації; послідовності і наступності; колегіальності, партнерства, відкритості, діалогу культур.

У результаті здійсненого компаративного аналізу розвитку полікультурної освіти в Україні та зарубіжних країнах визначено спільне й відмінне в організаційній структурі, змісті, формах і методах полікультурної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах.

Виявлено, що в процесі формування полікультурного виховного середовища в Україні та зарубіжних країнах використовується комплекс **методів навчання**: *навчально-виховні* – пояснення, розповідь, переконання, лекція, дискусія, диспути, листування електронною поштою і спілкування в режимі он-лайн з однолітками з різних країн; *практично-діяльнісні* – вправи, колективна і самостійна робота студентів з підручниками, посібниками, інформаційними ресурсами мережі Інтернет; *рольові ігри*, робота в парах, колективні та індивідуальні студентські проекти полікультурного змісту (навчально-дослідницькі, творчі); *соціальне включення* – активне залучення студентів-вихідців з етнокультурних меншин і сімей емігрантів до життя групи, факультету; *методи стимулювання і контролю* – позитивне підсилення просоціальних форм поведінки студентів, їхнього прагнення розв'язувати конфлікти мирним шляхом, підтримувати комфортний для всіх студентів мікроклімат у полікультурному середовищі; *дисциплінарні санкції* у випадку порушення майбутніми фахівцями етики міжетнічних, міжрасових відносин у групі, навчальному закладі; *наочні* – перегляд кіно-

фільмів, проведення фотовиставок, оздоблення університетських приміщень плакатами, постерами, картами, стіннівками, які відображають багатокультурність як характерну ознаку суспільства, а також знайомлять з культурними спадщинами інших народів.

До основних **організаційних форм**, які впроваджуються у процесі полікультурної підготовки віднесено: навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань, практика, контрольна та самостійна робота (проведення занять з урахуванням потреб студентів – вихідців із різних соціокультурних, етнічних та релігійних меншин); використання у ході занять навчальних матеріалів і посібників, які відображають полікультурну сутність суспільства; культурно-дозвіллева, організаторська, соціально-комунікативна діяльність: організація екскурсій, свят, тижнів полікультурного мистецтва, знайомство з культурою корінних народів, проведення днів творчості студентів різного етнічного походження; участь у культурних заходах місцевої громади (полікультурні мистецькі фестивалі), діяльність студентських організацій, участь у міжуніверситетських заходах полікультурного змісту (проекти „університети-побратими”, міжнародні проекти, організація семінарів з обміну педагогічним досвідом між викладачами й студентами).

На основі здійсненого аналізу змісту полікультурної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах встановлено, що його характерною рисою є оптимальне поєднання циклу загальноосвітніх, спеціально-предметних і теоретичних дисциплін психолого-педагогічного компонента та використання набутих знань під час практики.

Отже, компаративний аналіз організаційної структури, змісту, форм і методів полікультурної освіти майбутніх учителів у ВНЗ України та зарубіжних країн дозволив виявити прогресивні ідеї, що можуть бути використаними у процесі вдосконалення системи полікультурної підготовки педагогічних кадрів в Україні: раціональне співвідношення загальноосвітнього, спеціально-предметного, психолого-педагогічного компонентів підготовки

учителів у навчальних планах і програмах полікультурної освіти; збільшення кількості годин на проведення педагогічної практики, що підсилює психолого-педагогічний компонент підготовки; забезпечення можливості спеціалізації кількома мовами у ВНЗ; використання особистісних методів навчання.

В результаті дослідження було розроблено тренінговий курс «*Cross-cultural Interaction*», який складався з 6 різноманітних вправ, які передбачали застосування наступних методів: інтерактивне моделювання, рольові ігри, проблемні ситуації, проектна робота, крос-культурний тренінг та дослідницька робота.

Доведено, що тренінговий курс істотно полегшує і прискорює процес оволодіння знаннями, уміннями і навичками ефективної соціальної поведінки, сприяє формуванню комунікативних здібностей людини, необхідних для організації повноцінної продуктивної взаємодії з іншими людьми в полікультурному середовищі, в практичній діяльності і міжособистісних відносинах; створює можливості для більш повного самопізнання і самовизначення індивіда.

Перспективи дослідження проблеми методичного забезпечення формування полікультурного виховного середовища ми вбачаємо у підготовці ефективних засобів його впровадження у педагогічний процес вітчизняних вищих навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агадулін Р.Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект / Р.Р. Агадулін // Педагогіка і психологія. – 2004. – №3 (44). – С. 18–29. 2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1979. – 412 с. 3. Бойченко В.В. До загальнолюдського криз

призму національного (проблеми полікультурного виховання) / В.В. Бойченко // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3–4 (39-40). – С. 106–112. 4. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгаріна, І. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2–6. 5. Выготский Л.С. Проблемы развития психики / Л.С. Выготский // Собрание сочинений: В 6-ти т. – Т. 3. – М. : Педагогика, 1983. – 367 с. 6. Грива О.А. Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полікультурному суспільстві / О.А. Грива // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Київ-Житомир : ЖДУ, 2004. – Кн. 1. – С. 46–52. 7. Палаткина Г.В. Мультикультурное образование: современный подход к воспитанию на народных традициях / Г.В. Палаткина // Педагогика. – № 5. – 2002. – С. 41–47. 8. Погребняк В.А. Підготовка майбутнього вчителя до професійної діяльності у полікультурному середовищі загальноосвітньої школи Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Володимир Андрійович Погребняк. – Полтава, 2010. – 295 с. 9. Ghosh R. Multicultural Teacher Education in Canada / R. Ghosh // Teacher Education in Plural Societies: An International Review / M. Craft (Ed.). – London & Washington, D. C. : Falmer Press, 1996. – P. 45–56. 10. Hickling-Hudson A. Pluralism and Australian Teacher Education / A. Hickling-Hudson, M. McMeniman // Teacher Education in Plural Societies: An International Review / M. Craft (Ed.). – London & Washington, D. C. : Falmer Press, 1996. – P. 16–26. 11. Mwonga Caroline. Multicultural Education : New Path Toward Democracy / Caroline Mwonga // Re-envisioning Education and Democracy. – 2005. – No 12. – P. 20–36. 12. Tomlinson S. Teacher Education for a Multicultural Britain / S. Tomlinson // Teacher Education in Plural Societies : An International Review / M. Craft (Ed.). – London & Washington, D. C. : Falmer Press, 1996. – P. 27–44. 13. Zeichner K. Educating Teachers for Cultural Diversity in the United States / K. Zeichner // Teacher Education in Plural Societies: An International Review / M. Craft (Ed.). – London & Washington, D. C. : Falmer Press, 1996. – P. 141–158.

УДК 811.111'42'253:378.147.091.33

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ У НАВЧАННІ КІНОПЕРЕКЛАДУ

О.І. Гридасова, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено розгляду кіноперекладу як особливого виду перекладацької діяльності, проаналізовано особливості кіноперекладу в порівнянні з іншими типами перекладу. Встановлено, що поняття ролі є важливим для теоретичного та прикладного аналізу кінодискурсу, для кіноперекладу та навчання кіноперекладу, адже кінодискурс презентує вербальну актуалізацію соціальної або соціально-психологічної ролі, оскільки як феноменологічний простір кінодискурс дублює реальність та репрезентує її на екрані.

Ключові слова: кінодискурс, навчання кіноперекладу, соціальна роль, вербальна актуалізація.

Гридасова Е.И. Социальная роль в обучении кинопереводу. Статья посвящена рассмотрению киноперевода как особого вида переводческой деятельности, проанализированы особенности киноперевода по сравнению с другими типами перевода. Установлено, что понятие роли является важным для теоретического и прикладного анализа кинодискурса, для киноперевода и обучения кинопереводу, т.к. кинодискурс представляет вербальную актуализацию социальной или социально-психологической роли, поскольку в качестве феноменологического пространства кинодискурс дублирует реальность, представляя ее на экране.

Ключевые слова: кинодискурс, обучение кинопереводу, социальная роль, вербальная актуализация.

Grydasova O.I. Social role in film-translation teaching. The article deals with film-translation as a special kind of translation, the features of film-translation are analyzed in comparison with other types of translation. It is argued that film discourse is verbal actualization of social/socio-psychological role thence the importance of role for theoretical and applied analysis of film discourse, for film translation and for film translation teaching as well is established. It is also argued that as phenomenological space film discourse transmits the reality and represents it on the screen.

Key words : film discourse, film translation teaching, social role, verbal actualization.

Процес навчання іноземної мови та перекладу постійно реагує на суспільні потреби: у середині ХХ століття цей процес був переважно зорієнтований на опанування навичками писемного мовлення (читання та перекладу); у подальшому відбулася переорієнтація на комунікативний підхід, у фокусі якого усне спілкування. У сучасну добу до обох цих підходів долучається новий, який є фактично їх поєднанням, спричинений виникненням нових різновидів спілкування – віртуального та змодельованого. До останніх належить кінодискурс, який сьогодні постає актуальним для багатьох гуманітарних дисциплін, включно з мовознавством, перекладознавством, навчанням іноземної мови та перекладу.

Об'єктом даної розвідки є кінопереклад як особливий вид перекладацької діяльності, а предметом – соціальна роль у навчанні кіноперекладу.

Метою роботи є з'ясування специфіки кіноперекладу та соціальної ролі як інструменту його вивчення та навчання.

В епоху глобалізації читач певною мірою поступається місцем глядачеві. Наше століття – це століття візуального представлення, коли комунікація здійснюється не тільки завдяки слову, а й завдяки міміці, жесту, тону голосу [3, с. 230]. Кіно стає домінуючим джерелом інформації про культурні та соціальні особливості різних етносів, тобто бере на себе роль, яку грала протягом всієї людської

історії література. У таких умовах перекладознавчі зобов'язані звертати найпильнішу увагу на кіно / відео переклад, якому належить зайняти гідне місце в теорії перекладу.

Зростання інтересу вчених до різних видів «текстів, занурених в життя» [1, с. 18], закономірно привело лінгвістів до проблеми вивчення кінофільмів.

Потреба сучасної людини в інформації проявляється в усіх сферах діяльності. В теперішній час, коли існує безліч комунікативних каналів, важко уявити мовну особистість поза потоком новин, обміну думками, отримання різного роду повідомлень і т.д. Наразі індустрія кіно, яка знаходиться у стрімкому розвитку, стає невід'ємною складовою сучасного інформаційного потоку. Кінодискурс як феноменологічний простір дублює реальність та репрезентує її на екрані.

До цих пір в перекладознавстві зберігалася традиційна орієнтованість на художній переклад. Але якщо раніше перекладацька діяльність правомірно розглядалася тільки у зв'язку з перекладом художньої літератури, то сьогодні все більш важливе місце – і за обсягом, і за соціальною значущістю – стали займати саме переклади текстів спеціального характеру, в тому числі переклади кіно-та телепродукції, кількість якої неухильно зростає.

Під терміном «кіно / відео переклад» зазвичай мають на увазі переклад художніх ігрових та анімаційних фільмів, а також серіалів. Саме слово «переклад», як відомо, «співвідноситься щонайменше з двома різними поняттями: переклад як певна інтелектуальна діяльність, тобто процес, і переклад як результат цього процесу, продукт діяльності, інакше кажучи, мовне твір, створений перекладачем» [6]. Кіно / відео переклад як продукт підрозділяється на чотири види: дубляж, титри (субтитри і інтертитри), синхронний закадровий переклад і переклад-палімпсест.

Гіперонімічним по відношенню до терміну «кіно / відео переклад» є терміни «аудіовізуальний переклад» і «мультимедійний переклад», якими позначається міжмовна передача змісту не тільки художніх кіно- і відеофільмів, але також комп'ю-

терних програм, телевізійних випусків новин та рекламних роликів [7].

Особливості аудіовізуального перекладу в порівнянні з іншими типами перекладу визначаються, насамперед, багатоаспектністю семантичного коду об'єкта цього типу перекладу – аудіовізуального тексту. Передача інформації – вербальної і невербальної – здійснюється в аудіовізуальному тексті одночасно по двох каналах – акустичному і візуальному, і лінгвістичний код перестає відігравати визначальну роль. Художній фільм – приклад аудіовізуального художнього тексту. Стильова приналежність визначає включення в перекладознавчий аналіз аудіовізуального художнього тексту в тому числі і аналізу передачі фонетичних особливостей мови персонажів – індивідуальних, соціолінгвістичних, регіональних. У аудіовізуальному художньому тексті вони, безумовно, мають смислову та стилістичну значимість. Механізми передачі цих особливостей у перекладі визначаються складною природою аудіовізуального перекладу та обмеженнями, що накладаються на такий переклад. Що стосується теорії перекладу, яка до тепер ще розглядає аудіовізуальну комунікацію як щось маргінальне, до цих пір не вирішено питання про місце нових різновидів перекладу теле- і радіопередач, реклами і переклад в кіно в загальній перекладознавчій класифікації. В цілому слід особливо підкреслити, що переклад художнього фільму – вельми специфічний процес, що вимагає від перекладача найширшої ерудованості, чіткого знання сучасних мовних реалій, розуміння ролі глобального контексту і видатного почуття мови [4].

Цілком очевидно, що кінопереклад – це фактично переклад мовлення персонажів, тобто акторів, кожен з яких грає певну роль. У термінах кіно (театру) роль – це перш за все текст, а також система дій, що їх театральний актор має говорити і здійснювати в драматичному дійстві. Про близькість змісту понять роль і особистість свідчать дані сучасної психолінгвістики, психосемантики, семіотики тощо, згідно з якими свідомість людини, її досвід мають природу, близьку до природи тексту. У той же час поняття ролі має інший зміст

в гуманітарних науках, включно із мовознавством, яке, утім, дослідники пов'язують із акторською діяльністю. На їх думку соціальне буття людини нагадує театральне дійство, саме тому соціологи у свій час ввели поняття соціальної ролі, запозичивши театральну термінологію [8].

Слово “роль” походить від латинського слова *rotulus*, що буквально означає паперовий згорток, тобто рулон паперу, на якому записаний текст сценічної ролі для актора.

Природно, що для теоретичного та прикладного аналізу кінодискурсу, для кіноперекладу та навчання кіноперекладу важливим є поняття ролі.

Лінгвістика оперує поняттям ролі, що спирається на соціальні поняття та трактує термін “роль” як стійкий, нормативно схвалений соціумом шаблон поведінки, що репрезентує дії, думки й почуття індивіда та відповідає певній соціальній позиції [5, с. 13], і регулюється соціальними правилами участі в діяльності групи [2, с. 137].

Поняття ролі пов'язують із такими факторами: позиція – місце в системі соціальних відносин, яке посідає індивід; сегмент позиції – низки соціальних зв'язків; рольові очікування – соціальні норми, орієнтовані на індивіда як носія певної ролі; рольових партнерів – агентів рольових очікувань; рольові розпорядження – внутрішній контроль над рольовою діяльністю [9, с. 56].

Кожен актор виконує певну роль та набір цих ролей співвідноситься з набором ролей, що виконує індивід в реальному житті. Ці ролі досить різні і за характером, і за змістом. Узагальнюючи дані різних наукових праць, де вивчаються типології ролей та рольової поведінки, науковці зазначають, що ролі можуть бути ситуативними (тимчасовими, соціальними) як от споживач послуг (глядач, пасажир, покупець), хворий, член випадкової групи; груповими (постійними, соціальними), наприклад, ролі членів різних партій, клубів, сект, тощо; міжособистісними – це професійні ролі, а також такі як “друг”, “подруга”, “коханець”, тощо; життєвими / внутрішньо особистісними – це статеві, гендерні, сімейні, професійні ролі, а також соціальні типи характеру [8].

Стереотипні ролі вміщують знання та уявлення індивідів про права і обов'язки членів соціуму; ці знання охоплюють універсальний та національно-специфічні складники, динамічно змінюються, реагуючи на чинники соціального буття та складають основу колективного досвіду про суспільний інститут.

Роль фактично постає у двох взаємопроникливих іпостасях, як текст, що виконує актор та як соціальна роль, яку людина грає у своєму соціальному бутті.

Отже кінодискурс – це вербальна актуалізація соціальної або соціально-психологічної ролі. Актор актуалізує стереотипну роль за допомогою референції до дії, яка відповідає зазначеній ролі. Розглянемо на прикладах: у наведеній ситуації акторка актуалізує роль ДІЛОВОЇ ЖІНКИ / УСПІШНОГО ПРОФЕСІОНАЛА. Дружина обурена звинуваченнями чоловіка й нагадує йому, що працює так само як і він. Актуалізація здійснюється шляхом референції до дій суб'єкта, які відповідають рольовим правам і обов'язкам:

(1) – *And sometimes you stay late at the office, and the kids are with Consuela until all hours – Well, I have a job, too” “ So don't give me this “take care of things” crap* [10].

У наступних двох прикладах актори актуалізують *традиційну патріархальну* стереотипну роль **ЧОЛОВІК-ЗДОБУВАЧ-ГОДУВАЛЬНИК**; в обох випадках чоловік відкидає закиди дружини й стверджує про свою відповідність рольовим очікуванням навіть попри той психологічний дискомфорт, який він відчуває виконуючи обов'язки годувальника родини; почуття відповідальності, прагнення виконувати рольові обов'язки переважає його особистісні амбіції й бажання:

(2) – *I thought you turned the job down?*
 – *Not yet... It's just an option, that's all. With the money they're talking, things could be different for us here. We could get a better place. Travel. Look, the point is – we could be happy here. At least for a while.*
 – *So you've made up your mind?*
 – *No. Like I said, it's an option.*

– ...*And supposing you're right. You make all this money and we have this interesting life here. Won't you still be wasting your life toiling away at a job you find ridiculous? Just like your father.*

– *Maybe we let that be my business* [11].

- (3) – *What the hell do you mean I don't try? I support you, don't I? I pay for this house. I work ten hours a day at a job I can't stand. You don't have to!*

– *Bullshit! I'm not happy about it. But I have the backbone not to run away from my responsibilities!* [11].

Актуалізація ролі у цих прикладах здійснюється шляхом опису дій, пов'язаних із виконанням ролі ЗДОБУВАЧА в її сучасному розумінні (*I work ten hours a day*) й ролі ГОДУВАЛЬНИКА родини – особи, що забезпечує добробут іншим членам сім'ї, відповідає за матеріальні витрати (*pay for this house; with the money...*; *we could get a better place. Travel*). Слід звернути увагу на ту обставину, що актуалізація стереотипних ролей кореспондує з їхнім поняттєвим та оцінним змістом. Розглянемо це на прикладі сімейних ролей.

Поняттєвий зміст стереотипного знання про сімейні ролі охоплює *традиційні* патріархальні уявлення, пов'язані із розподілом праці, продовженням роду та моральними імперативами (ДРУЖИНА-ДОМОГОСПОДАРКА, ВІРНА ПАРТНЕРКА, КОХАНКА; ЧОЛОВІК-ЗДОБУВАЧ-ГОДУВАЛЬНИК, ВІРНИЙ ПАРТНЕР, КОХАНЕЦЬ; МАТИ-ГОДУВАЛЬНИЦЯ, ВИХОВАТЕЛЬКА / БАТЬКО-ГОДУВАЛЬНИК, ВИХОВАТЕЛЬ; ДИТИНА-УТРИМАНЕЦЬ, ВИХОВАНЕЦЬ) й сучасні переконання, що акцентують ідею рівності та взаємної поваги і турботи (ДРУЖИНА / ЧОЛОВІК / МАТИ / БАТЬКО / ДИТИНА-ДРУГ), а також *альтернативні* погляди, котрі відбивають характерний для сьогодення перерозподіл праці між чоловіком і жінкою (ДРУЖИНА-ДІЛОВА ЖІНКА-УСПІШНИЙ ПРОФЕСІОНАЛ; ЧОЛОВІК-ДОМОГОСПОДАР). Традиційні патріархальні та сучасні ролі є обов'язковими складниками базових ролей і структурно пов'язані між собою

у дві напівавтономні підсистеми (ДРУЖИНА – ЧОЛОВІК, МАТИ / БАТЬКО – ДИТИНА); альтернативні ролі факультативні та структурно не оформлені, вони мають маргінальний статус.

Ключові елементи, що об'єктивують поняттєвий зміст стереотипного знання про сімейні ролі в конфліктних ситуаціях, представлені у стверджувальних / оцінних висловленнях (deskриптивний-оцінний спосіб), спонукальних висловленнях (спонукальний спосіб), висловленнях незгоди, заборони тощо (каузальний спосіб). Омовлення ролей ЧОЛОВІК і ДРУЖИНА відбувається в основному у deskриптивно-оцінний та спонукальний спосіб, ролей МАТИ, БАТЬКО, ДИТИНА – переважно у каузальний спосіб.

За оцінного способу мовленнєвої репрезентації стереотипних ролей у висловленні наявні первинні (експліцитні) та вторинні (імпліцитні) мовні маркери оцінки; за deskриптивного, спонукального й каузального способу – лише нульові (пресупозиційні) маркери. Оцінка, що безпосередньо виражена у висловленні або виведена з нього, об'єктивує ціннісний зміст стереотипних ролей: позитивна / негативна оцінка відповідності / невідповідності суб'єкта рольовим вимогам кореспондує з позитивним / негативним ставленням до поняттєвого змісту.

Аксіологічний зміст традиційних патріархальних ролей переважно позитивно позначений, випадки його негативної маркованості являють собою часткове / повне неприйняття еталонної природи цих ролей на основі інтерпретації, зумовленої особистісними / груповими (віковими, гендерними) характеристиками суб'єкта. Аксіологічний зміст традиційних сучасних ролей має позитивний знак і не піддається інтерпретації у ситуаціях сімейного конфлікту. Альтернативні ролі мають невизначений аксіологічний зміст, залежний від статусних характеристик суб'єкта. Аксіологічний зміст також виявляє себе у виборі носієм ролі комунікативної позиції (мовця / адресата), що зумовлює вербалізацію ролей як ендо- / екзостереотипів.

Слід урахувати, що у рамках однієї і тієї ж самої ролі у кінодискурсі актор виступає не в одній,

а у декількох ролях, особливо той актор, що грає головну роль. Як і у реальному житті актор є: професіоналом на робочому місці, чоловіком та батьком вдома, товаришем зі своїми друзями, сином з батьками і т.д.

Під час перекладу реплік необхідно брати до уваги вік і культурний рівень того, хто говорить, образність складу і контекстуальне значення фраз. Перекладачеві також необхідно підкреслити колорит іншомовної культури, який відображено у специфічному гуморі, грі слів, розмовній лексиці, сленгу, інтонаціях.

Отже, викладене дає змоги дійти висновку, що під час кіноперекладу перекладач має брати до уваги багато факторів, це стереотипні знання та уявлення про певні ролі, права та обов'язки комунікантів в рамках ролі, вміння вміло використовувати перекладацькі стратегії одомашнення та відчуження, адже перекладачі постійно вирішують проблему відтворення культурних смислів, закладених в тексті оригіналу.

На сьогодні на практичних заняттях майбутніх лінгвістів кінодискурс, не зважаючи на його все зростаючу популярність та затребуваність, залишається ще поза межами навчання, у той час, коли телебачення стає найважливішим агентом соціалізації і потужним чинником формування системи цінностей, не дістає належної уваги й соціальна роль, змодельована актором.

Перспективою дослідження у цьому зв'язку є розробка методичних матеріалів для навчання кіноперекладу з урахуванням такого важливого чинника як соціальна роль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
2. Белл Р.Т. Социолінгвістика. Цели, методы, проблемы / Р.Т. Белл – М. : Междунар. отн., – 1980. – 318 с.
3. Горшкова В.Е. Техника перевода в кино: дублирование / В.Е. Горшкова // Вестник Иркут. гос. лингв. ун-та. Сер. : Лингвистика. – 2005. – № 7: Вопросы теории и практики перевода. – С. 30–43.
4. Ибраева А.А. Проблемы аудио-визуального перевода [Электронный ресурс] / А.А. Ибраева, Г.С. Куцайнова. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/22_PNR_2012/Philologia/6_115161.doc.htm.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М., 2004. – 421 с.
7. Матасов Р.А. Методические аспекты преподавания кино/видеоперевода / Р.А. Матасов // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена. – 2009. – № 94. – С. 155–166.
8. Соціологія : [посібник для студентів вищ. навч. закладів] / [за ред. докт. істор. наук, проф. Городяненка В.Г.]. – К. : ВЦ «Академія», 1999. – 384 с.
9. Тарасов Е.Ф. К построению теории коммуникации / Е.Ф. Тарасов // Теоретические и прикладные проблемы речевого общения; [под ред. Ю.А. Сорокина, Е.Ф. Тарасова, А.М. Шахнаровича]. – М. : Наука, 1979. – 117 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Family man, by David Diamond and David Weissman [Electronic resource]. – 2000. – Access : <http://www.imsdb.com/Movie%20Scripts/Family%20Man,%20The%20Script.html>.
11. Revolutionary road, by Justin Haythe [Electronic resource]. – 2008. – Access : <http://www.imsdb.com/Movie%20Scripts/Revolutionary%20Road%20Script.html>.

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

Л.М. Рубан, канд. пед. наук (Київ)

Стаття розкриває особливості мотивації студентів до вивчення іноземної мови на немовних факультетах вищих навчальних закладів. Підкреслено, що від рівня педагогічної майстерності викладача залежить формування мотивації до вивчення іноземної мови і зацікавленості студентів. Встановлено: якщо викладач ставить перед собою мету – підготувати спеціалістів, які володіють іноземною мовою на найвищому рівні, то він повинен організувати навчальний процес таким чином, щоб зацікавити студента до вивчення даного предмета. З'ясовано низку причин, які призводять до зниження бажання вчитися, відсутності мотивації до вивчення мови у студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: вивчення іноземної мови, мотивація, мотиваційні стратегії, педагогічна майстерність.

Рубан Л.Н. Мотивация студентов к изучению иностранного языка на неязыковых факультетах. Статья раскрывает особенности мотивации студентов к изучению иностранного языка на неязыковых факультетах высших учебных заведений. Подчеркнуто, что от уровня педагогического мастерства преподавателя зависит формирование мотивации к изучению иностранного языка и заинтересованности студентов. Установлено, что если преподаватель ставит своей целью подготовить специалистов, владеющих иностранным языком на высоком уровне, он должен организовать учебный процесс таким образом, чтобы заинтересовать, мотивировать студента к изучению данного предмета. Выяснено ряд причин, которые приводят к снижению желания учиться, отсутствию мотивации к изучению языка у студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: изучение иностранного языка, мотивация, мотивационные стратегии, педагогическое мастерство.

Ruban L.N. Students' motivation in foreign language learning on non-linguistic faculties. The article highlights the features of students' motivation in foreign language learning on non-linguistic faculties of higher educational establishments. It is emphasized that students' motivation in foreign language learning depends on the level of educational skills of teachers. It is revealed that if a teacher has a goal to prepare specialists who speak foreign language at the highest level, he/she must organize the learning process so that students are interested in the study of the subject. The factors that lead to students' learning failures, lack of students' motivation to study foreign language in higher educational establishments are studied.

Key words: art of teaching, foreign language learning, motivation, motivation strategies.

Постановка проблеми. На тлі сучасних економічних перетворень, переходу до ринкової економіки та євроінтеграції питання вивчення іноземних мов стає першочерговим завданням для тих студентів, які після закінчення вищого навчального закладу прагнуть стати висококваліфікованими і конкурентноспроможними спеціалістами в Україні та європейському просторі. У даному контексті першочергове завдання висококваліфікованого викладача організувати навчальний процес

таким чином, щоб студенти немовних факультетів усвідомили значущість і нагальну потребу вивчення іноземної мови. Викладач, який володіє високим рівнем педагогічної майстерності, повинен максимально використовувати у своїй роботі мотиваційні стратегії з метою впливу на академічні досягнення студентів. Загальновідомим є той факт, що мотивація впливає на будь-яку діяльність людини і сприяє ефективності виконання того чи іншого завдання.

За визначенням, наведеним у статті О. Віханського і А. Наумова, мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, задають кордони і форми діяльності та додають їй спрямованості, орієнтованої на досягнення певної мети [6, с. 133].

Аналіз актуальних досліджень. Проблема мотивації студентів до вивчення іноземної мови на немовних факультетах вищих навчальних закладів є надзвичайно актуальною і нагальною. Ця проблема стала предметом глибокої зацікавленості як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед них: Ж. Бернард, Р. Шмідт, Є. Ільїн, С. Каверін, М. Яцишин, І. Некоз, Т. Чаусова, А. Маркова, Б. Сосновський та ін. Однак, незважаючи на низку праць, присвячених особливостям мотивації студентів до вивчення іноземних мов, ця проблема не втрачає своєї актуальності і потребує поглиблення її наукового обґрунтування. Жорсткі вимоги ринку праці диктують правила, які спонукають готувати спеціалістів у вищих навчальних закладах на найвищому рівні. Відтак, використання викладачами мотиваційних методів надасть можливість студентам усвідомити необхідність професійного володіння іноземною мовою за отриманою спеціальністю.

Мета статті – розглянути питання мотивації студентів до вивчення іноземної мови на немовних факультетах вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. У навчальній діяльності питання мотивації студентів до вивчення іноземної мови на немовних факультетах є особливо актуальним. Існує ціла низка можливостей змусити студента вчитися, але змусити його вчитися із задоволенням можна лише за допомогою формування в його свідомості відповідної мотивації. Мотивація, в широкому значенні цього слова, – спонукання студента виконувати завдання, які передбачені навчальною програмою відповідного факультету вищого навчального закладу. Видатний психіатр, невропатолог і психолог В. Мясіщев підкреслює, що результати, які людина досягає в своєму житті, лише на 20–30% залежать від її інтелекту і на 70–80% – від мотивів, що

є у цієї людини, і які спонукають її вести себе певним чином [3].

Нами було встановлено, що на формування у студентів мотивації до вивчення іноземної мови впливають, перш за все, взаємовідносини викладача зі студентами. Лише високий рівень педагогічної майстерності, яким повинен володіти викладач-професіонал, може стати підґрунтям глибокої зацікавленості студентів до вивчення іноземної мови. Е.Ш. Натанзон пропонує прийоми, що сприяють поліпшенню взаємин між вихователем і вихованцем, установленню душевного контакту. Так, щоб поліпшити взаємовідносини зі студентами, викладач повинен: виявляти доброту, увагу і турботу; схвалювати і хвалити студентів; авансувати студента (висловлювати впевненість, що той зміниться на краще) [4, с. 256–257].

Крім того, викладачеві недостатньо мати знання того предмета, що є його спеціальністю. Окрім професійного знання свого предмета, викладач повинен володіти психологічними навичками впливу на розвиток характеру студента і на його академічні досягнення. Мудрий викладач максимально використовує мотиваційні стратегії, що, за словами В. Знанецького, є механізмами регуляції, які дають змогу коригувати рівень мотивації студентів, що прямо пропорційний успішності [1, с. 504]. Ігнорування нюансів мотиваційних стратегій робить викладача поганим мотиватором. Крім того, ми особисто пересвідчилися, що у більшості випадків студенти немовних факультетів не проявляють особливої зацікавленості у вивченні іноземної мови. Тому, якщо викладач ставить собі за мету підготувати спеціалістів, які володіють іноземною мовою на найвищому рівні, він повинен організувати навчальний процес таким чином, щоб зацікавити, мотивувати студента до вивчення даного предмета.

Для аргументації мотивів вивчення іноземної мови ми з'ясували низку причин, які призводять до зниження бажання вчитися, відсутності мотивації рухатися вперед у студентів вищих навчальних закладів. Аналізуючи причини навчальних невдач, ми з'ясували безпосередню залежність

неуспішності студента від неправильної поведінки викладача, низького рівня педагогічної майстерності. Серед них: акцентування уваги викладача на правильній відповіді, а не на процесі мислення, розв'язуванні проблеми; відсутність спостереження за діяльністю студентів під час заняття; негативне оцінювання викладачем пізнавальних здібностей студентів; нагнітання атмосфери страху, припущення і недовіри; перетворення процесу навчання в догматичне, рецептурне, нівелююче, нудне дійство; постійне проведення тестування, контрольних зрізів, оцінювання; відсутність можливостей для експериментування студентів в аудиторії, самостійного вирішення поставлених завдань; ведення нескінченної психологічної війни зі студентами, щоб відчувати себе самодостатнім і успішним.

Здатність викладача до спостереження, розуміння причин студентських невдач, відсутності мотивації до вивчення того чи іншого предмета можуть стати джерелом розвитку його педагогічної майстерності, якщо викладач дійсно бажає демократизувати і гуманізувати процес навчання, зробити його захоплюючим і цікавим для студентів [7].

Розглядаючи питання мотивації до вивчення іноземної мови у студентів немовних факультетів, ми дійшли висновку, що мотивацію можна умовно поділити на три групи:

- 1) первинна (індивідуальна, внутрішня) мотивація;
- 2) групова (колективна) мотивація;
- 3) зовнішня мотивація (додаткові зовнішні фактори мотивації).

Перша група мотивації – це ті чинники, які змусили студента прийти на заняття та почати вивчати іноземну мову. Варто зазначити, що навчання має не індивідуальний, а колективний характер. Психологами доведено, що характер навчальної мотивації залежить від того, чи сформулювався в групі єдиний монолітний колектив. Тому наступним важливим кроком викладача є перехід від первинної до групової мотивації. Групова мотивація – це те, як колектив (група) впливає на окремого студента, оскільки в групі збираються доволі різні студенти, кожен з яких має свої проблеми, радощі

та покликання в житті. Від групи залежить бажання студента вивчати мову. Факторами зовнішньої мотивації є: перше враження студента про викладача (як про професіонала та знавця мови, як про особистість і т.д.); зацікавленість викладача у позитивному результаті; щирий інтерес до студентів та їх проблем; актуальність занять; різноманітність занять; методи викладання та способи практичного застосування набутих знань; послідовність викладу матеріалу (принцип «від простого до складного»); індивідуально-груповий підхід; практика та контроль набутих знань; неординарність підходу, уміння довести студентові потребу знання мови у майбутній професійній діяльності.

Так, коли мова йде про вивчення іноземної мови, то визначальним фактором на першому занятті є усвідомлення як студентом, так і викладачем того, для чого студенту потрібна іноземна мова. Тобто, яка кінцева мета вивчення мови. Бувають ситуації, коли студент не може чітко пояснити для чого йому потрібні знання іноземної мови. У цьому випадку перед викладачем стоїть важливе завдання – розвинути мотивацію (наприклад, «Ти вивчаєш мову для подальшого особистого розвитку, росту»).

За результатами маркетингового дослідження, 51% людей вивчає іноземну мову через кар'єрний ріст (або задля нього), 23% – для стажування закордоном, 12% – для того, щоб комфортно почуватися на відпочинку закордоном, 7% – для того, щоб їздити в закордонні відрядження, 4% – для участі в міжнародних конференціях та тренінгах, і лише 3% – для роботи з іноземними партнерами [5].

Таким чином, ще до початку занять студент повинен з'ясувати для себе, навіщо йому потрібні знання іноземної мови, чому він хоче вивчити мову. Викладач, у свою чергу, повинен зрозуміти: чи студент знає, для чого йому потрібна іноземна мова, оскільки від цього залежить успіх поставленої мети. Зрозумівши ціль студента, викладач повинен обрати певну стратегію проведення занять, правильний підхід до викладання мови.

Обираючи стратегію проведення занять, викладач повинен взяти до уваги такі аспекти:

1) відношення студента до навчання, тобто певний емоційний аспект;

2) цілі, які ставить перед собою студент (в даному випадку – вивчення іноземної мови);

3) здібності студента до навчання [2].

Отже, загальне відношення студента до навчання та цілі, які він перед собою ставить, визначають, для чого і з яким настроєм він навчається. Здібності студента до навчання, в свою чергу, характеризують його можливості досягти певного рівня у навчанні. Цей момент відіграє важливу роль, так як значною мірою визначає самооцінку студента. Здатність студента повірити в свої здібності значною мірою залежить від викладача. Е.Ш. Натанзон підкреслює: «Використовуючи прийом моральної підтримки і зміцнення віри у власні сили, учитель доброзичливим, терплячим ставленням мобілізує й активізує творчі сили учня. Сутність прийому полягає в тому, що вихователю створює таку педагогічну ситуацію, коли учень може виявити себе якнайкраще...» [4, с. 258].

Розробляючи тематичні плани, підбираючи навчальний та ілюстративний матеріал, викладач повинен завжди враховувати характер потреб свого студента, знати наявний рівень цих потреб та їх можливий розвиток. Викладач повинен взяти на озброєння наступні поради: розробляючи завдання, педагог повинен враховувати рівень володіння мовою та інтереси студентів; навчальний матеріал повинен бути достатньо складним, оскільки це вимагає від студентів роботу над його осмисленням і засвоєнням (матеріал, що бідний на інформацію, не має мотиваційного ефекту); навчальний матеріал повинен завжди нести нову інформацію, охоплюючи пройдений матеріал. Крім того, у навчальній діяльності викладач повинен: не боятися похвалити студента або зробити доцільне зауваження; заохочувати студента використовувати вже набуті знання; аналізувати контрольні роботи чи тести, намагатися не переходити на особистості у групі, а узагальнювати помилки; наполягати

на тому, щоб студенти використовували на занятті якомога більше іноземної мови (80% часу повинен говорити студент, а не викладач); користуватися новітніми технологіями та джерелами з Інтернету; закінчувати заняття на позитивній ноті.

Висновки. Проблема мотивації студента до вивчення іноземної мови на немовних факультетах вищих навчальних закладів залишається неповністю вивченою сферою психології, педагогіки і філології. Правильне управління мотивацією суттєво підвищить ефективність навчання, створить позитивні емоції від пізнання нового. Найвагомішою складовою у формуванні позитивних мотивів є особистість викладача, який зможе сформувати мотивацію у студентів такими способами і методами, які будуть унікальними і відрізнятися від інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Знанецький В.Ю. Розвиток мотивації студентів до вивчення іноземних мов під час професійної підготовки / В.Ю. Знанецький // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 22. – С. 503–508.
2. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте : пособие для учителя / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1983. – 96 с.
3. Мотивация личности: (Феноменология, закономерности и механизмы формирования): сб. науч. тр. / [отв. ред. А.А. Бодалев]. – М. : Изд-во АПН СССР, 1982. – 120 с.
4. Натанзон Е.Ш. Важкий школяр і педагогічний колектив / Е.Ш. Натанзон // Педагогічна майстерність : хрестоматія / [І.А. Зязюн та ін. ; за ред. І.А. Зязюна ; Акад. пед. майстерності]. – К. : Богданова А.М., 2008. – С. 255–262.
5. Полезно ли изучать иностранный язык? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tutor.com.ua/article.php?id=33>.
6. Резнікова О.С. Класичні теорії мотивації: еволюція підходів / О.С. Резнікова // Класичні теорії мотивації: еволюція підходів // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 1 (19). – С. 133–136.
7. Рубан Л.М. Майстерність учителя у спадщині американського педагога-реформатора Джона Холта (1923 – 1985 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Лариса Миколаївна Рубан. – К., 2012. – 228 с.

УДК 378. 015. 31: 17.022.1

ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПРИНЦИПІВ НАУКОВОЇ ТА АКАДЕМІЧНОЇ ЕТИКИ СТУДЕНТАМИ ВНЗ

О.О. Чорновол-Ткаченко, канд. філол. наук (Харків)

Стаття є спробою розробити низку практичних рекомендацій із запобігання порушенням принципів наукової та академічної етики студентами ВНЗ на сучасному етапі. Наголошується необхідність системності та раціональності у побудові засад етичної поведінки. Стаття також акцентує поняття особистої відповідальності студентів за якість їх власної освіти.

Ключові слова: відповідальність, норми етичної поведінки, принципи наукової та академічної етики, самостійність.

Чорновол-Ткаченко О.А. Пути предотвращения нарушений принципов научной и академической этики студентами вузов. Статья является попыткой разработать ряд практических рекомендаций по предотвращению нарушений принципов научной и академической этики студентами вузов на современном этапе. Подчеркивается необходимость системности и рациональности в построении основ этического поведения. Статья также рассматривает понятие личной ответственности студентов за качество их собственного образования.

Ключевые слова: нормы этического поведения, ответственность, принципы научной и академической этики, самостоятельность.

Chornovol-Tkachenko O.O. Ways to prevent breaking principles of scientific and academic ethics by university students. The paper attempts at developing a set of practical guidelines on prevention of violating principles of scientific and academic ethics by university students at present. It accentuates relevance of a systemic and rational approach in creating the background for ethical behavior. The paper also analyses the notion of students' personal responsibility for the quality of their education.

Key words: norms of ethic behavior, principles of scientific and academic ethics, responsibility, self-reliance.

Беручи за основу той факт, що українські вищі навчальні заклади мають за мету інтегруватись до міжнародного освітянського процесу, особливої важливості набуває питання покращення якості професійної підготовки студентів та їх конкурентоспроможності. У цьому напрямку визначними стають навички самостійної та відповідальної роботи студентів, а також створення таких психологічних умов, за яких порушення норм академічної та наукової етики ставали б неможливими. Це визначає актуальність нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є принципи академічної та наукової етики у ВНЗ, а його предметом – засоби запобігання порушенням таких принципів.

Метою цієї розвідки є розробка практичних рекомендацій із запобігання порушенням принципів наукової та академічної етики студентами ВНЗ

на сучасному етапі з урахуванням різноманітних психологічних та формальних чинників процесу підготовки кваліфікованих спеціалістів.

Сучасний філолог повинен володіти не тільки необхідною сумою практичних знань, але і певними вміннями творчого вирішення практичних завдань. Усі ці вміння отримуються у ВНЗ шляхом активної участі студентів у науково-дослідній роботі.

Поняття *науково-дослідна робота студентів* містить два елементи: 1) навчання студентів елементам дослідницької праці, прищеплення ним навичок цього; 2) власне наукові дослідження, що проводяться студентами під керівництвом професорів, доцентів та викладачів.

Цілями науково-дослідної роботи студентів виступають перехід від засвоєння готових знань до оволодіння методами отримання нових знань,

надбання навичок самостійного аналізу лінгвістичних явищ з використанням наукових методик та принципів.

До традиційних завдань науково-дослідної роботи студентів відносимо:

- 1) розвиток творчого та аналітичного мислення, розширення наукового кругозору;
- 2) прищеплення стійких навичок самостійної науково-дослідної роботи;
- 3) підвищення якості дисциплін, що вивчаються;
- 4) вироблення уміння застосовувати теоретичні знання і сучасні методи наукових досліджень на практиці.

При цьому вважаємо, що виконання згаданих завдань є неможливим без дотримання принципу наукової та академічної етики [11]. Зазначимо також, що самостійність без перебільшення є провідною умовою досягнення якості науково-дослідної роботи студентів як важливої частини освітнього процесу у ВНЗ. Боротьба викладачів з такими проявами неетичної поведінки студентів, як плагіат та списування [1], не припиняється та залишається провідним чинником у підготовці висококваліфікованих та відповідальних спеціалістів. Однак оцінка ефективності такої боротьби серед педагогів варіюється від умовно оптимістичної до відверто песимістичної. У цьому дослідженні ми робимо спробу довести, що система свідомих та спланованих заходів викладачів може та повинна стимулювати етичну поведінку студентів шляхом створення відповідного психологічного клімату.

Як і у будь-якому з видів педагогічної діяльності, планування відіграє основоположну роль. Ще до началу семестру викладачі розпочинають розробку курсів, що викладають. На цьому етапі необхідно не лише зазначити обсяг матеріалу для викладення, але й визначитись з етичними стандартами та очікуваннями щодо дотримання їх студентами. З самого початку викладачу необхідно критично проаналізувати ті фактори, які змусять студентів докласти зусиль до досягнення цілей та завдань курсу. Іншими словами, створення засад для самостійної та етичної роботи, відповідного психологічного клімату розпочинається на етапі

планування курсу з метою поглибити знання та виробити навички з навчальної дисципліни. Тобто курс має бути побудовано таким чином, щоб стимулювати студентів до активного навчання, інтелектуального розвитку та самостійності пошуку. У свою чергу, викладач має подбати про те, щоб не розтрачувати час та зусилля студентів, надавати виключно актуальну та необхідну інформацію (тобто дотримуватись принципу педагогічної деонтології). Існує експертна думка про те, що випадки неетичної поведінки студентів можуть провокуватись зниженням стандартів викладання [3], які на практиці приймають різні форми, а саме: невідповідність обсягу матеріалу з курсу потребам студентів; свідоме та невиправдане скорочення або збільшення матеріалу; включення до переліку питань для контролю таких, що не було висвітлено у курсі; надання поверхових, нерелевантних завдань; нечіткість вимог щодо контролю та оцінювання і т. ін. У такому випадку студенти не відчувають психологічного комфорту, не бачать чітких границь успішності/неуспішності та не відчувають потреби чесно та наполегливо працювати. Запобігти такій несприятливій ситуації вбачаємо можливим шляхом співвіднесення цілей та завдань курсу з актуальним рівнем знань та умінь студентів, передбачаючи при цьому завдання, які стимулюватимуть розвиток їх розумового та креативного потенціалу.

Іншим не менш важливим кроком до запобігання неетичної поведінки студентів є створення чітких правил, за якими має проводитись навчальна та науково-дослідна робота студентів. Крім того, ці правила необхідно вчасно та у доступному вигляді доводити до їх відома. Очевидно, що застережень типу «списувати не можна» або «обов'язково надавайте посилання на першоджерела» недостатньо. Студенти мають розуміти, що саме і чому є неетичним та неприпустимим. Пропонуємо вживати таких заходів щодо інформування студентів та створення необхідних засад для дотримання принципів наукової та академічної етики:

- організовувати конференції за участі професорсько-викладацького складу та студентів, на яких імпліцитно проголошувати, яких саме

вимог мають дотримуватись студенти, надаючи при цьому їм можливість поставити запитання та висловити власну думку;

- визнати, що принципи наукової етики є незмінними, але правила можуть змінюватись, бо інтелектуальна власність не є довічним поняттям;
- за наявності визнавати нестачу порозуміння або інформованості з боку професорсько-викладацького складу та адміністрації та ліквідувати її;
- формувати ставлення до проблеми інтелектуальної власності як явища історичного та теоретичного порядку;
- розрізняти інтелектуальні, юридичні та бюрократичні аспекти порушень норм академічної та наукової етики.

Для досягнення максимальної ефективності вживання таких заходів має носити системний характер, тобто розповсюджуватись на весь період навчання у ВНЗ, на усі курси, що вивчаються.

У роботах з організації освітнього процесу останніх десятиліть все частіше піднімається питання інституційного закріплення норм етичної поведінки у ВНЗ як ефективного засобу запобігання їх порушення на колективному рівні [9; 14]. Важливим у цьому відношенні є розуміння того, що загальний психологічний клімат та готовність чесно навчатись на пряму залежать від оцінки студентів того, чи усі члени студентської спільноти ведуть себе етично [2; 4; 5; 7; 8; 10; 12]. Якщо студент з перших років навчання бачить, що інші студенти не порушують колективний етичний кодекс, вірогідність того, що він зробить це, значно зменшується. І навпаки, в умовах, коли студент стає свідком порушень принципів наукової та академічної етики, його майже неможливо переконати не піти тим же шляхом [2; 4; 6; 9; 13; 14]. Однак наївно було б сподіватись, що наявність у ВНЗ прописаного кодексу честі сама по собі зможе вирішити проблему. Такі кодекси мають бути підкріплені дієвим підходом та особливою методикою складання навчальних програм з кожної конкретної дисципліни. Твердження про неприпустимість неетичної поведінки мають лунати в кожній аудиторії з вуст кожного викладача. Це шлях до створення стійкої колективної свідомості.

Як і всі інші чинники освіти, запобігання неетичній поведінці має спиратись на раціональність. Згадані вище твердження не можуть і не мають носити суто прокламаційний характер. Вони мають підкреслювати співвіднесеність етичної поведінки, завдань конкретного курсу, особистого розвитку та академічної успішності студентів [3]. Крім того, вони не мають наголошувати виключно на виявленні порушень та покарання за них, навпаки, такі розмови мають стати відправним моментом у дискусії щодо етичної поведінки та успішності навчання. Логіку «списування» – «виявлення порушення» – «покарання» необхідно змінювати на «списування» – «самообман» – «відсутність знань та навичок» – «зниження особистої самооцінки», тобто відмовитись від конфронтаційного підходу на користь виховання особистої відповідальності.

Виходячи із розуміння стратегії відповідально-го підходу до питань етичної поведінки у ВНЗ, професорсько-викладацький склад має здійснювати постійну роботу у напрямку роз'яснення, що саме очікується від студентів, так би мовити окреслювати «правила гри». Усвідомлення того, що є порушенням норм академічної та наукової етики, створює тверду психологічну базу, на якій поступово будується розуміння того, що усі студенти дотримуються принципів етичної поведінки виключно з метою особистого, професійного, творчого та громадянського зростання. У такій психолого-педагогічній парадигмі пропонуємо розглядати і питання контролю знань та навичок студентів. Екзамени та інші види контролю мають сприйматися учасниками освітнього процесу як необхідний засіб періодичної об'єктивної оцінки, а не як формальність чи як засіб покарання. І знову на професорсько-викладацький склад покладається відповідальність за роз'яснювальну роботу стосовно того, що контроль є невід'ємною складовою навчання, тому що він надає можливість моніторингу якості освіти. При цьому моніторинг цей має бути двостороннім: не лише з боку викладача, але й студента. Створення умов для повноцінного, вчасного та об'єктив-

ного контролю є першочерговою задачею для обох сторін, які беруть у ньому участь. Результати контролю надають їм змогу вчасно та продуктивно змінювати стратегію навчання, об'єм матеріалу, що викладається, засоби та методи навчання для досягнення ефективності у підготовці спеціалістів у ВНЗ.

Про важливість наявності стандартів контролю в освіті свідчить той факт, що Міжнародною комісією з питань тестування (International Testing Commission) у 2000 році було розроблено Рекомендації з тестування [15], які містять не лише детальну інформацію про технічну та професійну сторону тестування, але й про її етичний аспект. У цьому ж документі наголошується необхідність створення психологічно комфортного підґрунтя під час тестування.

Виходячи із сучасних міжнародних норм та власного досвіду проведення письмових іспитів, вважаємо за доцільне порекомендувати колегам ряд заходів, що є ефективними у боротьбі з порушенням етичних академічних норм, а саме:

- забезпечити адекватне планування процедури іспиту або письмової роботи (враховувати час, що відводиться не лише на роботу, але й на організаційні моменти; забезпечити достатню кількість кваліфікованих екзаменаторів; забезпечити достатню кількість матеріалів та технічних засобів і т. ін.);
- забезпечити комфортні умови для проведення тестування (приміщення з достатньою кількістю столів (1 стандартний стіл на 1 студента); достатній рівень освітлення; відсутність зовнішнього шуму);
- до початку екзамену ідентифікувати особистість тих, хто знаходиться в екзаменаційній зоні;
- до початку екзамену надати студентам необхідні інструкції про процедуру екзамену, його структуру та етапи (за наявності), часові обмеження;
- не дозволяти використовувати будь-які додаткові матеріали та технічні засоби (мобільні телефони, планшети, комп'ютери та т. ін. мають бути вимкнені та знаходитись у фізичній недоступності);

- не дозволяти студентам залишати аудиторію під час проведення письмової роботи;
- надавати достатньо часу для виконання письмових завдань;
- слідкувати за порядком в екзаменаційній зоні, не залишаючи студентів без нагляду ні за яких умов;
- рухатись під час проведення екзамену;
- не дозволяти студентам фотографувати завдання та виконані роботи;
- забезпечувати допомогу студентам, які проявляють ознаки поганого самопочуття або надмірного хвилювання;
- відповідати виключно на питання, які стосуються процедури проведення письмової роботи та її технічних аспектів;
- заздалегідь попереджати студентів про час, який у них залишається для виконання завдань (за 10, 5 та 1 хвилину до закінчення);
- впевнитись, що після закінчення тестування усі роботи зібрано.

Нагадаємо також, що екзаменаційні та тестові матеріали мають оновлюватись кожного року та/або семестру.

Підсумовуючи все сказане вище, вважаємо за доцільне зазначити, що на сучасному етапі вимоги до підготовки висококваліфікованих спеціалістів у вищих навчальних закладах не лише зростають, але й видозмінюються. Такі чинники, як самостійність та відповідальність студентів за особисте професійне зростання, набувають усе більшої вагомості. Якість освіти безпосередньо залежить від дотримання певних норм, включаючи принципи наукової та академічної етики. Дотримання таких принципів є можливим лише за умови створення комфортного психологічного клімату співпраці між професорсько-викладацьким складом та студентами, поступового та регулярного проведення роз'яснювальної роботи серед студентів щодо етичної поведінки у процесі набуття освіти. У цьому важливу роль відіграє адекватне планування навчальної, науково-дослідної роботи та заходів системи контролю знань та вмінь студентів. Наявність чітких правил щодо того, що саме мож-

на вважати етичною/неетичною поведінкою також є запорукою запобігання порушенням. Такі правила мають бути абсолютними, тобто розповсюджуватись на усіх членів студентської спільноти без будь-яких виключень.

Заходи запобігання порушенням академічної та наукової етики у ВНЗ мають носити системний та раціональний характер, бути прозорими та зрозумілими.

Існуюча система проведення письмових іспитів та тестових робіт потребує на подальше удосконалення з огляду на сучасні міжнародні тенденції. Саме це і вважаємо перспективою нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мишаткина Т.В. Педагогическая этика / Т.В. Мишаткина. – Ростов/Дону : Феникс, Мн. : ТетраСистемс, 2004. – 304 с.
2. Caldwell C. A ten-step model for academic integrity: A positive approach for business schools / C. Caldwell // *Journal of Business Ethics*. – № 92. – 2010. – P. 1–13.
3. Davis S.F. Additional data on academic dishonesty and a proposal for remediation / S.F. Davis, H.W. Ludvigson // *Teaching of Psychology*. – № 22. – 1995. – P. 119–121.
4. Engler J.N. Keeping up with the Joneses: Students' perceptions of academically dishonest behavior / J.N. Engler, J.D. Landau, M. Epstein // *Teaching of Psychology*. – № 35. – 2008. – P. 99–102.
5. Jordan A.E. College student cheating: The role of motivation, perceived norms, attitudes, and knowledge of institutional policy / A.E. Jordan // *Ethics & Behavior*. – № 11. – 2001. – P. 233–247.
6. Macdonald R. Plagiarism – a complex issue requiring a holistic institutional approach / R. Macdonald, J. Carroll // *Assessment & Evaluation in Higher Education*. – № 31. – 2006. – P. 233–245.
7. McCabe D.L. Academic dishonesty in graduate business programs: Prevalence, causes, and proposed action / D.L. McCabe, K.D. Butterfield, L.K. Trevico // *Academy of Management, Learning and Education*. – № 5. – 2006. – P. 294–305.
8. McCabe D.L. Academic dishonesty: Honor codes and other contextual influences / D.L. McCabe, L.K. Trevico // *Journal of Higher Education*. – № 38. – 1993. – P. 522–538.
9. McCabe D.L. Cheating in academic institutions: A decade of research / D.L. McCabe, L.K. Trevico, K.D. Butterfield // *Ethics & Behavior*. – № 11. – 2001. – P. 219–232.
10. McCabe D.L. The relationship between student cheating and college fraternity or sorority membership / D.L. McCabe, W.J. Bowers // *National Association of Student Personnel Administrators Journal*. – № 46. – 2009. – P. 573–586.
11. Prohaska V. Teachers can have an effect: Strategies for encouraging ethical student behavior / V. Prohaska // R.E. Landrum, M. McCarthy (Eds.) *Teaching ethically: Challenges and opportunities*. – American Psychological Association: Washington, D.C. – 2012. – P. 168–174.
12. Pulvers K. The relationship between classroom dishonesty and college classroom environment / K. Pulvers, G.M. Diekhoff // *Research in Higher Education*. – № 40. – 1999. – P. 487–498.
13. Roig M. Attitudes toward cheating before and after the implementation of a modified honor code: A case study / M. Roig, A. Marks // *Ethics & Behavior*. – № 16. – 2006. – P. 163–171.
14. Whitley B.E., Jr. Academic integrity as an institutional issue / B.E. Whitley, Jr., P. Keith-Spiegel // *Ethics & Behavior*. – № 1. – 2001. – P. 325–342.
15. International Guidelines for Test Use. – Version 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intestcom.org>.

УДК 378.147:811.111

**ПІДСИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ НАВЧАННЯ
МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ РОЗУМІННЯ
НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ У ТВОРАХ
СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

М.В. Дука (Київ)

У статті розглядається підсистема вправ для навчання майбутніх філологів розуміння невербальних засобів комунікації у творах сучасної англomовної художньої літератури. Уточнено етапи навчання розуміння невербальних засобів комунікації у творах, проаналізовано складові частини розробленої підсистеми.

Ключові слова: невербальні засоби комунікації, підсистема вправ, твір сучасної англomовної художньої літератури.

Дука М.В. Подсистема упражнений для обучения будущих филологов пониманию невербальных средств коммуникации в произведениях современной английской художественной литературы. В статье рассматривается подсистема упражнений для обучения будущих филологов пониманию невербальных средств коммуникации в произведениях современной английской художественной литературы. Уточнены этапы обучения пониманию невербальных средств коммуникации, проанализированы составные части разработанной подсистемы.

Ключевые слова: невербальные средства коммуникации, подсистема упражнений, произведение современной английской художественной литературы.

Duka M.V. The Subsystem of Exercises for Teaching Future Philologists to Understand Non-Verbal Signals in Contemporary English Fiction. The article deals with the subsystem of exercises for teaching future philologists to understand non-verbal signals in contemporary English fiction. The stages of teaching understanding non-verbal signals in contemporary English fiction are singled out, the constituents of the developed subsystem are analysed.

Key words: contemporary English fiction, non-verbal signals, the subsystem of exercises.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування в студентів мовних спеціальностей міжкультурної комунікативної компетентності, що передбачає оволодіння знаннями та вміннями реалізації успішного спілкування з представниками інших лінгвокультур, постає сьогодні в якості одного з пріоритетних завдань навчання іноземних мов (ІМ). Ефективним вважають таке міжкультурне спілкування, учасники якого здатні інтерпретувати як вербальні повідомлення, так і невербальні засоби комунікації (НЗК), які несуть значний обсяг інформації про кожного з комунікантів. Вербальний та невербальний канали спілкування складають комунікативну дво-

єдність, котра є характеристикою як усної, так і писемної форм комунікації. Зазначимо, що під *невербальними засобами комунікації* ми розуміємо вербалізовану у творах художньої літератури сукупність комунікативно значущих немовлених компонентів, які описують жестово-рухову діяльність персонажів, їх голосову активність, просторові й часові особливості процесу комунікації, такі декоративні елементи, як одяг, аксесуари, стиль зачіски, макіяж, а також ольфакторні (нюхові) характеристики.

Згідно з Програмою з англійської мови для університетів / інститутів [4, с. 97–105], цілі навчання майбутніх філологів читання передбачають розви-

ток та вдосконалення вмінь інтерпретувати експліцитну та імпліцитну інформацію, подану у великих складних текстах, ідентифікувати найдрібніші деталі змісту з урахуванням ставлення до них автора твору, інтерпретувати текст щодо прихованого смислу та стилю й характеризувати героїв літературного твору тощо. Виходячи з цих цілей, компетентність майбутніх філологів у читанні не можемо вважати повністю сформованою, якщо вони не володіють умінням розпізнавати кінеми, тобто вербалізовані в тексті НЗК [2, с.394] та розуміти закодовану в них інформацію. Крім того, оскільки комуніканти (адресант повідомлення – автор художнього твору та адресат – читач цього твору) є, відповідно до завдань нашого дослідження, представниками різних лінгвокультур, процес розуміння НЗК вимагає, паралельно із компетентністю у читанні, формування у читача також знань щодо особливостей НЗК та специфіки їх презентації у творах.

Таким чином, констатуємо потребу в підготовці майбутніх філологів до адекватного розуміння НЗК у процесі читання творів сучасної англомовної художньої літератури (ТСАХЛ). Відзначимо, що НЗК представлені у художніх творах надзвичайно повно, адже художня література відбиває ситуації реального спілкування.

На нашу думку, ефективність навчання студентів розуміння НЗК у ТСАХЛ залежить від детально розробленої підсистеми вправ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми. Зауважимо, що питанню теоретичного обґрунтування й розробки системи вправ для навчання читання (зокрема художніх творів) присвячені роботи багатьох методистів, таких як О.Б. Бессерт (запроваджено методику навчання студентів індивідуального читання 4 курсів), Т.О. Вдовіна (розроблено методику навчання майбутніх філологів читання англійських художніх текстів), Ю.С. Заграйська (створено методику інтегрованого навчання англійської мови та зарубіжної літератури), В.В. Черниш (розроблено методику навчання англомовного читання та аудіо-

вання із застосуванням аудіокнижок художніх творів). Разом з тим, проблема розробки системи вправ для формування соціокультурної компетентності, окремим елементом якої є знання про НЗК та навички й уміння їх використання, описана в роботах М.Л. Писанко (вирішено проблему формування англомовної соціокультурної компетенції у студентів мовних спеціальностей на базі німецької мови як першої іноземної) та С.І. Шукліної (розроблено методику контролю рівня сформованості англомовної соціокультурної компетенції у рецетивних видах мовленнєвої діяльності майбутніх учителів). Крім того, НЗК також перебувають у фокусі уваги науковців як самостійний об'єкт у роботах Н.Г. Баженової (розроблено систему вправ для навчання НЗК в курсі французької мови) та С.В. Соколової (запропоновано методику навчання майбутніх учителів англійської мови використання паралінгвістичних засобів в усному спілкуванні. Проте невирішеною залишається проблема створення підсистеми вправ для навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ, що робить цю статтю актуальною.

Метою публікації є представлення підсистеми вправ для навчання студентів мовних спеціальностей розуміти НЗК у сучасних англомовних художніх творах, що вимагає вирішення таких завдань: 1) конкретизувати поняття „підсистема вправ” відповідно до мети дослідження; 2) уточнити етапи такого навчання; 3) визначити та проаналізувати групи, підгрупи вправ та інші ієрархічно менші складники підсистеми; 4) сформулювати вимоги до вправ, спрямованих на навчання розуміння НЗК у ТСАХЛ; 5) визначити типи і види вправ з урахуванням етапів навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ, а також 6) охарактеризувати знання, навички та вміння, які формуються/розвиваються за допомогою кожної групи вправ.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Звернемося спочатку до поняття „система вправ”, яке визначається як сукупність типів, родів та видів вправ, які є об'єднаними за призначенням, матеріалом та способом їх виконання [1, с. 276]. Запропонована у нашому дослідженні підсистема

вправ має подальше членування на групи, підгрупи, тощо для навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ. Вона розглядається нами як структурний елемент загальної системи вправ для навчання іншомовного читання. Таким чином, підсистему вправ у нашому дослідженні ми розглядаємо як сукупність необхідних типів, родів та видів вправ, які є об'єднаними за призначенням, матеріалом та способом їх виконання, та які враховують особливості навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ та забезпечують максимальну ефективність такого навчання.

Побудова підсистеми вправ передбачає урахування етапів процесу навчання філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ. Нагадаємо, що розуміння в нашому дослідженні розглядається як результат читання, а отже, беремо до уваги загальноприйнятій у методиці навчання іншомовного читання поділ процесу читання на три основні етапи: передтекстовий, текстовий та післятекстовий (*pre-reading*, *while-reading* та *post-reading*) [8, с. 160–163; 9, с. 108]. Відповідно до завдань нашого дослідження, виділяємо та уточнюємо такі три етапи навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ: 1) *передтекстовий етап* або *етап формування та/або актуалізації (наявних) фонових знань і створення мотивації*; 2) *текстовий етап* або *етап розвитку і вдосконалення вмінь розуміння НЗК у процесі читання ТСАХЛ*; 3) *післятекстовий етап* або *етап цілісного розуміння ТСАХЛ (на основі аналізу інформації, яку несуть НЗК) та контролю розуміння НЗК у ТСАХЛ*.

Зупинимося на розгляді кожного з етапів більш детально. Метою *першого, передтекстового, етапу* є створення підґрунтя для розуміння студентами НЗК у ТСАХЛ. Першим завданням цього етапу ми вбачаємо *формування та/або актуалізацію наявних фонових знань* студентів щодо: 1) типів НЗК відповідно до фізичної природи їх творення (кінесичних, проксемічних, просодичних засобів комунікації, а також знакових декоративних елементів та ольфакторних характеристик); 2) типів НЗК відповідно до їх значення (універсальних, національно-специфічних, індивідуально озна-

чених / авторських) та їх функцій; 3) специфіки вербальної репрезентації НЗК у ТСАХЛ (видів номінацій та специфіки пред'явлення НЗК за допомогою авторських номінацій). Вирішення вищезазначених проблем, на нашу думку, сприятиме зняттю ймовірних труднощів сприйняття імпліцитного повідомлення, яке зазвичай несуть у художньому творі НЗК.

Крім того, важливим на першому етапі є не лише оволодіння знаннями про окремі НЗК, а й ознайомлення студентів-філологів із нормами (стандартами) та ситуаціями використання НЗК у Великій Британії та Америці, порівняння їх із стандартами використання НЗК у рідній студентам лінгвокультурі.

Зауважимо, що оскільки НЗК у нашому дослідженні розглядаються в контексті художніх творів, завданням, яке також потребує окремої уваги, постає актуалізація знань студентів про композиційно-структурні елементи ТСАХЛ, які були отримані студентами на уроках літератури ще за часів їх навчання у школі.

До основних прийомів формування фонових знань, нарощування обсягу яких передбачається нами поступово на кожному занятті, слідом за Л.П. Рудаковою [5, с. 98], відносимо бесіду викладача із студентами, читання останніми додаткової науково-популярної літератури, демонстрацію фотографій або ілюстрацій, які відповідають темам занять, коментування окремих НЗК вилучених із ТСАХЛ, застосування пам'яток щодо використання типів НЗК відповідно до ситуацій їх використання.

Другим завданням передтекстового етапу є, на нашу думку, *оволодіння студентами навичкою співвіднесення номінацій НЗК із значенням останніх*, що робить необхідним поповнення лексикону студентів. Отже, до початку читання у пам'ять студентів потрібно ввести лексичні одиниці, які репрезентують НЗК у ТСАХЛ і сформулювати навички та вміння їх розпізнавання у текстах.

Вважаємо, що визначені вище знання, навички й уміння, які потрібно формувати та розвивати на передтекстовому етапі, стануть у подальшому

базою для адекватного розуміння НЗК у ТСАХЛ.

Крім того, окремим важливим завданням, яке має обов'язково бути вирішеним на передтекстовому етапі навчання студентів розуміння НЗК у ТСАХЛ, є *створення мотивації*, так зване „пробудження інтересу” (термін В.В. Черниш [10, с. 105]) студентів до специфічної читацької діяльності, яка передбачена в рамках розробленої методики. Під мотивацією розуміємо процес дії мотиву, тобто спонукання до діяльності, яке пов'язане з задоволенням потреб людини, а також сукупність зовнішніх факторів, які викликають та визначають напрям активності суб'єкту [1, с. 148]. Відомо, що основними мотивами когнітивної діяльності, до якої належить читання, є бажання знати, продукувати нові ідеї, отримувати нові знання, інтелектуальні вміння й навички, прагнення підвищити рівень інтелекту та його продуктивність, розвивати інтелектуальні здібності, навчитися різних способів кодування, декодування, опрацювання та інтерпретації інформації [3, с. 120]. Отже, вважаємо, що для ефективного навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ, важливо, щоб мета і зміст такого навчання були не лише внутрішньо сприйнятими студентами, але й набули для них особистісного смислу, викликали позитивні переживання, спрямовували на подальшу роботу в цьому напрямку.

Як бачимо, вирішення завдань першого, передтекстового, етапу є важливим кроком у навчанні майбутніх філологів розуміти НЗК у ТСАХЛ, а, отже, він має бути представленим достатньою кількістю вправ, які забезпечать формування та розвиток зазначених вище знань, навичок і умінь.

Перейдемо до розгляду другого етапу навчання майбутніх філологів розуміти НЗК у ТСАХЛ. На *другому, текстовому, етапі* студенти вже набули та / або активізували відповідні фонові знання щодо НЗК і сформували навичку їх співвіднесення з номінаціями, за допомогою яких вони репрезентовані у тексті. Тож основною метою другого етапу є власне *оволодіння вміннями розуміння НЗК у процесі читання ТСАХЛ*. Специфікуючи завдання цього етапу, виділимо важливість розвитку

та вдосконалення таких окремих умінь: 1) ідентифікації НЗК у тексті; 2) виведення значення НЗК на рівні локального / глобального контекстів; 3) антиципації подальшого перебігу подій у тексті на основі розуміння НЗК; 4) інтерпретації стилістичного ефекту використання автором номінацій НЗК, а також 5) порівняння типів та значень НЗК в українській та англійській лінгвокультурах.

Метою *третього, післятекстового, етапу* є вдосконалення вмінь студентів розуміти НЗК у ТСАХЛ та, як результат, *цілісне розуміння ТСАХЛ на основі аналізу інформації, яку несуть НЗК*, а також *контроль розуміння НЗК у ТСАХЛ* як з боку викладача, так і взаємоконтроль студентів. Отже, на цьому етапі передбачається оволодіння студентами вміннями: 1) аналізувати розвиток сюжету з урахуванням застосованих автором НЗК; 2) характеризувати героїв ТСАХЛ або специфіку їхньої поведінки; 3) виводити тему, ідею, авторське ставлення на основі розуміння інформації, яку несуть НЗК; 4) формулювати висновки про прочитане з урахуванням власного життєвого досвіду.

Як бачимо, розподіл процесу навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ на три етапи відбувається з урахуванням специфіки НЗК та їх вербальної репрезентації у тексті, а також особливостей процесу розуміння текстової інформації.

Наступним кроком нашого дослідження є створення підсистеми вправ для навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ. Зважаючи на специфіку НЗК як знака, їх репрезентацію у творі за допомогою відповідних номінацій та особливостей процесу розуміння, до складу запропонованої нами підсистеми доцільно включити чотири груп вправ: 1) для оволодіння знаннями про НЗК; 2) для оволодіння навичками співвіднесення номінацій НЗК із значенням останніх; 3) для розвитку і вдосконалення вмінь розуміти НЗК у художніх творах; 4) для розвитку і вдосконалення вмінь цілісного розуміння художнього твору на основі аналізу інформації, яку несуть НЗК.

Кожна із зазначених груп має свій подальший розподіл на підгрупи, блоки та підблоки. Так, **група вправ для оволодіння знанням про НЗК** складається із таких підгруп, які в свою чергу розподіляються на певні блоки:

1. Підгрупа вправ для ознайомлення з типами НЗК відповідно до фізичної природи їх творення: 1) блок вправ для розпізнавання кінесичних засобів комунікації; 2) блок вправ для розпізнавання проксемічних засобів комунікації; 3) блок вправ для розпізнавання просодичних засобів комунікації; 4) блок вправ для розпізнавання знакових декоративних елементів та ольфакторних характеристик.

2. Підгрупа вправ для усвідомлення значень НЗК: 1) блок вправ для розпізнавання стандартних та ситуативних НЗК; 2) блок вправ для розпізнавання універсальних, національно-специфічних та індивідуально означених НЗК;

3. Підгрупа вправ для оволодіння знаннями про норми (стандарти) та ситуації використання НЗК у Великій Британії та Америці.

4. Підгрупа вправ для оволодіння знаннями про композиційно-структурні елементи ТСАХЛ.

Другою у підсистемі вправ є **група вправ для оволодіння навичками співвіднесення номінацій НЗК із значенням останніх**, до складу якої входять:

1. Підгрупа вправ для співвіднесення соматичних номінацій НЗК з їх денотативним та імпліцитним значеннями.

2. Підгрупа вправ для співвіднесення сенсуальних номінацій з формою НЗК.

3. Підгрупа вправ для оволодіння навичками співвіднесення авторських лексичних засобів вираження НЗК з їх значенням: 1) блок вправ для оволодіння онімами; 2) блок вправ для оволодіння фразеологічними одиницями; 3) блок вправ для оволодіння стилістичними засобами вираження НЗК (епітет, метафора, метонімія, порівняння).

Третя **група вправ для розвитку і вдосконалення вмінь розуміти НЗК у ТСАХЛ** складається із таких підгруп:

1. Підгрупа вправ для розвитку і вдосконалення вмінь ідентифікації НЗК в тексті.

2. Підгрупа вправ для розвитку і вдосконалення вмінь виведення значення НЗК із контексту.

3. Підгрупа вправ для розвитку і вдосконалення вмінь антиципації подальшого перебігу подій у тексті на основі розуміння НЗК.

4. Підгрупа вправ для розвитку і вдосконалення вмінь інтерпретації стилістичного ефекту використання автором номінацій НЗК.

5. Підгрупа вправ для розвитку і вдосконалення вмінь порівняння типів та значень НЗК в українській та англійській лінгвокультурах.

Останньою в нашому дослідженні розглядаємо **групу вправ для розвитку і вдосконалення вмінь цілісного розуміння художнього твору на основі аналізу інформації, яку несуть НЗК**. До її складу входять такі підгрупи:

1. Підгрупа вправ для розвитку і вдосконалення вмінь аналізувати сюжетно-композиційні особливості твору на основі розуміння НЗК, застосованих автором (уміння аналізувати ескалацію або затухання емоційних проявів героїв відповідно до структурних елементів роману – експозиції, розвитку подій тощо).

2. Підгрупа вправ для розвитку і вдосконалення вмінь характеризувати героя літературного твору на основі інформації, яку несуть НЗК (відповідність позитивних або негативних характеристик героя певним типам НЗК, які використовує автор твору для його імпліцитного зображення).

3. Підгрупа вправ для розвитку і вдосконалення вмінь виводити тему, ідею, авторське ставлення на основі розуміння інформації, яку несуть НЗК у творі.

Підсумовуючи вищевикладене, відмітимо, що підсистема вправ для навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ є досить розгалуженою.

Наступним завданням у дослідженні є розгляд типів вправ, які входять до кожної групи. Організація типології вправ у нашому дослідженні відбувається з урахуванням таких вимог до вправ, запропонованих Н.К.Скляренко [6, с. 3–7; 7, с. 9–13]: 1) вмотивованості мовленнєвих дій; 2) спрямованості вправ на прийом або видачу інформації;

3) комунікативності; 4) культурологічної спрямованості; 5) наявності в завданнях вправ опор; 6) форми організації; 7) ступеня керування вправою.

Конкретизуємо вправи для навчання розуміння НЗК у ТСАХЛ у відповідності до критеріїв, представлених вище.

За критерієм *вмотивованості*, який розглядається як одна із найголовніших вимог до вправ [6, с. 3], у розроблюваній нами підсистемі використовуються здебільшого вмотивовані вправи.

У відповідності до критерію *спрямованості вправ на прийом або видачу інформації* передбачаємо рецептивно-репродуктивні та рецептивно-продуктивні вправи.

Щодо критерію *комунікативності*, зазначимо, що зважаючи на той факт, що на першому етапі навчання розуміння НЗК у ТСАХЛ виникає потреба формування у студентів фонових знань щодо НЗК, а вже потім формування та розвиток певних умінь, необхідним є включення до нашої системи усіх типів вправ – некомунікативних, умовно-комунікативних та комунікативних.

Нагадаємо, що НЗК розглядаються нами у контексті ТСАХЛ, створеними представниками іншої лінгвокультури. Зрозуміло, що у такому випадку НЗК несуть інформацію про героїв твору, які діють у конкретній лінгвокультурі, а отже, всі вправи, які входять до підсистеми вправ для навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ є підпорядкованими такій вимозі як *культурологічна спрямованість*.

За наявністю у завданнях вправ *опор*, їх поділяють на вправи з природними опорами, вправи з опорами, створеними спеціально з навчальною метою, та вправи без опори. У нашому дослідженні наявність у завданнях вправ опор залежить від етапу навчання студентів розуміння НЗК у ТСАХЛ.

За *формою організації* у зазначеній нами підсистемі наявними є фронтальні, парні, групові, а також індивідуальні вправи. Звичайно, що читання як таке є суто індивідуальним процесом, однак навчання розуміння в процесі читання потребує обговорення прочитаного матеріалу, відповідей на запитання та інших видів вправ, які виконують-

ся із залучення двох або більше суб'єктів навчального процесу.

Відповідно до *ступеня керованості*, вправи у розроблюваній нами підсистемі, є повністю або частково керованими.

Отже, у статті нами презентовано підсистему вправ, яка є базовим компонентом методики навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ. Перспективою дослідження є розробка моделі процесу навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ на основі представленої підсистеми вправ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Верещагин Е.М. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : Индрик, 2005. – 1040 с.
3. Левченко Т.І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності : монографія / Т.І. Левченко. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – 448 с.
4. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / С.Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей, Ю.В. Головач та ін. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 247 с.
5. Рудакова Л.П. Навчання студентів розуміння соціокультурної інформації при читанні англійської художньої літератури у вищих мовних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Людмила Пилипівна Рудакова. – К., 2004. – 141 с.
6. Складенко Н.В. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь / Н.В. Складенко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3–7.
7. Складенко Н.В. Типологія вправ в інтенсивному навчанні іноземних мов / Н.В. Складенко // Гуманістичні аспекти лінгвістичних досліджень і методи викладання іноземних мов. – К. : КДППМ, 1992. – С. 9–14.
8. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутий курс : пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е.Н. Соловова. – М. : АСТ: Астрель, 2008. – 272 с.
9. Тарнопольский О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти / О.Б. Тарнопольский. – К. : ІНКООС, 2006. – 248 с.
10. Черниш В.В. Навчання англійського читання та аудіювання із застосуванням аудіокнижок художніх творів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / В.В. Черниш. – К., 2001. – 308 с.

УДК 378.09:004

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Н.К. Лямзіна (Львів)

В статті описано результати перевірки ефективності розробленої методики навчання майбутніх економістів англomовного професійно орієнтованого монологічного мовлення із використанням Інтернет технології веб-квест. Автор також визначає доцільність та ефективність застосування розроблених комплексів вправ, що інтегровані до етапів веб-квесту за допомогою ресурсу «мовна майстерня».

Ключові слова: веб-квест, експериментальне навчання, комп'ютерна презентація, усний виступ.

Лямзіна Н.К. Экспериментальная проверка эффективности методики обучения будущих экономистов профессионально-ориентированной монологической речи с использованием информационных технологий. В статье описаны результаты проверки эффективности разработанной методики обучения будущих экономистов англоязычной профессионально-ориентированной монологической речи с использованием Интернет технологии веб-квест. Автор также определяет целесообразность и эффективность применения разработанных комплексов упражнений, интегрированных в этапы веб-квеста с помощью ресурса «языковая мастерская».

Ключевые слова: веб-квест, компьютерная презентация, устное выступление, экспериментальное обучение.

Lyamzina N.K. The results of the experiment intended to verify the efficacy of using Information technology as a means to develop prospective economists' skills in making oral professional talks in English. The paper presents the results of the experiment intended to verify the efficacy of using WebQuest as a means to develop prospective economists' skills in making oral professional talks in English. The author also investigates the feasibility of exercises which make up "language workshop" resource integrated into the WebQuests steps.

Keywords: experimental training, oral presentation, WebQuest.

У сучасному інформатизованому світі все більшої популярності набувають технології вивчення іноземних мов (ІМ) з використанням можливостей мережі Інтернет. Набуття майбутніми фахівцями високого рівня електронної грамотності розглядається як конче актуальне, особливо у контексті інтегрованого оволодіння професійною компетентністю та професійно орієнтованою ІМ. Саме тому методистами підтримане та розвивається використання у навчанні ІМ фахового спрямування інформаційних технологій, однією з яких є веб-проект або веб-квест (ВК).

Як показав аналіз робіт з проблеми використання ВК, ця технологія може стати ефективним засобом формування професійно орієнтованих іншомовних умінь (Я.С. Биховський, О.В. Волкова, Е.А. Китманова, М.А. Мосіна, С.В. Тітова, П.В. Сисоєв). Користуючись доробком таких вчених, як Т. Конрад (Т. Koenraad), Г. Лаборда (G. Laborda), М. Лусон (М. Luzon), І. Перес Торрес (I. Perez Torres), ми розробили ВК "Joining a Global Company", спрямований на навчання майбутніх економістів професійно орієнтованого англomовного монологічного мовлення (ПОАММ),

а саме такого його різновиду як усний публічний виступ (УПВ) у супроводі комп'ютерної презентації (КП).

Об'єктом дослідження, що представлено у даній статті, є процес навчання майбутніх економістів професійно орієнтованого монологу.

Предметом дослідження є використання технології ВК для навчання студентів-економістів презентувати УПВ за фаховою тематикою у супроводі КП.

Метою цієї публікації є подання результатів експериментальної перевірки розроблених комплексів вправ, що інтегровані до етапів ВК за допомогою ресурсу «мовна майстерня» (термін І. Перес Торрес) [5] та розміщені в мережі Інтернет за адресою <http://zunal.com/webquest.php?w=163423> [1].

Вивчення теоретичних положень та аналіз низки прикладів використання ВК у практиці навчання дозволили нам сформулювати такий варіант робочої *гіпотези*: досягнення високого (за В.П. Беспальком) [2] рівня сформованості у майбутніх фахівців вмінь ПОММ можливо за умови: 1) організації навчання у формі ВК, що передбачає послідовне вирішення студентами пошукових завдань, спрямованих на підготовку УПВ в супроводі КП на основі самостійного опрацювання знайденої у мережі Інтернет необхідної інформації, 2) інтеграції до структури ВК комплексів вправ на розвиток умінь: а) читання презентаційних текстів компаній та фіксації основної інформації, б) створення тез УПВ для розташування на слайдах КП-супроводу, в) підготовки нотаток усного монологічного висловлювання-виступу, г) оформлення усного виступу за правилами ділової презентації.

Розроблена гіпотеза перевірялася нами в ході експериментального навчання 34 студентів навчальних груп 381, 382, 383 третього курсу факультету Міжнародних економічних відносин Львівської комерційної академії, галузь знань 0302 "Міжнародні відносини", напрям підготовки 6.030203 "Міжнародні економічні відносини". Експеримент тривав 18 навчальних тижнів з вересня до грудня 2012 року.

Мета методичного експерименту, що висвітлюється, полягала у перевірці ефективності розроб-

леної методики навчання майбутніх економістів англomовного ПОММ із використанням Інтернет технології – ВК, а саме: у визначенні доцільності та ефективності використання запропонованих типів і видів вправ, що увійшли до комплексів «мовних майстерень» ВК.

За умовами і методикою проведення експерименту був *основним, вертикально-горизонтальним та природним* [3 с. 26-36]. Експеримент можна вважати *основним*, оскільки він передбачає проведення безпосередньо експериментального навчання на основі сформульованої гіпотези на відміну від діагностуючого та розвідувального експерименту, коли виділяються основні проблеми і формулюються можливі варіанти гіпотези. *Вертикальний характер* був зумовлений тим, що у ході експерименту порівнювалися вміння робити усний англomовний виступ-монолог у супроводі КП до експериментального навчання і після нього. *Горизонтальний* характер експерименту полягав у порівнянні ефективності двох варіантів методики, А і Б, які відрізнялись ступенем розгорнутості вербальних опор або нотаток, на які спирались студенти під час УПВ у супроводі КП (див. далі). *Природність* експерименту полягала у тому, що експериментальне навчання проводилося як інтегроване в загальний навчальний процес у межах часу, визначеному навчальним планом, а учасниками експерименту були студенти навчальних груп, без спеціального відбору.

До *неварійованих умов* експерименту ми віднесли: 1) кількість груп – 3; 2) кількість студентів в групах (ЕГ1 – 10 студентів, ЕГ2 – 12 студентів, ЕГ3 – 12 студентів); 3) відібраний навчальний матеріал й розроблені комплекси вправ згідно з методикою нашого дослідження, організовані у форматі ВК; 4) критерії оцінювання рівня володіння монологічним мовленням у супроводі КП; 5) загальну кількість годин, відведених на експериментальне навчання; 6) експериментатора.

Варійованою умовою експерименту була ступінь повноти вербальних опор або нотаток, використаних студентами під час тренування та власне продукування професійно орієнтованого

монологічного висловлювання – УПВ у супроводі КП. Згідно з *Варіантом А*, готуючись до УПВ, студенти створювали досить повні нотатки – витяги з повного тексту, на які й спиралися під час УПВ у супроводі КП. Згідно з *Варіантом Б* сту-

денти створювали і використовували стислі нотатки у вигляді тез тексту УПВ та мовленнєвих формул і кліше, що оформлюють ділову презентацію. Структуру методичного експерименту представлено у Таблиці 1.

Таблиця 1.

Структура методичного експерименту

Етап	Час проведення	Кількість учасників	Кількість годин		
			аудит. робота	самост. робота	загалом
Передекспериментальний зріз	10.09. – 14.09.2012	ЕГ1 (10)	3	2	5
		ЕГ2 (12)	3	2	5
		ЕГ3 (12)	3	2	5
Експериментальне навчання	17.09. – 14.12.2012	ЕГ1 (10)	16	38	54
		ЕГ2 (12)	16	38	54
		ЕГ3 (12)	16	38	54
Післяекспериментальний зріз	17.12. – 21.12.2012	ЕГ1 (10)	4	–	4
		ЕГ2 (12)	4	–	4
		ЕГ3 (12)	4	–	4

Визначаючи критерії оцінювання ПОАММ майбутніх економістів, ми враховували критерії оцінювання монологічного мовлення загалом та таких його видів як професійно орієнтований монолог і монолог-ділова презентація, запропоновані, зокрема, Ю.С. Авсюкевич, Л.В. Бондар, С.Е. Кіржнер, О.Ю. Поповою, І.А. Федоровою. Аналіз сучасних досліджень довів, що критеріїв оцінювання усного професійно орієнтованого монологу визначено чимало, проте не запропоновано критеріїв оцінювання вербального та невербального змісту слайдів КП, що супроводжує УПВ. Спираючись на критерії оцінювання, запропоновані зазначеними науковцями та враховуючи шкалу оцінювання, представлену в секції «Оцінка» нашого ВК, ми розробили критерії оцінювання ПОАММ, а саме УПВ у супроводі КП. Нами запропоновано одинадцять критеріїв, які розбиті на три групи – дві групи основних та одну групу додаткових (див. табл. 2.)

Для визначення початкового рівня сформованості умінь створювати усний монолог-виступ у супроводі КП ми провели *передекспериментальний зріз*, в якому взяли участь учасники трьох

експериментальних груп. Завдання передекспериментального зрізу було сформульоване подібно до центрального завдання розробленого нами ВК “Joining a Global Company”, перевірку виконання якого вважаємо власне післяекспериментальним зрізом. Подібно до завдання ВК, завдання передекспериментального зрізу було автентичним, комунікативно вмотивованим та спрямованим на перевірку умінь підготовленого монологу-виступу у супроводі КП, відображало вікові інтереси і потреби студентів, містило посилання на веб-ресурси, попередньо відібрані викладачем.

Висловлювання учасників експерименту було записано на цифровий носій та проаналізовано відповідно до критеріїв кожної з трьох груп із виставленням відповідної кількості балів за кожним критерієм, після чого визначалася загальна кількість балів, набраних кожним студентом, та обчислювався коефіцієнт навченості за В.П. Беспальком [2]. Дані, отримані за результатами передекспериментального зрізу, засвідчили невисокий рівень сформованості умінь ПОАММ. Він не досягав мінімально задовільного рівня навченості 0,7

Таблиця 2.

Критерії оцінки усного виступу-монологу у супроводі комп'ютерної презентації

Кількість балів	Критерії
	<i>Комплексні критерії (основні)</i>
0-1-2	Відповідність змісту УПВ завданню ВК
1-2-3	Структурованість УПВ (наявність усіх компонентів інформативної ділової презентації) та її відповідність слайдовому супроводу
1-2-3	Логіка та зв'язність викладу змісту, передбаченого завданням ВК, в УПВ та КП
1-2-3	Лексико-граматична та стилістична правильність текстів УПВ та КП
0-1-2	Дотримання вимог тривалості (в хвилинали) та обсягу (у слайдах) підготовленого УПВ у супроводі КП
Максимальна кількість балів – 13	
	<i>Критерії оцінки власне усного виступу (основні)</i>
1-2-3	Фонетична якість виголошення УПВ (чітка і нормативна вимова, вірний наголос, доречні паузи, голосність)
1-2-3	Психологічна якість виголошення УПВ (впевненість мовця, контакт з партнером під час УПВ, контакт з аудиторією)
0-1-2	Оптимальне звернення до нотаток під час виголошення УПВ (вільне мовлення повинне переважати читання)
Максимальна кількість балів – 8	
	<i>Критерії оцінки слайдового супроводу (КП) (додаткові)</i>
1-2-3	Функціональність і оптимальна кількість слайдів КП
1-2-3	Якість оформлення текстових слайдів (тезове оформлення, оптимальне представлення тексту на слайді, читабельність слайдів)
1-2-3	Якість технічного оформлення слайдів КП (оптимальне застосування шрифтів, кольорів, їхньої кількості, малюнків тощо).
Максимальна кількість балів – 9	
Максимальна кількість балів – 30 балів	

за В.П. Безпальком і складав відповідно 0,61 в ЕГ1, 0,62 в ЕГ2 та 0,62 в ЕГ3. Таким чином, очевидно є необхідність виконання студентами спеціальних комплексів вправ для досягнення ними належного рівня навченості у ПОАММ.

Експериментальне навчання було організоване у межах навчальної дисципліни “Англійська мова професійного спрямування” в контексті кредитно-модульної системи навчання, тривало 18 тижнів (1 семестр) та охоплювало 20 годин практичних занять і 40 годин самостійної позааудиторної роботи (разом 60 години) у кожній з трьох експериментальних груп. Протягом цього часу студенти працювали над виконанням такого центрального дослідницького завдання:

Competitors for vacancies are to demonstrate the required skills by making an oral talk presenting one of the global companies which operate in Ukraine. The talk should be a combination of significant content, attractive format and good delivery in English.

To accomplish this task you will:

- *choose a reliable partner*
- *choose a global company by searching the Internet and gather information about it*
- *prepare an oral talk and its PowerPoint version*
- *deliver an oral talk before company's board of executives*

Length of oral talk: 8 minutes (4 minutes per partner)

Manner of delivery: reading from paper or slides not advisable

PowerPoint presentation: max. 20 slides, max. 30 words per slide

Your work and your talk will be evaluated against a set of criteria (see Evaluation). The successful team will fill the vacancies!

Останні 4 години експериментального навчання згідно з планом проведення експерименту були відведені на *післяекспериментальний зріз*. Цей зріз проводився як презентація студентами кінцевого продукту ВК, а саме усних професійно орієн-

тованих монологів-виступів у супроводі слайдів КП. Кожний з двох партнерів по проектній групі презентував свою частину УПВ у супроводі відповідних слайдів КП. Виступи студентів було обговорено всіма членами навчальної групи безпосередньо після їх завершення та оцінено у відповідності до шкали оцінювання, представленої в секції «Оцінка» ВК. Виступи було записано на цифрові носії та проаналізовано експериментатором на основі розглянутих вище груп критеріїв. Результати перед- та післяекспериментального зрізів представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Середні показники рівня сформованості вмінь професійно орієнтованого монологічного мовлення по групах (перед- та післяекспериментальний зріз)

Індекс групи		Бали, отримані за групами критеріїв			Бали, отримані за всіма критеріями	
		I група критеріїв (основні)	II група критеріїв (основні)	III група критеріїв (додаткові)	Середній бал	Середній коефіцієнт навченості
ЕГ1	передекс. зріз	8,2	4,7	5,4	18,3	0,61
	післяексп. зріз	10,3	6,2	7,8	24,3	0,81
ЕГ2	передекс. зріз	8,6	4,7	5,2	18,5	0,61
	післяексп. зріз	11	6,1	7,3	24,4	0,81
ЕГ3	передекс. зріз	8,5	4,7	5,4	18,6	0,62
	післяексп. зріз	11,2	6,7	7,9	25,8	0,86
Максимальні показники		13	8	9	30	1

Порівняння середніх показників перед- і післяекспериментальних зрізів дозволяє стверджувати, що застосування розробленої системи вправ з навчання ПОАММ в усіх експериментальних групах призвело до приросту рівня вмінь студентів за всіма групами критеріїв. Перш за все, слід відзначити, що усі учасники ЕГ1, ЕГ2 та ЕГ3 досягли мінімально необхідного рівня розвиненості умінь – 0,7. По-друге, значно підвищилися показники по всіх умінь презентації УПВ у супроводі КП, які ми ставили за мету розвивати під час експериментального навчання: в ЕГ1 із 0,61 до 0,81 (в 1,3 рази), в ЕГ2 з 0,61 до 0,81 (в 1,3 рази), в ЕГ3 з 0,62 до 0,86 (в 1,38 разів). Середній коефіцієнт навченості, об-

числений за трьома групами критеріїв, досягнув 0,81 в ЕГ1 і ЕГ2 та 0,86 в ЕГ3.

Аналізуючи результати післяекспериментального зрізу, ми мали можливість пересвідчитися в тому, що в усіх студентів відбувся приріст в якості ПОАММ за критеріями кожної групи на 1-2 бали. Цей приріст відбувся, передусім, за критеріями I групи, а саме за рахунок кращої структурованості УПВ та їх відповідності слайдам КП, а також завдяки дотриманню вимог тривалості УВ та обсягу КП у слайдах. До того ж, відповідно до критеріїв II групи, студенти продемонстрували кращу якість УПВ з фонетичної та психологічної точок зору, приділивши під час підготовки до презентації

більше уваги правильності вимови та наголосу, зверненості до аудиторії, що й надало їм більшої впевненості в собі. Як наслідок, студенти покращили показник оптимальності звернення до нотаток під час виголошення УПВ. Загальному приросту показників сприяв також приріст за групою додаткових критеріїв оцінювання (III група критеріїв), а саме оцінювання слайдового супроводу УПВ.

Порівняємо ефективність двох варіантів розробленої методики. Як показують одержані нами дані, середній коефіцієнт навченості у студентів ЕГ1 і ЕГ2, яким пропонувалось виконувати вправи на створення і використання розгорнутих нотаток тексту УПВ, є незначною мірою, але нижчим, ніж у студентів ЕГ3 – 0,8 в ЕГ1 та ЕГ2 порівняно з 0,86 в ЕГ3. Показники студентів ЕГ3 за всіма групами критеріїв мають також незначний, але помітний приріст, порівняно з аналогічними показниками студентів ЕГ1 та ЕГ2. Ми пояснюємо це тим, що студенти ЕГ3, очевидно, не вдавалися до механічного заучування довгого тексту промови, навантажуючи пам'ять, а приділили більше уваги тренуванню свого УПВ, спираючись на стислі нотатки у вигляді тез. Завдяки цьому вони розвивали свої вміння вільно конструювати речення з опорою на ключові слова та фрази та, зрештою, більш впевнено та природно поводитися під час презентації. На підставі зазначеного робимо висновок про більшу ефективність Варіанту Б розробленої методики, а саме про доцільність використання вправ, спрямованих на розвиток умінь робити УПВ із застосуванням стислих нотаток промови.

З метою перевірки достовірності результатів експериментального дослідження ми використали критерій ϕ – кутове перетворення Фішера [4], задля чого сформулювали дві статистичні гіпотези H_0 та H_1 . Зазвичай у методичних дослідженнях

«ефектом» вважається досягнення коефіцієнта навченості 0,7, а «відсутністю ефекту» – недосягнення цього коефіцієнта. Оскільки усі учасники експерименту досягли достатнього рівня навченості, то у нашому випадку доцільно вважати «ефектом» коефіцієнт навченості 0,73, а «відсутністю ефекту» – недосягнення цього коефіцієнта. Тому нам необхідно було визначити, наскільки відрізняється частка студентів, що досягли коефіцієнта навченості 0,73 у групах ЕГ1 і ЕГ2 та ЕГ3 від частки студентів, які коефіцієнту навченості 0,73 не досягли. Отже, кількість студентів ЕГ1, ЕГ2 та ЕГ3, коефіцієнт навченості яких досяг та перевищив 0,73, складає 28 чоловік. Іншими словами, «ефект є» у 88% випадків. Коефіцієнту 0,73 у зазначених групах не досягли 6 студентів, таким чином «ефекту немає» у 11,7% випадків. Застосовуючи до цих показників формулу кутового перетворення Фішера, ми отримали $\phi^*_{\text{емп}} = 3,302$, яке знаходиться у зоні значущості. Таким чином, достовірність висновків про ефективність розробленої нами методики навчання майбутніх економістів ПОАММ, можна вважати доведеною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веб-квест «Joining a Global Company» [Електронний ресурс]. – URL : <http://zunal.com/webquest.php?w=163423>
2. Беспалько В.П. Опыт разработки и использования критериев усвоения качества знаний / В.П. Беспалько. – Советская педагогика. – 1968. – № 4. – С. 52–69.
3. Гурвич П.Б. Теория и практика эксперимента в методике преподавания иностранных языков / П.Б. Гурвич. – Владимир : ВГПИ, 1980. – 104 с.
4. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2005. – 350 с.
5. Perez Torres I. A Model of WebQuest for Learning an L2 [Електронний ресурс] / Torres P. – URL : http://www.isabelperez.com/webquest/taller/12/english/handout_wq_12_en.pdf

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені В.Н. КАРАЗИНА Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається у редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

- анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати прізвище, ініціали автора та назву статті на відповідній мові;

- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

- при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

- статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об’єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

- ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

- завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.

2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В. Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С. 12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передую назва джерела ілюстративного матеріалу;

- підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім’я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня та електронна адреси, контактні телефони.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 1103

Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською,
німецькою, французькою та китайською мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 28.05.2014. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 18,1. Ум. друк. арк. 15,5.
Тираж 80 пр. Зам. 2705/2014. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 971661 від 13.12.2005.